NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

ID EST,

Rerum ab Hispanis in India Occidentali hactenus gestarum, & acerbo illorum in eas gentes dominatu,

LIBRI TRES,

URBANI CALVETONIS opera industriáque ex Italicis Hieronymi Benzonis Mediolanēsis, qui eas terras XIIII. *annorum peregrinatione obijt, commētariis descripti, Latini facti, ac perpetuis notis, argumentis & locupleti memorabilium rerū accessione, illustrati.*

His ab eodem adiuncta est,

De Gallorum in Floridam expeditione, & insigni Hispanorum in eos sæuitiæ exemplo, Breuis Historia.

APVD EVSTATHIVM VIGNON.

M. D. LXXXI.

EXIMIO DEI SERVO, D. THEODORO BEZAE, PRAECEPTORI ET PArenti *plurimùm ſemper obſeruando*, VRBANVS CALVETO, *Gratiam & pacem à Domino.*

NIHIL mihi minus hîc propoſitum fuit (præſtantiſſime Doctor) quàm vel ſub clariſſimi tui nominis vmbra me inſerere famæ: vel te, quem minimè omnium vellem, ineptiarum mearum teſtem aut patronum facere. Quum enim nihil eſſe in me haud inuitus agnoſcam, quod conſpicuum eſſe debeat: tum verò etiam tacitum tuum vnius iudicium equidem vehementiùs, quàm apertas multorum de me opiniones, reformido. Sed nimirum exſtare aliquando oportebat aliquod obſeruantiæ in te meæ teſtimonium:

¶.ij.

quando ad pedes tuos eruditus,non cetera tantùm, si quæ pauca fortè habeo, sed & hoc ipsum gratitudinis officium in præceptores,illustri exemplo ex te didici. Atque id quidem eò libentiùs facio, quòd beneficia erga me tua agnoscere nō possum,quin multiplices simul Deo gratias agam. Quum enim,per singularem Dei gratiam, vterque mihi parens, vera eius cognitione imbutus, obtigisset: præsertim pater, qui vergenti iam ætate Euangelii gustum flagranti zelo imbiberat: ísque haberet in votis vt per omnem honestarum artium cultum,sicut pueritiam, sic adolescentiam transigerem,quum Medicinæ me destinasset: Pietati nihil præuertendum ratus, detractum me Lutetia præmaturis adhuc liberalium artium studiis meis, rectà huc misit.

Hic in D. GERMANI COLLADONII (quem parentis veriùs loco quàm auunculi semper venerari ac colere debeo) manibus educatus, te sacræ Theologiæ, IOANNEM TAGAVTIVM Philosophiæ præceptores,id est alteros parentes, nactus sum. Neque hîc te molestè laturum certum habeo,

quòd

quòd præclari viri memoriam cum tua laude coniunxi: quem tu vſqueadeo viuentem dilexiſti, vt ne mortui quidem nomen niſi cum honore vſurpes. Sed ille quidem, vixdum medio ætatis ſpacio mihi aliiſque ſubitò ereptus, ſtudia noſtra deſtituit. Ex eo nos totos, quãquam grauioribus curis adhuc impares, poſſidere cœpiſti: per te ſacris initiati Theologicis, ſub diſciplina tua rudimenta adoleſcentię poſuimus: tu myſteria per ſe auguſta & nondum ſat firmatis ingeniis ardua, ita peruia & plana feciſti, quum minima quæque veluti mãſa in os ingereres, quum nos diſputationibus, nos præceptis, fingeres: vt non modò quę ex te propriè didici, ſed ſiqua poſtea hauſi ex aliis, ea iure tibi omnia accepta hodie referam. Ac me hîc quidem præteritæ vitæ ſpacia relegentem animo, recordari etiam nunc iuuat, quanta olim admiratione, quanta voluptate, te, præter raram quandam δεινότητα, quę peculiaris in te eſt, candidam perſpicuitatem Philippi, ſincerã ac ſolidam ſanitatem Caluini, doctam vbertatem methodúmque Martyris, celebri auditorio, regenerantem audiuimus.

Quid aliis vsuuenerit, nescio: me quidem scio nihil iucundius simul & vtilius audiuisse aut vidisse in vita: quũ tu perplexa distinctè, obscura nitidè, difficillima enucleatè & familiariter nobis exponeres: id vnum prorsus agens, vt non tantùm pij doctíque, sed etiam aliis docendis quamàptissimi, discipuli tui euaderẽt. Ergo, beneficio tuo, insignes viri, decora ingenia, ex hac schola, tamquam vberrimo fonte, emersere? & doctrinæ tuæ fructus latè sparsi sunt. De me nihil ambitiosè referam. Etsi in præstantissima omnium scientia præstantissimum Doctorem sortitus, lentos admodum ac tenues progressus ingenij vitio fecerim: si tamen (quod ille de M. Tullio scripsit) is cui tu valdè placuisti, plurimùm promouerit: non parum profecisse me iudico. Me quidem, vix Theologicis operatum studiis, tua cùm doctrina, tum docendi ratio, adeo vehementi amore raptum deuinxerat, vt patris voce in patriã reuocatus, quum is me aliò mittere, propinqui verò etiam retinere cuperent: huc tamen potiùs, bona quidem cum parentis venia, reuerterer. Neque me adhuc facti pænitet. Quum enim,

Chri-

Christum sequens, huc Deo propicio primùm venissem, neque vlla sedes magistráque studiorum incorruptior hac vrbe, neque te Doctor alius absolutior videretur, nihil mihi de pristino instituto mutandum censui. Et quæ hîc postea expertus sum, non iudicium tãtùm confirmarunt meum, sed spem etiam vicere. Prosper per ea tempora ciuitatis status, nisi quòd incomparabilis viri morte graue vulnus receperat: eò vndique affluens studiosorum multitudo, docti & suaues condiscipuli: florens academia: vrbs ipsa præclaris legibus cõdita & moribus: & tu grande academiæ simul & vrbis specimen, ea diligentia Ecclesiã concionibus, nos verò etiam prælectionibus erudiebas, vt quum multos longo interuallo anteisses, temet quotidie ipse vinceres. Itaque tum non Catechismus tantùm Christianæ doctrinæ, Epistolæ ad Hebræos, ad Romanos, & ceteræ Pauli, multorum quidem antea peragratæ vestigiis, sed ab te singulari quadam methodo, nec trita aliis via, apertæ: verùm etiam abdita Prophetarũ oracula (quorum vel sermonem vt nimis priscum & obsoleta vetustate informem plerique

antè horrebant) explicata & euoluta tuis laboribus, vel tyrunculis ipsis patuerunt: ac quemadmodum felici Caluini cura antè educata, sic in hac mæstitia temporum salubri tua suauitate hilarata Ecclesia est. Inter hæc ne domesticæ quidem tibi horæ vacuæ, illustria hæc scripta pepererunt, quibus insanam obtrectatorum maledicentiam, Caluini magnitudinem tuámque allatrantium, facillimè compescuisti. Nec crebriores vllo tempore Ecclesiarum in varia loca dispersæ coloniæ, te cum cetero presbyterio, mittendis pastoribus, scribendis litteris, sententiis dicendis, ita destinebant, vt non magis miraremur te tanta negotiorum mole non obrui, quàm semper alacriorem, ac veluti nouum, ad docendum accedere. Enimuero mira interea, vt felicitas ingenij, ita morum comitas: vbi res & negotia poscerēt, intentus & grauis: vbi quies laborum data erat, commodus & seriis læta miscere facilis: ita temperatis curarū ac remissionum vicibus, vt (quod difficillimum) nec facilitas autoritatē, neque grauitas comitatem corrumperet. Sed ne singulare quidem illud in paucis Dei donum

omisero

o misero, quòd ne senectus quidem, quæ plerosque in ocium & segnitiem resoluit, quidquam de pristino studio tuo & labore detraxit. Eadem planè facis quæ iunior solebas: scribis, legis, concionaris, ídque assiduè, insigne adolescentibus ipsis documentum: nec quum in plerisque cum corporibus vigere ac deflorescere animos videamus, viuidus ille ingenij tui vigor cum ætate consenuit. Quis sanus non patriam, non auocamenta omnia, vt hæc videret, contemneret? Atque id ego, quamquam non sum assequutus, voluisse tamen, huc veniens prę me tuli. Sed ecce, quum acriore quàm antè incensus studio prælectionibus & concionibus illis tuis potissimùm audiēdis meditandísque progrederer, vnum hoc, pænitendum mihi semper, accidit: quòd præcoci (vt ego iudico) tua & amicorum de me cura, nimium intempestiuè ab ore tuo & latere auulsus sum.

QVAMOBREM ceteris quibus eo bono frui diutiùs ac feliciùs licuit, eruditionis palmam, famam, primum locum, secundum, tertium, denique omnem præter vltimum, facilè concessero: dum mihi grati discipuli nemo nomē eripiat. Quod partim vt testatum aliquando fa-

cerem,partim vt quas ſeuiſti fruges, earum nonnihil pro tuo iure meteres: hūc libellum inſcribere nomini tuo volui: quamquam vel amplitudini tuæ haud ſatis parem, vel perſonæ quam geris,parum conuenientem, pleriſque viſum iri nō dubito: ac ne meum quidē iudicium ab eorum opinione diſcrepat. Neque enim hîc auguſta illa & diuina reperies, quæ nos non tantùm ex te audire, ſed etiam mirari,conſueuimus: non proxima ab illis Philoſophica: ac ne Hiſtorias quidem vel nouitate rerum, vel ſplendore gentium commendabiles: quales hodie multas ſcriptoribus, ſi quos cædes & inſaniam hominum condere Annalibus iuuat, Europa noſtra ſuppeditat. Sed expeditiones, iam ſeptuageſimum ante annum vſque ad noſtra hæc tempora in vltimum Occidentem ab Hiſpanis ſuſceptas, & ad Indos ab illis importata vitia & bella: mox duriſſima in ſeruientes imperia, fœdas repugnantium ſtrages,& exhauſtas cædibus & rapinis prouincias. Poſtremò direptores ipſos in mutuam perniciem actos, vt ciuilium etiam bellorum in altero Orbe exempla exiſterent: ingens Chriſtianæ fidei inter

inter Barbaras gentes dedecus. Parum lęta omnia, & iam antè magna ex parte dicta aliis. Neque ego attigissem, ni incorruptam fidem professus hic autor, non parua in maius augens, vt Hispani: non audita ex aliis interpolans, vt ceteri: sed quæ ipse pręsens audiuit & vidit, sincerè referret. Vnum in primis placuit, quòd nostrorum hominum in illis terris vitia & scelera non reticēs (quod plerique scriptores fecere) interposito nonnumquam suo iudicio, Barbarorū etiam vel Christianis dignas de ijs sententias accuratè exsequitur: adeo vt in tam exiguo scripto nullam propè iustæ Historiæ laudem desideres. Quod deesse videbatur, Latinę orationis lucem intuli: tum breueis addidi notas, & siqua præterea scitu digna visa sunt. Magnū in tenui re laborem. fateor. Nec tanti dignum patrocinio viri libellum: Ne istud quidem nego: sed quem tamen, ni te prorsus ignoro, verecundè sese tibi offerentem adrogari inter clientes tuos & maximam dignitatis suę partem mutuari ex tuo nomine, patieris. Quamquam (vt vnde cœpi eò desinam) hac numcupatione mihi nihil verè destina-

tum propositúmque fuerit, quàm vt vel ignobili hoc monumento testatus, me Deo cùm multis de rebus, tum de hac potissimùm gratias agere, quòd te, corruptissimis his temporibus, optimarum artium & veræ Religionis præceptore, singulari meo fato, vsus sum: simul etiã nonnullo gratæ Pietatis in te officio fungerer. Quod quidem ita tibi acceptum esse & probari cupio, vt nihil pro eo maioris gratiæ abs te petã quàm vt inter prospera venerãdę tuę senectu ris solatia istud etiam repútes, tibi, quãquam non satis doctos, attamen non ingratos discipulos obtigisse: & me, sicuti facis, semper vt γνήσιον agnoscas.

Hoc verò & nunc & assiduis precibus meis à Deo Opt. Max. peto quęsóq; vt solandis piorũ miseriis, & illustrandis horum temporũ tenebris, inter tot Ecclesiarum lumina, quamlongæuus floreat ac splendeat in domo Dei, stétque prælucẽs dominus meus coram Domina & coram Christo eius. SALOCERTÆ. Anno temporis nouissimi cIↃIↃLXXVIII. KAL. SEPT.

CHRIST.

CHRISTIANIS ET PIIS LECTORIBVS S.

QVOD magni initio operis florentißimus rerum Romanarum scriptor Liuius præfatur, Se nimirum, dum prisca populi Romani facta & primas origines tota mẽte repetit, tantisper à conspectu, malorũ, quæ sua multos per annos vidit ætas, animum auertere: id in tenui hoc scripto propemodum contigisse profiteri mihi licet. Me videlicet, quum ardente iamdiu bellis Europa, solatium malis & animo meo requiem quærerem, longinquæ alicuius prouinciæ secessum & secretum sæpe optasse, vbi liceret non modò à tot scelerum conspectu, sed etiã auditu & fama, procul agere. Ergo nihil hîc vsquam quietum circumspectans, tandem aliquando in nouam illam Indiam (quam vocant) vt vacuum bellis orbem, toto animo transuolo. Et eò potißimùm multa inuitabant: Auriferi amnes, mõtes aurei: mira cæli temperies, noua fructuum auiúm

que ſpecies, rudis & antiqua hominum ſimplicitas: marę vnionum ferax, gemmis grauida tellus: denique obuiæ opes fama magis quàm rerum fide traditæ: quæ omnia perluſtrare vel animo iuuaret: ſed ante omnia inerme ocium & quies, & morum noſtrorum tædium.

Ac mox quidem tranſgreſſo, vti dixi, ea primò omnia non planè vana arridebāt. Sed quum ijs miraculis animum attenderē, ecce è diuerſo longè alia rerum facies. Extorres indigenæ, & Chriſtianis infenſi: ſubuerſi iam montes & auro penè vacui: exhauſta mapalia, triſtis vbique & horrida ſolitudo: ſerui, aut ſeruitutem horrentes Barbari, cuius ne nomen quidem antè nouerant: & atrocia eorum cum noſtris bella, & quæ bella ſequuntur calamitates. Denique noſtra illic omnia vitia, ſæuitiam, libidinem & auaritiam reperi. Hîc continuò mecum: Earum rerum cauſas numquid ſciſcitari & exſequi libet? Itaque cognoſcendi auidus, Hiſpanos ſcriptores adeo, eorum libros euoluo. Mira illic: Vno aut altero prælio perdomitæ prouinciæ: priùs penè rapta quàm inita Regna: inſignes Hiſpanorum de Barbaris victoriæ, niſi equis deberentur. Denique tot Scipiones aut Alexandros magnos diceres

Indiæ Occid. facies hodie miſera.

res, quot Hispani duces in illis terris bella gessere. Neque profectò gloriã meritos abnuerim, si vel ipsi sæuitiæ, vel scriptores laudibus modum statuissent. De sceleribus interim eorum & flagitijs nonnihil, sed parcé. De Barbaris ferè omnia in peius, vt fermè victos, sicut ceteræ calamitates, ita ignominia sequitur.

Sed mirabar in primis, cur non potiùs inermi quæsitu sine bellis peragratæ eæ terræ essent: vnde aut quo initio Indis cum Hispanis cõtracta bella: imò quas bellorum apud eos posse eße causas, vbi nulla esset diuitiarum admiratio, nulla honorum æmulatio aut cupiditas, creberrimæ inter homines certaminum causæ. Postremò cur Hispanos iniuria potiùs quàm beneficio experiri maluissent: à quibus præsertim non multa tantùm instrumenta vitæ & honesti cultus morem, sed literas etiam, rarum inter Barbaros, cũ Religione acciperent. Quare primò hæc ferè importunæ cuidam agrestique immanitati, & ab omni societate abhorrenti naturæ tribuebam, quæ, vt nonnulla animalium, nullis beneficijs mansuesceret.

Quæ Indis aduersus Hispanos bellorũ causæ.

Sed hæc fortè rimanti, commodùm Benzo in manus incidit: qui vt superiorum opinionum errore demto, nodos soluit quibus

impeditus hærebam: ita veros eorum malorum fontes aperuit. Is quæ decem & quatuor annorum ſpacio magna ex parte in Occid. India vidit, Italico ſermone conſcripſit, mira quidem breuitate, ſed ea tamen quæ nihil propè ſcitu dignum prætermittat: aut ſi qua ſunt, nos ea vtcumque expleuimus. Ac ne collatum quidem cum alijs, multùm ab ijs diſcrepare comperi, niſi quòd illi ferè tantùm euentus rerum: hic quas illi callidè ſæpe reticent, cauſas etiam exſequitur: nec, vt plerique, audita ex alijs, ſed ab ſe viſa & explorata referens: vnde maior teſtimonio autoritas & ſcribenti fides.

Benzo Hiſpanis ſcriptoribus cur præferendus.

Hunc ego accuratè quum perlegiſſem, ſuſpectos habere priores illos ſcriptores, vt gratiæ plurimùm dantes & ſuorum gloriæ nimiùm lenocinantes, cœpi: ac facilè intelligere (quod res ipſa loquitur, & Barbari ipſi non minus naturalis iudicij luce quàm experientia deprehenderunt) Hſpanos verbo ad propagandos Chriſtianæ religionis fineis in eas oras nauigaſſe: reipſa, vt ditiſſimis ijs ſubactis prouincijs æternæ dominationis ſedes ibi figerent: id eſt, ſpecioſum titulum, auaritiæ & prauis alijs cupidinibus prætexuiſſe.

Hiſpani ſcriptores ſuorum gloriæ lenocinantur.

Sed operæprecium eſt, id non tam ex meis verbis

verbis quàm ex ipsorum factis cognoscere. Ita enim & subigendis illis populis, & post quam subegerant regendis, hactenus maxima ex parte sese agitauere, vt quum quiduis aliud reipsa præstarent quàm quod præ se tulerant, Dionysii alicuius aut Machiauelli discipulos veriùs quàm Christi se esse proderent.

Age igitur, aliquot istius, si libet, placita cum horum gestis componamus: quando hæc tantam inter se similitudinem habent, vt facilè vel istos ex Machiauelli ludo profectos, vel istum ex horum præclaris in Italia facinoribus Theoremata sua hausisse credideris. Quum enim in commentariis illis quibus Tyrannum veriùs quàm Principem instituit Machiauellus, suadeat inter alia, vt quum ex animo Deum non colat: Pietatis tamen externam speciem præ se ferens, eam de se opinionem ac famam apud omnes, quoad eius fieri possit, conciliet: Id non perniciosius docuisse videtur iste, quàm Hispani apud Indos præstitisse. Ac nihil primò facilius, quàm crassis Barbarorum *ingeniis hoc persuadere, qui nouæ & peregrinæ gentis miraculo capti, de ea præclara omnia & quamuis absurda crederent. Ergo Hispanis, quum splen-*

Machiauelli dogmatum, & rerum ab Hispanis in India gestarum, collatio.

didũ Dei & Christiani nominis gloriæ promouendæ titulum suis expeditionibus imponerent & se Christianos, ac filios Dei altißimi, alternis propè verbis iactarent, vsqueadeo habita fides, vt etiam descendisse istos è cælis (nam & hoc ementiri nõ pudebat) vulgò illis gentibus persuasum esset: donec res ipsæ & facinora hæc vanitatem coarguerẽt.

Hispani verò prona interim Barbarorum crudelitate adeo abuti, vt etiam opinionem & spem quandam salutis illis insitam (cæcam quidem illam & inanem, sed tamen spem) ad exitium miserorum & suum quæstum verterent. Exemplum vnum referam. Ex quo in Hispaniola viciniśque insulis indigenæ operarij Hispanis ad exercenda metalla defuerunt: prouidere sibi ex Lucaijs insulis, quæ infra Cubam ad Septemtrionem versæ sunt, mancipia instituere. Qua in re mira arte & consueta illa sua Pietatis larua vtebantur. Quum enim illi simplices & minimè mali homines, rigore Septemtrionalis plagæ expiatis suis peccatis, in Elysios quosdam campos migraturos se aliquando confiderent, quos ad Meridiem sitos esse somniarent: Hispani illuc nauibus appellentes, persuadebant se eò venisse vt eos in beatas illas sedes traducerent. Ita miseros vana

Hispani specie pietatis Indos in seruitutem pelliciũt.

vana ſpe illectos, & pro certo habentes ſe in Paradiſum aliquem amœnum abduci, plenis nauigijs in aurifodinas aſportabant. Et eiuſcemodi quidem capturis quinquaginta hominum millia abſumta, & vniuerſa propè Lucaienſium gens deleta eſt. Tantum videlicet in Hiſpanis illis Religiouis erat, vt iſtos in Paradiſo illo ſuo collocare nollent, niſi priùs in Purgatorium demerſos. Sed ſpectemus cetera.

Hiſpani Lucaienſium credulitate abutũtur.

Monet Machiauellus, non poſſe melius prouinciam aut agrum recens captum ſub imperio teneri, quàm ſi deductis in eum colonijs veteres incolæ pellantur, aut ita attritis premantur opibus, vt nulla vis ac rebellio ab ijs metui poſſit. Id quoque ſtrenuè ab Hiſpanis præſtitum. I*ta enim eas terras occuparunt(quo iure ac titulo ipſi viderint) vt non tantùm Colonias arcéſque imponerent domitarum gentium ceruicibus, ſed eas quoque ſibi compedes ſuis manibus fabricari cogerent. Neque id ſatis: ſed quum indigenas intolerabili ſæuitia pepulerint domibus, exturbarint agris, aut inter mancipia habentes laboribus attriuerint, plериſque locis ex veteribus incolis nullos: multis quampauciſſimos, omnibus quidem ita inopes humiléſque* I*ndos reliquerunt, vt ab*

ijs rebellionem non pertimescant. Eius tyrannidis testes sunt Hispaniola, Cuba, Iamaica, San-ioannis de Portu-diuite, & Guanaxiæ insulæ, in quibus (vel ipsis Hispanis historicis testibus) ex quadragies centies capitum millibus, quibus olim habitabantur, vix hodie quingenti aut sexcenti Indi supersint. Adeò ingentium etiam bellorum clades Auaritia superat.

Neque vllam ferè gentium hodie video, cui iustiùs quadret quod Romanis quōdam exprobratum à Britannis scribit Tacitus: Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutātur: si locuples hostis est, auari: si pauper, ambitiosi: quos non Oriens non Occidens satiauerit: soli omnium opes atque inopiā pari affectu concupiscunt: auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus imperium, atque vbi solitudinem faciunt, Pacem appellant.

In vita Agricolæ.

Idem Tyrannicus doctor præcipit, Nulla ratione melius ciuitatem aut prouinciam posse subigi quàm si malis moribus impleatur: qua arte Cyrus, suadente Crœso, Lydos magis quàm vllis armis fregit. At ne istud quidem Machiauellus meliùs scriptis, quàm Hispani factis expressere. Vulgaria

garia hæc, Insuetos vino Barbaros ebrietate mollire & vincere, quod sæpe illis loco virtutis fuit: mulierum virginúmque pudicitiam attrectare, vnde mox in Europam atque in totum orbem Indica lues sparsa est: quum liberos etiam eorum, in disciplinam acceptos, iurare, sacrum Dei nomen blasphemijs proscindere, aleari, furari, mentiri, scortari & sicas vibrare, docuerint. Ac ne ea quidem etiam gratuitò: quando & aurum, & vniones, & libertatē, & cetera bonorum, ab illis gentibus accepere, quum sua illis vitia traderent. Qua in re tamen illud percommodè accidit, quòd, præter naturalem lucem, Præcepta Dei, quæ vtcumque ab Hispanis didicere, cum eorum exemplis & factis componentes, horrenda ipsorum scelera & flagitia graui præiudicio damnent, donec in iudicio aduersus eos consurgant Barbari.

Hispanorum consuetudine Indorum liberi corrumpuntur.

Præter hæc Machiauellus docet, Nulla ratione faciliùs in pace ac fide contineri, & prohiberi à rebellione subditos, quàm si inopia & labore cohibeantur. Mirum quàm auidè arreptum hoc dociles isti ad vitia discipuli, in rem atque vsum verterint. Neque enim tātùm quidquid circum brachia, colla, aures, braculas, auri habuere Barbari,

Hispani Barbaris quæ habent & quæ non habent extorquent.

cum ceteris delicijs excussere: sed penitus ire in viscera terræ, & paruo alioqui contentos, versis montibus, scrutari abditas opes coegerunt. Hinc tributa, onera, metalla, seruientium pœnæ, Indis imposita, & cetera, in quibus excogitandis nimio plus quàm velimus ingeniosa Auaritia est.

Nec contenti eripere quæcumque habebant, etiam quæ non habebant, miseros homines vi, malo, tormentis inuenire subegerunt, & ijs locis vbi ne mica quidem auri esset, aurum superbis dominis pendere: donec miseri illi homines tot malorum exitũ desperatione & deformi exitu quærerent. Atque hîc quidem (nisi vniuerso Christiano nomini grauius inustum esset dedecus, quàm vt risum mereri posset) operæpretium sit cognoscere, quàm lepidè Barbarorum *nonnulli furiosam illam auri famem expleuerint: quum vt rex Mithridates* A*quilio Romano duci capto, ita Hispanis isti aurum in os infunderent. Imò quum* Barbaros *coegerunt, cum diris exsecrationibus,* A*urum, Christianorũ Deum, palàm vocare: quibus piaculis se ab tam graui noxa vmquam exsoluent?*

Barbari auaritiam Hispanorum mirificè explent.

Longum esset, omnia ad hunc modum persequi, quibus impotentem illum & tyrannicum

m suum dominatum in India isti fun-
nt exercuerántque, quum Christi im-
um propagare velle prætexerent. Illud
dem præfractæ & insanabilis auaritiæ
tiæq; insigne documentū est, quòd absum
nōtium, amniū, terrarum & maris opi-
, aut in Hispaniam transuectis, quum nil
Indis præter nuda corpora superesset,
pora ipsa habere quæstui cœperunt, nec
tùm illis pro asinis & mulis abuti, sed li-
ros quoque homines vndecumque in ser-
tutem rapere, vendere, occidere: scilicet
uia Christiani fieri nollent. Ac, credo, In-
iam & Hispaniam mancipiis replessent, ni
aganti auaritiæ frenos iniecisset Carolus
Quintus: cui tamen vsqueadeo obeditum
on est, vt rebellare Coloniæ & arma sume-
e in principem cum periculo, quàm parere
um detrimento mallent.

Hispani Indorum fortunis cō umtis, corpora seruituti mācipant.

Carolus V. Indos liberari iubet.

Miremur iam Indos Christianam fidem
respuere hactenus? Quo fructu prædicari
Euangelium apud Barbaros ab iis speres,
quibus miseros homines in India affigere
saxis, lacerare tormentis, obiicere canibus,
proterere equis, vrere flammis, iocus &
ludus fuit? Itaque his & talibus factis tam
implacabile odium omnium Barbarorum
non in se tantùm, sed in omne quoque Chri-

ſtianum nomen, cõciuerunt: vt vulgò Chriſtianos, non homines ex hominibus ortos, ſed purgamenta quædam maris & monſtra ex barbari elementi ſpumis concreta eiectáque eſſe pro certo habeant: malíntque liberos ex ſe ortos trucidare ſua manu, quàm mancipia tyrannis alere.

Hiſpanorum excuſatio.

Hic nonnulli, etſi Hiſpanos in totum non excuſant, ſubleuant tamen, & maximam partem horum malorum in earum gentium vitia exonerant, quæ Deus ſcilicet ita vlciſci voluit. Nec ipſe quidem meritos abnuerim, niſi peiores ij fuiſſent à quibus oppreſſi ſunt. Etſi enim iſti ſuis quoque vitiis, & quidem magnis, laborant, ſunt tamen in ijs nonnulla quæ non erubeſcamus imitari: & vtinã ex hac indole aliquid Hiſpani hauſiſſent, nec auidiùs aut gloriam aut caducas opes quàm iſti concupiſcerent. Certè, vt deeſſent illis alia, vel inſigni quiete vitæ, vel innocentiæ vmbra, vel hoſpitali benignitate in aduenas, non planè indignos iudico quibuſcum mitius ageretur. Quum verò etiam à litteris & Religione non abhorrerent, alliciendi potius beneficiis quàm vitiis abſterrendi erant.

CETERVM *ne ipſe quidem tamen has*

diuinitus illis clades obtigisse dubito: nò Deum (cuius profunda sunt iudicia & perscrutabiles viæ) vt quondam Gotthon & Hunnorum opera Italiam, Saracenom Gallias & Hispanias, Patrum nostrom ætate Gallicis armis Neapolitanos prines attriuerit: ita nostris temporibus non ntùm ad beluinas Indiæ gentes domanis, sed Europæ quoque lasciuiam castiganm Hispanis ministris vti. Sed an proptea (ô Gotthorum & Vandalorum sanguis) uòd patrum vestrorum vestigia sequentes, entis hodie admodum secundis vtimini: uòd nauibus, armis, viris, equis, terras & naria consternitis, Dei manum effugere vos posse existimatis? Venient hauddubiè, venient tempora, quibus stata vice vretur Hispania bellis, & vos qui alienis spoliis diuites estis, vicissim spoliabimini: Vos qui non tantùm quietas solicitastis gentes, sed etiam afflictas premitis, & iamdiu nostrum quatitis orbem: aliquando & ipsi quoque è calice irarum Domini, quem aliis hodie porrigitis, bibetis. Nondum stirps Maurorum planè exstincta est, qui Hispaniam armis occupatam aliquot secula tenuerunt. Nondum omne Indorum genus funditus substulistis,

qui omnes rebellandi occasiones speculantur. Viuit adhuc in Sicilia eorum soboles, qui quondam licentiùs alieno vtentes Gallos, vna litterarum significatione, vno die, omnes obtruncarunt. Atque vt, fatali omnium ignauia, nulli aduersum vos sese arment populi, viuit tamen in cælis Dominus, qui publicam Gentium insaniam & insolentiores triumphos suo tempore compescere consueuit.

VERVM, *vt ipse quoque, & quidem æquius quàm Hispani, Hispanos subleuem, primùm me nullo Hispanorum odio, Indorum patrocinium suscepisse profiteor: ac siquid fortè hic asperius in eos dictum exciderit, in bonos & honestos eius gentis viros dictum id me nolle significo: quos singulari beneuolentia complector: In primis fratres meos, pro Christo indigna multa atque aspera in Hispania perpetientes: pro quibus & nunc & quotidie Dominum oro, vt eos è fornace illa* Babylonica *mirabili potentia sua liberet. Deinde quum multa præclara Hispanos in India gessisse facilè agnoscam: ita, siue diuturna earum gentium cõsuetudine, siue angustiis rerum,*

effe-

ratos, multa ſanè perperam, quorum deat, egiſſe non dubito: nec ipſos quim, ſiquid veræ indolis ineſt, recuſatu; cenſeam, quominus in Hiſtoriis, quibus s eorum geſta narrantur, vt egregiè cta, ita de ſuis vitiis nonnihil audiant: uando næuos & maculas ſi nudaueris, euntur: laudibus corrumpimur.

POSTREMO *vt, in ſingulis ſæpe erſonis, ita in Gentibus naturalis quædam & propria ad peculiare aliquod ſtudium animi propenſio eſt. Hanc noſſe & dextrè regere homines debent: ſiquidem ſpecie virtutis ſæpe in vitium degenerat. Hiſpani, bellis nata gens, & magnos ferè magis quàm quietos gerens ſpiritus, otij impatientes ſunt, pigritiam odere. Laudabile id: ſed ex eo, dum non cauent, & currere ad Indos, & laceſſere quietos, nunc verò etiam ab Indis & Turcis in Chriſtianos arma vertere, aſſueuerunt. Itaque quando ad contractas, necdum expiatas, in India culpas hoc quoque nefas addunt: patiantur ſe moneri, vt maturà pœnitentia imminentem ſuis capitibus iram Dei anteuertant: diſcant operari manibus & terram colere, & ſuis cōtenti opibus intra Hiſpaniæ*

terminos, per laborem corporis & quietem animi securam potius & tranquillam quàm cruentam senectutem expectent. Me quidem hoc libello non minus eorum saluti quàm memoriæ consuluisse numquam pigebit, si libenter hæc legant & resipiscant.

*

De ambigvo Indiae *nomine.*

INDIA, propriè ingens illa Asiæ ad Ortum regio vocatur, quæ Alexandri & Macedonum armis perlustrata est. Hoc autem Orientalis Indiæ nomen Nouo huic orbi à Columbo primo eius inuentore impositum putamus, quum Nouas illas insulas primùm repertas, Cipangon esse existimaret, quæ ex aduerso Sinæ & Cataij sita, Orientali potiùs quàm Occidentali limiti attribuitur: ídque iuxta Aristotelis & Senecæ sententiam, qui non procul abesse Indiam ab Hispania scripserunt. Porrò vt veterem illam Indiam ab hac noua nota aliqua distinguamus: illam Orientalem, hanc Occidentalem ferè nuncupabimus.

EPIGRAMMATA ALIQVOT.

De Aurea ætate apud Indos Occid. in Ferream mutata.

QVÆRITIS unde Nouum tot ferrea bella per orbem:
Cúrve quies illis non sit vt antè locis?
Aro fœta Ceres, & sani nescia Ferri,
Illic innocuas sponte ferebat opes.
simul Occiduos, quos nondum norat, ad Indos
Thusca per incertas carbasus init aquas:
de Auro rediere graues, Ferrúmque tulere,
Hispani, & populis imposuere iugum.
inc quondā atque diu, miseris nunc gētibus, ætas
Aurea quæ fuerat, Ferrea facta fuit.

VRB. CALVETONIS.

EIVSDEM, De Indorum conuersione.

Hispanus, cæcis vt lumen redderet Indis,
Sciderat ignotas per freta longa vias.
Nec tamen vlla fides: nec lux promissa refulsit,
Nec cœpit miseris clarior ire dies.
Quin sibi Barbarus hinc, & clarè & multa vidēti,
Ereptos visus iam propè conqueritur.
Quid mirum, exhaustis opibus terráque maríque
Si minus, aut potiùs, si nihil Inde vides?

EIVSDEM.

Celtiber Indorum sitiens (vt fama) salutem,
Et Christo multas quærere certus oue :

It, redit, ædificat, templis imponit honorem,
Corporáque infusis Barbara lustrat aquis.
Nec labor incassum: & quidni conuerteret Indos
Voce, manu montes vertere qui potuit?

¶ De Hispanorum in Indiam Occid. nauigantium consilio.

Captus opum studio rabiéque insanus habendi,
Tentauit longas impiger Astur aquas,
Vt quondam iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Sunt vetitas ausi per maris ire vias,
Ad sæuum Æeten, rigidas & Phasidis oras,
Auratum Colchis vellus vt eriperent:
Oceanum haud aliter penetrauit classis Ibera,
Vt raperet quas fert India diues opes,
India, quam memorant baccis auróque beatam:
Auro multa illic splendet arena micans,
Indica gemmiferis sparguntur littora conchis,
Et caræ è terris effodiuntur opes.
Ergo, Hispane audax, lucrum fuit vnica causa:
Tantæ Relligio non tibi causa viæ.

ST. TR.

EIVSDEM.

VRBANVS *Latia perstrinxit arundine classis*
Hispanæ in miseros efferafacta viros.
Et meritò, miti quia nomen ducit ab vrbe,
Immites odit, nec fera facta probat.

PRIMI

PRIMI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

INTER *singularia huic seculo à Deo concessa beneficia & decora, Noui Orbis patefactionem meritò numerare possumus. Ac primi quidem eius Inuentoris nomen pia memoria prosequi, gratitudinis pars est. Itaque Benzo, postquam susceptæ à se illuc nauigationis causas, cursum & appulsum breuiter exposuit: quis primus in eas terras nauigare ausus sit, discussis ea de re Hispanorum fabulis, aperit. Mox vt Hispani tantum Dei munus sæuitia, auaritia, libidine & seditionibus corruperint: vnde inusitati in Hispaniola insula, quæ prima reperta est, turbines, indigenarum motus, & prædonum naufragia consequuta sunt. Inde varias Indorum de noua gente opiniones, quum Hispani se filios Dei esse passim iactarent: Barbari rem ex factis æstimantes, adduci vt crederent non possent. Inter hæc transgressi in Indicam continentem Hispani, quum infensos inquietæ ipsorum auaritiæ Barbaros in amicitiam pellicere non possent: eos vt insociabiles apud Regem Hispaniæ criminantur. Itaque ob id imponitur regio Edicto Indis seruitus, & mox abrogatur. Interea nihilo secius crescere sæuitia Hispanorum in eos, & eorum implacabile in Hispanos odium, quorum etiam tyrannidem vulgò quæsita morte fugerent. Ac ne ipsi quidem Præfecti Hispani satis inter se concordes, iam tum odiis, ambitione, & inuidia, omnia miscebant,*

It, redit, ædificat, templis imponit honorem,
Corporáque infusis Barbara lustrat aquis.
Nec labor incassum: & quidni conuerteret Indos
Voce, manu montes vertere qui potuit?

¶ De Hispanorum in Indiam Occid. nauigantium consilio.

Captus opum studio rabiéque insanus habendi,
Tentauit longas impiger Astur aquas,
Vt quondam iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Sunt vetitas ausi per maris ire vias,
Ad sæuum Æeten, rigidas & Phasidis oras,
Auratum Colchis vellus vt eriperent:
Oceanum haud aliter penetrauit classis Ibera,
Vt raperet quas fert India diues opes,
India, quam memorant baccis auróque beatam:
Auro multa illic splendet arena micans,
Indica gemmiferis sparguntur littora conchis,
Et caræ è terris effodiuntur opes.
Ergo, Hispane audax, lucrum fuit vnica causa:
Tanta Relligio non tibi causa viæ.

St. Tr.

EIVSDEM.

VRBANVS *Latia perstrinxit arundine classis*
Hispana in miseros effera facta viros.
Et meritò, miti quia nomen ducit ab vrbe,
Immites odit, nec fera facta probat.

PRIMI

PRIMI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

INTER *singularia huic seculo à Deo concessa beneficia & decora, Noui Orbis patefactionem meritò numerare possumus. Ac primi quidem eius Inuentoris nomen pia memoria prosequi, gratitudinis pars est. Itaque Benzo, postquam suscepta à se illuc nauigationis causas, cursum & appulsum breuiter exposuit: quis primus in eas terras nauigare ausus sit, discussis ea de re Hispanorum fabulis, aperit. Mox vt Hispani tantum Dei munus saeuitia, auaritia, libidine & seditionibus corruperint: vnde insusitati in Hispaniola insula, quæ prima reperta est, turbines, indigenarum motus, & prædonum naufragia consequuta sunt. Inde varias Indorum de noua gente opiniones, quum Hispani se filios Dei esse passim iactarent: Barbari rem ex factis æstimantes, adduci vt crederent non possent. Inter hæc transgressi in Indicam continentem Hispani, quum infensos inquietæ ipsorum auaritiæ Barbaros in amicitiam pellicere non possent: eos vt insociabiles apud Regem Hispaniæ criminantur. Itaque ob id imponitur regio Edicto Indis seruitus, & mox abrogatur. Interea nihilo secius crescere sæuitia Hispanorum in eos, & eorum implacabile in Hispanos odium, quorum etiam tyrannidem vulgò quæsita morte fugerent. Ac ne ipsi quidem Præfecti* Hispani *satis inter se concordes, iam tum odiis, ambitione, & inuidia, omnia miscebant,*

donec, tragicæ sæuitiæ exemplo, generum socer securi percuteret.

IN *hæc egressus Benzo, ad Hispaniolam reuertitur (de qua propriè hoc libro: vt Secundo de rebus ab Hispanis in Castella aurea, Nicaragua, Guatimala, Indicæ continentis prouinciis, gestis: Tertio, de iis quæ in Peruano regno acciderunt, peculiariter agit) & eius indigenarum peruicacem superstitionem, ritus, mores, fruges: Postremò Insulæ ipsius situm, solíque naturam & commoda describit.*

NOVÆ

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIAE, PRIMUM AB Hieronymo Benzone Mediolanensi Italico sermone conscriptæ. nunc verò in Latinum translatæ,

LIBER PRIMVS.

Quæ causæ Benzonem ad navigationem in Indiam Occid. suscipiendam impulerint.

CAPVT I.

QVVM essem adolescens, annos viginti duos natus, &, multorum exemplo, peragrandi orbis cupidus: præsertim visendæ eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis, & Noui orbis nomen factum est, explere animum ipse tãdem mecum constitui. Postquam igitur cò ire mihi sententia stetit, Mediolano profectus, anno M. D. XLI. Dei summi gubernatoris ope fretus, terrestri itinere Medinam-campi, celeberrimam totius Hispaniæ emporium, perueni. Inde Hispalim progressus, secũ do Bęti flumine ad oppidum S. Lucari de Barrameda, lembo perue-

Benzonis in Indiam nauigatio, anno M. D. XLI.

ctus sum: vbi omnium nauium ex Hispania in Indiam commeãtium atque inde redeuntium appulsus & portus est. Ibi fortè nauim mercibus onustam nactus, soluere & in Magnam-Canariam vela facere parãtem: quum breuior atque expeditior traiiciendi ratio mihi nõ occurreret: prǽterea accepissem naues vino, farina, melle, caseo, ceterísque eiuscemodi rebus instructas, quæ ad eas regiones necessariæ importantur, è Canariis insulis in Indiam omni tempore decurrere: desiderii mei velociter explendi auidus, eam nauim conscendi. Bimestri spatio expleto, in Magnam-Canariam peruenimus: vbi quum audiuissem celocem vnam in insula Palma (ea vna è Canariis est) vino onerari vt mox in Indiã traiiceret, protinus cõscenso nauigio in eam insulam biduo trauectus sum. Inde, posteaquam paucis diebus ea nauis omnibus rebus instructa est, soluimus.

PORRO quum quatuordecim dies prospero vento nauigassemus, ingentem vim marinarum auium repentè conspeximus: vnde non sine incredibili animi voluptate nos haud procul abesse terra, iudicium faciebamus. Nocte quoque sæpius volucres quidam pisces, longitudine palmi, in nauem nostram volitantes cadebant, quibus haud multo secus atque ipsis auibus species quædam alarum inerat. Iam Nauclerus nauigatoriæ artis peritus Solis altitudinem & declinationem explorare cœperat, quæ ex linea Meridiana deprehenditur: noctu polum Arcticum seruans, aut vicinam illi stellam (Tramontanam illi vocant)

Pisces volucres.

quæ

æ iam multum nobis depressa erat. Ad eum
dum nauigantes, post duos dies, Domi-
a quadam die manè sub ortum Solis terræ
nspectum habuimus. Ibi magister-nauis
hi affirmat insulam eam ipsam esse, quam
imam inuictus Christophorus Columbus
cunda sua ex Hispania in Hispaniolam na-
gatione vidisset. Eum enim, quum è Ca-
riis soluens vigintiquatuor aut viginti-
inque totos dies nauigasset, absque vllius
curfu terræ, quum aliquam conspicere in-
redibiliter arderet, protinus oculo eam in-
lam notasse, ac propterea Desideratam vo-
asse.

Desiderata insula.

In eo tractu multæ sparsæ insulæ, qua-
ım maximam Hispani Guadalupeam appel-
nt, incolis Caribibus ferè habitantur, qui
umanis carnibus, id est hostium suorum,
esci consueuerunt. Dum eas præteruehi-
ıur, lintrem quem Indi piscatores agebant,
buium habuimus : sed illi nobis conspe-
tis aufugêre : nos institutum cursum se-
quuti, flexa in læuam prora, versus Æqui-
noctialem lineam, alias quasdam insulas con-
inenti obiectas, post octauum diem conspe-
imus.

Ad earum vnam, Cubaguam nomine, ap-
pellimus, qua in insula tum fortè erat Hiero-
nymus Ortalus Cumanæ Præfectus. Is tan-
tos animo meo stimulos admouit, splendi-
dis me verbis & pollicitis onerans (sicuti
earum regionum Gubernatoribus facere sol-
lenne est) vt me secum manere subigeret.

Cubagua insula.

Quippe quum is propediem cum non ſpernenda Hiſpanorũ manu in ſuam Prouinciam iturum præ ſe ferret,(quam indigenæ Nautal, Hiſpani hodie Dorado, id eſt auream, numcupant, vel eo vno vocabulo ſpem diuitiarum faciente) & nos breui ditiſsimos euaſuros alternis propè verbis ſponderet: vanis iſtis eius promiſsis, & multis aliis maioribus effectum eſt vt cum eo manerem, non minus videlicet rei faciundæ quàm viſendi Noui orbis cupidus.

¶Quomodo Hiſpani in India Occid. Barbaris, tum amicis tum inimicis, vtantur.

CAP. II.

PAVCIS pòſt diebus quàm in Cubaguam appuleramus, eòdem Petrus Errera inſulæ Margaritæ præfectus duobus phaſelis triginta cũ Hiſpanis applicuit, vt inde in aduerſum traijciens mancipia aliquot è continenti raperet. Itaque eo conſilio paucis quàm eò venerat diebus manè duabus poſt lucem horis inde ſoluens, Hieronymum Ortalum & nos ſecum abduxit: & ſub eius diei veſperam Cumanæ fluuij oſtium inuecti ſumus. Eo loco ædificatum erat ab Hiſpanis propugnaculum è materia, ad tutanda nauigia, è Cubagua ad flumen illud aquatum commeantia. Exſtruxerat quidem antè aliud munimentum è ceſpite in eo litore

littore Iacobus Castellio, quo tempore vnionum piscatus vigebat: sed paulo pòst auctum continuis imbribus flumen plana camporum ad duo fermè passuum millia ita inundauit, vt eam arcem quoque euerteret. Ibidem erant quatuor fermè aut quinque tuguria fluuialibus cannis & arūdinibus cōtexta, vnde (sicuti pòst dicemus) Didacus Ocampus trib. mil. Toletum vrbem condiderat. Iam Hispani omnem eam oram propè desolauerant: & ex tanta Indorum multitudine quanta olím erat, nulli fermè tum reperiebātur præter paucos aliquot & pauperes regulos, quibus Hispani pepercerant, vt iis ad operas suas pro mancipiis vterentur. Ceteri in solitudines & deserta loca concesserant, tantùm vt Christianorum imperium fugerent.

Toletum noua colonia 4. aut 5. tuguriis constans.

Sed dum nos aliquot in Cumana moramur dies, eò venit Indica mulier præcipui eius prouinciȩ reguli vxor, quasillum patriis fructibus plenum ferens: ceterum eo oris corporisque habitu vt tam deformem ac prodigiosam speciem neque ante neque post eam diem vidisse me vnquam meminerim: neque tum rei nouæ miraculo stupefactus eam intuendo explere oculos possem. Illa vt venit, ad Erreram præfectum ingressa, posito ei ante pedes quod attulerat munere, tacita in scamno assedit, tali habitu ac specie: Primùm prorsus nuda exceptis pudendis, quæ velare eius prouinciæ consuetudo fert: vetula, virgata toto corpore ac depicta nigro, promissis ad pubem capillis: præterea auriculis infimis adeo productis

Indicæ mulieris inusitata species.

demissísque vt in humeros vsque penderent, (fœdum visu spectaculum) deinde per medium fissis, ac foraminibus insertos anellos gerens, leuissimos, è ligno quodam elaborato, quod eorum lingua Cacoma dicitur. Vngues ei præter modum longi, atri dentes, os patulum, nares perforatæ inserto annulo quem ipsi Caricori appellant: ita vt monstri cuiusdam potius quàm humanam speciem haberet.

BIDVO expleto, è Cumana soluimus & vsque oram legentes in Ortum per sinum Pariæ, ad ea litora appellebamus, in quibus Reguli fœdere & amicitia cũ Hispanis iũcti erãt: qúmque iis ferè locis egrederemur in terram, pro paululo vino Hispaniensi, pro indusio, pro cultello & aliis eiuscemodi minimi precii rebus, quibus Præfectus illos munerabatur, ipsi nobiscum aliquot è suis clientibus & subditis mittebant, duces itinerum, qui loca & tractus indicarent, vnde capitales ipsorum hostes Indos captiuos abduceremus, quũ ipsi Christianorum se amicos & socios ferrẽt. Itaque manente Præfecto cum octo Hispanis in Cariaco eius oræ litore, ceteri omnes iter ingressi, præeuntibus ducibus de gente amica datis, & commeatus ferentibus, prædabundo agmine, cẽtum fermè passuum millia terrestri itinere introrsus emensi sumus: mõtes, valles, flumina, saltus & cetera locorum aspera multa cum vexatione transgressi, quà iter duces monstrauerant. Tandem per inuias rupes & prærupta saxa, & foramina, quâ vulpes quoque ipsas

ipſas tranſire dubitaturas exiſtimem, ſæpius noctu quàm interdiu procedentes: ducentos & quadraginta Indos mares ac feminas,puberes atq; impuberes, manu captos abduximus. Agminis noſtri ductor metuens ne alimenta deficerent(tametſi ex Indorum mapalibus aliqua cibaria contraherentur) ſignum receptui dedit. Quum retro vnde veneramus regrederemur, manè quodam ad primam fermè Auroram fortè duos ignes eminus repentè conſpicimus,vnum in monte,alterum in planicie: quum vtróque ire liberet,agmine in duas partes diuiſo, alij in planitiem, alij ad montem contendunt. Qui in plana ſeſe demiſerant, velocius quò deſtinabant perueniunt: ibíque reperta tantùm anu quadam cum filia, quæ infantem aleret,manus vtrique iniiciunt. Illæ ſomno correptæ facillimè oppreſſæ ſunt, ſed improuiſo irruentium impetu excitæ tantum clamorem ediderunt, vt qui in monte erant procul eam vocem exaudirent. Itaque priuſquam noſtri ad eos perueniſſent, clamorem & ipſi altè tollunt:vnde noſtri pauci Indorum multitudine tertiti, retro ſeſe ad ſuos recipiũt vt iunctis cum reliquo agmine viribus, vbi nos eramus,hoſtem propulſarent.Interea hoſtes iuga & aditus quà ſubire nos oportebat, occupare feſtinant: ſed quum orta lux maiorem armatorum multitudinem quàm quantam rati erant aperuiſſet, præſidio exceſſerunt. Nihilo ſecius interea abeuntes ſagittis venenatis configere noſtros, & conuiciis inceſſere, latrones, canes, proditores, præ-

Hiſpani in India prædas hominum agũt.

dones vocando & probra alia obiectando: neque dubito quin, nisi ab amicis nostris prohibiti & fugati essent, ingens clades accipienda nobis fuerit. Ita absque vllo detrimento saltum illum superauimus, relicta anu illa quam ceperamus, quum ambulare non posset: ac biduo pòst ad eum locum vbi præfectus erat, peruenimus: mox inde, refectis aliquot dierum quiete corporibus, & correptis aliquot lintribus quîs indigenæ vulgò vti solēt, octoginta fermè millia passuum eius oræ percurrimus. Indi alueis ex singulis arboribus cauatis nauigant, quas cymbas illi Piraguas vocant, & earum maximæ quinquaginta circiter homines ferunt.

Indica nauigia monoxyla.

PORRO quum per omnem eius oræ longitudinem Indorum aliqui è montibus ad mare piscandi caussa descēdere consueuissent, nos eius moris minimè ignari, aptis ad insidias locis abditi, vnde minimè conspici possemus, totum sæpe diem opperiebamur, si quos fortè in æquum degressos excipere possemus. Mox vt Indi apparuerant, tum nos subitò omnes ex suis quisque latebris exorti, in eos, ceu lupi in agnos, vndique impetum faciebamus. Hac arte amplius quinquaginta mancipia, omnes fermè fœminas, cū liberis paruulis, cepimus: tandem tamen, quum ea omnia littora crebris exscensionibus infesta fecissemus, à quibusdam inimicis Indis conspecti sumus. Illi verò piscantes simulac nos viderunt, ingenti clamore sublato aliis signum nostri aduentus dedere. Itaque quotquot circum ea litora erant, diffu-

Alia venādorū mancipiorum ratio.

diffugiunt: nos verò in terram egreſſi nihil prædæ inuenimus, præter ſiccos piſces qui craticulis ex arũdinibus compactis impoſiti lẽto igne torrebantur, & locuſtas ad ſolem exſiccatas, quas indigenæ vt domi reconderent, lineatim filo traiecerant.

DVX noſter poſtquam detecta fraude prædam hominum ſe facere vltra non poſſe intellexit, retro iter flexit & ad domum pauperis cuiuſdam reguli Hiſpanis amicitia iuncti, applicans: poſtquam eum muneribus, phiala vini, induſio vno, & cultellis aliquot conciliaſſet, blandis verbis rogat velit ſe deducere in locum vnde prædari mancipia poſſit. Regulo Chriſtianos ſecum ducere in expeditionem non placuit, ſed ſumtis aliquot è ſuis abiit, & poſtridie eius diei reuerſus decem & ſex Indos adduxit manibus poſt tergum reuinctis, cóſque ductori noſtro dono dedit. Is ei multas gratias agens promiſſis hominem implet ſpõdétque ſe aliâs ei maioris precij res & elegantiores allaturum. His geſtis, Cariacum reuertimur: die ſequenti in Cumanam peruenimus: Præfectus captiuos in Cubaguam mittit, & Indis ſociis, qui eum proſequuti fuerant, domos ſuas redeundi poteſtatem facit. Illos abeuntes in itinere inimici adoriuntur & quatuor interficiunt: reliqui in Cumanam regreſſi præfectum adeũt, & calamitatem ſuam querentes rogant vt ſecum Chriſtianos aliquot armatos mittat, qui communes inimicos vlciſcantur. Præfectus, quanquam vicem eorum vehementer dolere vultu & verbis præ ſe fer-

Hiſpani ad capiendos Indos Indorũ opera abutuntur.

ret,tamen quando præuertendum ei aliud maioris momenti inceptum esset, in præsentia ipsis consulere se non posse respondit: verùm fidem interea dare, hostes nō impunè eam iniuriam laturos, sed simulac facultas adfuisset, se meritas de illis pœnas sumturum. Illi malè admodum contenti & offensi abeunt, diras in Christianos & eorum rapinas iacientes, qui tot ipsis malorum autores & causæ essent.

¶Indi captiui quomodo ab Hispanis tractentur. Pariensium mores, & arma.

CAP. III.

PRAEFECTVS paucos post dies cum vniuerso agmine è Cumana soluens & oram occasum versus legens ad Amaracapanam appellit. Oppidum est quadraginta fermè domuum, quod quadringenti Hispani assiduè incolebant. Ii quotannis è suo corpore legebant ducem, qui dimidia militum parte attributa & multis eius sinus accolis Indis quibuscum societas erat, assumtis, per multas eius oræ prouincias prædatum discurrebat. Ibi dum moramur, Petrus de Calice trib. mil. quatuor millia mancipiorum & amplius trahens, venit: multo etiam plures captos adducturus, ni partim labore, lassitudine & alimentorum penuria, partim ægritudine animi & desiderio patriæ, parentum ac liberorum, quos inuiti relique-

liquerant, permulti in via defecissent. Nonnullis etiam, quum agmen raptim ductum facilè sequi non possent, ne ad bellum instaurandum superessent, Hispani latera & pectora ferro traiecerant. Spectaculum profectò fœdum ac miserabile intuentibus calamitosum agmen illud seruorum: nuda, lacera, mutilata corpora, fama & miseria debilitatos viros feminásque. Infelices matres cerneres duos trésve filios trahentes, aut collo atque humeris gestantes, mœrore & lacrymis perditas: omnium ceruices, brachia, manus, funibus & catenis ferreis innexa erant: neque vlla inter eos adulta virgo, quam prædatores non stuprassent: tam profusa libidine, vt ea mox Hispanis in contagionem atque inde in perniciales morbos euaderet. Iste tribunus mil. amplius septingenta millia pass. à mari in mediterranea earum regionũ penetrauerat, quæ sub primum Hispanorum aduentum frequẽtes & incolis refertæ: quum ego eò veni, propemodum in vastitatem & solitudinem redactæ erant. Hispani equites qui aduersus eos populos bellum gerunt, thoracibus gossipio bene suffultis muniti corpora, lanceísque & gladiis armati, prælia ineũt: peditũ arma scutũ, ensis, ballista: tegmẽ quoq; corporis equestri simile, sed leuius. Tormentulis verò, loricis, aut thoracibus ferreis non vtuntur, non tantùm propter humidos vapores, qui è palustri & vliginoso solo gignuntur, sed quia quum sæpius in campis milites cubare necesse sit, partim sua sponte abundantius hu-

Hispani solitudinẽ in India fecerunt.

mescente terra, partim roscidis admodum noctibus, id genus armorum breui corrumperetur.

CETERVM, meo iudicio, totus ille tractus & ingenti illi sinui Pariensi adiacens regio quâ meridiem spectat, omniũ quotquot adij Indiæ terrarum amœnissima est & ferацissima. Siquidem ibi spaciosa planicies est, fertilis terra & assiduè flores fundens tum suauis tum tetri odoris: arboribus, velut vere perpetuo, toto anno folia durant, etsi paucæ sunt salubres & frugiferæ: plerisq. etiam locis magna vis casiæ reperitur. Prouincia hæc in vniuersum calida est & humida. itaque multa ex eo insecta generantur: in iis culices, incolas noctu plurimum infestantes, & magna vis locustarum, quæ satis perniciem inferunt. Incolæ earum regionum penem tubo è cucurbitula, ceu theca aut vagina, includunt, cetera pendére extra sinentes: quondam eiuscemodi braccul as, aureas & vniònibus decoras gestare consueuerant, sed Hispani hunc illis morē finierunt. Fœminæ viris iunctæ peplo aut castula (quam Pampanillam vocāt) muliebria velant: virgines fascia tantùm aut vitta. Regulis quàm multas libet vxores ducere licet: vna tamen tantùm legitima habetur, eíque in ceteras imperium est. Plebeij tres quatuórve sibi pro arbitrio iungunt: mox vbi consenuere, eas ablegant & iuniores asciscunt: & coniugum suarum virginitatem delibandam tradũt sacerdotibus quos Piacchos appellant.

Pariensis regio Indiæ ferè amœnissima.

Pariensib. quæ lex matrimonii sit.

CETERVM Indos non in Pariensi tantùm

tùm ſinu, ſed in alijs quoque Indiæ tractibus, piſcatus fermè alit: vinum è Maizio, quod pro frumento illis eſt, & aliis fructibus radicibúſque, moliuntur. Humana quoque interdum carne, pediculis ſimiarum ritu, ranis, vermibus & aliis eiuſcemodi ſpurcis alimentis veſcuntur. Vnguentum quoddam ad confirmandos dentes conficiunt hoc modo. Vnionumferaces conchas cum foliis [1] Axi cremant: mox cinefactas modica macerant aqua, donec calcis candorem referant. Eo vnguento illitos dentes tam atros reddunt quàm carbo eſt, & tali remedio eos ſemper abſque dolore conſeruant. Nares quoque, labra, aures, proforare mos illis: & corpus variis herbarum ſuccis aliiſque rubris & nigris fucis diſtinguere: denique quò abſurdiore cultu ſunt, eò ſibi pulcriores videntur. Reguli lectis, ſtraguli aut toralis longioris quàm latioris inſtar factis, vtuntur: plebii verò fermè omnes retis ad formam ſuos contexunt, omnes quidem pariter è goſsipio, & in iis ad duo tigilla alligatis atq. in aere ſuſpenſis dormiunt. Qui in campis cubant, aduerſus nocturnum frigus, perpetuū ignem vna ex parte, altera lectum, habent. Atque hunc in vniuerſum cubandi vſum morémque ſeruant earum rerum regionum incolæ vſque ad fines [2] Nominis dei (id oppidū Panamenſis iſthmi eſt) neque alia dormiendi conſuetudo eſt in multis ſeptētrionalis Oceani inſulis.

Medicamen dentibus confirmādis.

Parienſibus vſurparum.

Cubandi mos.

ARMA illis præcipua arcus & ſagittæ venenatæ. eas dupliciter fingunt, primùm è pal-

ma, deinde arundinibus quibuſdam concinnis, quas in ripis fluminum enatas, inopia ferri duris piſcium ſquamis aut ſilicibus acutis aſperant, mox bitumine nigro vngunt: peſtiferum id virus eſt è radicibus, herbis, formicis, pomis, aliíſque fœdis ſuccis, permixtũ, quod vetulæ cum ſerpentũ ſanie multo labore & diligentia decoquunt, donec ad exactũ modum adduxerint: nec pauci interea tetro vapore, qui ex dira illa colluuie exhalat, exanimantur. Si quis ſagitta eo liquore adhuc recenti peruncta ſaucietur, ei corpus intumeſcit, vi veneni adeò rapida vt breue intra ſpatium rabie correptus intereat: ſi verò venenum aliquanto antè aut dudum factum ſit, maximam partem lethalis efficaciæ deperdit. Veneni huius remedium præſentaneum eſt ferrum candens, inuſtum vulneri: & multos ego noui Hiſpanos, qui eà ope ſanati ſunt.

Indicis mãcipiis quomodo abutantur Hiſpani.

PORRO omnes ſerui qui ab Hiſpanis in iis prouinciis capiuntur, abducũtur in Cubaguã: ſiquidem in ea inſula Regii procuratores reſident, qui regia vectigalia colligunt, nempe vniones, aurum, mancipia, & cetera id genus, ex quibus omnibus quinta Regi penditur id eſt, viginti è centum. Seruorum omnium faciei & brachiis ferro ignito, C. littera inſculpto, nota inuritur: mox præfecti & duces de illis pro arbitrio ſtatuunt: pars quoque militibus in prædam cedit, qui eos poſtea aut Hiſpanis aliis venumdant, aut de illorum capitibus inter ſe colludunt. Appellentibus quoque eò ex Hiſpania nauibus, mancipia iſta vino,

farina

farina, nautico pane & aliis rebus necessariis, permutant: & quamuis Indicæ mulieres aliquæ ex Hispanis prægnantes sint, eas tamen quoque vendere nulla ipsis religio est. Mercatores eos seruos inde auectos aliò, reuendunt. Alij mancipiis magnos quosdam phaselos ad formam celocium (quas Carauellas vocant) factos complent, & in Hispaniolam insulam transmittunt. Sed præterquam quod mediterranei homines (quippe qui remotis ab Oceano terris ferè capiantur) nauigandi tædium ægrè tolerantes: ad hæc cõferti stipatíque in carinis sub tabulatis nauium, inter putidas sentinæ sordeis, nausεásque & reliqua excrementa corporum, ceu pecora, in fæce ac stercore cõputrescunt: etiam nõn raró, in summa maris malacia, tanta aquæ & ceteri victus penuria laborant, vt fermè omnes siti, fœtore atque æstu anima interclusa fœdum in modum exspirent. Quibus ex rebus hodie totus ille tractus & ora Pariensi sinui circumiecta ab Hispanis deso lata est. Quum enim iam neque vniones, neque aurum ibi reperiatur, & piscatio margaritarum finem ceperit, nulla Hispanis spes quæstus, nisi ex mancipiis, superest, quæ & ipsa hodie pauca sunt. Earum enim regionum incolæ pristinæ libertati Cæsaris beneficio restituti, aliò demigrarunt.

1 AXI, *planta vulgò nota in insulis & continenti Indiæ Occid. cuius fructu Indi per totum annum, pro condimento & pipere vtuntur.*

2 DE *primo huius coloniæ conditore, & cur ita dicta sit, infra huius lib. c. 22. De eius situ lib. 2. c. 9.*

Indi Hispanos mortales esse, quomodo deprehenderint, quum immortales esse crederent.

CAP. IIII.

NVNC ad Amaracapanam reuertor, quò, paucis postquam eò veneramus diebus, Regiæ San Dominici curiæ mandatum allatum est. Ea iubebat Hieronymum Ortalum præfectum propter delictum ab ipso commissum, corripi, & firmo cum præsidio tutò in Hispaniolam perduci. Quare expeditionem illam promissam effluere sinens, spem quoque diuitiarum quam mihi sæpe fecerat, secum abstulit. Sed me præterea ex cæli mutatione, insolentia ciborum & vehementiore æstu affectum, quum adhæc malè cubando multum humidi terreni traxissem, morbus corripuit: ac nisi vir vnus extitisset, qui meas miserias respiceret, res meæ in perditissimo statu hauddubiè erant. Is Antonius Castellanus fuit, sacerdos Gallus, nobilis, summa vir comitate ac liberalitate, quam decora & plena dignitatis corporis species honestabat, quæ res ei omnium beneuolentiam ac reuerentiam conciliauerant. Is me in Amaracapanæ portu naui impositũ in insulam Margaritam misit, iussítque ibi aduentum suum opperiri, vbi maximam partem seruitiorum suorum & facultatum habebat: móxque vt eò venit, tanta in me charitate ac beneficentia vsus est vt si ex eo natus essem.

Galli erga Italum in India benignitas.

Neque

Neque enim tantùm ſex menſes domi ſuæ me dilecti filij loco habuit & curauit, ſed recepta quoque valetudine inde abire volentem comiter dimiſit, rebúſque omnibus ad nauigandum neceſſariis copioſiſſimè inſtruxit.

INDE quum carauella vna mancipiis onuſta ſoluiſſemus, & oram legendo promontorium ſeu Caput-Veli circumuecti, altum non ſine magnis laboribus propter ſummam maris tranquillitatem traieciſſemus, tandem Boriquenam inſulam tenuimus: quæ ab Hiſpanis vulgò S. Ioannis dicta, etiam propter ingentē auri & argenti vim in ea repertam, S. Ioannis de Portu-ricco, id eſt diuite, nuncupata eſt. Quum primò Hiſpani eam inſulam ſubigere aggreſſi eſſent, inſulares eos immortales eſſe pro certo habebant: eius rei periculum facere vnus è primoribus inſulæ regulis aliquando conſtituit: dat negotium famulis vt Hiſpanum quemdam, hoſpitem ſuum, perlatum ad flumen, tandiu pede vno retentum ſub aqua mergi ſinerent, donec extingui poſſet ſi mortalis eſſet. Illi ſic demerſum & ſuffocatum Hiſpanum humeris ad herum deferūt: is quum haud dubiè mortuum eſſe videret & tali experimento iudicaret ceteros quoque mortales fore, iniuriis Hiſpanorum accenſus, à quibus auarè ac crudeliter habiti erant, in eos cum ceteris regulis coniurat. Illi in Hiſpanos nec opinantes vnà impetum faciunt, & centum quinquaginta trucidant, qui per inſulam palati & auro legendo intenti erant: ac ne vnus quidem cladi ſuperfuiſſet, niſi Di-

Indi Hiſpanos mortales eſſe quomodo deprehenderint.

dacus Salazar cũ noua manu laborãtibus subsidio venisset. Ex ea insula, vbi dierum aliquot quiete recreati essemus, soluentes, breui in Hispaniolam appulimus, atque in ciuitatem San-Dominici venimus. Ea prima terra ab Hispanis in illis regionibus frequentata, & colonia condita est.

Christophorus Columbus Genuensis primus Indiæ Occid. repertor, vtcunque Hispani eam laudem alteri transcribant.

CAPVT V.

IAM verò quis incognitas quondam eas terras primus aperuerit, inter scriptores non satis conuenit. Primum Franciscus Lopez de Gomara in secunda parte Historiæ generalis Indicæ in hanc sententiam scribit: Nauclerus quidam in Oceano nostro celoce nauigans, flante diu

Splendida fabula de primo Indię occid. inuentore.

„ & vehementer Apeliote raptus, quum vento
„ obsequi ei necesse esset, in regiones incogni-
„ tas delatus est, quæ neque in Cosmographi-
„ cis vllis tabulis notatæ, neque in indicibus na-
„ uigatoriis extarent. Inde ægrè in Hispaniam
„ reuersus, tribus tantùm aut quatuor nautis
„ superstitibus, in ipso portu morbo exstinctus
„ est, quem ex miseria, fame, siti, ceterísque in
„ tam longa nauigatione perpessis malis, con-
„ traxerat: neque vllam aut nominis aut patriæ
„ suæ memoriam reliquit. Quamquam ne id

quidem

quidem ipsius culpa accidisse putandum est, sed aut quorumdam malitia, aut eius inuidia quam Fortunam vocant. Eum nonnulli Turdetanum seu Vandalũ fuisse tradunt, ac tum mercaturas factitare solitum in Canariis insulis & Madera, quum ei longus ille & exitialis error obtigit. Alii Cantabrum ferunt, in Anglia & Gallia negotiantem. Sunt etiam qui Lusitanum fuisse contendant, qui tum ad Minam (vt vocant) vel in Indiam nauigaret, aut inde rediret. quod quidem commodè quadrat nomini nouis hisce terris imposito. Præterea dicunt nonnulli Nauclerum istum carauella vna appulisse in Portugalliam: alii in Maderam, aut aliquam Hesperidum: nemo tamen ea de re certi & explorati quidquam affirmat. Omnes tantùm in eo vno consentiunt, quòd videlicet Nauclero illo apud Christ. Columbum exstincto, penes eum defuncti hospitis aduersaria, chartæ, & indices omnes remanserint, atque in iis relatio tam longinquæ nauigationis cum designatione Paralleli & Climatis eius oræ tum primùm repertæ.

Et paulò pòst: Principiò Columbus nauiculariam exercuit, & multis annis Syriam aliásque Orientis oras obiit. Inde indices marinos seu chartas nauigatorias conficere aggressus, atque eius artis peritiam consequutus, vnde fortunam & opes postea nactus est, Portugalliam adiit vt Australia Africæ litora & quæcumque tum Lusitani nauibus perlustrabãt, cognosceret, atq; ita nõ parua accessione auctis & illustratis Indicibus suis maiorem

" autoritatem preciúmque conciliaret. Postremò in eo regno vxorem ducit, vel (vt nonnulli tradunt) in Madera insula, vbi tum, opinor, commorabatur quum dicta ante carauella applicuit. Ibi ergo quum esset, nauis eius fortè magistrum eo ex diuturno errore appellentem domi suæ excipit: is Columbò omnem nauigationis suæ historiam exponens, quidquid de oræ à se repertæ situ & parallelo compererat, aperit, contendítque vt nauigatoriæ paginæ quam ab eo emebat, nouæ illius terræ specimen simúlque eius nomen à quo inuenta esset, adscriberet. Interea Nauclerus ille moritur: indicium & relationem eius terræ Columbo relinquit. inde Columbus primùm nouæ illius Indiæ notitiam habuit. *Idem scriptor postea subiungit:* Nequid intactum prætermittam, sunt qui Columbum linguæ Latinæ & Cosmographiæ peritum fuisse affirmēt. Quúmque Platonis Timæum & Critiam legisset, vbi ille ingentis cuiusdam insulæ Atlanteæ meminit, & obrutæ aquis terræ quæ Africam & Asiam amplitudine excederet, eo impulsum ad vestigandas Antipodum terras & auream illam Marci Pauli Cipangon. Adhæc legisse apud Aristotelem, vel Theophrastum, in libro De mirabilibus, negotiatores quosdam Carthaginienses, à freto Herculeo in Occidentem & Meridiem nauigantes, tandem multis exactis diebus in vastam quandam insulam peruenisse, desertam illam quidem & incolis vacuam, sed rebus tamen humanæ vitæ necessariis abundè instructam, & fluuiis naui-

gabilibus

gabilibus perfusam. "

Mox *idem autor satis fidenter:* Equidem Columbum (*inquit*) si suo marte & ingenio vbi esset noua India cognosset, multò antè quàm in Hispaniam veniret, de ea peruestiganda cũ suis Genuensibus acturum fuisse existimo, qui tum negotiandi caussa totum orbem peragrabant: sed tale quid aggredi ei numquam venit in mentem, donec cum Nauclero illo Hispano egit, qui eam tempestate maris actus repererat.

Christophorus Colũbus primus Indię Occid. inuentor.

SED hæc vt fabulosa & indigna fide refellere, non magni operis est. Petrus quidem Martyr Mediolanensis, in eo quem de his conscripsit libello, Columbum ea de re cum ciuitate Genuensi egisse ante omnia testatur, simúlque causam commemorat quæ eum ad vestigandas illas oras impulerit. Eius verba hæc sunt: Quum Columbus (inquit) pro suo more ac instituto, trans Gades in Portugalliam & omnem illam Oceani oram nauigaret, sæpenumerò animaduertit, & quidem multa cum cura & diligentia obseruans, vetos quosdam statis anni temporibus ab occasu flare cõsueuisse, qui multos dies constanti & æquabili tractu spirarent. Quos quum non aliundè quàm ex transmarina aliqua ora, cuius halitu gignerentur, proficisci posse iudicaret, tamdiu circa eam rem cogitando animum versauit, vt eius certitudinem quærere aliquando constitueret. Ergo annos natus fermè XL. Senatui & populo Genuensi coram sua consilia exponẽs spopondit se si à ciuitate aliquot nauibus in-

Colũbus quibus cõiecturis Nouas terras deprehenderit.

" ſtrueretur, Herculis columnas præteruectum
" tamdiu in Occidentem nauigaturum, donec
" orbem circumuectus in aromatũ feraces in
" ſulas perueniret. Sed eius rei inceptio tum primùm audita incredibilis videri omnibus, qui-
" bus videlicet nihil tale vnquam ne ſomnian-
" tibus quidem veniſſet in mentem, & nihil ta-
" men eorum quæ ad nauigandi artem perti-
" nent, ignotũ eſſe videretur. Itaque omnes hãc
" Columbi commentationem, ceu inanam fa-
" bulam aut ſomnium, reſpuerunt: etſi fortè ac-
" cepiſſent veterum ſcriptorum alicui proditũ
" de quadam ingentis magnitudinis inſula, quæ
" multorum dierum in Occidentem nauigatio-
" ne à Gadibus diſtaret.

HAVD equidem dubitem eam ipſam fuiſſe cauſam qua impulſus Columbus nouas illas terras quærere aggreſſus ſit: vnde facilè exiſtimare licet Gomaram multis argutis cõmentis veritatem permiſcere ac corrumpere conari, & quidem eo conſilio vt immortalem Chriſtophori Columbi famam imminuat. Quippe ægrè multi patiuntur, peregrinum hominem, & quidem è noſtra Italia ortum, tantum honoris ac gloriæ conſequutum, vt non tantùm Hiſpanicæ gentis, ſed & cuiuſuis alterius, homines ſuperauerit.

NON alienum fuerit hoc loco quiddam narrare quod Columbo in Hiſpania, vti accepi, contigit, poſteaquam iam Indiam repererat (etſi enim id olim quoque aliquando eſſet factum, recens tamen hoc inuentum, eius eſt) Quum fortè Columbus celebri conuiuio cũ

multis

multis nobilibus Hiſpanis adhibitus eſſet, & inter eos (vt fieri ſolet) de India ſermo ortus eſſet, vnus eorum ita eum alloqui cœpit: " Domine Chriſtophore (inquit) et ſi tu Indiam " non reperiſſes, non defuiſſet tamen in hac noſtra Hiſpania, qui idem ac tu tentaſſet, vt quæ multis magnis viris & ingenioſis abundet, Coſmographis & litteratis. Ad ea Columbus nihil prorſus reſpondit: ſed ouo afferri in triclinium iuſſo & menſæ impoſito, verſo ad omnes ſermone: " Agedum, inquit, domini mei, " cum quolibet veſtrûm depoſito in cœnam pi- " gnore certo, neminem eorum qui hîc ſunt fa- " cturum ouo iſto quod ego facturus ſum, nem " pe vt nullo nixum adminiculo, ſtans & erectũ " in pedem ſuopte nutu maneat. Experti ſunt omnes, neque vlli eorum ſucceſſit: ſed quum circumacto orbe ad Columbi manus perueniſſet, ipſe ouum, altero eius faſtigio menſæ illiſo ac leniter quaſſato, rectum firmúmque conſtituit. Ea res omnium animos verecundia pupugit, poſtquam vtique illis patuit quid ſibi tacitis ambagibus vellet: Nimirum, id poſtquam primus ipſe tentaſſet, iam apertum omnibus & factu facile eſſe: debuiſſe ipſos potius principes Indiæ quærendæ viam rationémque inire, nec ſe ridere qui primus id experiri auſus eſſet, ſicuti antè id cœptanti mirabundi illuſiſſent, quaſi rem impoſſibilem aggredienti.

Colũbus mordaces inuidorũ in ſe ſermones ingenioſè re percutit.

Christ. Columbi constans quærendæ Indiæ nouæ propositum, atque vt diu irrita spe, tandem à Ferdinando Castellæ rege classe instructus, voti compos fuerit.

CAP. VI.

Columbi diuturna perseuerãtia in suo de quęrenda India proposito.

NVNC, vt ad institutum reuertar & exequi pergam quomodo hæc India primùm à Columbo inuenta fuerit: vt cognouit ipse ad tam præclari operis inceptum suscipiẽdum in Genuensibus parum opis sibi esse, transgredi vlterius in Occidentem statuit: spe haud dubia fore vt ab aliquo principum, quorũ ibi diuitiæ atque opes inclytæ essent, rebus ad eas quas ardenter deperiret terras explorandas necessariis aliquando instrueretur. Itaque in Portugalliam concedens, inde fratrem suum Bartholomæum ad Henricum VII. Angliæ regem mittit, qui fauorem & naues Indiæ vestigãdæ peteret: promittens se breui ex terris illis incredibiles diuitias allaturum. Sed Bartholomæus inde irrita spe & sine ope rediit. Itaque cum Alphonso V. Portugalliæ rege Columbus eã rem communicat, eúmque supplex rogat, vt sibi naues aliquot armis & cõmeatu instructas tradi iubeat: se verò fidem ac iusiurandum dare, tamdiu in Occidentem nauigaturum, quoad ditissimas auri, gemmarum & aliarum deliciarum quibus precium est, prouincias inueniret. Verùm

rùm ſicuti Columbus à Genuenſibus ſuis pro vano habitus erat, ab Anglis ridiculus, ita tum quoque à Luſitanis pro futili & deliro circulatore deriſus eſt. Erant tum in Luſitania homines, qui Coſmographicam artem profitentes, nullam ſe eius partem ignorare arbitrarentur. Itaque ſuperciliosè Columbum deſpicientes, regi ſuadebant, ne quam peregrini hominis ſomniis fidem adhibere vellet. Quippe amentem eſſe: neque in Occidente aurum, aut diuitiarum quidquam exiſtere poſſe, veluti exploratum affirmabant. Imo neminem ſubiectam Æquinoctiali lineæ plagam tranſgredi poſſe, quin immodicis ſolis ardoribus torreretur, ſiquidem eo in ſpatio maiorem ęſtus eſſe vim, quâ perpetua inter duos Tropicos ſolis orbita & curſus eſt.

COLVMBVS vbi in Portugallia ſe ac verba ſua ludibrio eſſe vidit, in Caſtellam profectus aulam Ferdinãdi & Iſabellæ regum adit, eíſque ſuas cogitationes, vt ceteris, exponit, ſimúlque eas quam efficaciſſimis poteſt rationibus, exemplis & teſtimoniis confirmat. Sed illis, etſi principia ipſa primò arriderent, incredibilia polliceri videbatur. Tandem conſumtis aliquot in aula annis, quum in propoſito conſtanter perſeueraret, & tantæ rei ſpem exemplis & demonſtrationibus euidentiſſimis confirmaret, ad extremum quorundam Hiſpaniæ procerum ope atque interuentu aditum ad Iſabellam reginam obtinuit. Itaque tẽpus familiariter cum ea colloquendi nactus, adeo firmiſſimis rationibus eam labefecit, vt

dictis suis assensum fidémque præbere cogeret: donec tandem persuasa promitteret se ea de re cum Rege acturam, omníque ope atque opera enixuram nequid illi rei ad inceptum illud exsequendum necessariæ deesset. Quamobrem breui, Deo bene iuuante, & magnanimæ eius Reginæ supplicatu, Rex Ferdinandus liburnicam vnam & duas carauellas Christophoro Columbo instructas & armatas tradit.

Prima Christ. Columbi in Indiam nauigatio.

IPSE, cum Bartholomæo fratre, ineunte Augusto, anno M. CCCC. XCII. è Calicio portu vela in altum faciẽs, Gomeram insulam tenuit, quæ vna è septem Canariis est. Ibi aliquot dies commoratus, vt aquam & cetera inde necessaria sumeret, cœptum iter, Occidentem solem sequutus, peragere instituit.

PORRO quum emensa dierum aliquot nauigatione nondum terra vlla in conspectu esset milites in Columbum fremere incipiunt: ille mitigatis eorum animis, trigintaquinque dies nauigando extrahit, neque vlla tum quoque terræ nota aut indicium apparebat. Itaque socij apertè Columbo minari & probra pro se quisque ingerere, Genuẽsem impostorem & planum palàm vocitantes. quippe nescire eum quorsum tenderet aut quò appelleret, & se eius ductu in certam perniciem ruere. Hîc Columbus pro virili simul rationes suas firmare, simul eos precari, orare ne animis per impatientiam deficerent: sibi spem esse, Deo bene iuuante, breui terram nouam in conspectu fore.

Colũbi in toleranda Hispanorũ impatiẽtia inuictus animus.

His

HIS tum vocibus sedati, quum aliquot præterea dies nauigassent, neque vlla tellus occurreret, fremitum in nauibus redintegrant, & se reduci iubent: alioqui pertinacius vltra tendentem in mare proiecturos. quippe vlterius progredie͂tibus non suffecturos commeatus, maximè aquam, quæ in Hispaniam reuersuris necessaria foret. Ad extremum eò res rediit, vt promitteret reuersuros nisi intra triduum terram vidissent, interea perspicuè ostendens non tantùm suffectura ad reditum alimenta, si moderatè vti vellent, sed multo etiam longiùs. Itaque prosperè iter exsequi pergens, postridie eius diei demitti vela iubet: ac credibile quide͂ est, quum id diceret Columbus, haud procul terra affuisse, ídque ex cæli conspectu deprehendisse, aura, & nubeculis quæ circa orientem solem in horizontè apparerent: aut certè instinctu quodam ingentis & inuicti animi.

NOCTE quæ eum diem sequuta est, nauta quidam Lepiensis, è summo mali fastigio alta voce proclamans, Ignem, inquit, ignem prospicio. Tum euestigio excipiens adolesce͂s quidã, Non diu est, inquit, quum mihi dominus meus Columbus id ipsum dixit. Nauta ipse ingenti lætitia & spe auctus, haud dubius se, simulac Hispaniam attigisset, tam fausti nuncii à Rege præmia laturum, quòd primus visi ab se ignis è naui signum dedisset: postquã indonatus abiit, ira & dolore victus profugit in Africam & Christi fidem exuit.

¶ Columbus noua India reperta, primò ingenti Hispanorum gaudio, mox inuidia & calumniis excipitur. Cubam & Hispaniolam detegit. Indi Hispanos amicissimè excipiunt. Hispani indos auro & ornamentis, per speciem amicitiæ, spoliant.

CAP. VII.

IAM quanta omnes voluptate perfusi fuerint, postquam nouam eam terram conspexere, nemo dicendo assequi posit. Alii vix præ gaudio mentium compotes, nouam oram intuendo explere oculos non poterant: aliqui perfusi lacrymis Columbum amplectebantur: nonnulli venerabundi manus eius deósculabantur, & qui eum offenderant, ignorantiæ petēbant veniam: denique omnes sese admirandæ ipsius virtuti humiles seruos ac deuotos ferebant. Interea Columbus demitti scapham in mare iubet: egreditur in terram: & deiecta arbore crucem ex ea factam in nomine D. Iesu Christi crucifixi in litore statuit: & Noui illius mundi ius ac possessionen Regum Catholicorum nomine vsurpat. Hoc modo Columbus propria virtute atque ingenio, secundùm Dei gratiam, primus Indiam nouam aperuit.

Columbo inuidia ex gloria oritur.

NEQVE minus tamen ex tam mirabili opere, cuius ipse autor & effector éxtitit, mille in eum inuidorum calumniæ exortæ sunt vti mox dicam. Primùm enim Regii fisci procuratores, postquam in Hispaniam reue-

reuenerat litem ei intenderūt, iam à fratribus Pinzonibus Martino & Francisco duarum carauellarum magistris, apud Regem accusato, quòd, nisi ipsi à fœdo incepto deterruissent, regredi in Hispaniam ex itinere, non visa India, parasset.

CETERVM, possessione Indiæ, vt diximus, vsurpata, quum ibi diutius morari Columbus operæprecium non duceret, quòd ea insula in quam appulerat, exigua esset: regressus in naues vlterius prouehitur & multas alias insulas detegit. Quum in Cubæ litora exscensionem fecisset, eam Fernandinam in memoriam gratiámque Ferdinandi regis nuncupat. Ibi haud satis libenter ab insularibus conspectus est: qúumque interea fortè mare turbari cœpisset, & ipse quòd in statione non satis tuta & fida nauibus esset, mutueret ne tempestas nauigia, ad scopulos allisa frangeret, subitò soluendi signum dedit.

Fernandina insula, vulgò Cuba.

INDE prouectus in Haytin insulam appellit, quam Hispaniolam nuncupat: sed ibi iactis in portu ancoris, quem Regium nominauit, Prætoria nauis scopulo icta frangitur: quotquot tamen ea vehebātur homines cum maxima commeatuum parte, duarum carauellarum ope naufragio erepti sunt. Indi complures per omnem litoris oram sparsi naues mirabundi spectabant, sed simulac egredientes in terram Christianos viderunt, correpti formidine, celeri fuga dilapsi sunt. Hispani cursu vnam ex iis feminam assequuti ad Columbum perducūt: ille mulierem cibo potúq;

Hispaniola insula, vulgò Hayti.

expletam, eleganti & mundo indusio vestiri iubet: mox signis edoctam iussámque ire ad suos eósque hortari vt fidenter & sine vllo metu ad naues venirent, dimittit. Illa abit: Barbari feminæ circumfusi, eam inusitato cultu vestitam non sine ingenti stupore aspectabant. Illa Columbi comitatem & munificentiam in se inter populares prædicat: ceteri huius verbis adducti, præterea nouæ gentis barbatæ & vestitæ videndæ cupidine, certatim lintribus suis carauellas circumdant.

Cælū non animum, mutant, qui trans mare currunt.

Ibi gaudium ingens pertentare Hispanorum animos cœpit, quum neminem in tanta Indorum multitudine viderent, cui non aurum & argentum in brachiis, collo & auribus fulgeret: mox etiam ea petere ab Indis vltro incipiunt: & illi, qui eas res parui facerent, cuilibet liberaliter & hilariter dabant. Columbus quum tantum Indorum in nauibus videret quantum vix illæ capere poterant, in terram cum multis Hispanis euadit. Ibi quum ab eius loci Cacico (ita regulos patrio idiomate appellant) cui nomen Guacanarillus, summa comitate exceptus esset, muneribus inuicem datis acceptísque ambo fidem futuræ amicitiæ sanxere. Eum Columbus indusiis, pileolis, cultellis, speculis, crepitaculis & tintinnabulis, donauit: Cacicus contrà satis magno auri pondere eum remunerans, è suis aliquot misit cum lintribus patriis (illi Canoas vocant) qui ad efferendas in terram res & onera fractæ nauis Hispanis

Diomedis & Glauci permutatio.

operam

operam darent. Quam quidem illi adeo amico animo & propenso studio præstiterunt, vt si suæ illæ res essent.

¶Indi defuncto Hispanorum in suas terras aduentu dæmonum oraculis moniti. Prima colonia Hispanorum. Columbus in Hispaniam reuersus præmiis augetur.

CAP. VIII.

MIRABILEM insulares illi Indi cuiusdam [1] oraculi memoriam tenebant, inde à patribus traditam, quo vera & futura prædicebantur: Non multis videlicet ab illinc annis venturam in eas oras barbatam gentem, quæ simulacra deorum terræ allideret, & filiorum ipsorum sanguinem effunderet. Hoc si certè tum illis venisset in mentē, non tam festo cum triũpho & lætitia aduenientes Hispanos excepissent.

CETERVM quum peteret Columbus vnde metallum illud fuluum nancifcerentur, illi nutibus, & signis demonstrabant, è quibusdam fluminibus mediterraneis peti, qui ex altissimis montibus decurrerent. Affluebat interea quotidie ex omnibus locis noua eius gentis & copiosa multitudo, vt inusitatas nostrorum hominum barbam gestantium formas cultúmque viserent: fructus, pisces, aurũ, panem & alia alimenta, vndique afferentes: ac

Indi, qui quasi simiæ, semen tamen aliquod pietatis sibi inesse ostendunt.

simiarum more vestigia ritúsque Christianorum imitantes, quoties hi genua flexerant, flectebant & illi: Christiani reuerenter oculos in cælum sustulerant: Indi pariter & ipsi tollebant. denique quidquid ab Hispanis ad recitandum Aue Maria manè & vesperi conuenientibus fieri soleret, itidem & ab istis fiebat.

Prima coloniæ in India Occid. ab Hispanis conditæ rudimentum.

Colvmbvs ipse non mediocri lætitia affectus propter nouas illas repertas terras, auri adeo & argenti feraces, quum Hispaniam repetere & alterius inuenti mundi nuncium ipse Regi ferre cuperet: cum bona Cacici gratia domum coctili laterculo exstruit. Eo loco duodequadraginta Hispanos relinquit, qui ad reditum suum res insulæ sedulò & accuratè explorarent: præmonitos vt in omnibus prudenter & modestè sese gererent. Hæc prima domus ab Hispanis in India exstructa est: Columbus cum reliquis soluit, inde secum sex Indos, omne aurum quod à Cacico acceperat, Psittacos aliquot, Maizii paniculas (quæ vna Indicarum frugũ est) & alia Indiæ peculiaria & noua referens. Prospero cursu & incolumibus omnibus in Hispaniam peruenit, præterquam duobus Indis qui in itinere exstincti sunt. Appulsum Rex & Regina quàm honorificentissimè exceperunt, considere eum coram se iubentes: & in aula quidem Indos ab eo aduectos quòd prorsus nudi essent, mirabundi omnes intuebantur: nec minus ipsi quoque Indi obstupescebãt, quum Regem & aulicos vestitos cernerent. Rex

verò Columbum insignibus honorum titulis auctũ summum Oceani Præfectum designat: (Almirantem vulgò appellant) & ei omnium regiorum ex India redituum decimam attribuit. Bartholomæum quoque ipsius fratrem Hispaniolæ insulæ præficit.

1 QVOD *de Oraculo illo scribit, ita se habet. Cacici & Bohitij (id est Reguli & Sacerdotes) penes quos antiqua rerum quondam gestarum vel dictarum monumenta à patribus sine literis tradita manent, Christophoro Columbo & Hispanis narrabant, Garionexij Cacici patri & alteri cuidam Regulo cupidinem quondã ortam sciscitandi è Zemibus (id est numinibus suis) quid post sua tempora euenturum fata portenderent. Id porrò, vt extorquerent ab Idolis, quinque dies continuos ab omni cibo & potu abstinuisse, tempúsque illud perpetuo in luctu & lacrymis egisse. Ergo his ritè peractis, tandem respondisse Zemes, Quanquam fata in occulto teneri à Dijs & futura celari homines satius esset, moueri tamen se ipsorum religione vt ventura panderent. Itaque scirent venturam non multos post annos ad eam insulam peregrinam gentem: viros vestibus amictos, promissa barba, & gladiis micantibus accinctos, quibus medium hominẽ vno ictu secarent, qui vetera Deûm simulacra solo alliderẽt, priscos sacrorum ritus & ceremonias abolerent, liberos eorum vel mactarent, vel libertate sublata in omne scelerum genus corrumperent. Tam horribilis oraculi carmen memoriæ vt proderent, flebilem quandam cantionem (quam Areito vocant) velut elegiam, composuere: eã diebus atris*

& festis quibusdam tristibus lugubri & querula voce canebant. Ceterum ita postmodum euenere omnia vti prædixerant Zemes, & canebant Sacerdotes: sicuti sequentia docebunt.

¶Secunda Christophori Columbi in Indiam nauigatio. Hispaniola sanguine Hispanorum imbuta. Isabella colonia à Columbo conditur. Indorum aduersus Hispanos tumultus.

CAPVT IX.

COLVMBVS omnem Regi itineris & rerum ab se gestarum successum exposuerat: & præterea gradu ex ea insula facto, amplissimas & ditissimas alias oras aperturũ se promiserat. Itaque Rex trium Liburnicarum & quatuordecim carauellarum classem instrui iubet, & in eam vltra mille ac quingentos homines imponi, maximam partem mechanicarum artium opifices, & quidem earum quæ illi terræ maximè necessariæ essent. Columbus præterea equis, bubus, ouibus, suibus, capris, fœminis maribúsque ad propagãdam eius generis stirpem: deinde hordeo, frumento, leguminibus, & omnis generis plantis ac frugibus, in naueis prouisis & collatis: secum etiam sacerdotes & monachos abduxit, qui gentes illas Christiana religione imbuerent. Postremò rebus omnibus necessariis munitus instructúsque, anno M. C C C C. X C I I I, die secunda Septembr. è portu

portu Calicio ſoluit.

COLVMBVS, iam Almirans regius, in Indiam renauigans, multo alacrius quàm prius ſecabat fluctus, quatuor Indos reuehens quos Rex baptiſari curauerat: & Canarias inſulas prætervectus, paulo magis læuorſum quàm priore nauigatione curſu in Africum inflexo, Deſideratæ inſulæ conſpectum habuit. Ea prima (vti antè dictum eſt) illi à Canariis occurrit tellus: ſed neque in vllam eius oram egreſſus, neque vllo eius portu tacto, magna cum alacritate & Hiſpaniolæ deſiderio cœptum iter perſequutus eſt. Eam vbi claſſe tenuit, longè alio ſtatu reperit quàm reliquerat. quippe omnes Hiſpanos ab eo depoſitos Indi ad vnum mactauerant. Almirans e veſtigio legatis ad Cacicum Guacanarillum miſſis, ſciſcitari iubet, quænam cauſa mortis ſuis hominibus fuiſſet. Ille nutibus atque aliis ſignificationibus quibus mentem ſuam vtcumque exprimere poterat, reſpondens, multum & grauiter conqueſtus eſt: Hiſpanos poſt eius diſceſſum, ſuorum coniuges ſtuprare, eóſque ipſos fuſtibus atque indignis aliis modis accipere, cœpiſſe, neque illos tamen à ſuis vllo dicto factóve eſſe violatos: ſed veniſſe quendam nouum Regulum, quales multos potentes haberet ea inſula, qui barbatos homines ſedes in ſuis finibus capientes atque ædificia molientes nactus, veritúſque ne inſulam totam aliquando ſubigerent, omnes ad vnum trucidaſſet. Se quidem, quum caſam Hiſpanorum conflagrãtem vidiſſet, ad opem

Hiſpani maturè In diam ſtupris & latrociniis, mox etiã ſuo ſanguine, nobilitant.

ferendam pro officio accurriſſe. Sed meæ vi-
» res (inquit) parum valuerunt:& graui vulne-
» re ictus ſum,vt videtis.Simul hæc dicens, crus
faſcia bombycina inuolutum oſtendit. Sed
hæc ſimulata omnia & falſa erant, quemad-
modum poſtea Columbus cognouit, Hiſpa-
nis eò miſsis, qui faſciis ſolutis & inſpecto
Cacici crure, nullum vulneris aut cicatricis
veſtigium vidiſſe ſe retulerunt. Atque inde
illis haud dubia ſuſpicio, Guacanarilli conſi-
lio atque opera Hiſpanos interemtos & ca-
ſam incenſam fuiſſe,quòd illi,aurum vi extor-
quendo, feminas conſtuprando, & alia fœda
faciendo, nullis verborum ac rerum contume
liis in Indos parcerent. Plerique Chriſto-
phoro Columbo ſuadebant vt hanc iniuriam
vlciſceretur : ſed ille veritus ne maius detri-
mentum acciperet, vt qui vires atque opes
indigenarum nondum penitus noſſet, cohi-
bere ſe maluit & vltionem meliori occaſioni
ſeruare.

Isabella, colonia.

INTEREA è nauibus ſecundò in eam ter-
ram egreſſus, cum ſuis principiũ coloniæ de-
dit, quam in memoriam Iſabellæ reginæ Iſa-
bellam vocauit:mox ad Cibaui aurarias (is lo-
cus eſt inſulæ vnde aurum effodiebatur) arce
exſtructa, munimento valido & ad impetus
Indorum arcendos idoneo, Bartholomæum
fratrem inſulæ Præfectum relinquit. Ipſe tri-
bus carauellis ad nouas terras veſtigãdas pro-
fectus,Cubæ latus Meridionale, & Iamaicam
& alias inſulas,aperuit. In aliqua earum litora
exſcenſu facto,à nonnullis populis æquis ocu

lis

lis visus est: mox inde Hispaniolam repetens, cõmodũ nactus portũ S. Nicolai nomine insignem fecit. In eo portu iactis ancoris Almirãs constitit, tum vt suis tempestiua quieta refectis, tum vt carauellis instauratis, quæ iam omnibus compagibus multam aquam acciperẽt, mox inde ad delendos Caribas, & exurendos eorum lintres moueret

SED tum forè graui morbo correptus, eam expeditionem omittere in præsentia cogitur, & in Isabellam valetudinis causa portari: vbi multos Hispanos vita functos, alios morbis implicitos reperit. alii quibus valitudo integra supererat, Bartholomæi fratris eius imperiis parum obedienter acceptis, non paruum tumultum mouerant. Cacici præterea aliquot propter iniurias, raptus, homicidia, rapinas, ceteráque ab Hispanis multis insulæ partibus perpetrata flagitia facinoráque, sumtis armis rebellionem cœptauerant.

Insulares Indi Hispanis famem relinquunt.

QVINETIAM maxima pars Insularium, non tantùm inculta rura, nulla frugum suarum semente facta, reliquerat, sed quidquid etiam in agris vsui esse poterat, id omne vastarant ac corruperãt, vt nudum & sterile solum Hispanis obiicerent: sperantes peregrinam gentem, vbi nihil victui idoneum reperisset, tandem insula excessuram: imò ipsi quoque adeò quum indignis modis habiti tam miserabilem seruitutem pati non possent, abiecta spe & omnibus vitæ solatiis, vulgò inedia seipsos necabant. Columbus, sumto à prudentia

Hispanorum tyrãnis Indis intoleranda.

consilio, in omnes Hispanos seditionum autores & scelerum compertos vltimo supplicio animaduertit, & Cacicos ipsos quacumq; ope potuit reconciliare sibi studuit. Ex ea seueritate, tantum Hispanorum in Almirantem odium ortum est, vt quum eorum flagitiis & latrociniis indulgere nollet, ne nomẽ quidem eius ęquo animo ferrent. Qua ex re factum est vt multi de eo & fratre eius ad Regem dira & atrocia scriberent, itaque Columbus simulac conualuit, in Hispaniam regressus est.

¶ *Insitata vis turbinum in Hispaniola. Eius mali causam Indi Hispanorum sceleribus & flagitiis tribuunt. Columbus Hispaniam repetit. Hispanorum ab ipsius fratre secessio, & scelera.*

CAP. X.

PER eos dies mirabilis & prodigiosus quidã casus in illis terris interuenit, quem quia consideratione dignus est, non prætermittã. Nonnulli existimabant humani generis hostem, quum sibi eripi è faucibus tot animas, quę per Baptismum seruandæ essent, ægrè ferret, tãtos turbinum furores, procellásque emisisse. Alii discordias seditionésque ex Indicis spoliis & opibus erupturas, eo ostento portendi arbitrabantur. Vulgi fermè opinio hæc erat, signo Crucis, quod in vexillum salutis erectum ibi fuerat, ex illis insulis violenter eiici, & earum gen-

gentium diutina velut poſſeſſione detrahi tartareos ſpiritus, quos per tot ætates bruti illi homines pro patronis ſuis & numinibus coluerant. Itaque dum præcipiti fuga ruerent, tantas ſtrages & portenta edidiſſe.

PORRO caſus eiuſcemodi fuit. Ab Ortu tanta ventorum rabies coorta eſt, qualẽ nunquam antea Inſulares ſe vidiſſe aut audiuiſſe meminerant: imprimis vehementiſſimus quidam Typhon, (quem Hiſpani Furacanum appellant) tanto impetu irruit, vt cælum ſimul ac terras rapere ſecum & miſcere velle videretur. Omnes improuiſo malo attoniti præſentem mortem imminere ſibi ante oculos, confundi elementa, & finem rerum adeſſe, vulgò pauidi credebãt. Tum verò ingenti ſono cælum ſtrepere, & inter horrendos tonitruũ fragores crebrì micare ignes, aer incendi fulguribus: nox interdiu omnibus noctibus nigrior denſiórque adeo vt per obſcurum alius alij occurſantes, mutuò intueri non poſſent. Errabundos homines, defixis prę formidine animis & lymphatis ſimiles per vias pérque auia diſcurrere paſſim ac peruagari cerneres. Tanta vi interea furentium & horrendo cum ſtridore colluctantium ventorum, vt iis ab radicibus erutæ arbores, & auulſa montibus ſaxa magno cum fragore in planum prociderent: & ea ruina ingẽti villarũ mapaliúmque ſtrage facta, multos mortales opprimeret. Solidas verò etiam cum incolis domus furioſi illi turbines ſublimè correptas & abſorptas diſſipauere. Quibus ex malis grauis vndique earum gentium planctus

& mœſti clamores exaudiebantur: paucis horis ingentia detrimenta accepta, vt ne tres quidem naues quæ ad portum ſecurę in ancoris ſtabant, eius calamitatis immunes eſſent. Ancoris enim ipſis, quamquam robuſtis, fractis, & ancoralibus firmis nouíſque truncatis, cum omnibus nauticis profundo merſæ ſunt. Indi complures ſpeluncis abditi diſcrimen effugerunt: inde tamen rei tam nouæ prodigio perculſi adeo & conſternati erepſerunt, vt vix animam reciprocare aut quidquam proloqui poſſent, adeò vocem inuſitatus pauor incluſerat. Sed vt ſe ex tanto terrore collegerunt inſulares iſti, longè aliter ea de re inter ſe diſceptantes ſentiebant ac Chriſtiani. Quippe eius cladis cauſam flagitioſis fœdíſque Hiſpanorum exemplis aſſignantes, cælum infeſtum in eos ruere, & è ſuis terris illos eiicere velle dicebant. Sed hæcne vera fuerit eius rei cauſa, an alia quæpiam, ſapientiorum potius quàm meo vel illorum iudiciis exiſtimandum delego.

Indi de calamitatum cauſis verius quam Hiſpani iudicant.

QVINQVE ab illinc annis duæ aliæ eiuſcemodi procellæ inciderunt, ſed vltima inter paucas memorabilis, totam inſulam mirabiliter conterruit. Quippe omnibus fermè ſatis ſtragem intulit, maximam partem ędificiorum & torcularia ſaccarea euertit: armēta quoque propè omnia & greges fœdè interemit. Et iá Hiſpani fame periclitabantur, ni Deus eorum miſertus naues ex Hiſpania opportunè adduxiſſet, quæ farinam, nauticos panes, & ceteros commeatus abundè ſubueherent.

CETE-

CETERVM Almirans priore illo turbine fractas Celoces extemplo refici iubet, quum eius rei peritos artifices multos & omnis generis fabros haberet: móxque vt illæ instauratæ sunt, ipse quâ strage illa ventorum, quâ Indorum clade stupefactus & confusus, vela in Hispaniam fecit. Quò quum secundo cursu peruenisset, è Calicio portu, per dispositos equos in Regiam profectus, Regi nouas ab se repertas terras exposuit, aurũ & alia rara obtulit: & narratis quæ in Hispaniola acciderant, iudicia quoque & processus Hispanorum in quos legibus egerat, exhibuit: simul malignas obtrectatorum in se calumnias & falsò obiecta crimina diluens. Rex Columbi fide satis comperta, quòd tantum auri aduexerat, vt aliquot etiam palæ librales essent, deinde ex commentariis quæ attulerat actorum eius integritate spectata & probata, eum vltro consolatus gratias quoque pro tantis eius in se meritis atque officiis egit: monuit tamẽ vt in posterum, pœnarum acerbitate remissa, cum Hispanis, qui tam longinquas terras sui obsequij causa peterent, paulo mitius ageret.

MOX duodecim carauellas armari iubet, easque omni genere commeatus instructas Columbo ad nouam expeditionem attribuit. Ipse confestim duo ex ea classe nauigia ad Hispaniolam rectà tendere iubet, & vt fratrem suum adeant edicit. Illa quum prospero cursu eò peruenissent, fortè ad Occidentalem insulæ partem appulerunt, vbi tum agebat Roldanus quidam Ximenez: quem ex vili & ob-

Seditionũ & ciuiliũ bellorum in Hispaniola tentamenta.

ſcura perſona Iuridicialem prætorem deſignatum, Columbus extulerat. Sed is tum multis Hiſpanis in partes tractis, ſeceſſionem fecerat: quum arrogantia contumaci Præfecti imperium exuiſſet, quo licentius omnibus legum frenis ſolutus latrocinia & quælibet flagitia per Inſulam exerceret: quod Præfectus pati non ſuſtinuiſſet. Is appulſis eò vbi tum caſu erat duobus illis nauigiis, Hiſpanos qui in iis erant conuenit, ſolicitat, & Inſularium opes obuias paratáſque oſtentans, docet, ſi ſecum facere vellent, liberrimè omnia barbarorum mapalia peruagaturos, atque inde, nullo impediente, egeſto auro ac rerum precioſiſſimis breui ditiſſimos euaſuros. Qua ſpe labefactatos facilè impellit vt omnem fortunæ ac rerũ ſuarum ſortem cum eo miſcere vellẽt. In primis ergo commeatu quem naues attulerant, auidius ipſe ac ceteri ſe explẽt: inde prædabundo agmine inſulam peruagantes, promiſcua licentia ſpoliare, verberare, occidere: denique nullum genus ſceleris, libidinis, auaritiæ, in indigenas prætermittere.

CACICVS quidam, Garionexius nomine, quum ditionem ſuam omni belli clade à Chriſtianis vri & res ſuas ſuorúmque ante oculos ſuos ferri agíq; videret, iunctis cum alio Cacico (Marabonesum vocabant) viribus, defendere ſe ab eorum iniuriis & latrociniis ſtatuit. Itaque ſæpe cum Indorum manu, quos in ſocietatem adſciuerat, è montibus in plana degreſſus, vbi Hiſpani ſtatiua habebant: quoſcumque ex eis capere poterant ipſe ac ſocij, barba-

rbara rabie excarnificantes frustillatim dis-
rpebant.

Columbus tertiò in Indiam nauigat. Cubaguam insulam Vnionum detegit. Frustra Hispanorum seditiones componere laborat. Indos perduelles domat.

CAP. XI.

DVM hi tumultus in Hispaniola agitantur, Almirans è portu S. Lucari soluens cum reliqua classe, anno M. CCCC. XCVIII. vigesima ctaua Maij, cursum in Maderam direxit. Ea na est ex septem Lusitanorum insulis quas il- Azorias appellant. Illac autem nauigare mul ò tutius duxit, tum quia belli id tempus erat, um maximè propter piratas Gallos, qui iam ama Indicarum opum exciti, prædandi spe naria illa infestabant. Inde præmissis recto ursu ad Hispaniolam sex carauellis, ipse tri- us reliquis versus Caput-viride seu Gorga- les insulas deflectens, propius Æquinoctia- em lineam iter suum direxit, & in ea nauiga- ione multis malis conflictatus est, tum ob ma is malacias, tum ob immodicos ardores, quos nense Iunio media æstas intenderat. Vix andem quum Indiam attigisset; sinum Pa- iésem ingressus in Cubaguam appulit, quam pse Perlarum insulam nuncupauit. Cuius no- ninis origo hæc fuit. Almirans quum eum inum nauibus percurreret, fortè quibus- dam Indis qui è lintre piscarentur conspectis,

Columbi tertia in Indiā expeditio.

Cubagua, insula Vnionum

è nautis ſuis aliquot ſcapha propius ad eos accedere iubet, & ſciſcitari quinam ii homines eſſent, & quas terras incolerent. Nautæ raptim lintrem aſſequuti & in eum tranſgreſſi, Indis ſeſe adiungunt: atque illi nil conſpectu tunc primùm à ſe viſorũ hominum conterriti, eos etiam, vt pulcros viros, ſumma cum voluptate aſpectabant. Hiſpani oſtreas in piſcatorio illo lintre conſpiciunt: quas, eduleis eſſe rati, quum aperuiſſent, plenas vnionibus reperiunt, vnde maior illis lætitia orta eſt. Peruenerant ad littus: ibi in terram egreſsi, mulieres Indicas vniones pulcerrimos collo & brachiis geſtantes conſpiciunt: & illos quidem ei genti adeò viles, vt in vulgaribus & quotidianis feminarum ornamentis ſimpliciter haberent. Siquidem pro catino fictili, & & eo quidem fracto, quem nauta Hiſpanus Indicæ mulieri dedit, ea illum contrà quatuor margaritarum ſertis ſeu lineis munerata eſt. Ille munere lætus & diues ad naues rediit, omnibus vniones ſuos oſtentans. Qua ex re incredibili voluptate affectus Almirans, clara voce ceteras naues circumuehitur, & ſocios affatus: Nos, inquit, ad ditiſsimam mundi oram appulimus.

INDE propius terræ ſuccedens, Cumanæ fluminis oſtium inuectus eſt. Indigenæ quum viderent carauellas, tantæ molis opera & tam affabrè facta, deinde barbatorum hominum inuſitatam ſpeciem demirantes, inter ſe vulgò dicebant: Quinam aut vnde ſunt iſti homines? Supernè, an ex aqua? Mox quibuſcumque ſcie-

bant

bant aut poterant nutibus ac signis, per legatos ab Almirante contendunt vt in ea litora egressus, cum ipsorum Cacico congredi velit & sui copiam faciat: quippe illum eius videndi ac cognoscendi auidum esse. His auditis Columbus, etsi omnia beneuolentiæ signa atque indicia præ se ferrent, doli tamen aliquid subesse suspicatus, in terram egredi metuebat. Id postquam deprehenderunt Indi, multi eorum carauellas ingressi, Almirantis potestati semetipsos vltro permiserunt, puram omnino ac sinceram amicitiam demonstrantes: neque nauigia tãtùm ipsa, velut diuinæ potius quàm humanæ artis opera, intuebantur: sed ad omnia armamenta, ancoras, vela, ancoralia, & singula nauium instrumenta, defixis præ admiratione animis obstupescebant.

Almirans verò ipsos postquam omni comitate excepisset, abeuntes quoque cultellis, speculis, & tintinnabulis, cæterísque eiuscemodi minimi precii rebus muneratus, quã accuratissimè potuit sciscitando exsequutus est, vndénam hæc baccarum & margaritarum dêcora peterent. Illi oram maritimam quæ Cubaguam spectaret signis indicabant, ibi se conchas vnionum feraces piscari. Itaque Almirans Hispanos aliquot egredi in terram iubet: eos Cacicus domum suam inuitatos vino epulísque more patrio apparatis, quamquam spurcis, hilariter excipit: qúmque ab illis vniones expeti intelligeret, dat magna copia, vt qui illis abundaret, nec pluris ea faceret quàm apud nos fiunt globuli illi vitrei, quos preca-

torios vocant. Hiſpani tantis diuitiis expleti, ad naues redeunt: Almirans mirificè eo commercio contentus inde ſoluit, & Veli-caput circumuectus, mox traiecto mari breui in Hiſpaniolam appulit, vbi magnos motus & ſeditionum turbas inuenit.

Colūbus fruſtra ſeditiones ab Hiſpanis excitatas cōponere nititur.

IPSE vt omnia componeret, ſcriptis ad Roldanum Ximenem ſeceſsionis autorem litteris, monet hominem vt ſub imperium præfecti volens redeat, neu delinquere pergat & prauis exemplis Indos ipſos auertere. Quippe nō his factis neque ea via ſperandū eſſe vt illi ad fidem noſtram adduci poſſent: neque ampliſsimam illam Alexandri VI. pontificis bullā quæ Regibus Catholicis ditioni ſuæ adiicere eas terras permiſerit, eò ſpectare vt nouæ illæ gentes indignis modis habeantur: imò potius vt benignitate & honeſtis exemplis alliciantur ad amplectendam ſanctam fidem Chriſti ſeruatoris & redemtoris noſtri.

Calūniæ Roldani in Colum bos fratres.

HAEC Almirantis monita & preces aſpernatus Roldanus, ſectæ caput ac principem ſe gerere perſeuerauit: mox etiam Bartholomæi Inſulæ præfecti actiones apud Regem per litteras criminatus eſt, ſæuitiam ei & tyrānicum imperium obiectans, qui videlicet minimis & leuiſsimis de cauſis homines in patibulum ageret: imò præfectos omnes illos ſuos, ambitioſos & ſuperbos eſſe: neq; ſe ab illis ſeceſsionem feciſſet, niſi poſtquam eos tyrannos, ſæuos, & ſanguinis humani auidos expertus eſſet. Poſtremò Regem quoque ipſum tandē aliquando reipſa cogniturum, ſuæ Maieſtatis

&

& dignitatis inimicum esse Almirantē, idque vnum moliri vt Insularum imperium occupet. Et iam aurifodinis solos eius familiares & clientes præesse: ceteris omnibus obseptum esse & clausum earum aditum. Iudicia ipsa pro libidine & gratia, non iure & æquitate, ab iis exerceri. Ad hæc Almirantem quoque de reperta Vnionum insula Regem quantum in se esset, celasse, vt clandestina præda solus ipse frueretur, & circumuento per pactum aliquod Rege, ditissimam illam insulam sibi vni seponeret.

ALMIRANS quoque ipse contrà litteras ad Regem componens, pessimam sceleratorum istorum & flagitiosorum hominum mētem & vitam exponit. Quippe istis nihil prorsus pensi esse, nisi vt quotidianis latrociniis, feminarum stupris & omni scelerum genere, libidinem, sæuitiam & auaritiam expleant: perduellionis quoque ac proditionis reos, omni Dei metu ac pudore posito, per omnem insulam latronū instar vagari. Postremò duas carauellas quæ ad fratrem suum Bartholomæum ex Hispania missæ essent, cum omni commeatu, auertisse, ac pellectis in suam societatem nauium illarum hominibus, rapiendo & infanda omnia perpetrando certare. Ac tam fœdis facinoribus commotos multos Insulæ Regulos cum maximo omnium damno defecisse, eósque etiamnū pro commissis pœnas metuentes, si sub imperium redirent, pergere in insania & solutos iugo viuere.

DVM hæc vtrinq; crimina & accusationes in Hispaniam mittuntur, Almirans fratrem

Colũbus Indos perduelles, & sub imperium redeuntes, clementer tractat.

cum octoginta Hiſpanis, in iis equitibus aliquot, mittit aduerſus Cacicos perduelles. Illi ſex millia armatorum & amplius in acie habebãt: ſed vbi ad manus ventũ eſt, violẽto equorum impetu conterriti, & fuſi, in denſiſsimas ſyluas ſe abdiderũt. Pugnatum deinde eſt aliquoties cum Garionexio & quatuor aliis Cacicis: ſed breui profligatis omnibus eorum copiis, Cacici montes fuga petunt: mox tamen capti omnes in Almirantis poteſtatem venere. Porrò quum promitterent ſe amicitiam ipſius colentes ſub Hiſpaniæ regis imperio futuros, tum vt clementiam erga eos ſuam commendaret, tum ne iniuriarum quas ab Hiſpanis accepiſſent, autorem ipſum fuiſſe exiſtimarent, benignè illos in fidem & gratiam recepit, & rebus noſtris donatós, in ditionem quemque ſuam remiſit.

¶ *Columbus inimicorum calumnijs honore deijcitur. Bambadilla ei ſuccedit. Hic in Hiſpaniam reuertens, coorta tempeſtate, cum multo auro mergitur.*

CAP. XII.

CVM toti in eo eſſent Almirans & eius frater vt Regulos & rebelles populos in Regis fidem reducerent, eodem tempore litteræ tum ipſius Almirantis, tum Roldani in Hiſpaniam perueniunt: quæ res non mediocri dolore Regem

ac Reginam affecit, quum res Hispaniolæ adeo turbatas & miseru insulæ statum intelligerent. Iam in Aula sparsus rumor auri inter nobiles, & vulgatæ opes quas ingenti copia flumina ipsa vltrò funderent, omnes auaritia incenderant. Nemo erat ex ipsis quin talem Præfecturam obtinere ardentissimè appeteret: nemini tamen ad id petendum satis audentiæ erat, propter ingentem opinionem quam de Almirante Rex & Regina habebant. Itaque alia via grassari, & optata ad eum finem cui inhiabant, perducere instituunt. Ergo isti Nobiles per omnem Aulam spargunt Columbum & eius fratrem, iam partis opibus quæ priuatum modum excederent, Insulas vsurpare velle, & nuper repertæ oræ omnis principatum inuadere. Idque non obscuris manare indiciis, quantum ex multorum & quidem dignorum fide hominum literis colligi posset: tum videlicet ex ipsa auri effodiendi ratione, tum quòd ex eo pauculum in Hispaniam mitterent. Adhæc, quod multò peius esset, quum Hispanos paulatim specioso prætextu alium alia de causa tollerent, quorsum id spectare, nisi vt iis de medio amotis, soli sine arbitris destinata sua facilius perficerent? Hæc & similia frequētibus susurris ac rumoribus per Aulam adeo increbuerunt, vt ad aures vsque Regis ac Reginæ deferrentur: nec deerant interea æmuli qui hæc occultis flabellis in Regum animis accenderent, quo grauior criminantium esset autoritas.

Hispani nobiles Columbo inuidētes, non vera virtute, sed astu & calumniis in eū grassantur.

REx ipse, ne quæ ad status sui detrimen-

tum ſpectarent, lentius accipere videretur, totius rei veritatem cognoſcere & Prætorem eò mittere inſtituit, qui quæreret et cur tantùm auri allatum nō eſſet quantum ſe miſſurum promiſiſſet Almirans. Cuius profectò intermiſſæ penſionis non alia cauſa erat, quàm quòd inter domeſticas diſcordias, & ſociorum defectiones atque inde exorta bella, aurum effodi non potuerat.

HIS ita conſtitutis, Rex nouo Inſulæ præfecto Franciſco Bombadilla deſignato, quæſtionem de inteſtinis diſcidiis decernit, & de cauſis diſcordiarum Columbi & Roldani cognoſcere iuſſum, ampláque autoritate & poteſtate imperii inſtructum mittit. Is cum hac commiſſione & mandato Regio è Calicio portu anno M. CCCC. XCIX. quatuor carauellarum claſſe inſtructa ſoluens, in Hiſpaniolam traiecit. Almirans & Bartholomæus frater, noui Præfecti appulſu audito, ad eum honorificè excipiendum, vt regio miſſu venientem, reuerenter obuiam egreſſi ſunt. In portum vt peruenerant rati, vt ſibi, ſic aliis ſincerum animum eſſe, pro amica complexus ac ſalutationis vice, capti fratres in vincula traduntur. Mox iniectæ vtrique catenæ, & ſeiuncti alter ab altero, quò grauius dolerent, duabus Carauellis in Hiſpaniam mittuntur. Miſerabilis equidem caſus, ac mutationis rerum humanarum exemplum memorabile: eum qui paulo antè in maximo honoris faſtigio fuiſſet apud potentiſſimum Regem, propter repertas illi propria virtute & excelſo ingenio adeo nouas

Bombadilla ſua poteſtate aduerſus Columbum fœdè atque impotenter abutitur.

uas & diuites terras: cui, si Græcorum aut Romanorum veterum tempore vixisset, aut alterius cuiuslibet liberalis & munificæ gentis, meritò statua fuisset erecta, ac fortè, vt numini, templum & diuini honores decreti essent, cum (inquam) nunc malignitate atque inuidia hominum afflictum & vinctum adducit cuíque ob tanta in Regem merita vlla satis digna gratia reddi nequibat, eum tam atroci iniuria affici vt nullo nouo beneficio expiari posset. Simulac celoces in Hispaniam peruenerunt, & nunciatum Regi tam claros viros compedibus vinctos adeò fœdo ac miserabili habitu adduci, motus in misericordiam Rex cursore Galicium misso, emitti illos è custodia & leuari vinculis iubet: deinde splendido comitatu cultúq; vt talibus viris dignũ erat, in conspectum suum venire. Vt in Regiam peruenerunt, comiter excepti & auditi sunt ac quum ibi obtinuisset veritas, pœnæ in noxios decretæ.

Regis Hisp. pudor ingratitudinem Hispanorum damnat.

POSTQVAM gubernator nouus Bombadilla Columbos captiuos in Hispaniam miserat, Roldanus cum aliis secesionis sociis sub imperium rediit. Ibi tum rursum omnes vno consensu miseros insulares in aurifodinis demergere & immodico labore vexare: quibus videlicet nihil pensi erat, nisi vt horrendam illam auri famem quammaximè explerent & ingurgitarent. Dum ea geruntur, Rex Ferdinandus, cui hæc dudum animo cura insederat, qua maximè ratione res Hispaniolæ Insulæ turbatas, necdum bene sedatas, pace

Auaritia sẽper crudelis.

& iuſtitia componeret: abrogato Bombadillæ imperio, Nicolaum " Olandã Proregis titulo & autoritate, eò mittit. Is è portu S. Lucari ſoluens triginta nauium, partim liburnicarum, partim celocium, claſſe, quadrageſimo demũ die Inſulæ applicat. Bombadilla vbi maiorem poteſtatem & ſucceſſorem adeo potentem ſuperueniſſe videt, decedere illico prouincia, & iiſdem illis nauibus quas Prorex adduxerat regredi in Hiſpaniam, ſtatuit. Ergo, impoſito multo in naues auro, quod amplius centum quinquagintã milliũ ducatorum pretium æquaret: ac multos præterea rudis auri grumos, in iis vnum inuſitatæ magnitudinis, & ponderis trium millium ducatorum, quem Reginæ ſepoſuerat, ſecum referens, vela in Hiſpaniam fecit. Eum ſequuti ſunt Roldanus Ximenez & alii aliquot militares duces, cum amplius quadringẽtis Hiſpanis, qui omnes auro graues & locupletes cum eo ſoluére. Hîc animaduertere operæpretium eſt, quantum vindicandis hominum ſceleribus Dei iuſtitia polleat, ac ſeriò cogitare omnes theſauros ac diuitias noſtras, in quibus tantoperè ſpem ac fiduciam noſtram defigimus, ſomnia prorſus vana atq; vmbras inanes eſſe. Ecce atrox in mari tempeſtas coorta rapit diſiicítq; claſſem: vigintiquatuor fractæ naues & fluctibus ita hauſtæ ſunt, vt nemo in terram enauerit: demerſus Bombadilla, demerſus Roldanus, & maxima pars Hiſpanorum periere: ipſorum quoque manubias & theſauros, ac ſepoſitum Regi Reginæque aurum mare abſorpſit: poſtremò iurgia

" Ouãdũ alii vocãt

Bombadilla prouincia decedit.

Iuſta Dei vindicta in auaros & crudeles.

gia,lites,& querelæ eorum,quemcumque exitum habituræ essent,maturè ibi finem inuenere.Insulares Indi, quum naufragium Roldani & aliorum Hispanorum à quibus in eruendo auro durissimè vexati erât, pro certo accepissent,lætari & hilarescere, vulgò inter se dicentes:Enimuero isti quidem nos deinceps in aurifodinis nõ detinebunt,neq; in tantis ærũnis, quantis solebamus,trahere animam cogent.

¶Alphonsi Ninni in Indiam Occid.nauigatio. Quænam primò fuerit Indicarum gentium de Hispanis opinio.Hispani se Christianos & filios Dei esse apud Indos venditant,sed mox longe aliud reipsa & factis se esse produnt.

CAP. XIII.

IAm multis Hispaniæ locis de vnionum diuitiis,ab Almirante in Cubagua & Cumana repertis,rumor latè manauerat: & ea res multorũ animos ea visere cupientium commouerat.Id vbi cognitum Regi,expresso ipse edicto, grauibus pœnis constitutis vetuit nequis nauium magister nauclerúsve CC. milia propius (id est L.leucas)oras à Columbo repertas,absque suo permissu,nauibus accederet:liberam tamẽ interea potestatem omnibus faciens, quascũque alias terras & Insulas nondum cognitas pro arbitrio quærendi.

Edictum regium.

ERGO per eos dies Alfonsus Ninnus,naue unà cum triginta quatuor Hispanis, eo consilio vela in altum dedit.Inter eos Hispanos for

Alphonsi Ninni nauigatio.

tè nonnulli Almiranti adfuerant, quum Cubaguam reperiſſet.itaq; vt Indiam attigerunt, neglecto Regis mandato, diuitiarum cupidine Parienſem inuecti ſinum, Cumanæ, Amaracapanæ & omnem eius tractus oram iam ab Almirante repertam legere inſtituunt. Ibi etiam Alphonſus cum ſociis in terrã egreſſus ab ea gente comiter exceptus eſt: mox inito quoque commercio, quum merces magna vnionum copia permutaſſet, diues in Hiſpaniã regreditur: ſed in itinere de vnionum partitione lis inter ducem & milites exorta eſt. Hiſpaniam verò vt videre, Hiſpalis portum fugientes, ne conſtituta à rege pœna plecterentur, quòd oras à Columbo repertas tentaſſent, nauem in Galleciã dirigunt. Attamen ſimulac in litus exiere, nauales ſocii aliquot eius prouinciæ Præfectum adeunt, Alphonſum inſimulant, nec tantùm ſpreto Regis edicto litora ab Almirante reperta circumuectum referunt, ſed peculatus quoq; criminibus vrgent, quòd fraudata Regis quinta, ingentem margaritarũ vim interuertiſſet. Præfectus corripi hominem & cuſtodia claudi iubet: ac tandem, vbi in carcere maximam vnionum ſuorum partem conſumſiſſet, vinctum eum ad Ferdinandum Regem mittit.

Varię Indorum de peregrina gente opiniones.

ANTEQVAM vltrà progrediar, age hîc plenè exponere mihi libet, quænam eſſet earum gentium de Chriſtianis opinio, vbi primùm eos nouis illis terris appulſos videre. In primis ergo tenendum eſt, vbi principiò Hiſpani in Indiam nauigantes ad eas prouincias

ac

ac præſertim nouæ continentis oram appulerunt, quâ ſeptentrionali Oceano alluitur, Indos, quum ad eos velut ſimulacra verſi defixis præ admiratione animis ſtarent, vulgò dicere inter ſe conſueuiſſe: Vnde aut quibus è terris gens iſta barbata venit? Mox quum enſes, veſtis & cultus ſpeciem, inde nauigia ipſa, vela, rudentes, ancoras & cetera nauium armamenta, intuerentur, tum planè obſtupefacti, poſtquam inuſitatam rerum ſpeciem iterum atque iterũm fixis oculis contemplando hauſiſſent, de illis pro ſe quiſque alius aliter iudiciũ ferebant. Nonnulli dicebant tempeſtate aliqua eò fuiſſe eiectos: alij qui bombardarum fragorem audiiſſent, cientem tonitrua in nubibus gentem è cælo in terras deſcendiſſe credebant: alij denique obthurato ore incerti & confuſi reſtabant, quum de tam nouo hominũ genere nihil affirmare haberent. Quos quidem pleriſque locis æquis oculis indigenæ, velut rem nouam intuebantur: alij contrà haud ſatis libenter excipiebant, quum ex ipſo vultu gentem aſperam & ferocem eſſe coniectantes, amicitiam eorum detrimento ſibi potius quàm emolumento futuram iudicarent. Itaque ſæpenumerò vt appulſi & in litus egreſſi erant, eorũ locorũ accolę ſagittis obuios configebant, ſaxis etiam eos & miſſilibus violenter ſummouentes, naues repetere trepida fuga compellebant. At in eas oras quum incidiſſent Hiſpani, vbi aduentus & conſpectus eorum indigenis gratus eſſet, ſummiſſi & ſupplices vltro Reguli obuiam illis ad fineis exibãt,

Barbari hoſpitales Hiſpanorũ auaritiam inuitant.

rogabántque per ſigna vt ſuas terras libentes inire vellent: nemo illic erat qui eos hoſpitaliter in mapalia ſua inuitatos appoſitis epulis ſumma cum lætitia non exciperet. Hiſpani verò cõiectis in vniones oculis quos Indi vulgò brachiis & collo geſtabant, protinus concupiſcere & occulta cura incendi quomodo iis potirẽtur: quúmque prçterea Indis nares baccis onuſtas, eranis, ſmaragdis, & auro cernerẽt, petere tandem vltro audebant: & illi ſimplices ac parum aſtuti homines, quum & illa vilia haberent, libenter omnibus & magna copia dabant.

Splendida verba, ſi res & facta reſpondiſſent.

DVM hæc amica commercia & congreſſus vtrinque agitantur, alij alios, vt poterant, per ſigna & nutus variis de rebus percontabãtur. Indi ſcire volebant, vnde venirent Hiſpani, & qua gente orti eſſent. Illi ad hæc ita reſpondebant, Se Chriſtianos eſſe, filios Dei creatoris cœli & terræ: in eas oras miſſos à ſummo viro Caſtellæ Rege & à Papa cæleſtis ſeruatoris vicario, vt res magnas & conſolationis plenas per orbem terrarum vulgarent: ac breui vnde veniſſent reuerſuros. Indi quum dictis eorum fidem haberent, & reuera ita eſſe crederent, rati ſe eorum aſpectu vlterius non fruituros, ad eorum ſpectaculum multi quotidie concurrebant, & qui eos contingere & aliquo munere donarẽ poterant, felices ſe exiſtimabant. Mox verò Indi, vt diſgreſſis illis venire alios, & iam ædificia moliri, commorari in ſuis finibus, & infanda in ſe ac ſuos facinora & cõtumelias edere, aurum, vniones & gemmas inſa-

Indi de arbore ex fructibus iudicium faciunt.

insatiabiliter flagitantes, viderunt: tum demũ queri & dicere inter se: Hæc facta verbis non respondere. quippe illos se filios Dei vocasse: sed apparere hauddubiè illis alium, & quidem malum, dominum ac principem esse: quando ab illis ipsius mandatu & priuarentur libertate, & in seruitutem redigerentur, & interficerentur: neque hæc esse opera eorum qui è cælis descendissent. Postremò non veros & bonos Dei filios esse, qui accepto beneficio maleficium redderent. Illos quidem bonis & commodis verbis vti, sed facinora fœda perpetrare.

ERANT etiam inter eos qui dicerent: Qualis, malùm, Deus iste est, qui tam impuros ex se filios & sceleratos homines progenuit? Si pater quidem ille filiorum similis est minimè bonum eum esse oportet. Hæc & similia vulgò inter se colloquentes iactabant.

Nomen Dei blasphematur inter Gẽtes, propter Hispanos.

EQVIDEM si Hispani vbi primùm eas terras attigerunt, perinde vt crudelitate & auaritia grassati sunt, sic iam inde ab initio benignitate & clementia earum gentium animos sibi conciliassent, atque eodem tenore perseuerassent in iisdem exemplis: haud profectò dubitauerim futurum fuisse vt agreste illud hominum genus non tantùm cum ratione viuere disceret: sed etiam virtutis atque honoris studio, & Christiani nominis vtilitati animum adiungeret: neque sequenti tempore inde tot Hispanorum clades, nec tantæ Indicarum gentium vastitates accidissent, quantas postea memorabimus: sed vt nunc implacabili

Homines non vi & malo, vt feræ, sed beneficio domandi sunt.

odio alij ab aliis diſſident,ita ſocialem inter ſe cum mutua reuerentia amicitiam colerent.

¶Quarta Columbi in Indiam nauigatio. Veraguam & Vrabam Indicæ continentis prouincias detegit. Hiſpanos rebelles prælio vincit. In Hiſpaniam reuerſus moritur. Poſteritas eius.

CAP. XIIII.

NVNC ad Almirantem Columbum reuertimur. Is tres annos in Regia manſit, Regi ipſi acceptiſſimus, & in præcipuo honore habitus. Tandem triennio exacto, Rex ipſius ſupplicatu atque arbitrio quatuor Celoces inſtruit, cúmque nouas alias terras veſtigatum remittit, & fretum aliquod peruium, quod ad mare Auſtrale pertineret. Id poſtea à Magellane quodam Portugallo repertum, Magellanicum dictum eſt. Itaque è Calicio portu ſoluens nona die Maij M. D. IIII. cum fratre ſuo, breui in Hiſpaniolam appulit. Memorant nonnulli eum à Bombadilla portus aditu prohibitum eſſe, & ea iniuria non mediocriter offenſum Columbum dixiſſe: Falli Præfectum, ſi eum à Coloniæ ab ſe conditæ ingreſſu arcendo, gratum Regi obſequium præſtare ſe exiſtimaret.

Columbi quarta nauigatio.

ALII portum eum intraſſe referunt. Vtcumque ea ſe res habeat, curſum in Occidentem dirigens, Guanaxiam inſulam vicinam continenti reperit, ingenti prouinciæ quæ ab indigenis Iguera, ab Hiſpanis Caput-Fondurenſe,

Guanaxia inſula.

rense, dicitur. Ibi exscensu facto, benignè à Regulis exceptus est: multæ ei gallinæ patriæ, panes & fructus oblati: nullũ tamen ibi auri specimen aut indicium reperit, quamquã inuentis fodinis ditissimis, quarum nulla indigenis cura aut pretium erat. Almirans eos solitis minimi precii mercibus remuneratus, flexis retrò in Ortum proris, oram sequẽs Veraguam repetit, & applicatis ad insulas Zorobari nauibus, haud procul continenti, ex Insularibus cognoscit, omnem eam Veraguæ prouinciam abundare auro. Inde præteruectus & litora legens vsque ad sinum Vrabæ peruenit: vbi in terram egressus, aliquot locis Australis Oceani notitiam habuit.

DVM hæc noua litora perlustrat, duas carauellas amisit: duæ supererant, multam & ipsæ aquam accipientes. itaque inde retrò abeundi signum dat. Regressus primò Cubam insulam, mox Iamaicam, tenuit, amissis aliquot Hispanis, quos ærumnæ & labores absumserant, reliquis etiam ferè omnibus ægris. Ibi Franciscus Poresius vnius carauellæ prætor, cum fratre, & maxima militum pars, cõmota in eum seditione & contractis aliquot Indorum lintribus, in Hispaniolam profugiunt. Insulares quum Christianos inter se discordes, & de toto exercitu quod roboris esset à Poresio abductũ scirent, ceteros qui cũ Almirãte mãsissent propè omnes ægros & imbecilles esse: non solùm cõmeatus iis suppeditare nolle, sed de ipsis quoque interimẽdis cõsilia inter se inibãt.

Hispaniin Columbũ rebellant.

ALMIRANS ob hæc ingẽti animi ęgritu-

dine anxius, quum hinc Indos nec gratia, nec prece, nec precio vllo adduci posse videret vt cibaria exercitui præberent, nec armis ab se co gi propter infirmitatẽ suorũ: alia via idem aggredi statuit. Atque id cælesti quodã instinctu ei venisse in mentem, libẽs equidem crediderim, prouidente videlicet Deo ne tantus vir fame interiret. Id porro ita factum est. Fortè in propinquo tugurium barbarorum erat: inde Columbus Indos foras euocans, monet ac prę nunciat, ipsos, ni vitæ subsidia sibi ac suis suppeditarent, peste à Deo cælitus missa breui omnes perituros: Cuius rei id habituros signi, quòd duos intra dies Lunam sanguine fœdatã visuri essent. Id quum eadem die & hora qua Almirans prædixerat cõspicarentur Indi, (Lunæ autem defectus is erat) subitò victi formidine, quæcumque ei ad victum necessaria fuerunt, quoad in ea Insula mansit, benignè præbuere; insuper veniam culpæ orantes, neu ipsis irasci pergeret. Ipse ægros socios paupere illo & misero victu, vt potuit, recreauit.

Colũbus astuto consilio commeatus à Barbaris impetrat.

INTER hæc Franciscus Poresius, quum tam exiguis lintribus impetum maris eluctari & traiicere frustra tentasset, in Insulam regressus est, rapturus alteram ex carauellis Almirantis, si facultas daretur, vt siqua noua ope posset in Hispaniolam transfugeret: sed vt portum attigit, vtramque depressam & mersam aqua reperit. Almirans audito eius aduentu, suos cùm fratre in aciem educit: ventum est ad manus: cadunt nonnulli, multi vtrimque saucii: Franciscus Poresius cum fratre capitur.

Colũbus Hispanos seditiosos vincit.

tur. Hæc prima pugna inter Hiſpanos in India commiſſa eſt.

Ea victoria auctus Almirans, quum nullæ ipſi naues ſupereſſent quibus inde ſolueret, poſtquam in ea Inſula menſes aliquot moratus, nulla ope, niſi contracta aliqua ex Hiſpaniola naue, abire ſe poſſe vidit: Didacum Mendez, œconomum ſuum & decem cum eo Indos lintre vno piſcatorio mittit, è monoxylis illis quibus indigenæ vti ſolent. Ipſe inſulares illos ſpe ingentium præmiorum onerat, ſi Didacum incolumem eò perducerẽt: illi abeunt, & quò ſecuritati conſulerent periti locorum homines, circa ſcopulorum crepidines nauigium agendo notis ſibi vadis traiiciunt. Quippe puſilli illi lintres, niſi ſumma tranquillitate, alto prouehi nequeunt, & vel minimum verberati fluctibus facillimè ſubuertuntur. Ergo ægrè emenſo mari Indi, ex Hiſpaniola extemplo Iamaicam repetunt, & peruectum à ſe atque expoſitum Didacum Almiranti renunciant: ipſum pedeſtri itinere Dominicam petere. Almirans eo admodum lætus, multas illis gratias agit, & cultellis, crotalis & crepitaculis donatos dimittit. Illi, perinde hilares vt ſi ingens aliquod munus accepiſſent, domum abeunt.

Didacvs Mendez, vbi in Dominicam peruenit, "Commẽdatario maiori litteras ab Almirante reddidit. Ille carauellam vnam ad eum reuehendum inſtrui iubet. Mendez pecunia Almirantis alterã comparat: mox ambas onuſtas commeatu in Iamaicam traducit.

"Nicolao Ouando ſc. Hiſpaniolæ tum Præfecto.

Vbi eæ appulerant, Almirans conſcenſa naui breui in Dominicam tranſuectus eſt. Mox pau corum inde dierum quiete ſumpta, quę primę naues ſoluerunt, iis cum fratre in Hiſpaniam traiecit, & Regi ſucceſſum itineris ſui & quæ nouæ ab ſe repertæ eſſent terræ, non ſine admiratione totius aulæ regiæ, expoſuit.

Chriſt. Columbi obitus, & posteritas.

SED paucis poſt hæc diebus, Columbus, feſſo ægróque tot itinerum laboribus corpore, in morbum incidit, neque multo pôſt, graueſcente in dies eius valitudine, extinguitur. Quũ ita honoratæ vitæ ſuæ curſum clauſiſſet, octaua die Maij, anno M.D.VI, corpus eius, vt teſtamentò cauerat, Hiſpalim delatum, in cœnobio Fratrum Certoſinorum humatum eſt. Filium reliquit, Didacum Columbum, qui nobiliſsimam feminam, Mariam, filiam Ferdinãdi de Toleto, magni Commendatarii Legionenſis, habere in matrimonio ſingulari virtute meruit. Ortus eſt Almirans Columbus Cucureo Genuenſis ciuitatis municipio: maiores eius oriundi Placentia erant Liguriæ vrbe, nobili ſtirpe Piliſtrellorum: ipſe prima iuuenta nauiculariam artem exercuit. Iuſta ſtatura homo, firma & habili membrorum compage, iudicio ſano, ingenio excelſo præditus, læto & ingenuo vultu fuit. Acres illi & vigentes oculi, ſubflaua cæſaries, os paulo patentius: in primis iuſtitiæ ſtudioſus erat: iracundiæ tamen pronus, ſiquando commoueretur.

CAP.

¶ Monachi & sacerdotes in Indiam Occid. transgreßi cœnobia exstruunt. A Barbaris trucidantur. Didacus Ocampus trib. mil. Barbaros dolo circumuentos, supplicijs coercet. Toletum colonia.

CAP. XV.

FERDINANDVS rex (sicut antè retuli) quo tempore ab Almirante Insula Margaritarum reperta est, edicto prohibuerat nequis propi⁹ terras à Columbo repertas CC. millia pass. (id est leucas L.) naueis admoueret: sed quum in edictis atque imperiis suis parum momenti esse intelligeret, & quotidie multos concurrere: Quæstores & procuratores suos eò mittit, qui vectigalia regia colligerēt. Hinc piscationis vnionum initium ductum est.

Indi nec Hispanorum tyrannidem ferunt, nec pro pastoribus lupos.

E o tempore Monachi aliquot vt Indos Christiana fide imbuerēt, in Indiæ continentē transgresſi, quò etiam multi Hispani permutandarū cum Indis merciū causa cōmeauerāt, cœnobia ibidem exstruxerunt. Sed Indi, iam tum Hispanorum commercia & dura imperia pertæsi, à quibus nimirū violenter correpti fustibus & plagis assiduis ad piscandos vniones adigerentur, indignas cōtumelias & vim vi arcere statuunt. Itaq. manè cuiusdam diei prima aurora in Hispanos irruunt, & eorum cruentā stragem faciunt: mox cū tripudiis & saltatu nō laicos tantùm (vt vocant) sed Ecclesiasticos ipsos & Fratres mandūt. Ex iis tamen aliquot, quum celocis ope quæ ad Cumanæ fluminis

ripam deligata ſtabat, perniciem effugiſſent, Dominicam contendunt, & Bartholomæo inſulæ Præfecto Cumanenſium rebellionem enunciant. Ille trecentorum militum confeſtim manu ſcripta, Didacum Ocampum ducem illis præficit.

Hispanicũ ſtrategema.

Hic cum ſuis è Dominicæ portu ſoluens, breui in Cumanam peruenit, & ad pelliciendos in naues Barbaros tali arte vſus eſt: ſuos omnes, exceptis ſociis naualibus, in aluum nauis conditos ſub tabulis deliteſcere iubet: vt Indi, quum tam pauci Hiſpani apparerẽt, prótius ſubirent nauim, & perſuaſum haberent ipſos ex Hiſpania, non ex Dominica, venire. Indi, conſpecta naue, ad ripam fluminis obuiam effuſi, Hiſpanos interrogant vnde venirent. Illi ſe à Caſtella venire reſpondent: ſimul ſignis eos accedere ad nauim inuitant. Indis etſi tota res ſuſpecta eſſet, & Hiſpanos ex Hayti (id eſt Hiſpaniola) venire contenderent, nonnulli tamen eorum vt ſe eo errore exſoluerent, haud dubij ex propinquo facillimè cognoſci poſſe vtrum ex Hiſpania an aliunde venirent, nauim vltro ſubeunt, margaritas ferentes per ſimulationem commercij. Ibi Chriſtianorum ab iſtis paucitas conſpecta errorem fecit. itaque quum iam pro certo haberent, venire illos ex Hiſpania, non ex Hayti, neque ad eos perueniſſe famam ſuæ rebellionis, ac iſtis ſe perinde vſuros vt aliis vſi eſſent, ſibi pollicerentur, taciti ſecum ipſi gaudebant.

Dux Hiſpanus ſubeuntes benignè excipit, fit permutatio vnionum inter eos: ille ſe

eorum

eorum quæ accidissent quidquam rescisse callidè dissimulat:per signa etiam rogat vt,si cōmercium cordi sit, plures vniones & ad maritimos vsus cibaria & commeatus afferant. Indi in litus regressi, paucos se in naui reperisse homines Cacico renuntiant:& omnes facillimè à se interfici posse. Itaque multo plures quàm antea Indos nauem ingredi iubet: iis negotium dat vt quàm paucissimos Christianos in litus exire patiantur, quo facilius destinata exequerentur. Simul Hispanorum duci renuncient, eius loci Regulum multos habere vniones, quos cum illo permutare cupiat. Cum his malè orsis & cœptis consiliis ad nauim regressi sunt. Hispanus dux quum prædam opimam in cassibus, neque maturiorem occasionem vlterius exspectandam esse duceret, signum dat exeundi è latebris militibus: illi improuiso exorti Indos partim incautos capiunt, partim interficiunt: pauci in flumen desilientes discrimen effugere: quotquot captiuos in potestate habuit dux, suspēdi ad nauis antennam iussit, quò ceteris terrorem incuteret, & his peractis in Cubaguam reuersus est. Insulanorū eo spectaculo fracta ferocia est, & attonitis animis hæserunt.

Mox verò Didacus in Cumanam reuersus, milites in terram exponit,& omni sæuitiæ genere grassatus, miseram illam gentem ac prope deletam, vltro pacem petere cogit. Quæ quum ab eo supplicantibus data esset, & fœderis conditiones transactæ, Indi vigintiquinque casas è storeis paleisve ad ripam fluminis,

Indi suis manibus compedes sibi fabricari cogūtur.

ipso iubente, suis ipsi manibus exstruunt. Id Toletum vrbem vocat, vti iam antè dictũ est. Inde quidem rursum frequentari Cubagua, & piscatio margaritarum instaurari cœpit.

Toletum colonia.

INTER hæc appulsi eò octo fratres Dominicani, duo monasteria, vnum in Cumana, alterum in Maracapana, exstruunt. Mox inde Christianam fidem per eas gentes promulgatum ibant, Regulorum & primorum filios legere & scribere docentes. Ex eo Indi cùm omnibus Hispanis amicè & pacatè viuere: sinere etiam illos passim, quò ferret animus, ire: adeo vt sine vllo metu per oram illam maritimam trecenta amplius millia passuum, aurum, vniones & alia quærentes, liberrimè vagarentur.

¶ Doctor quidam è sacerdote tribunus mil. factus, dum Indos piscandis vnionibus conuertere nititur, semet ipsc & suos euertit. Iac. Castellio in Barbaros sæuit. Lampugnanus Mediolan. in piscatione vnionum naufragium fortunarum & vitæ facit.

CAP. XVI.

DVM hæ in Cumana vicissitudines agitantur, Bartholomæus quidam de Casis, sacerdos idẽ & Doctor, quum fœcunditate vnionũ & piscatu nobilem Cubaguã esse accepisset, fertilitatis etiam earum terrarũ & sæuitiæ Hispanorũ in eas gẽtes fama commotus, in Hispaniam traiicit, ad Regiam cõtendit. Hispaniæ regnorum heres, morte Ferdinandi Regis, tum erat princeps Carolus, qui postea Cæsar designatus Caroli

Doctor quidam & sacerdos seruire simul Deo ac Mãmonæ volens infelicem inceptorum exitum habet.

Quinti

Quinti nomen asciuit. Eum adit sacerdos, docet nullum esse sceleris & auaritię genus quod Cumanæ indigenæ à militib. Hispanis passi nō essent. ac propterea illos, quotidianis iniuriis ad rebellandum coactos, rupta fide quoscunque Hispanos in suis terris reperissent, interfecisse. Itaque eius prouinciæ administrationem sibi dari postulat: quippe se, simulac eam attigisset, motus omnes breui compositurum: Indos verò etiā tam æquo & moderato imperio habiturum vt omniū laudē mereri posset: sed imprimis reditus regios aucturū, spōdere.

Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.

DOCTOR Lodoïcus Zappata, & alij qui rerum Indicarum curæ præerant, quum eum hominem vanum, ineptū, & tanto incepto minimè parem, nulliúsq. famæ & autoritatis esse iudicarent, adhęc imperitum rerum, morúmq. illius gentis, tali eius proposito obnixè intercedebant. Verùm, nequicquàm contradicētib. tantis viris, Belgarum quorumdam procerum & aliorum fauore subnixus, in primis comitis Nansouij, qui Cęsaris cubiculo præerat, quod petebat obtinuit, quòd Christianæ religionis zelum præ se ferret, audacter denuncians se, si quisquam alius, Indos tum ad Dei ipsius cultū, tum ad Regiæ maiestatis obsequium versurū, & vnionum vim magnam missurum in Hispaniam. Mox trecentos rusticos legit, qui piscandis vnionibus operam darent, ne Indos fatigari opus esset: adhæc, quo libentius eam expeditionē susciperēt, Regiæ maiestati supplicat vt eos Equestribus armis atque insignibus in primis Cruce rubra, decoret, qualis equitū

Calatrauæ ordinis esset. Cæsar hoc Doctoris studio & verbis commotus, ei quidquid peteret annuēs, naues instrui, cõmeatus ceteráque expeditioni necessaria prouideri iubet.

ILLE Hispali soluit, & in Cumanam appulsus, Didaco Ocampo ibi fortè reperto diploma regium exhibet. Is se verò obsequuturum libenter ait: sed inde decedere sibi non licere nisi commeatu ab Almirante accepto, à quo coercendis rebellibus & regendæ prouinciæ impositus esset, quoad mitteretur successor. Ita elusus sacerdos: ac ne ipsi quidem postea satis inter se concordes procacibus verbis alter alterum exasperabant. Tandem doctor vbi Regio mandato apud Ocampum parum momenti esse videt, & se vltro ludibrio esse, Dominicam petere intendit, & de Ocampi contumacia, qui regiis imperiis parere nollet, apud Almirantem conqueri. Antequam abiret, quòd Toleto vrbe ab Ocampo exclusus esset, ligneum ædificium raptim exstruit: atque ibi depositis impedimētis & omni commeatu quē ex Hispania detulerat, Equites illos suos, quoad rediret, in pręsidio relinquit. Inde abit: neque multo pòst Ocampus quoque cum maxima militum parte decedit, quòd spoliis Indorum onusti ac diuites, in præda & vnionibus diuidendis in dissensionem venissent.

CVMANAE reguli, quum Ocampum cum maxima exercitus parte abiisse cognoscerent, neque vllos superesse simul Christianos præter eos qui à Doctore præsidio relicti essent: ceteros palatos & dispersos per eas terras vagari

gari vnionibus inhiantes & feminarum ſtupris, aliáque fœda edentes facinora, ſumtis armis rebellionem cœptant. Itaque omnes pariter Dominica quadã die manè Hiſpanos adorti, quoſcunque in Amaracapana & omni illa ora maritima Occidentem verſus reperiunt, trucidant. nullius vitæ parcitur: Fratres ipſi inter ſacra mactati, Doctoris domus obſeſſa & capta: omnes propè Equites noui venenatis ſagittis confoſsi miſerabiliter periere. Pauci cum monachis aliquot ſcapha euaſere, qui cũ Sacramento (vt vocant) in Cubaguam raptim tranſgreſſi ſunt.

Hiſpani quas ſeuere fruges, eaſdẽ mox metunt.

POSTQVAM exercendæ in homines iræ materia Barbaris defuit, ignem iniiciũt tectis, templa & monaſteria diruunt, campanas frangunt, ſtatuas ſolo allidunt: poſtremò Crucifixi ſimulacrum deiectum truncatúmque in viam abiiciunt oſtentui & ludibrio. Gallinas quoque & canes Hiſpanorum abolent: ac ne Indis quidem ipſis pepercere, quos vel monachi vel alii Hiſpani in miniſterio habuiſſent: terrã ipſam ferientes exſecrantéſque quòd tam dirũ ac peruerſum hominũ genus ferre ſuſtineret.

EA res tantum terroris ac trepidationis Hiſpanis iniecit, qui in Cubagua commorabantur, vt ſi continentis accolæ Indi vim paratam lintriũ habuiſſent, hauddubiè traiectũ in Inſulam facto, quæ non plus XXII. millibus paſſ. continenti auulſa eſt, omnes Hiſpanos qui in ea erant ad internecionem cæſuri fuerint. Sed quũ pauca nauigia eſſent, quanquã ingẽti animo moliri cuperent, inceptũ omiſere.

REGII procuratores, phaſelo confeſtim in Dominicã miſſo, rem vti geſta erat ſignificant. Almirãs eo nuncio accepto, quadringentos milites ſcribit & iis Iacobum Caſtellionẽ ducem attribuit: in Cumanam ſoluũt. Doctor audita ſuorum Equitũ cæde, ſubitò cucullam induens, in S. Dominici cœnobium ſe abdidit: quod eum facere, meo iudicio, præſtitit quàm piſcatum margaritas in Cubaguam reuerti.

INTEREA Caſtellio octauo die quàm ex Hiſpaniola ſoluerat, Cumanam tenuit, & ſtrenuè cum omnibus militibus in litus egreſſus, totos quadraginta dies cum Indis pugnauit, & magnam eorum ſtragem edidit. Illi, quamquam fortiter ſe defenderent, & Hiſpanorum aliquos interficerent, tandem tamen, quum neque animo, nec viribus, nec ingenio pares eſſent, & omnibus præliis victi diſcederent, pacem vltro ſupplices petere coacti ſunt & Hiſpanī ducis poteſtati ſe permittere. Caſtellio in deditos acerbè ſæuiit: ſeptuaginta Cacicos ſuſpẽdi iuſſit qui rebellionis autores fuerant: vulgus in naues impoſuit, miſitque onuſtas Indis in Hiſpaniolam, vbi pro mancipiis venum darentur. Inde ad tutelam nauium vti dictum eſt ſuprà, arcem Cumanæ fluminis ripæ imponit: Toletum vrbem dirutam inſtaurat. Mox creſcente Hiſpanorum multitudine, ſeptuaginta domus laterculo coctili in Cubagua ædificat. Id puſilli municipii inſtar, nouum Galicium appellat.

APPELLVNT poſt hæc è Dominica quatuor Franciſcani, & exſtructo monaſterio in Inſula ſiſtunt, quum metu Indorum traii-

cere in continentē fugerent. Veriti ſcilicet ne à Barbaris, quòd aliis euenìſſet, aliquando & ipſi manderentur. Ita de integro piſcatio vnionum ab Hiſpanis frequentari cœpta eſt, & magna vis eruta. Ceterum Cubagua inſula x. millia in circuitu patet, decem gradibus & dimidio ab Æquinoxiali linea diſtans, omni ſui parte plana, ſterilis, nuda arboribus, aquæ expers. Itaque tanta plerúmque humoris penuria eſt, quum propter contrarios ventos nihil è Cumana ſubuehatur, vt ſæpenumero cadus vini pari aquæ cado permutetur. Cuniculis, ſale & piſcibus abundat.

Franciſcani pelliculæ timentes, loco ſibi cauēt.

Qvo tempore piſcatio vnionum feruebat, Lodoïcus Lampugnanus, eius Lāpugnani propinquus, qui Galeaciū Mariā Sforciā, ducem Mediolani, interfecit, in eam Inſulā applicuit, Cæſareo diplomate & priuilegio fretus: quo ipſi per omnē illam Cubaguę oram tantā vim vnionū, quantā viſum eſſet, piſcari abſque vlla cōtradictione liceret. Hic homo ex Hiſpania quatuor carauellis profectus, omni commeatu ad eiuſcemodi cœptum neceſſario inſtructis, qui ei à mercatoribus quibuſdā Hiſpanis ſpe hauddubia quæſtus cōparatus & collatus fuerat: Raſtellū ſeu euerriculū quoddā ea forma fabricari curarat, vt in quamcūq; maris partē deiectū eſſet, quidquid ferè concharum eſſet facillimè corraderet. Verū Hiſpani Cubaguæ incolæ, omnes pariter ei obſiſtere, neque priuilegio velle obſequi: dicētes Cæſarē de alieno plus æquo liberalē eſſe. Si largiri quid vellet, de ſuo largus eſſet: ſe omnē eam prouinciā

Qui dites fiere volūt, in cupiditates dānoſas incidūt & ſeipſos transfigunt doloribus multis.

magnis laboribus & periculis subactā ad eam diem tenuisse. itaque se eorum laborum fructum colligere quàm peregrinum hominem, multo esse æquius. Lampugnanus, posteaquā priuilegium sibi concessum nullius momenti esse intelligit, tum ne Hispaniam repeteret, partim pudore irritę spei, partim ingenti ære alieno impeditus est, breui obruentibus eius animum curis in amentiam incidit. Denique quum ex eo vulgò pro fatuo & insano habitus omnibus ludibrio esset, quinto demum anno in ea Insula miserabiliter obiit.

¶Indi Hispanorum mores pertæsi, amicitiam eorum respuunt Contra ius gentium, vt insanabiles & Euangelio minimè obsequentes durißimæ seruituti addicuntur, idque regio edicto, & suadentibus Monachis.

CAP. XVII.

PRIVSQVAM cetera exsequi pergam, res admonet expromere causas ob quas Indicæ continentis indigenæ mācipati & in seruitutē addicti sunt. Principiò vt ab Almirante Columbo post insulas noua continens inuenta est, eò statim Hispani diuitiarum cupidine confluere, & è prouincia in prouinciam transcurrere, donec crebris itionibus & cōcursationibus inquieti homines apud Indos tædium & odium sui mouerūt. Itaque, quum eos assiduis laboribus fatigarent tractarentque acerbius, aurum, argentum, vniones & smaragdos insatiabiliter flagitan-

Hispanitę dium sui apud Indos mouēt

flagitantes:neque illi tam graueis ærumnas to lerare diutius vellent aut possent: omnes vbique Hispanos tollere funditus atque exstirpare è finibus suis studebant, ipsi semet exsecrantes quòd non omnes initiò trucidassent.

HISPANI verò tum Ecclesiastici tum laici (vt vocant) quum morum eius gentis vsu & peritia, eos neque amicitiam Christianorum neque Christi fidem accipere velle cognoscerent: quinetiam hæc ab eis derideri dicendo, Eas fortè res Castellanis conuenire, sibi verò minimè: ob hæc transgressi in Hispaniam Dominicani aliquot monachi, ad Regiam cõtendunt, & Ferdinando regi barbaræ illius ac brutæ gentis morem fœdáque instituta referunt. Denique multis rationibus, quarum exẽplum infrà est, ei persuadent dignius æquiúsque esse istos homines pro mancipiis vendi quàm liberos viuere. Earum sententia hæc erat:

Hispani postquam Indos fortunis spoliarunt, libertate quoque exuere conantur.

INDI continentis incolæ idololatriæ & masculæ veneri dediti sunt, vani, mendaces, spurci, bruti, iudicij expertes, consilio vacui, rerum nouarum auidi, feroces, inhumani ac sæui: veneno sagittas perungunt, adeò noxio vt qui iis vulnerantur correpti rabie intereant. "Nudi incedunt, pudoris omnis exsortes: ne pu "bertatem quidem vllam aut barbam gerunt: "ac siqui fortè pili erumpant, volsellis radicitus "exstirpant. Humana carne, & animalium spur "cissimis ranis, pediculis, lumbricis aliísque fœ "dis insectis, vesci apud illos suetum est. Sum- "mam voluptatem in ebrietate collocãt: neque "in matrimoniis fidem aut iura vlla sancta ha-

„ bent: neque ad mutandos mores peruicacem
„ gentem vlla ratione adduxeris. Nulla aduer-
„ ſum ægrotos ſuos miſericordia mouentur, &
„ quamuis arctiſſima cognatione cōiunctos de
„ ſerunt: aut ita vt ſunt ægros & ſemiuiuos, vt
„ procul à conſpectu amoueant, in ſiluas & mō-
„ tes deferunt & exponunt, vbi ferarum ritu mi-
„ ſerrima morte extinguantur. Poſtremò, vt in
„ pauca conferam quod pluribus exponi poſſet,
„ affirmo nullam deteriorem aut immaniorem
„ gentem ſub cælo viuere.

His Rex tam tetris barbaræ gentis moribus auditis, magnum Conſilium ſuum (vt vocant) conuocat, & in eo refert illa omnia quæ Monachorum relatione ipſum accepiſſe diximus: rogátque vt quid de tam importuna & agreſti barbarie ſtatuendum ſit, liberè ſententiam dicant. Ibi non rei certitudine vlterius quæſita neque accuratiori conſideratione adhibita, decretum ſit: Placere Indos continentis incolas in ſeruitutem addici, niſi equidem grauiſſimis erroribus abdicatis, Chriſtiani eſſe & ab Hiſpanis humanum viuendi morem ediſcere vellent.

Hiſpanorum in Occid. Indos iniuriæ, triſti S. C. & Regia autoritate cō probātur.

Hoc Senatuſconſultum ita factum Rex autoritate ſua confirmat, & obſignato diplomate ſancit: mox Didaco Niqueſæ & Alphonſo Hoiedæ, qui primi in eas prouincias titulo Gubernatorum miſſi ſunt (Niqueſa videlicet Veraguæ, Hoieda Carthaginis) tradidit: additis mandatis, vt priuſquam bellum illis gentibus & arma oſtenderent, ſacrum Euangelium ante omnia annunciandum curarent: mox etiam admonerēt vt fœdiſſimis moribus

flagitiisque relictis, cũ honestis viris composite & pacate viuere vellent, & Hispanorũ amicitiam sincere colere. Quas si cõditiones acciperent, & mandata seruarent, Regem Castellæ non tantùm suã illis permissurũ libertatẽ: sed eos quoq; pro amicis & vassallis suis habiturũ. Sin minus, iubere eos capi & trahi in seruitutem: denique in eorum corpora, fortunas & vitã, ferro, flamma & omni belli clade sæuiri.

EQVIDEM, credo, si seruator & redemptor noster Iesus Christus, quũ sanctos suos Apostolos per Orbẽ ad promulgandum Euangelium dimitteret, talibus eos instruxisset mãdatis, numquam tot regna, tot gentes, tot potentissimos principatus humilitati crucis subiecisset, quæ alioquin vltro verbo eius se summittebant, & diuinam eius legẽ toto pectore adorabãt. Itaque vel hinc existimare licet quãtum sit discrimen inter Dei iudicium & sententias hominum.

¶ *Didacus* Niquesa *&* *Alphonsus Hoieda primi ad Indicam continentem subingendam mittuntur. Monachi quod suaserãt dissuadere coguntur & Indorum seruitutem damnare. Ea tandem Bulla pontificia & Cæsareo edicto abrogatur.* Reclamant *diuites* Hispani. *Monachi irritatos malis exemplis Barbarorum animos, frustra verbis mulcere conantur.*

CAP. XVIII.

DVo isti Gubernatores, anno M.D.IX. è Calicio portu soluẽtes, prospero cursu Hispaniolã tenuere. Ibi Hoieda cõparatis sua impẽsa quatuor nauibus & ãplius cccc. militib. scriptis, è Dominicæ portu soluit, Prius tamẽ negotiũ dat Martino Anciso

baccalaureo (qui regio mandatu summus Iuridicialis Prætor amplissimæ illi prouinciæ impositus erat) vt cum reliquis militibus, equis, tormentis, & omni genere commeatus, quamocyssimè posset in subsidium veniret. Quum ad Carthaginem appulisset in terram egressus, Regium edictum publicè Indis per interpretem enunciat, orans vt pacificè viuere & Christianorum amicitiam colere vellent, & abiectis nefandis suis moribus Christi fidē susciperent. Id si facerent, Regem Castellæ illis clementer vsurum & pro amicis carissimis habiturum spondebat.

Indi Hispanorum amicitiam repudiant

INDI paucis verbis respondent: Castellæ regis amicitia sibi nihil esse opus. Itaque reuerterentur Hispani vnde venerant, quippe se quidem in suis finibus bonos & mansuetos aduenas ferre posse: sed cum iis qui nihil nisi malè agere sciant, nec inferendis iniuriis vmquam satientur, nullum sibi esse commercium. Hoc tam abscisso responso accepto, Gubernator milites omnes in litus exponit: illi omnem eam oram peruagati, quotquot Indos reperiunt obtruncant.

Duri concionatores Euāg.

CETERVM promulgato per omnes eas prouincias Regio illo Edicto, ne cuiquam ignotum esset, omnes omissa & seposita Euangelij prædicatione, capiendis Indis quos minus obedientes deprehendissent, & mancipiis contrahendis intendere: ac quamquam ea lex solos Caribas, humanis vescentes carnibus, constringeret, promiscuè tamen in aliis Indiæ partibus, vbi feralibus illis moribus locus nōn

erat

erat, Hiſpani Indis ad metalla effodienda, ſeruiles operas & vſuum neceſſaria omnia pro mancipiis abutebantur. Inde gliſcere barbaris ſeruitus, & ea vſqueeò progreſſa eſt, vt niſi monachi aliquot obſtitiſſent, qui zelo ſtudióque charitatis incenſi infelicisſimæ gentis libertatem procurarunt, breui genus omne Indorum interiturum fuerit.

MONACHI illi Dominicani erant, qui quum in noua Hiſpania commorantes, quàm acerbis & indignis modis Indi ab Hiſpanis aſsiduè haberentur, palàm ipſi cernerent, & tantas eorum iniurias tum pro concione tum priuatim vbique reprehenderent, monentes, venire aliquando ipſis in mentem debere, tãtæ immanitatis, quantam erga Indos exercerent, reddendam Deo eſſe rationem. Itaque imponerent modum ſæuitiæ, & Indos deinceps mitius tractarent, quo videlicet illi Euãgelii iugo libentius ſe ſubmitterent. Hæc (inquam) & talia quũ monachi Hiſpanis ſubiicerent, parum proficiebant, vltro irridentibus illis dicentibúſque, quum nihilò ſegnius in conſueto perſeuerarent, Barbaros iſtos eſſe indignos Chriſtianiſmo canes. Ita verba & monita odium non fructum pariebant.

Monachi vulnus ab ſe illatum ſanare conãtur, ſed ſerò.

QVARE coniuncti iſti Patres, quum eorũ ſcelerum plenam & authenticam inquiſitionem egiſſent, eam Romam ad Pontificẽ mittunt per F. Rodericum Minaiam Dominicanum, eíque negotium dant vt expoſito Indicæ ſeruitutis præpoſtero & pudendo abuſu, quæque inde damna conſequuta eſſent, Bullam

à Papa edi procuraret, qua Indi priſtinæ libertati reſtituerentur. Apoſtolicam ſedem tum regebat Papa Paulus III. Is cauſa & iniuriis Indorum auditis, veráque iis de rebus iniquiſitione comperta, Bullam conceſſit qua Indos ſuæ libertati reddi iuberet. Eam ſecum in Hiſpaniam Rodericus referens, cum aliis monachis Regiæ maieſtati earum rerum initium, ordinem, finem, vt geſtæ erant, exponit: docens, Indorum peccata ab ignorantia expreſſa & pura, non à malitia proficiſci: illos quidem creatos eſſe à Deo homines, non beſtias: liberos, non ſeruos: & ad fidē Chriſtianam adduci debere bonis exemplis, non ſæuitia aut tyrannide. Itaque cogitaret regia maieſtas, prouincias illas ſub imperio & pedibus ſuis ſubiectas eſſe: ac proinde pium fore prouidere, ne intolerandis malis atq; iniuriis quas paterentur ab Hiſpanis, breui ad vaſtitatem & ſolitudinem redigerentur. Quippe nullum pudorē eſſe Hiſpanis, miſeros illos homines ſub oneribus gemere & exſpirare cogere, terram è fodinis aſsiduè egerere, aliíſque ſeruilibus & parū honeſtis operibus illaborare: adeò vt multi eorum, tædium & miſerias fugientes, dilapſi in ſiluas ſibimet ipſi gulam deſperati frangerent.

Indorum ſeruitus abrogatur

CAESAR, ea relatione audita, doctorem Figueroam in Indiam mittit, eíque mandat vt ex monachis & præfectis ſedulò verum inquirat. Ille abit, mandata exſequitur, quæ cognouerit refert. Cæſar extemplo, nullo pręterea adhibito conſilio, Indos liberos eſſe iubet, grauiſſimis pœnis in eos conſtitutis qui illis deinceps pro ſeruis vterentur. Lex profectò

ſanctiſsima, & illuſtriſsima, ab optimo Imperatore & clementiſsimo profecta.

ANNO M.D.XLIIII. quum in Hiſpaniola eſſem, licentiatus Ceratus pro præſide in Inſulam venit, Edictum illud Cæſareũ afferens: ídq; mox per omnes indiæ Inſulas & prouincias, magno indigenarum ſolatio gaudióq; & ſummo Hiſpanorũ dolore, promulgatum eſt. Nec difficulter in Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, San-Ioannis inſula, & in vniuerſum omni illa ora quæ vulgò à nauticis Terra firma dicitur à Nomine-dei vſque ad Parienſem ſinum edictũ illud obtinuit. Sed in Mexico haud per inde acceptũ eſt, ditiſsimis quibuſdam viris, quorũ omnes propè fortunæ in mancipiis ſitæ erant, ei legi parére abnuentibus. Quippe contrà afferebant, Indos à Ferdinando rege publicè ſeruituti addictos fuiſſe, ídq; poſtea à Cæſare confirmatum, & illis quintæ vectigal pẽſum eſſe: proinde ſi vellet Cæſarea maieſtas Indos libertati reſtituere, eadẽ opera ſibi nũmos redderet, quos in id merciũ genus erogaſſent. Hæc & ſimilia omnes vulgò querebãtur exſecrãtes monachos damni illius ſui autores.

Mendozza ſolertĩ cõſilio Hiſpanorum auaritiam eludit.

EA in re tum Antonii Mendozzæ proregis ſingularis prudentia apparuit: qua niſi opportunè vſus eſſet, res haud ſatis feliciter caſuræ videbantur. quippe ſe quoq; ei legi aduerſari & ipſis aſſentiri ingenti ſollertia ſimulans, de ea abroganda ſcribere & ſupplicare eos Cæſari iubet: vero tamen eum officio functum exitus demonſtrauit. Neque enim Cæſar aut ſententiam mutare, aut eorum voluntati obſequi voluit, ſed debere eos dicto ſuo audien-

tes esse rescripsit. Itaque Prorex, Mexicanæ ciuitatis primoribus conuocatis, nouum Cæsaris edictum exhibet, sed vbi locupletes dominos duriores, neque seruos manumittere velle animaduertit, ne turba inde aut tumultus oriretur, legis rigorem prudentia temperauit, cámque omnes tali forma acceperunt: nimirū vt quicunque seruos haberent, quotannis pro rata portione, viginti ex omni numero manumitterent. Qua ex re factum est vt omnes Indi breui in libertatem vendicarentur. Equidē si Blascus Nunez Vela, quum Regiis illis mandatis instructus, Peruanam prouinciam Prorex iniit, ad eum modum sese agitasset, nec quē vitæ exitum nactus est, habuisset, nec, quot postea exponentur, inde euenissent mala.

Monachi Barbaros allicere ad fidem prędicatione conantur, sed frustra, iam malis Hispanorum exemplis exasperatos.

RESTITVTIS in libertatem Indis, monachi supplicant Cæsari, & potestatem illò cōmeandi fieri sibi postulant: vt quando Indicam linguā didicissent, eas gentes benignitate alliciendo, prædicationibus & concionibus conuerterent: sibi enim quidem satis esse animi, vt iuuante gratia Spiritus sancti eos ad fidem adducerent. Id cōcessum illis: quinetiam tum vetuit Cæsar vllas deinceps prouincias vi & armis subigi: sed bonis potius operibus ad Christianismum allici. Cum ea autoritate & mandatis octo monachi in Indiam profecti, ad Floridam appellunt: quatuor ex iis in terram egressi concionari cœpere. Indi iam antè ab Hispanis malè habiti, monachos fustibus excipiunt, & interfectos pro suo more cōcedunt. Duo alii ad fineis Gattimalæ profecti

uinciæ appulsi, ad prædicandum exscẽderant: sed idem istos, qui & priores illos, exitus habuit. His experimentis deterriti ceteri, inceptum illud cõmodiori tempori reseruarunt. Verùm equidem si iam inde ab initio pro turpitudine ac flagitio conciliandis eorum animis adhibita esset benignitas, nõ dubito quin prosperè cessura fuerint omnia, quippe fœdas illas & atroces iniurias, veluti exempla ad male agendum non habuissent.

¶ Hoieda & Niquesa Gubernatores ferro & flamma in Indos continentis incolas sæuiunt. Hoieda vulneratur, & fame è prouincia eiectus, ex vulnere in Hispaniola moritur.

CAPVT XIX.

DVM circa nouam Carthaginem moratur Hoieda cum Indis bellũ gerẽs, ecce Niquesa superuenit liburnicæ vnius, septem carauellarũ, & duorum phaselorum classe instructus, & cum amplius septingentis militibus prouinciam suam petens. Is socium suum Hoiedam infausto quodam casu ictum & afflictum reperit. Ille paulo antè à Carthagine XII. millia in mediterranea progressus, ingentis prædę spe & cupidine illectus, genti cuidam infesta arma intulerat, quum Indis credidisset affirmantibus eo loco magnam vim auri reperturum. Sed ex ea expeditione nihil præter vulnera &

detrimentum ingens retulit. Eius enim populi Cacicus, haud dubius aduentare Hispanos, Indorum multitudine excita, paratus in armis hostium aduentum exspectabat. Qui vt apparuere, tanta in eos vi irruerunt Barbari, vt Hoieda fugam capessere, amissis septuaginta quinque militibus, & ad mare regredi coactus sit.

HIS auditis qui superuenerant, consilium ineunt, & iunctis viribus in eius gentis fineis impetum facere ac suorum cædem vlcisci statuunt. Itaque sub vesperam maxima militum pars silentio è castris profecti, modico ac suspenso gradu medio itinere confecto, sub auroram Indos securos & somno torpidos opprimunt. Illi excitati vulneribus & ad necopinatum tumultum pauentes, insuper etiam mapalium incendio perterriti, præcipiti fuga velut cæci euadunt: sed obseptis à milite itineribus incidentes in armatos cæduntur alij, alij incendio perire quàm Hispanorum manibus præoptantes, in igneis semetipsi præcipitant. Erant ei populo centum fermè casæ contextæ arundinibus & foliis palmarum contectæ. Omnes ferro flammáque absumti sunt, præter paucos, quos dubiæ adhuc lucis obscuro, fuga discrimini eripuit. Sex modò capti sunt & Hoiedæ in seruitutem traditi: victores, quum frigefactis cineribus aurum quærentes perpauxillum inuenissent, elusa auaritia nec præda pro spe inuenta, male alacres Carthaginem regressi sunt.

INDE soluens Niquesa, & directo in Occidentem

cidentem cursu oram prælerlegens, Prouinciam suam quærere instit. Hoieda quoque & ipse præter oram nouæ Carthaginis vectus, ducenta ferè millia à Carthagine sinum Vrabensem ingreditur, & ibi equis, machinis, omníque commeatu in litus exposito, ædificia moliri & crebris excursionibus eas gẽtes infestare cœpit. Indi satis gnari quid Christiani quærerent, rudis auri massas & monilia per vias spargebant: mox intentis arcubus abditi Hispanos, simul vt sese ad colligendum aurum demiserant, venenatis sagittis figebant.

Barbari Hispanorum auaritiam eludunt.

DVM eius prouinciæ fineis Hispani populantur, Indi cuiusdam reguli vxorem fortè inter ceteros captiuos abduxerant. Is Gubernatorem adit, aliquot amicis comitantibus, vxorem se redimere velle simulans, & dare quidquid ille peteret: sed vt in eius conspectum venit, magnificè exorsus, non eum tantùm contumeliosis verbis, sed re ipsa quoque violat, & sagitta venenata configit. Milites audito clamore accurrunt, & circumfusi Regulum cum coniuge & sociis obtruncant. Gubernatoris femur saucium, igni (vt fieri cõsueuit) medicatum est, & veneno non satis valido vtcunque sanatum.

Magnanimi viri exemplum & minimè barbaræ virtutis

HISPANI tantam in hostibus animi magnitudinem demirantes, & ab illis dum animosè libertatẽ suam defenderent, multos iam ex suis interfectos: alios ex intemperie cæli vulgatis morbis quotidie interire, de Guber-

natore conqueri incipiunt: Se videlicet ab eo in eum locum deductos, vbi propter impeditos saltus & densissimas siluas nequicquam arma & vires experirentur.

PER eos fortè dies ex Hispaniola nauis viris & commeatu onusta eò appellens, recreandis omnibus plurimùm profuit: nec propterea tamen fremitus militum & seditiosi clamores leniebantur. Quinetiam quum vehementius quàm antea ardescerent, Gubernator circumiens omnium vicem consolabatur, bono animo eos esse iubens: breui Ancisum baccalaureum ex Hispaniola cum subsidiis & commeatu adfuturum. Sed verba frustrà erant, & surdis hęc canebantur, metuentibus videlicet ne tandem Indos pascerent. Itaque maxima eorum pars phaselis inde fugere clanculum moliebantur.

HIS auditis Gubernator, tum vt seditioni obuiam iret, tum ne irrito incepto ditissimam prouinciam relinquere cogeretur, nauem quæ veneiat conscendens, legatum in sui vicem Franciscum Pizarrum reliquit: pollicitus breui se ex Hispaniola cum commeatu & recentium militum supplemento reuersurum: ac nisi quinquagesimum intra diem rediisset, potestatem sociis faciens, vt quomodocunque visũ esset, rebus suis consulerent. Is fuit [2] Pizarrus, qui postea cum Didaco Almagro amplissimum ditissimúmque regnum Peruanum reperit & subegit. [3] Hoieda multis conflictatus laboribus vix tandem Hispaniolam tenuit, vulnere nuper accepto admodũ grauis: vnde

paucos

paucos intra dies summo cũ dolore moritur.

1 De *venenatis Indorum sagittis: & remedio vulnerum, vide suprà hoc libro cap. 3. pag. 14.*

2 Hic *fuit Pizarrus, qui postea Carolo* V. *imperium noui eius orbis Peruanis prouinciis amplîauit, Attabaliba Rege capto & interemto: mox Marchionis titulo auctus & consortis impatiens, Didacum Almagrum, quicum fortunarum & periculorum societas ei erat, Ferdinandi Pizarri fratris sui opera, de medio sustulit: ac vicissim ipse ab Almagri filio, Ioannis Radæ & aliorum coniuratorum opera, Limæ domi suæ interfectus est, Anno* M. D. XLI. *De eo fusius lib. 3.*

3 Hoieda *iste, postquam in Hispaniolam peruenit, seu dolore vulneris retentus, seu deficientibus ad reditum necessariis: tandem, abiecta & prouinciæ & vitæ spe, Franciscanorum ordinem subiisse (velut vltimum desperatorum perfugium) & in eo cultu mortuus, fertur.*

¶Franciscus Pizarrus Hoiedæ legatus, è continenti Indiæ cum suis fame expellitur. Ab Anciso Prætore reuerti cogitur. Ancisus, victoria aduersum Indos potitus, coloniam condit. Valboa, factis in partes Hispanis aliquot, ab Anciso secedit.

CAP. XX.

Iam duo præterierant menses, nec redibat Hoieda. Itaque Pizarrus, subigente fame, cum LXX. Hispanis (qui ex trecentis reliqui erãt) duobus inde nauigiis soluit. Sed quum circa eius oræ litora erraret, sicunde alimenta expedire pos-

Hispani fame ex Indiæ continẽti expelluntur.

ſet,mox repetendæ Hiſpaniolæ propoſito, ingruente procelloſo ventorum turbine,è duobus phaſelis alter, cum omnibus qui in eo erant,id eſt, dimidia ſociorum parte, hauſtus aquis periit. Nonnulli ab inuſitatæ magnitudinis piſce eius gubernaculum frangi & excuti viderunt.

Fortis, inſula.

INDE Pizarrus in Inſulam Fortem eiectus eſt, in cuius litus quum aquatum egredi vellet, etſi pacis amicitiæque ſigna ederet,ab Inſulanis prohibitus eſt. Itaque deſperabundus,quum ſuper omnia ſæua atque aſpera cælo ac terra infeſtis,fatigatos etiam ſitis exureret,litus aliquod tutum quò exſcēderet quærebat.

SED iam mitiore & mutata in melius fortuna,ecce in baccalaureum Anciſum incidūt, qui liburnicam vnam & phaſelum viris commeatúque onuſta Hoiedæ ſubſidium ducebat.Pizarrus eo occurſu mirificè lætus, ei primum ſuos caſus,deinde vt quò ire vellent per miſiſſet Gubernator,exponit. Anciſus primò non credere, iſtos ob maleficium profugiſſe ab Hoieda ſuſpicans:mox vt ea vera eſſe comperit,ingemuit, & illos ponè ſubſequi iuſsit. Pizarrus ad hæc ſupplex orare vt has infelicis exercitus reliquias afflictas & ægras in Hiſpaniolam perduci à ſe ſineret.Quod quum Anciſus abnueret, tum infirmi milites idem precari, & L. auri libras offerre: quas haud grauatè accepiſſet, ni crimini id ſibi verti metueret. Ergo gratias agens munus repulit: ipſos

ipſos vtique conſolatus,breui redituras illis vires & priſtinam valitudinem, noui ſui cómeatus ope:quum non aliunde morbos contraxiſſent quàm ex miſeriis & fame.Ita haud procul Carthagine naucis applicans ; in Comagræ litus ad aquandum egreditur.

INDI quum nec Niqueſæ nec Hoiedæ eas naues eſſe agnoſcerent, aquari Hiſpanos, ceteráque inde ſumere quæ neceſſaria eſſent, multum mirantibus omnibus, permittunt. Mox inde ſoluens Anciſus in Vrabam venit, vbi quum in eundem locum appuliſſet, in quem antè Hoieda exſcenderat, Naucleri imperitia, nauis prætoria ſcopulo illiſa eſt, & ea mox aquis hauſta, equi cæteráque animalia periere: milites ipſi ægrè, nulla propè re præter vitam incolumi, euaſerunt, quam & ipſam ne breui fame amitterent, omnes metuebant.

Hoc nimirũ neſciebant Indi. Ex vno noſce omnes.

IPSE Anciſus,naue amiſſa & hauſtis commeatibus, quum iam milites herbis & agreſtibus pomis, quæ in maritima ora reperiebant, veſcentes cerneret, in mediterranea progredi ſtatuit, ſatius fortiter pugnando occumbere dictitans quàm turpiter fame tabeſcentes mortem expectare. Itaque cum centum Hiſpanis profectus eſt: ſed vix quatuor millia paſſ. progreſſi erant, quum occurrens ſagittatorum agmen Hiſpanos audacter inuadere & ſagittis configere incipit. Itaque illi ſubacti terga vertere, & terram ipſam & gentem,tam lethales ſagittas mittentẽ, exſecrãtes

trepida fuga litus repetunt.

Mox quum nulla inde alimenta expediri posse Ancisus videret, cognouissétque è captiuis ex aduerso, non procul sinu, campestrem esse planiciem, frugibus, fructibus aliisque vitæ subsidiis abundantem, cum centum Hispanis & duobus phaselis in aduersam sinus partem traiecit. Indi primò aliquandiu nouam gentem & eorum consilij euentum quieti spe stabant. Mox verò vt apparuit illos ibi sedibus locum legere & ædificia moliri, ad eos arcendos arma capiunt. Altera parte quoque Bacca laureus aciem instruit, nílque barborum audaciam & sagittas metuens, impressionem facit, nuncupato prius voto, se sacram ædem è Cacici domo facturum. Manus conserunt, fit atrox pugna, vtrisque fortiter dimicantibus: tandem Indi, quum hostium vim sustinere nō possent, in fugam vertuntur. Ea res Hispanis iam fame cæcis robur & audaciam accendit: fusos hostes persequuntur & omnia cædibus complent.

Egregium votum sc. quasi Deus præda & manubiis delectetur

HISPANI ea victoria potiti, eius gentis pagos inuadūnt: vbi panis, fructuum, radicum aliarúmque rerum copiam nacti, barbareis cibariis corpora strenuè reficiunt. Posthæc vicini fluminis ripam sequentes, in arundineto lodices, stragulas, fictilia & lignea vasa & amplius duo mille & quingenta pondo auri laborati reperiunt, quod Comaccus, eius populi Regulus, ne in manus Christianorum veniret, abdiderat. Neque profectò ab illis reper-

Auaritia sagax.

repertū esset, nisi vbi lateret Indos tormentis fateri & prodere coegissent. Baccalaureus multas de victoria Deo gratias agens, locum [1]Antiquam Dari nis appellat: mirificè quoque lætis militibus ob tantam auri copiam repertam, quippe fine eo malè alacres & parum expleta cupidine reuertebantur.

Antiqua Dariensis colonia.

INTEREA Baccalaureus missis phaselis Hispanos, quos in aduersa sinus parte reliquerat, arcessit. qui vt venerant, breui in factiones discessere: quum videretur Baccalaureus in diuidendo auro & spoliis partium magis & priuati emolumenti curam agere quàm Iudicem deceret. Itaque [2] Vascus Nunez Valboa, procax homo & seditiosus, cum factionis suæ popularibus secessit in partes, ac se Hoiedæ iurisdictioni non vltra subiici dictitans, licere omnibus Præfectis esse contendebat: nec se Baccalaureo pariturum, qui in iure dicendo priuato magis quæstui quàm communi omnium vtilitati consuleret, nihílque præter litterati nomen haberet, reipsa vulpem astutissimam referens.

Factiones inter Hispanos etiā in mediis calamitatibus.

DVM Ancisus & Valboa ita inter se altercando & iurgiis tempus terunt, ex Hispaniola soluit Rodericus Colmenares, duabus carauellis nouum hominum supplementum & commeatus subuehens, Hoiedæ militibus auxilium, quos in summis rerum omnium angustiis versari acceperat. Inde continentis oram tenuit ad prouinciam Carthaginis, & aquæ penuria laborans, ad fluminis ostium applicuit. Simul quinquaginta milites, qui nauticis

aquantibus præſidio eſſent, in litus exponit. Illi egreſſi in terram, vt ſi in tuto & pacato eſſent, veluti per iuuenilem laſciuiam ſaltare alacres & vitulari cœperunt. Sed Indi, qui carauellas fluminis oſtium ſubeuntes conſpexerant, frequentes cum arcubus & ſagittis, ſubire ſiluas, atque inde in Hiſpanos in litore ſecuros ac ſolutos de improuiſo impetum facere, tanta ac tam feſtinata vi, vt ne vni quidem ad euadendum quidquam ſpacij relinquerent. Eodem veſtigio ſcaphas confringunt, ferociter etiam aliis qui in carauellis erant minantes, procul ſignificant, quantopere illis potiri cuperent.

Indi Hiſpanis formidabiles

COLMENARES Indos adeo acres bellatores expertus, ſitim aliquandiu pati quàm Barbarorum manibus interire præoptans, ſublatis ancoris, inde in Vrabam properè vela dat. Ibi, repertis tantùm quibuſdam coloniæ ab Hoieda poſitæ veſtigiis, multum obſtupefactus, ac ne omnes à barbaris laniati eſſent metuens: tandem ad naueis regreſſus, ſub noctem, vt ſi fortè aliò migraſſent, ſuum ipſis aduentum ſignificaret, tormentum vnum diſplodi iubet. Quo ſigno edito Hiſpani, qui in Antiqua erant, præfectum ſuum adeſſe rati, crebris & ipſi extemplo ignibus excitatis in montium & collium ſpeculis, ſe non procul abeſſe admonent.

ORTA luce Colmenares, quà fumum euolutum conſpexit, eò flectens ad Antiquam appellit. Tum inter eos ingenti lætitia conſalutatio facta, & mutuò alij alios amplexantur,

diuerſis

diuersis vtrinque cupidinibus, illi ciborum desiderio, hi auri fame ardentes: & (sicuti dictum est) Indi maximam colonorum partem trucidauerant: ceteri petere ab indigenis cibaria, aut procul quæritando victum expedire non audebant, tantus sagittarum timor incesserat. Itaque tegminibus laceris, seminudi, strictis arborum frondibus, agrestibus pomis, & herbarum radicibus, aliísque similibus, ægrè inopiam sustentabant.

1 *Vouerat Ancisus Virginis simulacro, quod sub nomine B. Mariæ Antiquæ Hispali sacratũ est, non tantùm aurea argenteáque dona è manubiis: sed & ædem quoque illi sacram è Cacici domo, & Coloniam mox eo loco extruendam ipsius nomine insignem facturum. Ergo voti damnatus, impositam ripæ fluminis coloniam (quod Darien vocãt) Antiquam Darienis nuncupat. Ea, quum Ancisi auspiciis Hispanis colonis frequẽtari cœpisset, paulò pòst pestifero paludum halitu & insalubrium aquarum potu infamis, ab incolis deserta est.*

2 *Hic postea Mare Australe (vulgò Mare del Sur) primus reperit: móxque eius oræ Præfectus designatus, à Petro Aria, socero suo, seditionis reus peractus, & capitali supplicio affectus est. Vide infrà hoc libro, cap. 24.*

¶Didacus Niquesa in Veraguam prouinciam suam tendens aberrat à cursu, & naufragium facit. Reuectus ad suos Veraguam, vt infaustam, relinquit.

CAP. XXI.

Niquesæ errores.

PRIVSQVAM enarrandis istorũ Hispanorum discordiis finem faciã, Didaci Niquesæ errores & casus exponere hîc me necesse est. Is quum Carthaginis ora soluens in prouinciam suam tẽderet, carauella vna & duabus biremibus præuectus ceteras naueis ponè subsequi iussit. Sed dũ nauigat, noctu coorta tempestas biremes disiectas à carauella abripuit. Luce orta quum biremes in vnum coiissent, nec carauella in conspectu esset, & ignota regio, quò aut quà irent, incertum faceret: tandem retrò proras vertere rectores statuunt. Ita terræ applicant naueis, & oram præterlegentes vsque ad os Ciagri fluminis, ceteram ibi classem & socios reperiunt. Vbi quum nihil certi de classis Præfecto cognouissent, eum tandem se inuenturos rati, omnes inde abeũt. Centum millia emensi, quum vlterius progredi non placeret, iaciunt ancoras, & exporandi aditus gratia & quà commodè terra prehendi posset, scapham ad litus & octo nauticos mittunt. Sed quum fortè commotum mare esset, & nautæ remis pertinacius euerberantes vndas superare contenderent, obruta gurgite scapha cum septem nautis demergitur. Octauus flu-

ctibus

ctibus ſeſe ſtrenuè euoluens, nando ad terram euaſit. Nauium magiſtri, ſcapha in omnium oculis amiſſa, dum omnis pelagi furor caderet, exſpectant: mox ſequenti die, æſtu poſito, phaſelis & biremibus, equos, machinas, & commeatum omnem, in litus expoſuere.

INDE Lupo " Olãdo, dum Niqueſa rediret, ſummam imperii deferũt. Is quò omnem ſociis ſpem fugæ tolleret, naueis fluctuantes temerè ad litus ferri atque allidi ſinit: mox, nimis feſtinati conſilii errore animaduerſo, è fractarum nauium tabulis carauellam vnam, ad ſubitos & neceſſarios vſus fabricari iubet. Inde caſas moliri, Maizium ſeminare, & aliquot eius oræ loca peruagari, cœperunt: ſed omnes fermè pagos incolarum fuga deſertos repericbant. Quippe Indi formidine in montes refugerant: & eæ profectò gentes, quum id ſibi minus conducere arbitrentur, elici ad certamen nequeunt, neque cum noſtris hominibus manum conſerere curant: nuda videlicet ac ſterili terra ſatis pro ipſis aduerſus aduenas pugnãte, quibus nihil præter famem relinquunt.

" Olanum alii vocãt.

Indi famẽ quàm ſe aduerſus Hiſpanos pugnare malunt.

DVM hæc Olandus agitat, ecce tres nautæ ſcapha eò appellũt, qui ab Niqueſa præfecto aufugerant. Illi de Niqueſa interrogati renunciant, illum, carauella amiſſa, in Zorobarenſem quãdam inſulam eiectum, & iam tertium menſem per montes ſiluoſos, & ſolitudines auias ſine vllo humani cultus veſtigio, errantem, victu infelici, ſilueſtribus pomis, & vulſis herbarum radicibus vitam trahere. Olandus

idi

extemplo biremem ad eum aduehendum mittit: ea vbi Insulam attigit, nauim conscendit Niquesa cum paucis illis qui supererant militibus,& ad exercitum suum venit. Ibi plurimùm de Olando conquestus, proditionis eum insimulans, quòd neglecta præfecti sui salute & omissa eius vestigandi cura, naues litori illisisset, vt summum eius prouinciæ imperium inuaderet: mox se ex illis sedibus excedere velle militibus denunciat. Illi haud procul abesse maturitatem frugum quas seuerant monentes, paulùlum spatii ad metēdum orabant: sed ipse frugum iacturam quàm vitæ facere malle respondit, neque diutius tam infelici terra considere velle.

Niquesa quum in Veragua pro thesauro carbones repeperisset, inde excedit.

PLACET nonnullis ita loquutum Niquesam vt Olandi gloriam minueret: verùm opinor eiuscemodi scriptores, si eam prouinciam perambulassent, vt à Niquesa & aliis multis,& à meipso quoque, peragrata est, nunquam fuisse scripturos eam editam à Præfecto vocem, velle se inde excedere, vt alterius gloriæ officeret. Sed ne si velim nunc plenam horridæ illius & asperrimæ prouinciæ descriptionem edere, longius ab instituto abstrahar, eam commodiori loco reseruo. Quippe id mihi propositum, breuem hanc meam Historiam quàm accommodatè fieri poterit, pro exiguo ingenii mei modulo contexere, quò facilius res maximè memorabiles visas à me, aut quomodocumque cognitas, quæ illis in terris accidére, ordine exsequar: tum peregrinationis meæ casus & errores exponam quæ mihi

Lib. 2. ca. 10.& seq.

mihi quatuordecim annorum ſpatio per infrà ſcriptas prouincias exacta eſt. Primùm enim in Inſulam Vnionum appulſus, mox Parienſis ſinus tum orientalem tum occidentalem partem perluſtraui. Inde Inſulis Margarita, S. Ioānis, Hiſpaniola & Cuba peragratis, in continentem regreſſus, ad prouinciam Carthaginis applicui: & oram ſinus Vrabēſis pręteruectus, in Achlam: vnde Auſtrali mari traiecto Panamam (quæ prouincia ab Hiſpanis [a] Caſtella aurea dicitur) & ex Nomine-dei Veraguam & nouam Carthaginem, Coſtamriccam, Caput-Fondurenſe, Vallem Olanchiam, prouinciam Cuattimalam, & Nicaraguam adij. Pòſt denuo in Panamam tranſgreſſus, regnum Peruanum ad extremum obij aliáſque præterea Inſulas, vt quouis loco planum faciam.

Summa Indicę peregrinationis, à Benzone confectę.

[a] De eius nominis ratione, vide huius lib. cap. 23.

¶ Niqueſa Veragua relicta, Nominis dei coloniæ fundamenta ponit. A Darienenſibus colonis ad componendas rixas arceſsitur. Mox ob inconſultè iactas voces probrosè expellitur ab Anciſo & Valboa, factionum ducibus. Mors eius.

CAPVT XXII.

POSTQVAM Niqueſæ ſententia ſtetit Veragua excedere, tanta militum & nautarum multitudine, quantam carauella noua & duæ biremes capere poterant, conſcendere iuſſa,

aliquot virorum pacíſque ac quietis publicæ amantium interuentu effectum, miſſúſque ad Niqueſam arceſſendum Colmenares.

Is duobus phaſelis oram prǫterlegens, eum tandem debilem, ſqualidum, ſeminudum & victus egētem ad Nomen-dei reperit. Niqueſa, qui quiduis ſibi potius euenturum quàm illud auxilium ſperaſſet, magnam vim lachrymarum profundens Colmenarem amplectitur,& tanti beneficij ingētes gratias agit: mox infelicem hactenus ſuam ſortem miſeratus, mala & ærumnas quîs conflictatus erat, expoſuit. Colmenares viciſſim ſui ad eum itineris cauſam & quibus moti Antiquenſes eum accirent,aperit:deinde ſpe eum ſolatur & bono animo eſſe iubet: quippe ditiſſimam eſſe prouinciam in quam vocaretur,ibíque eum ſuperioris temporis damna & incommoda futuri prouentu facillimè ſarturum.

ITAQVE Niqueſa cum ſeptuagintaquinque Hiſpanis,quos ex omni exercitu reliquos habebat,nauim conſcendit: & dum nauigant multa vana de Baccalaureo, de Valboa aliiſq; multis ſtolidè iacere cœpit, haud dubiè præ ſe ferens,ſimulac prouinciam attigiſſet,animaduerſurum in eos, alióſque abdicaturum dignitatibus, alios auro & pecuniis multaturū. quippe id habere ipſis non licere ſine ſuo vel Hoiedæ permiſſu, qui à Rege Gubernatorum titulum atque in vtramque prouinciam imperium accepiſſent.Multa præterea alia inconſultè effudit,quæ plurium auditu excepta, exitium ipſi attulere. Nam vt in Antiquam

Temerè iactæ voces Niqueſæ exitium afferunt.

appulerāt, subitò egressi in terram aliquot Hispani ad Consilium ciuitatis verba & minaces Niquesæ in eos voces referunt. Inde maxima fermè omniū aduersus eū indignatio coorta. itaque vix naui egressum, certatim minas probráque ingerentes præcipitem Antiqua expellunt, & inhumanissimè cum suis LXXXV. Hispanis, soluere cogunt. Ipse multū mœrens abiit, & eam oram prænauigans quum ad aquandum forte in littus exscendisset,[1] ab indigenis cæsus cū omnibus sociis & comestus est. Hūc Didacus Niquesa vitæ & susceptę in Veraguā expeditionis cum exercitu exitum habuit.

Niquesæ exitus.

1 NIQVESA *iste, lingua & ira impotens, quam mala exasperauerant, Dominicam rectà petere, atque ibi apud Regiæ curiæ Iudices Vascum & Ancisum de vi reos agere, in animo habebat. Creditur in itinere mersus fluctibus, causam omnē & sua iusta secum ad pisces tulisse. Prodidere alij, quum Veraguam iterum cogitaret, applicuisse ad quendam eius oræ fluuium: mox aduerso flumine inuectum & in terrā egressum cum omnibus sociis, à Barbaris mactatū esse: atq; ex eo casu inditū flumini nomen, quod nō procul Zorobarensibus insulis Fluuium Perditorum, vulgò Rio de los Perdidos, vocāt. Cui opinioni causam præbuit, quòd in huius fluuij ripa hæc verba arbori inscripta reperta sunt:* HAC, MISERO ERRORE FESSVS, DIDAC. NIQVESA INFELIX TRANSIIT. *In tanta prodētium varietate, nihil habeo quod affirmem. Sed vtcunque ea res sit, iste, cū collega suo Hoieda, infelici exitu insigne documentum prodidit mortalibus, quantum malum sit Auaritia.*

Ancisus

¶ Ancisus à Valboa in vincula conijcitur. mox solutus in Hispaniam concedit. Valboa Australe pelagus detegit. Petrus Arias Gubernator ex Hispania in Antiquam mittitur. Is auarè & crudeliter habitos Indos aduersus Hispanos odio implacabili inflammat.

CAP. XXIII.

POST discessum Niquesæ, inter Antiquenses colonos renata subitò fœdior priore seditio est. Valboa satis gnarus se viribus Baccalaureo superiorem esse, vespera quadam in eius domum irrumpens, hominem corripi iubet, & pecunias eius fisco addicit, Prætoriam potestatem priuato cõsilio sine autoritate regia vsurpasse insimulans. Neque Baccalaureus Regij diplomatis & mandati exemplum proferre poterat: quippe amissum inter alia quum prætoria eius nauis in sinu Vrabensi frangeretur. Valboa verò postquam aliquãdiu Baccalaureum in custodia habuerat, tandem emisit: móxque discessum apparantem, summissis qui rogarent, oblata summi Prætoris iuridici dignitate, retinere conatus est. Ille verò remisso stomachosè beneficio, in Hispaniam concessit, libellum accusatorium plenum querelarum in Valboam secum ferens: quem quum Indico senatui obtulisset, atrox in Valboam sententia lata, sed cuius nulla exsequutio pòst sequuta est, propter mare Australe ab eo repertum.

Hispanorum fœda inter se certamina.

BACCALAVREVS abierat: Valboa auri cupidine in mediterranea progressus, cum aliquot regulis amicitiam contraxit: in iis cum Panchiaco quodam, à quo[1] pelagi Australis notitiam habuit, & ab eodem illo deductus est. Eum postea, quum baptisandum curasset, Carolum nuncupauit. Is ipse Cacicus quum Valboæ grandem auri vim dedisset, ortæque forte inter Hispanos in eo diuidendo rixæ essent, libram & lances pugno ita feriit vt omne aurum humi dispergeret, simúlque addidit: NON parum equidem vos miror, Christiani, " quòd de re adeo vili tanta inter vos oriantur " certamina, perinde vt si ea res esui aut potui " esset vtilis. Verùm quando vilis metalli tanta " cupido vos tenet, in eum locum deducere vos " volo, vbi auri sitim abundè expleatis. Secundum hæc dicta, eos ad mare Australe deduxit. Valboa ingentes in ea prouincia opes nactus, Castellam auream ex eo nuncupauit, in qua nunc sita est Panama ciuitas.

Barbari Hispanorum auaritiam castigant.

INDE varia eius prouintiæ loca perambulans, felici semper successu, sæpenumero per iuris speciem sæuitiam aduersum Iudos auri cupidine exercens, magna cum auri & vnionum vi Antiquã Dariensis regressus est: ibique decretis supplicationibus, propter repertum ab eo ingentibus cũ diuitiis Australe pelagus, festo apparatu & sollenni pompa à colonis obuiam egressis exceptus. Mox naui in Hispaniam missa & scriptis ad Regem litteris, rerũ à se gestarum successum simul & præsentem statum exposuit: Australe iam mare ab se

apertum:

apertum: proinde suppliciter ab ipsius Maiestate petere eius prouinciæ præfecturam sibi concedi & mille homines mitti, quò facilius eas gentes subigere & regere posit: ceterum polliceri se breui ingentem vim opum reperturum, vt facilè ex ipsis initiis ac documentis colligi posset. In cuius rei specimen vigintiquinque ingentis magnitudinis vniones ad eum mittit, & triginta millia ducatorum, collecti auri quintam Regi debitam, aliáque præterea munera: quum iã antea quoque magnã pecuniæ vim misisset, sed nauis qua ea deferebatur, cum hominibus omnibus demersa perierat.

REX munus, & vectigal quintæ & Valboæ litteras, læto animo accepit, ex quibus quum intellexisset repertum ab eo Australem Oceanum, sententiam aduersus eum latã antiquat, eíque attributa noui maris præfectura, mille Hispanos in supplementum mittit. Ceterum Antiquæ Darienis a Petrum Ariam Abulensem præficit: episcopum verò designat fratrem " Gobatum, ordinis Franciscanorum, cõcionatorem suum. Inter alia verò quæ Præfecto in mandatis dedit, disertè edixit vt clementer ageret cum Indis, pacémque illis ante arma offerret. Deniq; ex præscriptis Hoiedæ & Niquesæ mandatis ageret: sempérque prædam ac res quæsitas cum sacerdotibus & monachis participaret, qui ad eas gentes conuertendas commeabant.

" Io. Cabedum vocant alii.

HIS mãdatis atque imperio instructus Petrus Arias, è portu S. Lucari, anno M.D.XIIII.

quatuor nauibus & carauellis vndecim soluit, cum mille & quingentis Hispanis. Ad Antiquam vt appulit, Valboa cum omnibus amicis obuiam egressus, eum summa alacritate excepit, & apud se in hospitio habuit. Mox quæcunque animo incepta destinabat ei penitus aperiens, simul qui prouinciarum status esset exposuit. Lætissimo animo audiuit Gubernator, maximam earum gentium partem Hispanorum amicitiam colere: itaque in Tumanama ædificia moliri cœpit.

INDE Ioannem Costam cum quadringentis Hispanis in Comagram ad quærendum aurum duabus carauellis dimittit. Is non tantam copiam nactus, quantam insatiabilis ipsius auaritia concupisceret, quotquot regulos in potestate habuit, omni genere cruciatus vexare instituit: vt cogeret fateri vbinam aurum abdidissent. Quinetiam ne Panchiaci quidem subditis pepercit: & spoliis ac manubiis in eos grassatus socii reguli animum adeo ab Hispanis alienauit, vt tantũ illis infensus esset, & quidem meritò, quantum antè amicus fuerat. Præterea quum magnam eius clientium partem lapidibus obruisset, Indos rei indignitas adeò accendit vt concursu facto & ingenti sublato clamore in Hispanos irruerent, subinde iterantes, Impii isti, scelerati, ac perfidi Christiani pereant, indigni quos terra viuos sustineat. Simul Hispanos complures trucidant. Tribunus ipse cum reliquis militibus & spoliis carauella vna imminentem pestem effugiens, Antiquam repetit, non sine maxima Guber-

Panchiaci humanitas indigna mercede ab Hispanis pẽsatur.

Christianum nomen ob Hispanos malè audit.

Gubernatoris culpa, qui tanta ſcelera inulta atque impunita omitteret.

Ipse poſtea alios Tribunos militares & duces per diuerſa eius oræ litora dimiſit: in iis Bartholomæum Vrtadum in Achlam, qui egreſſus in terram, per ſimulationem pacis, quotcumque Indos aſſequi potuit, rapuit & pro mancipiis vendidit. Fernandus Valeſius in Caribanam cum octoginta militibus profectus eſt: ſed vix in litus exſcenderat, quum ecce Indi audaciter impetu in Hiſpanos facto, quinquaginta interfectis, ceteros regredi ad nauim & inde excedere cogunt.

Ita Hiſpani, propter aduerſam famam atque opinionem quam de ſe ipſi apud omnes commouerant, tanto vbique odio flagrabant, vt ne eorum quidem conſpectum indigenæ ferre poſſent: & vtrinque quidem, dum Hiſpani Indis libertatem eripere ſtudent, Indi eam acriter defendunt, ad extremam propè perniciem atque internecionem ventum eſt. Ac, quamquam omnis eius fermè oræ accolæ humanis carnibus veſci conſueuerint, ex iis tamen nonnulli Hiſpanorum cadauera qui prælio ceciderant, ceteris mandentibus, à tali cibo abhorrebant; veriti nempe, ne etiam tum eæ carnes corporibus ſuis aliquid damni adferrent.

Qvoscvnqve capiebant viuos, militares præſertim duces, reuinctis manibus pedibúſque proiiciebant in terram: mox auro

Barbari Hispanis captis, cũ fœda exprobratione auaritiæ, aurum in os infundunt.

in os iacentis infuso, cum hac exprobratione auaritiæ, EDE, ede aurum Christiane: ad maiorem cruciatum ac probrum cultellis lapideis alius brachium Hispani, alius humerum, alius crus, abscindebant, & subiectis prunis torrentes cum cantu & tripudiis mandebant: ossa verò suspendebant in delubris & principum ac Regulorum domibus, tropęum & monumentum victoriæ.

1 *Australe pelagus hîc intellige, non quo rectà in Austrum nauigatur, aut quod polo Antarctico subest: sicut nec per Septentrionale intelligi debet mare Glaciale, & quod arctico vertici subiectum est. Sed quum Indica continens duplici vtrinque alluatur oceano: qui in Meridiem & Occidentem vergit, Australis, vulgò Mare del-Sur: qui in Orientem & Septentrionem, Septentrionalis appellatur, vulgò Mare di-Tramontana.*

2 *Hic Arias, Segouiensis ciuis, gladiator erat, seu (vt Petrus Martyr Mediolan. vocat) hastilusor. Itaque nihil mirum, si eo lanista, ab eius legatis Indi crudelissimè vexati sint, quando ne genero quidem suo pepercit.*

3 *Indi quum infinitos Hispanos trucidarint, eos tamen esui satis aptos negant. quippe duriore & exsucca carne, nisi trucidati tres aut quatuor dies prius macerentur. Cuius rei epistola à milite quodam ad medicum Hispanum è Lima in Peru missa, anno* M. D. LXVIII. *testis est.*

Petrus

¶Petrus Arias & Valboa dißidentes, domestico fœdere conciliantur. Mox male cohærens amicitia dißilit. Valboa criminibus à socero structis circumuentus, securi percutitur. Petro Ariæ imperium abrogatur.

CAP. XXIIII.

Ex eo quum omnia Petri Ariæ incepta fœdumatque improſperum exitum haberent, Valboæ riſui apertè & ludibrio eſſe: quæ res in eum Gubernatoris iram adeò accendit, vt mox in rixas & iurgia erumperet. Epiſcopus fœda inter eos diſſidia ægrè ferens, ad reconciliandos eorum animos omne ſtudium adhibet, tantúmque perficit, vt firmandæ concordiæ Gubernator filiam, Valboæ matrimonio iungeret. Et connubij fœdere pacto, nemo erat qui pacem inter eos firmam ac ſtabilem fore non crederet.

Ariæ & Valboæ diſſidia parum efficaci fœdere conciliantur.

PERFECTIS nuptiis, Valboa conſenſu ſoceri, cum dimidia parte Hiſpanorum quos ex Hiſpania adduxerat, ex Antiqua in ſuam prouinciam conceſſit: neque ei per quoſdam improbos homines, gloriæ ipſius inuidentes, ea diu frui licuit. Illi enim falſis in eum ſtructis criminibus Gubernatoris aures occupant, deferúntque Valboam occultè per amicos tentare animos militum, & partem exercitus Ariæ ſubductam in ſuam prouinciam pellicere. Id vbi Ariæ cognitum, literas ad Valboam componit, quarum hæc ſumma erat: Vt iis vi-

ſis,nulla interpoſita mora ad ſe veniret: conſultandum maximis ſuper negotiis, quæ ad vtroſque pertinerent.

VALBOA, qui tum ad maris Auſtralis oram nauigiis moliendis intentus erat ad nouas veſtigandas terras, his litteris acceptis,cũ quinquaginta militibus in Antiquam feſtinat. eò vbi peruenit Gubernatoris ſoceri ſui iuſſu correptus in cuſtodiam traditur.Mox recitata accuſatio, & crimina eius morte quoque Niqueſæ & Baccalaurei Anciſi vinculis onerantur:ad hæc ſeditioſum, ſceleratum & aduerſus Indos immitem,eſſe obiicitur, denique reum peragit Gubernator & capitis damnat. Valboa contrà obiecta negare, ac deierare de pellectis ad ſeceſſionem militibus falſò & immeritò ſe accuſari. Itaque videret etiam atque etiam Gubernator,quid de ſe ſtatueret: ſe quidem,ſi eius rei tentatæ ſibi cóſcius eſſet, numquam in eius conſpectum fuiſſe venturum. cetera quoque crimina, vt poterat, diluebat: ſed vbi vis plus poteſt, parum in iure & rationе præſidij eſt. Poſtremò audire vlterius hominem negat ſe velle Gubernator, & peracto iudicio abduci cum quinque aliis Hiſpanis ac ſecuri percuti iubet.

Socer generum, capite damnatum,ſecuri percutit.

FINXERE nonnulli Valboam magnum quendam & illuſtrem victoriis ducem fuiſſe, felicitate etiam armorum quolibet Romanorum imperatorum præſtantiorem, propterea quòd omnium quę cum Indis geſſit bellorum ſemper victor extiterit. Sed immodicæ illæ eius laudes riſum magis quàm admirationem merentur.

merentur. quippe Romani quondam cum bellicosissimis & ferocissmis Orientis gentibus bella gesserunt: Hispani verò in Occidente nihil præter bruta animalia & bestias subegere.

Quòd quidem eques quidam Hispanus optimè intellexisse videtur. Is quum in Africa ad Argeriam Carolo Quinto Imperatori militaret, essétque vnà cum aliis aliquot equitibus, in iis Ferdinando Cortesio (is est qui regnum Mexicanum aperuit & subegit, quod ab indigenis dictum Themestitan, ipse nouam Hispaniam numcupauit) quum inquam vnà esset, ac fortè Maurorum globus hominum multitudine superior in eos irrueret, ipsi verò ad resistendum hosti se impares esse cognoscerent, dant sese in fugam. Ibi Cortesius clamore fugientes sistere, & hortari socios vt in hostem versi eum strenuè exciperent. Tum Hispanus ille eques, Belua isthæc, inquit, putat sibi rem esse cum suis Indis, quorum vigintiquinque millibus fundendis decem equites suffecerint.

Ferd. Cortesii faciles de Indis victoriæ.

ALLATO in Hispaniam de Valboa nuncio, grauiter mortem eius Indicus senatus tulit propter præclara eius in se officia ac merita, & opes Regi ac Regno Castellæ ab eo partas, reperto, videlicet Australi Oceano, & inde ingenti auri & vnionum copia in Hispaniam missa. Quamobrē tum ob id, tū maximè quòd Antiquenses coloni præter hæc multa ad regē in Petrū Ariam scripsissent, abrogatū ei imperium est: etsi Nominis dei & Panamæ

coloniis originis suæ initia dedisset, 1 patefacto ex altero loco ad alterum itinere.

1 ETSI *enim Niquesa primus Nominis-dei conditor fuerit, & Panamam Indi incolerent: tamen vtramque coloniam Arias Hispanis repleuit, & quinquaginta millium pass. spacio, à mari ad mare iter, antè siluis, lamis, rupibúsque inuijs obstructum, & leonibus, tigribus, vrsis & simiis infestum, primus aperuit.*

¶ *Hispanorum præfectorum in Indiæ continenti clades. Alfingeri & Georgij Germanorum cædes. Coloniæ ab Hispanis in Castella Aurea conditæ. Hispaniolenses Indi Hispanicam tyrannidem pertæsi, sibimet ipsi mortem consciscunt.*

CAP. XXV.

Auaritia, vt meretur infelix.

MVLTI præterea alii Gubernatores & duces eas Indicæ continentis prouincias adiere, omnes vna quærendarum opum & diuitiarũ cupidine incensi. sed eorum nonnulli ab Indis comesti sunt, alii ab ipsis Hispanis trucidati, quòd ipsorum aduersus Indos rapinis & latrociniis indulgere nollent. Non pauci quoque fluctibus hausti: & aliqui præterea longius à mari progressi auri fame, in mediterranea adeo sese immerserunt, vt in locis auiis & vastis terræ solitudinibus deprehensi, quum eius cæli naturam & tempestatum morem ac præsagia ignorarent, quæ illis in regionibus cum

cum atrocissimis imbribus hyeme ruere consueuerunt, neque verò progredi vlterius aut regredi possent, cum omni exercitu interierint.

CETERVM Hispani in ea ora continentis infrà scriptas vrbes cōdidere, Nomen-dei, Antiquam, Carthaginem, San-martham, Caput-veli, Valentiolam, ditissimæ prouinciæ oppidum, quam Cæsar anno M. D. XXVIII. Velzaris mercatoribus Germanis oppignerauit. Illi primum in eam prouinciam Gubernatorē Ambrosium Alfingerum misere, qui auri reperiendi cupidine crebras in eas gentes excursiones, multa sæuitiæ exempla, edidit. Sed co tandem ab Indis occiso, suffecére alterum stirpis suæ Præfectum, cui Georgio nomen erat. Hunc Hispani qui ei aderant, noctu per insidias incautum in lectulo ardorti vulneribus confoderunt: mox excarnificatum & domo extractum, multis cum probris ac contumeliis per viam raptarunt: postremò eius cadauer in proximum saltum abiecere: donec orta luce humaretur. Verùm haud ita multo pòst, Cęsaris mandatu, noxij vt nouissima exempla meriti, exquisitissimis pœnis affecti sunt.

Hisp. sæuitia in Germanos in India peregrinantes.

IAM quum breuem hanc meam Historiam quam accuratè & commodè fieri poterit contexere pollicitus sim, redeundum eò vnde deflexeram, & siquę de Hispaniolę & vicinarum insularum rebus supersunt, exsequenda mihi hoc loco iudico. Almirante Columbo mortuo, Ferdinandus Rex Didacum filium eius,

eadem autoritate auctum qua patrem ornauerat, Proregis titulo Hispanioļę pręfecit: sed imperium ei haud diuturnum fuit. Quippe Hispani, quum sibi imperari à peregrino pati non possent, multa in eum ad Regem scribunt. Itaque Rex exutum magistratu in Hispaniam reuocat. ibi de suis priuigeliis multos annos cum Rege litigans, tandem pendenti adhuc lite & incerto euētu iudicii moritur.

Hispanorum in Christ. Columbi filiū ingratitudo.

Post hæc alij Gubernatores, tum Ecclesiastici, tum laici, in Hispaniolam missi sunt: sed Insulani, postquam se vndique perpetuis atque intolerandis laboribus opprimi sentiūt, neque vllum finem adesse malis, aut spem recuperandæ libertatis, in planctus omnes & suspiria effusi crebris votis vltrò mortem optabant. Itaque multi abiecta omni spe, abeuntes in filuas ex arboribus semet ipsi suspendebant, interfectis prius liberis, dicendo: Multo optabilius esse illis semel mori quàm adeo misere vitam trahere, eiuscemodi latronibus teterrimis & ferocissimis tyrannis seruientes. Feminæ, postquam herbæ cuiusdam succo fœtus sibi ipsæ abegerant, ne videlicet Hispanis mancipia pārerent. virorum vestigia sequutæ laqueo vitam finibant. Denique quum per omnes lethi vias mortem lacesserēt, alius ex edito monte iacto in præceps corpore. alius in mare, alius in profluentum demersus: nōnulli etiam voluntaria inedia vitæ finem inuenere. Erānt etiam qui acutissimis è silice cultellis, aut mucronatis vallis pectora & latera transfigerent.

Barbari Hisp. tyrānide oppressi, vim vitæ suæ afferunt.

QVIBVS

Qvibvs tandem malis effectum est vt ex duobus Indorum millionibus, id est vicies cẽtenis capitum millibus, quibus ea Insula incolebatur, aliis sua manu interemptis, aliis sæuitia Hispanorum & acerbitate operum enectis absumtísque, vix hodie centum quinquaginta supersint. Hoccine est barbaras gẽtes ad Christianam fidem conuertere? Nam ne quis putet cum aliarum insularum incolis mitius actum esse quàm cum Hispaniolensibus idem planè in Cuba, Iamaica, Portu-ricco & aliis locis, contigit: immo quæcumque postea vindicandis ab solitudine insulis deportata sunt è continenti mancipia, quamquam incredibili multitudine, ad extremum tamen propè omnia ærumnis & miseriis confecta interiere. In summa hoc affirmo, quibuscumque locis Hispani vexilla sua & signa fixerunt, ibi ingentibus sæuitiæ exempl.s editis, æterna implacabilis in se odij monumenta indigenis reliquisse.

¶*Indorum Occid. religio & ritus. Medendi mos. Matrimonij leges. Auaritia inde exulat.*

CAPVT XXVI.

Qvod ad Religionem earum gentium attinet, non solùm in ea insula, sed & in aliis omnibus noui illius O.bis prouinciis, adorabant atque

etiam nunc plures & diuersos deos colunt, depictis simulacris signísque, quorum alia è creta, alia è ligno, nonnulla ex auro & argento, ficta sunt: & quibusdam Indiæ nouæ locis, maximè in Peruano regno, effigie auium, tigriũ, ceruorum aliorúmque animaliũ expressa vidi: immo etiam quædam deformi specie, cauda ad pedes vsque promissa, quales vulgò apud nos pingi solent dæmones aut lemures nocturni. Ac quamquam sacerdotes & monachi omni ope conati sint & quotidie conentur ea idola abolere, multa tamen eorum sacrorum antistites defossa specubus subterraneis asseruant. Quibus clam sacrificantes assiduè supplicant, petúntque qua ratione & via Christianos in perpetuum è suis finibus expellere possint.

Indicarũ gentium pertinax idololatria.

QVINETIAM deorum suorum nomine quemque proprio inuocantes, singulis sua officia tribuunt, & huic huius rei alteri alterius procurationem, assignant: vti olim factitatum Ethnicis, qui vulgò victoriis præesse terra Martem, mari Neptunum: Æsculapium medicinæ, Herculem diuitiarum atque opum arbitrum esse credebant, illíque decimam fortunarum suarum vouebant, quò cetera tueretur atque augeret. Ad eum modum nihil ferè à suis numinibus petunt hæ gentes præter largam ciborum & potus copiam, bonam valetudinem, & de hostibus victoriam. Sæpenumero illis illudit Satan & alia atque alia specie visendum se prębet: sacerdotibus nonnulla eorum quæ precibus exposcunt annuens ac promittens

promittens. Ac si fortè promissis successus nō responderit, illíque de eo conquerantur, continuò excipit: Mutasse se sententiam propter grauissimum aliquod peccatum ab ipsis commissum: ita fallaci excusatione miseros eludit pater ille mendacij.

Satanę ludibria, quibus Barbaros fascinat.

QVVM Cacicorum Hispaniolæ aliquis præcipuo suo numini sacrum & festum diem celebrare instituere, omnibus subditis & clientibus suis, tam viris quàm fœminis, diem ad conueniendum dicebat: illi vbi vndique ad solenne illud, consueto loco, confluxissent, omnes aptè in ordinem sese disponebant. Cacicus ipse agmen antegressus, princeps templum inibat, vbi sacerdotes adorando idolo intenti erant. Ingressus vt consederat, tympanum pulsabat: mox sequebatur vniuersa multitudo præeuntibus viris, qui nigro, rubro & flauo distincta corpora, versicoloribus etiam psittacorum & aliarum auium pennis ornauerant: colla, brachia, crura, coronis, torquibus atque armillis ex concharum marinarum testis redimiti: fœminæ puro corpore & nullis pigmentis fucato, virgines quidem prorsus nudæ: quibus viri erant, peplis aut castulis muliebria velatæ, sicut in sinu Pariensi & aliis continentis prouinciis fieri solet. Tali cultu habitúque saltantes & patria quædam carmina in laudem Idoli canentes templum subibant: Cacicus tympani sonitu ingredientes salutabat: mox demisso in guttur bacillo vomitum ciebant: vt Idolo palàm ostenderent, nihil

Sacrorum ritus apud Indos Occid.

ſe in pectore mali occultum gerere.

HIS tam abſurdis ceremoniis peractis omnes complicatis pectinatim cruribus humi conſidentes, alios quoſdam hymnos cum murmure quodam lugubri concinebant: ac tum ſuperueniebat aliud fœminarum agmen caniſtra geſtantium, popanis & panibus plena, & roſis floribúſque odoratis conſperſa: illæ ceteris canentibus circumfuſæ orationes quaſdam illis inſuſurrabant. Alij vt inuicem reſponderent, ſeſe erigebant: donec cantionibus illis peractis, mutato concentu nouam quandam in Reguli ſui laudem ordirentur: poſtremò panem Idolo offerebant.[1] Eum ſacerdotes acceptum & ritè ſacratum diuidebant inter omnes, velut ſanctum aliquid, & fauſti ominis reliquias. Peracto ſacro, omnes admodum alacres atque hilares domos quiſque ſuas reuertebantur.

CREDEBANT præterea Solem & Lunam è quodam antro prodiiſſe: & cucurbitam velut ſacrum monumentum habebant, vnde dicerent mare & piſces profluxiſſe: Duo ſimulacra lignea colebant, velut omnis abundantiæ largitores & præſides deos, quorum delubra quotannis Indi peregrinabundi frequentare cõſueuerant.[2] Erat inſuper illis Idolum quadrupes inſtar canis, quod (vt fertur) quoties illi bilis commota erat, in ſaltus ac montes aufugeret: ipſi verò ſollẽni pompa, ſolicitè quæſitum atque inuentum, humeris in fanum reportabant.

Abſurda de Solis & Lunæ origine opinio.

In hac Insula, vt & aliis noui eius Orbis prouinciis, arbusta quædam nascuntur modicæ magnitudinis, arundinum fermè specie: folia vt nucis habent, aut paulo maiora, quæ ab indigenis (apud quos hic mos inoleuit) plurimi fiunt, & ab ipsis quoque mancipiis, quæ Hispani ex Africa eò deuexere. Vbi maturum est, ea folia stringunt & in fasciculos collecta ligatáque in fumario suspendunt, donec inaruerint: quúmque illis vti volunt, spicæ patriæ folium vnum eius herbæ vni folio innectunt, eáque simul fistulæ aut tubi instar compingunt: & eius capitum altero igni admoto, alterum ori inserunt, & spiritum flatúmque ad se retrahunt.

Denique tantùm fumi sorbent, vt ora, guttura & capita impleant: tantam interea patientiam præstantes durantésque quoad voluptatis quam inde percipiunt non pœniteat: séque immiti illo fumo adeo inebriant, vt penitus sopito omni sensu è mentis potestate exeant. Reperiuntur etiam qui adeo auidè ac furenter eum hauriant, vt tanquam exanimes in terram concidant, ibíque maximam diei partem aut noctis, velut stupefactis sensibus & capti mente, iaceant. Nonnulli temperantius & hactenus tantùm sorbent, quoad vertigine capitis corripiantur: neque vlterius progrediuntur. Quàm pestiferum, obsecro, & noxium hoc Tartareum venenum est? Mihi quidem persæpe vsuuenit per Guatimalam & Nicaraguam prouincias iter facienti, vt domum Indi alicuius ingrederer,

Fumus inebrians.

se in pectore mali occultum gerere.

His tam absurdis cerem oniis peractis omnes complicatis pectinatim cruribus humi considentes, alios quosdam hymnos cum murmure quodam lugubri concinebant: ac tum superueniebat aliud fœminarum agmen, canistra gestantium, popanis & panibus plena, & rosis floribúsque odoratis conspersa: illæ ceteris canentibus circumfusæ orationes quasdam illis insusurrabant. Alij vt inuicem responderent, sese erigebant: donec cantionibus illis peractis, mutato concentu nouam quandam in Reguli sui laudem ordirentur: postremò panem Idolo offerebant.[1] Eum sacerdotes acceptum & ritè sacratum diuidebant inter omnes, velut sanctum aliquid, & fausti ominis reliquias. Peracto sacro, omnes admodum alacres atque hilares domos quisque suas reuertebantur.

Absurda de Solis & Lunæ origine opinio.

Credebant præterea Solem & Lunam è quodam antro prodiisse: & cucurbitam velut sacrum monumentum habebant, vnde dicerent mare & pisces profluxisse: Duo simulacra lignea colebant, velut omnis abundantiæ largitores & præsides deos, quorum delubra quotannis Indi peregrinabundi frequentare cõsueuerant.[2] Erat insuper illis Idolum quadrupes instar canis, quod (vt fertur) quoties illi bilis commota erat, in saltus ac montes aufugeret: ipsi verò sollẽni pompa, solicitè quæsitum atque inuentum, humeris in fanum reportabant.

In hac Insula, vt & aliis noui eius Orbis prouinciis, arbusta quædam nascuntur modicæ magnitudinis, arundinum fermè specie: folia vt nucis habent, aut paulo maiora, quæ ab indigenis (apud quos hic mos inoleuit) plurimi fiunt, & ab ipsis quoque mancipiis, quæ Hispani ex Africa eò deuexere. Vbi maturum est, ea folia stringunt & in fasciculos collecta ligatáque in fumario suspendunt, donec inaruerint: qúmque illis vti volunt, spicæ patriæ folium vnum eius herbæ vni folio innectunt, eáque simul fistulæ aut tubi instar compingunt: & eius capitum altero igni admoto, alterum ori inserunt, & spiritum flatúmque ad se retrahunt.

DENIQVE tantùm fumi sorbent, vt ora, guttura & capita impleant: tantam interea patientiam præstantes durantésque quoad voluptatis quam inde percipiunt non pœniteat: séque immiti illo fumo adeo inebriant, vt penitus sopito omni sensu è mentis potestate exeant. Reperiuntur etiam qui adeo auidè ac furenter eum hauriant, vt tanquam exanimes in terram concidant, ibíque maximam diei partem aut noctis, velut stupefactis sensibus & capti mente, iaceant. Nonnulli temperantius & hactenus tantùm sorbent, quoad vertigine capitis corripiantur: neque vlterius progrediũtur. Quàm pestiferum, obsecro, & noxium hoc Tartareum venenum est? Mihi quidem persæpe vsuuenit per Guatimalam & Nicaraguam prouincias iter facienti, vt domum Indi alicuius ingrederer,

Fumus inebrians.

qui eam herbam deguſtaſſet (quæ Mexicano idiomate *Tabacco* dicitur) & ſimulac fœtor acutus tetri illius & verè diabolici fumi nares meas cõtigiſſet, cogerer præproperè inde excedere, & aliò migrare.

Medici ii dem & ſacerdotes apud Indos.

IN Hiſpaniola atque aliis inſulis, quum eorum medici aliquem ægrotum curandum ſuſciperent, ad fumigandum, vti diximus, ingrediebantur. Quúmque eo ad ſatietatem inebriatus eſſet, tunc præcipua curatio fiebat: donec ad ſe reuerſus mille rerum ſpecies ſibi obiectis, & ſe ex concilio deorum rediiſſe referret. Deinde illi ægrotum ter aut quater circumeuntes, corpus illius, maximè renes, manibus leniter demulcebant: multiplici interea oris habitu geſtúque, os lapidémve intra buccas tenentes. ea oſſa & lapillos feminæ, velut ſacras reliquias, ſtudioſè condebant, perſuaſæ iis amuletis adiuuari puerperia. Si æger medicum rogaret, quid ſe futurum eſſet, breui ægritudine liberatum iri reſpõdebat: ſi fortè ex eo morbo eum mori contingeret, non deerãt excuſationes, ſed hæc longè omnium optima, Mortalis nempe erat. Si quis medicus omiſsis illis rebus & conſuetis ceremoniis ægrotum inuiſeret, in eum grauiſsimè animaduertebatur. Quaſcunque prouincias adire mihi licuit, quantúmque intellexi, iidem medici ſunt & ſacerdotes: & in aliis earum terrarum oris ita ſe habere facilè equidem crediderim: eos patrio idiomate Bohitios appellant, maximæ vbique illos autoritatis: quorum tamen opera & arte nulli ferè, præter primores, vtuntur.

APVD

APVD illos vxorum indefinitus est numerus: quàm multas libuit, ducunt: vnam tamen præ ceteris eximiam habent, quæ in ceteras imperium obtinet. Quum Regulus aliquis sine liberis moritur, in principatum succedunt sororum filij non fratrum, quum sui sanguinis haud dubiam stirpem planiùs constet esse quos sorores peperere, quàm hos non satis certa origine genitos. Cuius rei causa est, quòd illis parua pudicitiæ cura & plerisque locis filiæ & sorores inuiolatam castitatem vix retinent, quum permixti virginibus pueri, vt galli gallinacei cum gallinis, nullo pudore tum humi, tum suspensis in aere cubilibus, iaceant. Feminæ partus enixæ, ad mare aut ad flumen deferunt, abluúntque, & deinceps sine vlla cura liberos educant.

Indorum Occid. polygamia.

NONNVLLI istos maximè latrociniis deditos esse, ac minima furta legibus eorum suspendii pœna coerceri dicunt. [3] Verùm quis credat istos furari, quando neque auari sunt, neque diuites, nihílque vilius ducunt quàm argentum & aurum? quibúsque si habere libitum esset, liceret quantum vellent è fodinis, velut aquam è fonte, nullo impediente petere. Quod ad cultum attinet, nudi omnes incedunt: quod ad victum, nemo est qui petenti & domum suam ineunti vltro non det. In sollennibus verò ac festis quibus conuenire illis mos est, cibaria vulgò conferunt, simúlque omnes & promiscuè epulantur, cantant & saltant ad ebrietatem & lassitudinẽ vsque. Ita dum liberi essent, inuicem se his ludicris

Indi neq; auaritiæ, neque furto dediti.

oblectabant. Quamobrem inducere in animum non possum vt credam vlla inter eos esse latrocinia, nisi fortè furari didicerunt à primis, secundis & tertiis Hispanis, qui principiò eas terras coloniis occuparunt. Vtinam à Deo nobis concessum esset, ne magis bonis temporalibus affixi essemus quàm illi sunt: equidem Christianum nomen per omnes terras celebre & cæleste esset, si à nobis exularet Auaritia.

1 VETERIS *& purioris religionis fugientia veluti quædam vestigia & imitamenta. Iussit Deus in lege offerri sibi panes, vt eo symbolo admoneret Patres alimenta quibus sustinetur hominum vita, sacra esse ipsi Deo. Exod.25. Atque ita primi homines, tradito diuinitus ritu, è fructibus suis sacrificia Deo obtulerunt, vt profiterentur se eius esse, & omnia illi sua accepta ferrent. Gen.4. Cuius rei mox adulterina imitatio etiam inter barbaras Gentes propagata est. Sed, præterquam quòd illæ erant inanes absque fide ceremoniæ, longè aliud est Deo viuo, aliud idolis sacrificia offerre.*

2 REGVLVS *quidam, Gamaretus nomine, Zemis idolum bombycinum habuisse fertur (Corocottum appellabant.) Hic Corocottus è summo domus culmine, vbi vinctus asseruabatur, sæpenumero exire atque inter fœminas regij pagi ac totius circa viciniæ, Satyri aut Incubi instar, oberrare, & cum iis etiam ludere familiariter, epulari & coire, consueuerat. Mox quum ab eo congressu fœminæ partus gemina corona aut alia illustri nota insignes eniterentur, nemo ex Corocotti stirpe ortos*

*tos esse dubitabat. Interdum etiam indignabundū delitescere ferebant, quòd à Cacico aliquid ex quotidiano eius cultu & sacris prætermissum esses. Alteri præterea cuidam Cacico (vt ferè singuli peculiaria numina habebant) Zemen fuisse ligneum memorāt, quadrupedem (Epilguanitam appellabant) qui subinde, quoties irritaretur, in siluas se proriperet. Móxque vt eum abesse senserat Cacicus, multos è suis mittebat qui eum studiose conquisitum & placatum venerabundi humeris referent. Ita nimirum inter miseras illas Gentes delicias faciebat Satan. Donec Christianis in Insulam aduentantibus, & iste & ceteri Zemes aufugerent, nec quæsiti reperirentur. Quibus rebus mutationem status & peregrinæ gentis dominatum portendi auguratos fuisse Insulares, scribit Petrus Martyr Mediolanens. Decad.*1.*lib.*9.

3 *Gonz. Ouiedus Histor. Ind. lib.* 5. *cap* 3. *ita scribit: Grauissimum peccatum, & à quo huius Insulæ (de Hispaniola loquitur) indigenæ vehementius abhorrerent, quódque acerbius vindicarent, furtum erat. Itaque vel minimo in furto deprehensus, adacto per medium corpus stipite (familiari Turcis supplicio) ibi affixus tandiu relinquebatur, quoad inter cruciatus vitam finiret. Hactenus Ouiedus, cui suffragatur Gomar. Hist. gener. lib.* 1.

* * *

Indorum Occid. fruges. Panis faciendi mos. Potus. Pomorum & fructuum variæ species.

CAP. XXVII.

Sementis faciendæ in India ratio.

HÆ GENTES frugem suam vulgò *Maiz* vocant (quæ ab Insula Hispaniola, prima à Christianis reperta, conuehitur) vt vinū Chichia: lintres Canoas: enses Macanas: regulos Cacicos, nominant. Ad sementes faciendas terram non arant: sed modicæ altitudinis scrobibus effossis, tria quatuórve grana in vnam dimittunt, terráque operiunt. Singuli culmi tribus quatuórve paniculis onusti adolescunt, quarum singulæ grana centum & amplius fundunt. Maizij scapus hominis altitudinem exsuperat, & quibusdam in prouinciis bis in anno colligitur.

Panis faciēdi mos.

FOEMINAE pistrices, quæ Maizij coquendi curam habent, prius sub vesperam frigidam eius frugis quantæ visum est mensuræ affundunt: ita maceratam, manè sequentis diei duobus silicibus paulatim tundunt & frangunt, quædam erectæ in pedes, quædam flexis humi genibus: sedulò interea cauentes nequid pilorum aut pediculorum in opus decidat. Massa confecta, postquam aqua paulatim cōspersserunt, panes modicos aut longa aut rotūda figura vt libet faciūt, & foliis arundinum inuo-

inuolutos, rursúsque leuiter aspersos, coquunt. Hic vulgaris panis est, & post duos dies mucescit.

NOBILES verò ita parato vescuntur: Maizij grana in pilis fœminæ tundunt & frangũt: mox aqua calida macerata ita folliculis deglubunt vt solus farinæ flos remaneat. Eam quo ad fieri potest subigunt, pinsúntque, & massa confecta atque in pastillos distributa, liba aut farracea modica conficiunt: quæ testo rotundo imposita lento igne percoquunt. Genus id testuacei panis operosum est, quum recenti subinde sit opus: atque vt calidus, ita vetus & frigidior, parum vtilis sit: medio verò temperamento salubris, quum neque nimium recens nec vetus est. Quum per earum terrarum inculta & deserta iter facerem, necessitate magistra pinsere id frugis genus didici, ne illud videlicet crudum aut tostum deuorare cogerer. Sed durissimi eius grani pistura molituráque immensi laboris est: ac quum sæpe ad satietatem mihi non superesset, Indorum nobilium more corticem non eximebam, neque verò ad illud multùm pinsendum lacerti mei fame debilitati pares esse poterant.

ALIVD etiam genus panis habent, quod Cazabi vulgò appellant. Id ex Iucca cõficitur: radix est napi crassitudine, quæ nullum ex se semen fundit, sed cannas tantùm quasdam nodosas & solidas, viridibus foliis, vt cannabis. Eas cannas, vbi maturitas adest, in taleas duos palmos longas exsecãt, quas in tumulos quosdam (Conuchos appellant) digestas, terra

Cazabi, secũdarius panis Indorum.

obruunt. Ex illis intra biennium radices miræ amplitudinis crescunt: quoties verò id genus panis conficere volunt, earum radicum quantum visum est eruunt, paucas tamen vnaquaque vulsione, quia breui corrumpuntur. Mox purgatas acutis silicibus, quos ad littus maritimum legunt, velut cultellis, exsecant: ac ex iis segmẽtis panno inuolutis succum exprimunt (id præsentaneum venenum est, si bibatur) deinde Iuccam ita subactam inferentes foco, ingenti testæ fictili, velut libum farraceum, impositam igni tamdiu torrent quoad omnia cohæreant. Postremò inde sublatam massam ad solem exsiccant, cámque in modicos & maiores veluti pastillos distribuunt.

Id cibi genus, meo iudicio, admodum asperum atque infœlix est: si loco sicco & sudo recondatur, tres quatuórve annos incorruptũ durat. Sed fere quum estur, guttur humore aliquo collui necesse est: alioqui propter asperitatem fauces angit, atque ægrè deglutitur. Mihi quidem, quum eo sicco & minimè humecto vterer, videbar terram mandere: si iure carnium diluatur, iucundius est, sed ne ita quidem multo melius. Omnes naues quæ ex Hispania in eas oras traiiciunt, rediturae eius panis commeatu onerantur, præter eas quæ à Vera-cruce, nouæ Hispaniæ portu, soluunt: siquidem in omnibus *Septentrionalis Oceani oris, insulis & prouinciis quæ ab Hispanis incoluntur, ne vnum quidem frumenti granum colligitur. Nauigia verò farina

*De eo mari vide suprà pag. 104.

&

& biscoctis seu nauticis panibus instructa è Mexico veniunt: atque inde ducentorum fermè millium spacio mulis & carris varias in partes exportantur.

Dvo prætcrea radicum genera illis sunt, quarum alias Battatas alteras Haias vocant, indiscreta propè specie similes, nisi quòd Haiæ minores & sapidiores sunt alteris. Porro plantantur, & sextum intra mensem fructum edunt: cęterùm sapore quidem aliquantulum dulci, sed satietatem mox & fastidium inducente, exigui etiam admodum succi sunt, ventósq; ac superuacuos flatus gignunt: & vulgò sub prunis coctæ edi solent. Sunt qui dicant eas radices panem sacchariten (vulgò Martium seu Marzapanem vocant) aut castaneas saccharo conditas gustu repræsentare: verùm mei palati iudicio, vel sine saccharo meliores sunt castaneæ.

Battatæ & Haiæ radicum species.

Gomara 2.li. Hist. Gen.

Qvando in eum sermonem de Indico pane incidi, haud alienum erit de eorum quoque vino agere, ac præsertim de eo potu quē ex Maizio moliuntur. Feminæ illæ panificæ, de quibus antè, eius frugis quātum visum est pro modo vini quod facere instituerunt, capiunt, Id vbi triuere & pinsuere, in ampla quædam vasa aquæ plena demergūt: tum illæ quę potus eius faciendi curam habent grana aliquot depromūt, & in ollā infusa aliquantulū macerant atque emolliunt.: mox aliis feminis quibus id muneris cōmissum est, tradunt. Illę ea grana in os accepta, paulatim conficiunt, cōminuúntq; deinde vi quadam & veluti tussiendo excussa

Indici potus conficiendi ratio.

folio ad id comparato aut fortè ſcutella excipiunt: tum in amplũ vas coniecta reliquo humori admiſcent, nẽpe quòd ſine hoc velut fermẽto nulla ei cæliæ vis inſit, & tres quatuórve horas igni ſufferuefaciũt: poſtremò inde ſublatum liquorem poſtquam deferbuit, refrixítque, linteolo colatum in vaſa infundũt, ita perfectum ac temperatum vt non minus ſuccus ille quàm verum vinum inebriet.

Vuæ agreſtes apud Indos.

ALIA præterea potus genera excogitarũt ex melle, pomis, radicibus, ſed quæ, vt hoc, non inebrient. Magnam etiam arborum vim habent eæ terræ, quæ vuas quaſdam agreſtes ferant: earũ acini prunorum ſilueſtrium ſpecie quæ è ſpinis & arbuſtis naſcuntur, nigro folliculo veſtiuntur: ſed quia multum illis ligni, parum pulpæ, ineſt, ex iis indigenæ vinum non faciunt. Sunt & ibi arbores oliuarum feraces, ſed quæ inſuaui odore, tum ſapore etiam peiore ſunt.

Variæ pomorum & fructuum ſpecies.

VARIAS fructum ſpecies, & eas abundè habent: quales ſunt Houi, Platani, Pineæ, Guaiauæ, Mamei, Guanauanæ. Houi prunorum damaſcenorum craſſitudine, pauca carne, grãdiore ligno: vbi maturuere flaueſcunt, ſubacidi ſaporis. Arbor eum fructum ferens, magna eſt, folia verò modica. Platani longiores quàm craſſiores ſunt: minores multùm maioribus præſtant. Arbor ipſa folia ſeſquipalmi latitudine, quatuor palmorum longitudine porrigit: inter quæ ramus enaſcitur, qui centum ac plures platanos minores fundit: ſin verò maiores, viginti qinque aut

paulo

paulo amplius. Tenera eſt hæc arbor, nec niſi ſemel fructũ fert qui annuo ſpacio perficitur: & ex ipſis radicibus alij ſtolones fruticãt. Vbi maturuit fructus, legunt: immaturũ adhuc & acerbum non decerpunt, ſed exciſſam arborem loco calido reponunt: ibi platani celeriter matureſcunt flaueſcúntque. Corio veſtiuntur obtuſa cultelli partis craſſitudine: quod ſupereſt, pulpa eſt, ſapore in dulcedinem vergens. ¹ Pineæ arbuſculis quibuſdam proueniunt, flaui coloris vbi maturuerunt, iucundi odoris, & ſaporis longe optimi. Itaque in deliciis ſunt: mihi certè contigit, ſicut & multis aliis, vt æger ceteros omnes cibos faſtidirem præter hunc: &, mea quidem ſententia, haud quiſquam fructus alius per omnes terras hoc amabilior ſuauiórque eſt. Demto cortice, quidquid ſubeſt pulpa eſt: dulcis in vniuerſum ſapor, ſubauſtero aliquantulo temperatus.

GVAIAVVS arbor Perſici aut Armenii ſpecie, foliis vt lauri, ſed craſsis & lõgioribus, celerrimè ſeneſcit: fructus eius, meſpili ſimilitudine, ſed multo craſsior, pendens in arbore matureſcit: niſi maturus decerpatur, vermes gignit. Hi fructus multa ſemina & grana clauſa habent: purpurei candidis præſtant & optimi ſaporis ſunt. Mamei arbor eſt mediocris nucis magnitudine, lõgiore quàm latiore folio. fructus eius in inſula Hiſpaniola rotundi: in continenti verò longi & craſsiores, & guſtu iucundiore, ſunt. tres quatuórve acinos, ſeu interiora ligna, habent, pulpa in ſpadiceum

Arbores frugiferæ Indicæ, nobis ignotæ.

colorẽ vergente, tenui tunica, sapore aliquãtulũ dulci.

GUANAVANUS arbor modica & gracilis, fructũ fert cordis effigie, corio viridi & subtili squamarũ in morem vestitum, introrsus candidum. Exstant etiam, paulo diuersæ ab his formæ, orbiculares eius arboris fructus, crocei coloris & prioribus illis lõgè meliores, omnes verò intus acinos exiles spadicei coloris gerũt.

1 PINEA, *fructus Indici genus, specie, odore, & sapore omnium longè nobilissimum: cardui altilis, aut nucis pineæ figura, vnde nomen accepit: mediocris melonis crassitudine. Odorem ex se fragrantissimum fundit: gustum mali cotonei, persici, & pyri muschati, simul referens. Estur sublato illo, quo, veluti strobilis, squamatim compacto, (quam quam non ligneo) cortice includitur. Gõzall. Ouiedus Historia Indicæ lib. 7. cap. 13. Eundem planè fructum esse puto cum eo quem Brasilienses Indi* Ananas *vocant, quantum ex descriptione D. Ioannis Lerij, amici mei, colligo. Historia Nauig. Brasiliensis, nuper ab eo Gallicè edita, capite 13.*

2 HOBUS, *seu Houus, procera & pulcra arbor: vmbra quidem salubritate adeo commendata, vt quotiès Indi in militiam aut peregrè euntes, aut greges in pecuariis pascentes, cubare sub dio necesse habent, Hobum semper, vmbræ tantùm gratia, expetant & quærant. quippe sub ea dormientibus caput nunquam grauari, vt aliarum arborum vmbraculis, ferunt. Mirum præterea de hac arbore proditur. Si fortè in squalidis siccitate capis, aquarum penuria peregè euntibus sitim accenderit: atque illi casu in* Hobũ *inciderint, ablaqueato arboris pede, è radicibus eius taleam exscindunt. Mox alterum taleæ caput ori inserentes, velut gutti aut ampullæ epistomium, altero manu elato, tantam inde humoris vim exsugũt, vt facillimè sitim restinguãt. Guttatim videlicet primò inde stillante aquâ, mox tractim, & continuo veluti filo defluente, vt quamuis sitibundos expleat. Id se expertum scribit Ouiedus Hist. Ind. lib. 8. cap. 2.* ¶*India*

Indiæ Occid. peculiaria insecta. Hispaniolæ breuis descriptio. Cur vino & tritico propè inepta sit. Sacchari ferax est. Mercaturæ, quæ hodie ibi exercentur.

CAP. XXVIII.

IN omnibus suprà memoratis insulis nullum quadrupedum animalium genus repertum est, præter exiguos quosdam cuniculos, canibus haud absimiles. Sed pestiferis insectis maximè infestantur: inter alia Niguæ, magnitudine pulicis, citra vllum sensum inter carnem & vngues, præsertim pedum, sese immergunt, aluntúrque in puluere. Sæpenumero accidit vt nullus ex iis dolor sentiatur, donec in magnitudinem cicerum aut lentium excreuerint: ac tum iam ingenti lendium copia fruticante, acu aut spina ægrè euelluntur: atque id mali cineribus calidis sanatur. Porro Numidicá mancipia, quæ Hispani in familiis habent, quòd non habeant vnde calceis pedes muniant, ea pestis peruicacissimè infestat: tantáque copia eorum pedes appetit, vt nulla cura aut arte, præterquam igni aut ferro, arceri queant. Itaque multi ex eo digitis pedum aut pedibus integris mutilatis superfuere. Ego verò etiam in ea Peruani regni prouincia, quam Portum veterem appellant, præterquam quod, propter immodicos labores terra marique perpessos, totum corpus & crura fœda porrigine obsessa ægrè trahebam, sæpe intra pedes meos tantam vim

Indici pulices, infesti & noxii.

Niguarum istarum reperi, vt necopinata ea res non parum formidinis mihi incuteret. Ac certè, nisi summa sollicitudine abluendo corpori flumina subinde adiissem, malè haud dubiè rebus meis prospexissem: quemadmodum plerisque Hispanis vsuuenit, qui ter quatérve in die abluendi aqua corporis & eluendæ eius pestis pigritia, exesa mox & truncata membra circumtulere.

Hispaniolæ descriptio.

IAM à me suprà dictum est, insulam Haytin ab Almirante Columbo Hispaniolam dictam fuisse: quæ mille & ducenta millia passuum in circuitu patet. Ea portubus, fluminibus, piscibus & sale abundat: sed in ea duo celeberrimi lacus, vnus salsas, alter dulces aquas egerens. Ceterum omnium fluminum quæ ab Hispanis in ea insula reperta sunt, vnus maximè auro abũdat Cibaus. Præcipua insulæ vrbs San-dominica est, à Bartholomæo Columbo condita & ab eodem ita appellata, quòd quum litora insulæ perlustrans tutum aliquẽ & commodum portum appulsis eò ex Hispania nauibus quæreret, ad eum fortè locum S. Dominici die applicuit: atque ex eo tota etiam insula San-dominici nomen retinet. Sita est ea vrbs in planicie maritima, & meo tempore quingentis focis & domibus constabat. Ædificia ibi bene structa neque aliter quàm in Hispania sunt. Ad Occidentalem eius partẽ " Ozonca fluuius in mare delabitur, atque ibidem bonus & tutus portus est, ac multarum nauium capax: ibidem profundissimæ & latissimæ siluæ: in circuitu mille & ducenta

" Ozamã alii vocãt.

passuum

paſſuum millia excedens, latitudine ducéta & viginti implet. Arcticus polus ei gradus XXII. & dimidium: Antarcticus vndeuiginti & paulo ampliùs, eleuatur. Longitudo eius ab ortu in occaſum porrecta ſexcéta circiter paſſuum millia patet: & totius in vniuerſum inſulæ forma folij caſtaneæ figuram exprimit.

Gomara Hiſt. Gen. lib. 1. ca 35.

NONNVLLI dicunt in ea inſula frumentum facilè naſci, parum tamen colligi propter nimis luxuriantem vbertatẽ ſoli: deinde abundantia Maizij & indigenarum frugum fieri vt de ſeminando tritico non multum laborent Hiſpani. Verùm ego dico, ibi nec parum nec multum frumenti colligi. Atque huius rei cauſam quum ex Hiſpanis quibuſdam natu grandibus ſciſcitatus eſſem, reſponderũt mihi, Immodicis caloribus fieri vt generandis noſtris frugibus illud ſolum ineptum ſit. atque id toti inſulę commune eſt. Principiò quidem, quum primùm ab Hiſpanis incoli cœpta eſt, coloni aliquot in montibus Cibao vicinis paululum frumenti ſeminarunt. Inde, quòd planis locis montana frigidiora ſunt, circiter medimnos quatuor retulere: ſed quia in aſperis illis & mõtoſis ſaxetis agricolarũ cultus cum vberrimo prouentu elaborare non poterat, in iis ſementem facere deinceps cura non fuit. Itaque ex Hiſpania farinæ annonam ſibi prouident, quæ folliculis & cadis conuehitur. ac ſi fortè tardantibus nauibus panis defecerit, Cazabi Indico pane veſci Hiſpanos colonos neceſſe eſt, quum non multam Maizij copiam ſeminare ſoleant ob aduectitiæ illius farinæ ſpem

Cur Indicum ſolũ frugibus noſtris ineptũ ſit.

Vites in Hispaniola ægrè coalescũt.

EARVM arborum quæ ex Hispania cò trãsportatæ sunt, paucæ coaluerunt: Malus Punica videlicet, Aurantia, Citria, Medica, & aliquot fici duntaxat. Vites ibi plantatæ exiguas quasdam vuas malignè fundunt, quarum libra dimidio ducato æstimatur. Ipse Didaci Equitis secretarij vineam vidi multis vitibus & palmitibus consitam: quam quum vel optimè coleret, vix ad XL. vuarum libras colligebat. Ac ne ipsi quidem botri admodum iucundi saporis sunt, & ferè Februario & Martio vindemiari solent. Æstatis enim initium à Ianuario vsque ad exitum Aprilis: Hiems incipit à mense Maio, Decembri desinit. Neque ea tempestas anni Hiems dicitur, quia tum frigus ingruat: sed propter imbres continuos. alioqui enim æstate ipsa calidior est. Quippe tum remittentibus ventis, terra humidi calidíque vapores exhalant, & multos morbos afferunt. Æstate contrà insulam Aquilones continuè perflant, perpetuáque cæli serenitas conspicitur.

Qualis hiems in Hispaniola.

HORTENSIA olera, quales brasicæ vulgares & capitatæ, raphani, lactucæ, cucurbitæ, & melones, magna copia ibi luxuriant: sed cepæ & allia vix vnquam bona euadunt. Itaque eorum olerum vim magnam naues ex Hispania deuehunt, cum aliarum rerum commeatu, id est fabis, ciceribus, lentibus, amygdalis, nucibus, ficis, vuis passis, oleo, oryza, melle, caseo, ampullis, catinis, scutellis, aromatis, pannis, sericeis, aluta, vino, pane biscocto, aliísque eiuscemodi rebus quæ ea

tellus

tellus non fert.

IBIDEM omne genus quadrupedum, pecudúmque ex Hispania transuectum ad propagandam stirpem, magno prouentu sobolescit: & Hispani nonnulli sex octóve millia animalium in pecuariis atque armentis possident. Quàm multa visum est eorum cuilibet in suum vsum mactare licitum est, modò pelles ad dominum referat.

IN ea præterea insula magna Sacchari copia fit, ac dum ibi commorarer triginta quatuor machinæ siue torcularia eliciendo sacharo occupabantur. Duæ quidem hæ res Saccharum videlicet & Coria, seu pelles, præcipuæ sunt eius insulæ merces: ac mercatores qui hodie ex Hispania eò nauigant, redeuntes nihil ferè præter hæc inde reuehunt. Quippe Hispani effodiendis metallis, argento & auro adeo feruidè incubuerunt, vt vix iam granum vnum reperiatur, & maximi precii moneta, quæ hodie in San dominici oppido percutitur, quatuor tantùm marauedis valet, id est solidum nostratem. Itaque si mercatoribus aurum & argentum comparare libeat, ex eo licet quod nũc tantùm è Peruana & Capfondurensi prouinciis, aduehitur à negotiatorib⁹ qui ad equorum, mancipiorum, & mulorum mercatum in Hispaniolam veniunt: ex eo, inquam, auro possint emere, nisi intertrimentum ingens & iactura eos à tali mercatu deterreret. quippe 2 ducatus ex auro puro putóque duorum alterius monetæ precium æquat. Itaque non aliis ferè mercibus quàm

Hispaniola sacchari ferax.

Negotiatorum in Hispaniola mercatura.

Aurũ iam rarum in Hispaniola.

coriis, saccharo, casia, & [3] Guaiacano, id est ligno sancto, naucis onustas reuehunt.

1 AVRI, *etiam in illis terris, raritatem hodiernam & preciū his verbis designat. Quū enim aurum primæ notæ (quale illud Peruanū est) ignobilioris notæ monetæ (qualis est nostra) non pari precio, sed ferè duplo contrà rependatur, nihil lucri aduentitij facere possunt mercatores ex auro illo promercali, carius videlicet emto, sicut ex aliis mercibus.*

2 GVAIACAN, *à nostris* lignum Indicū, *seu* lignum Sanctum, *ob mirabiles effectus dictū: magna est arbor, Ilicis magnitudine, ramosa, matrice magna, nigricante, materie quàm Ebenū duriore: cortice crasso, gummoso seu pingui, & quum siccum est lignum, facilè decidente: foliis exiguis & duris, flore luteo, quem subsequitur fructus rotundus, solidus, semina in se continens Mespili modo. Frequens in insula San-dominici. Eius vsus primùm ea ratione innotuit. Magnis doloribus luis Indicæ (malo enim sic vocare quàm, vt nonnulli, Morbum Gallicum: quando hæc lues primùm ex consuetudine Hispanorum cum Indicis mulieribus, mox Italorum cum Hispanis, orta est: vnde mox in Germanos quoque & Gallos mali contagione serpsit) eo ergo morbo, quem ab Indica concubina contraxerat, Hispanus quidam torquebatur. Eius famulus Indus, in Hispaniola medicum agens, aquam Gayaci illi propinauit, qua non solùm magnis illis cruciatibus liberauit: sed pristinæ etiam sanitati restituit: eius exemplo, plurimi alij Hispani*

Hispani simili morbo infecti, curati sunt. Eius morbi cura Hispali statim euulgata est, ab iis qui ex ea insula redierunt. Hinc per totam Hispaniam, & inde per vniuersum orbem quem hac scabies occuparat. Hodie passim in pratulis & viridariis Cœnobiorum cùm virilium tum muliebrium plantatur, ob frequentia iis in locis pruriginis & porriginis venereæ contagia, ex voto perpetuæ castitatis.

SECVNDI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

SVPERIORE *libro repertam à Columbo Hispaniolam aliásque Indiæ Occid. insulas sæuitiæque & auaritiæ exẽpla ab Hispanis in iis edita, Benzo exposuit. Nunc vt ex Insulis in Continentẽ gradum sibi fecerint, cœptum iam priore libro opus, pertexit. Interea obiter, quomodo non tantùm auarè & superbè imperium in Barbaros, sed etiam crudeliter in Nigritas seruos suos, exercuerint: & ipsi vicissim, alienarum fortunarum raptores, aliis raptoribus, Gallis videlicet, prædæ interdum fuerint, exponit. Multas præterea in varias Indicæ continentis prouincias expeditiones ab Hispanis susceptas exsequitur (verbo, vt Christiani nominis fineis propagarent: reipsa, vt inexplebilem auri sitim, qua ardebant, explerent) atque inde pœnas in eos humanitus & cœlitus congestas. Postremò nihil tot Hispanorum laboribus profectum esse perspicuè docet: nisi vt Barbari splendida verba & doctrinam cum rebus ipsis & vita Hispanorum, & ipsorum quidem Ecclesiasticorum, componentes, Christianos omnes, & fidem adeò ipsam, summo Diuinæ maiestatis & Christi gloriæ ludibrio, vel rideant vel oderint.*

NOVAE

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ

LIBER SECVNDVS.

¶ Hispani Indicis mancipiis consumtis, alia ex Æthiopia inde vsque adsciscunt. Seruiles tumultus in Hispaniola ex sæuitia Hispanorum oriuntur.

CAP. I.

EX quo eius insulæ indigenæ, nimiis enecti laboribus, ad miserandam cladem & paucitatem labi cœperunt, Hispani è Nigritarum prouincia quondam à Rege Portugalliæ subacta (vulgò Guineam vocant) mancipia sibi prospexere. Ergo magna inde seruorum multitudine aduecta, quum exercerentur adhuc fodinæ, illis ad aurum & argentum elaborandum operis vtebantur. Verùm vbi illę finē inuenere, ad multiplicandas sacchari fabricas artificiáque se conuerterunt. In eo hodie sese exercent, tum in armentis ac pecuariis curandis aliísque necessariis ministeriis operam heris suis præbent.

Hisp. seruis, nō minus quàm liberis hominibus crudelissimè abutūtur.

PORRO quando inter Hispanos non crudeles tantùm sed crudelissimi quoque nonnulli reperiuntur, quum eiuscemodi fortè aliquis

Auaritię comes crudelitas.

in ſeruum animaduertere vellet ſiue ob admiſſum maleficium, ſiue ob non lucrifactum & redditum diarium, vel quacunque alia de cauſa bilem illi mouiſſet, vel ob penſum non peractum, nec eam auri aut argenti vim effoſſam, quantam ſolebat: veſperi domum reuertētem, loco cœnæ, exuere induſium iubebat, ſiquo fortè eſſet amictus: & in terram proſtratum, manibus pedibúſque reuinctis tranſuerſo ligno alligabat (id ab Hiſpanis Lex Baionæ appellatur, quam equidem legem ab immani aliquo dæmone ſcriptam crediderim) mox reſte aut ſcutica tantiſper cædebat, donec ſanguis ex omni corporis parte deflueret. Sub hæc libram vnam picis feruefactæ aut olei feruentis ſcutellam vnam guttatim in vniuerſum miſeri corpus inſtillabat. inde pipere patrio, ſale & aqua temperato, perfuſus infelix maſtigia, tabulæ alicui ſuperiacens, & linteo aut ſtragulo inuolutus, tamdiu relinquebatur quoad ipſi hero reddi laboribus poſſe videretur.

ALII ſcrobe effoſſa, mancipium eò tam altè demittunt vt ſolo capite ab terra exſtet, & totam ibi noctem conſiſtere cogunt. ceterum ea ſe medicina vti dicunt Hiſpani, quòd terra liuidum & corruptum ſanguinem exſugens, verberum vulnera & vibices obliterat, carnémque conſeruans nequa plaga vlceretur, celerius perſanat. Attamen ſiquis vehementia doloris fortè moriatur (vt ſæpenumero accidit) non alia pœna multatur eius herus ex legibus Hiſpaniæ quàm vt pro eo alterum Regi perſoluat.

OB

Ob tam immanem Hiſpanorum ſæuitiam Nigritę ſerui aliquot principiò è poteſtate dominorum elapſi,inſulam peruagari, velut deſperabundi,cœperũt. Mox eandem ob cauſam affluentibus vndique aliis,in tantam multitudinem excreuerunt, vt Hiſpanis colonis terrorem & multa negotia faceſſerent. Ac quia reges & populi Æthiopiæ aſſiduis inuicem certaminibus hoſtiles inimicitias exercent, quales ſunt Quinei, Manicongri, Gialopi, Zapi, Berbeſi, & belli iure captos mutuò alij alios Luſitanis vendunt: idcirco in illis etiam terris inteſtino aliquo odio alteri ab alteris diſſidẽt, non ita tamen vt ipſi ſe aliqua iniuria mutuò violent: immò ſi fortè ab Hiſpanis vis inferatur, inuicem ſeſe auxilio ſubleuent & alij pro aliis propugnent. Attamen ſingulę gentes Reges ſuos aut gubernatores habent, qui ſecretos ab aliis populos ſuos continent: qua ex re fit vt non tantum damni Hiſpanis inferant, quantum poſſent, ſi conſociatis in vnum animis viribúſque pugnarent.

Domeſtici hoſtes aduerſus Hiſpanos coorti.

At Præſides & Adſeſſores inſulæ quum in dies magis ac magis Maurorum fugitiuorum manum multiplicari intelligerent, & quotcumque Hiſpanorum in eorum manus inciderent, omni cruciatus genere ab iis lacerari atque interfici, exercitum conſcribere inſtituunt, pérque omnes inſulæ partes, quacumque iſti commorabãtur, militem ſpargere. Ac primò Hiſpanis incepta feliciter procedere: quippe Mauros aliquot, ſpe libertatis ac pro-

missis electos, qui fugitiuorum statiua & rece
ptacula nossent, ducendo secum in agmine no
ctu incautos adoriebantur: quúmque sine vl-
lo metu hostium dormientes, & humi velut
pecora fusos ac solutos opprimerent, multos
vel capiebant vel trucidabant. Verùm poste-
aquam periculis moniti excubias agere & vi-
gili statione castra tueri cœperunt, omnibus
fere excursionibus ac præliis Hispani inferio-
res abiere: atque exinde aucto in immensum
numero feri isti homines adeo multiplicati
sunt, vt quum in ea Insula morarer, pro certo
fama ferret eorum agmen plus VII. millibus
hominum constare.

ANNO quidem XLV. quum in continenti
essem, auditum est Cimaronos (sic ab Hispa-
nis alienigenæ illic vocantur) vniuersos sum-
tis armis excitos rebellasse, raptímque omnẽ
Insulam peruagantes nullum iniuriæ aut sce-
leris genus, quod edere possent, prætermit-
tere. Itaque * Lodoicus Columbus Almirans
& Præsides Adsessorésque Dominicæ, lega-
tos vltro ad eos miserunt, oratum ac suppli-
catum vt pacificè viuere vellent: Se quidem
idem pro se præstituros polliceri, neque ipsis
vlterius molestiam exhibituros: imò amici-
tiam eorum se vltro appetere, ac si vellent
sacerdotes aut monachos ad se mitti, à qui-
bus Christianæ doctrinæ capitibus erudiren-
tur, se verò multo libentissimè missuros. Ad
hæc postulata ab alienigenis responsum est,
Sibi quidem hæc placere, & se Christi legi ere
dere: sed eorum amicitiam nolle, quum in
eorum

* Christ. Columbi nepos.

eorum promissis nihil fidei collocarent.

MVLTI quidem ibi sunt Hispani, qui eam Insulam breui ab istis Mauris & Nigritis occupatum iri pro certo habeant. Quamobrem eius Gubernatores, quum naues aliquæ inde soluere & in alias Indiæ prouincias vela dare paratæ sunt, summa cura & vigilantia cauent nequis Hispanus, sine suo permissu, insula exeat, etiãsi sit mercator. Attamen quũ licentiatus Ceratus Præses in eam Insulam missus est, Edictum regium de asserendis in libertatem Indis secum in Indiam ferens: omnibus iter apertum est, & cuilibet liberè commeandi potestas facta quocumque sui quemque vsus ferrent. Qúmque ipse ea de re à nonnullis Dominicæ ciuibus reprehenderētur, ira incensus, „ Quando, inquit, Cæsarea maiestas Indos liber „ tati restituit, æquum mihi non videtur vt Hi- „ spani præter Cæsaris voluntatem eos pro ser- „ uis porrò detineant. Itaque ex eo mãdata eius omnes exsequi, & ipse in ea sententia esse vt bene factum crederet, si Indi liberè, quocumque vellent, abirent.

Hispani iure metuunt ne indeà seruis expellantur, vnde ipsi libertatem eiecerunt.

VERVM postquam intellexit Insulam paulatim redigi in solitudinem ac deseri, in tantũ imminuto Hispanorum numero vt vix mille & centum superessent: peregrinorum verò multitudinem ac vires adeo in dies augeri, vt si aliquis fortè motus aut tumultus ingrueret, non satis Hispanorum foret quantum ad propulsandam vim esset opus: ac periculum haud dubium esse ne simul & Insulam & vitam amitterent: Hæc, inquam, postquam ei

Hisp. paulatim terras deserunt vbi solitudinẽ fecerunt.

ſubiecta ſunt, ſemet ipſe repreſsit, & velut occluſa porta ſolutam illam licentiam compeſcuit. Verùm hodie ex omnibus Hiſpanis, qui ab Hiſpania in Indiam haud ſatis certo & explorato curſu nauigant & ad eam fortè inſulam applicant, perpauci omnino reperiuntur qui in ea æquo animo permaneant. ſiquidem plerique omnes qui eò traiiciunt, diuitiarum ſpe iter ſuſcipiunt: neque in ea inſula eius rei copia hodie aut facultas eſt, ſicuti olim fuit.

¶ *Galli piratæ Hiſpanas naues ex India redeuntes excipiunt. Hiſpanorum in armandis nauibus parcimonia & negligentia.*

CAP. II.

QVANDO in certaminum, quibus Mauri Hiſpanos in India exercuerunt, mentionem incidi, non alienum videtur huic loco ingentia damna, Hiſpanis ibidem à Gallis terra maríque illata, exponere. Non multo pòſt quàm hæ terræ primùm inuentæ ſunt, ingenti diuitiarum fama exciti Galli piratæ complures, belli tempore Oceanum infeſtare aggreſſi ſunt, & naues ab India remeantes excipere. Neque illis incaſſum labor: plurimas cepere, & inter ceteras quas ditiſſimas deprædati ſunt, quo tempore inæſtimabilis Peruanæ regiæ gaza,

Indiæ opũ fama Gallos piratas inuitat

gaza in Hispaniam deportabatur, vnam abduxere tanta auri vi onustam vt vel singulis nauium calonibus & caculis octingenti aurei ducati cuique in partem venirent.

SED præcipua causa, cur Galli tot Hispanas naues inuaserint, nulli rei magis quàm ipsorum Hispanorum auaritiæ assignari debet. Quum enim ab Hispania soluerent, tanta & tam præceps erat magistrorum seu patronorum nauium festinatio, cupidè de mercibus & vectoribus in naues imponendis satagentium, vt bellicis tormentis, quantum satis esset ad propulsandum hostium impetum, si qui fortè occurrerent, munire eas non curarent aut meminissent: imò ne ea quidem saltem copia quanta Indici senatus consulto iubebantur. Is enim edixerat, ne naues nisi duobus æneis tormentis, sex ferreis maioribus vt minimum, tum aliis minoribus, ad eam expeditionem instructæ soluerent: deinde pulueris tormentarii cadorum numerum & aliarum machinarum definiuerat. Præterea certos huic muneri Commissarios siue Inspectores præfecerat, quorum ea procuratio esset vt paratas ad soluendum è portu San-lucari naues inspicerent, viderentque an præscriptis munimentis commeatúque iusso instructæ & perarmatæ essent.

Auaritia cæca & improuida Hisp.

SED magistri nauium, iniectis in manum aureis aliquot nummis, Commissariorum fidem redimebant, perficiebántque vt testificarentur omnia rectè atque ordine esse instructa. Quippe Commissarij Hispalim reuersi,

in domo Indicæ contractationis apud regios magiſtratus per Dei nomen iurabant, naues omnibus rebus abundè atque ita, vti deceret munitas eſſe, adeo vt quælibet earum ſola quatuor Gallicis nauigiis ad certamen par eſſet. Ad hunc modum comparatæ Hiſpanæ naues tres, interdum quatuor, ſimul ſoluebant: & quæ earum inſtructiſsima erat, duo triáve tormenta ferrea portabat, dimidia ferè ex parte rubigine exeſa, & cadiſcum vnum pulueris pyrii non valde boni.

In reditu aliqua earum fortè incurrerat in celocem vel myoparonem Gallicum egregiè armatum. Piratæ Galli, iam ſatis gnari quàm malè & negligenter inſtructi nauigarent Hiſpani, etiamſi obuia nauis mille ac quingentorum aut duûm millium doliorum capax eſſet, intrepidè tamen eam adoriebantur: ac primùm per altum bombardæ globum vnum » mittentes clamabant, Adhuc adhuc pro rege » Galliæ. Verùm ſi illi in demittendis ſuppliciter velis longiorem morã facerẽt, tùm piratæ maioribus tormentis in mediam ipſam nauim fulminabant. Quo terrore perculſi Hiſpani, quum nullam propugnandi ſui viam cernerent, & omnes vitæ ſuæ metuerent, Gallorum fidei ac poteſtati ſemet permittebant. Gallus extemplò Magiſtrum nauis demittere in mare ſcapham, eúmque ipſum cum Nauarcho & Scriba venire ad ſe iubebat. Mox exactis ab eo rationibus auri, argenti, vnionum, ſmaragdorum aliorúmque pretiorum, quæ naues illę exportare ſolent: è ſuis mittebat qui ea omnia

conuerre-

conuerreret: deinde suis quoque in captiuam nauim transiliendi potestatem faciebat, siquid fortè, præter eam quæ redacta esset, residuæ prædæ inuenirent. Illi vt auidè transgressi erant, vectores nautásque ipsos spoliare, & siqua illi meliore veste amicti erant, eam laceris suis & detritis tegminibus commutare, ac dicere, Hoc aptum est tibi, & istud mihi: parúmque ibi aut virtus Hispana, aut militaris scientia proderat. Quippe isti omnia ferre atque agere, scrinia mouere ac reuoluere: denique omnes angulos scrutabantur & foraminum abdita, siquid fortè ibi auri delitesceret.

Piratarũ comitas.

NONNVLLI Archipiratæ satis habuere si merces manubiásque Hispanis eriperẽt: naues ipsas relinquebant. Sed plerique eas quoque in Galliam captiuas abduxerunt, & expositis in terram Hispanis, ac veluti miserti illorum, erogatis in viaticum aliquot nummis, eos in patriam remisere. Neque vlli ferè sunt Patroni, Præfectíque nauium & Scribæ classiarii, ex iis quidem qui in Indiam nauigant, qui eo quo diximus modo, à Gallis vt minimum semel aut bis capti ac spoliati non fuerint.

MITTO loqui de aliquot pagis & populis, quos iidem Galli in Insulis Canariis fortunis spoliatos atque euersos in vastitatem redegerunt: mitto etiam de nauibus quas pannis saccharo, vino & aliis mercibus onustas inuolarunt. Sed ea postquam ad Senatum Indicum relata sunt, apparuítque socordiam suam malámque administrationem tam licenter præ-

Canariæ insulæ direptæ à Gallis.

dandi Gallis audaciam facere: is Senatuſconſultum eiuſcemodi facit. Placere vti omnes naues quæ toto anno pluribus commeatibus ex Hiſpania in Indiam nauigarent (erant autem eæ cùm minores tum grandiores circiter ſexaginta) vbi onuſtæ inſtructæq́ue eſſent aliæ alias exſpectantes omnes vnâ ſoluerent: tum vt mercatores ipſi tres aut quatuor bellicas naues armarent, quæ claſſem vſque ad Canarias Inſulas proſequerentur, quia vſque ad eum locum ex Hiſpania in Indiam commeantibus periculum eſt. Id ſi ita ſedulò atque ordine curaretur, hauddubiè Gallos prædandi finem facturos.

Hiſpani ipſi Gallis ad prædã dum viã ſternunt.

CETERVM quod ad ea damna attinet quæ Galli Indicis quoque populis intulere, non aliis eius rei culpa aſsignanda eſt quàm Hiſpanorum quibuſdam, eius nauigationis peritis, qui Gallos eò ipſi deduxerunt, vel ſola malitia, vel inuidia impulſi, vel iniuriæ vlciſcendæ cupidine. Galli quidem, primò Hiſpanis ducibus vſi, eos curſus ex eo adeò exactè perdidicerunt, vt Hiſpanis ipſis nihil cederent: quúmque initio circa Hiſpaniolæ & S. Ioannis inſularum tantùm litora vagarentur, vbi ex iis locis non tantum proueniebat prædæ quantum ſolebat, progredi vlterius, & ad alias vſque inſulas, ipſáſque adeò continentis prouincias excurrere auſi ſunt. Ergo non mare tantùm latrociniis infeſtarunt, ſed infrà ſcripta quoque oppida & Hiſpanorum colonias populati ſunt. Primùm in Hiſpaniola Portum-argenteum, Azuam, Iaquannam

&

& Maquannam diripuerunt exinanierúntque multis inde abductis nauibus : fecissentque idem ipsi San-dominici ciuitati, nisi arx munitissima ripæ fluminis imposita & æneis tormentis validissimis munita, eorum conatus repressisset : vt eam tentare ausi non fuerint, quamquam duces aliqui Galli id etiam comminarentur. Itaque Hispani metuentes ne alia aliqua parte in vrbem Galli aliquando irrumpant, quippe nullis cinctam muris, semper tempore belli diligentes excubias agunt : imò quum ibi morarer, ciues aggere aut cespitibus circumdare instituisse eam pro certo ferebatur: quod tamẽ Maurorum & Nigritarum fugitiuorum potius quàm Gallorum metu facere velle videbantur.

1 *Quum inuentis nouis Insulis & mox continenti facilè appareret rem operosam & magnæ molis suo proprio egere Consilio & magistratu, cui regiorum vectigalium & redituum cura, cui prouincialium causarum arbitrium, omnium denique expeditionum rerúmque Indicarum regimen & cognitio subiiceretur: iam inde ab initio Ferdinandus & Isabella Catholici reges, Cameram seu collegium Hispali delectorum hominum instituere, quorum opera & autoritate colonorum & militum supplementa, commeatus, ceteráque ad classes instruẽdas necessaria, Præfectis ac Prætoribus, regiis auspiciis in Indiam Occid. nauigantibus, suppeditarentur. Tum etiam apud eos negotiatores omnes, mercium, quas ex Hispania in Indiam portabant, genus & summam professi: inde quoque reuersi, au-*

ri aduecti, vnionum ceterarúmque rerum quas ex India reportarent, rationem redderent. Eam Cameram, Indicæ cõtractationis domum vulgò vocabãt. Postea anno M. D. XXIIII. *Carolus V. Cæsar Indicum senatum, statum & sollennem, publica scriptura & sigillo regio instructum, constituit: atque omnium Indicarum causarum supremã cognitionem, criminum animaduersionem, pœnarum & veniæ discrimen: denique omnium rerum quæ ex India in Hispaniam deferrentur, ius atque arbitrium sub eius magistratus ditione esse voluit.*

¶ *Anzulles Hispanus prælio nauali à Gallis funditur. Galli ab Hispanis capti. Auana Cubæ insulæ colonia à Gallis diripitur.*

CAPVT III.

ANNO M. D. XLIII. Petrus Anzulles tribun. mil. è colonia Nominis-de duabus nauibus & carauella vnà vela in Dominicam fecit, cum opibus quæ centum millium ducatorum precium æquarent. In itinere quum ad Iaquannam applicuisset, comperit vix sex antè horis inde Gallicam nauim soluisse, quæ depopulata ciuitate ignem tectis iniecerat. Petrus qui, gloriæ impensè auidus esset, omni auro & argento in eo portu deposito, sublatis dolonibus altum petere intendit, & Gallicam nauim quę

Hispani à Gallis fusi

rere

rere. Quam vbi adeptus eſt, expediere arma-vtrique, & magna vi infeſtis roſtris concur-rére. Æquo marte & paribus vtrinque animis per quadrantem horæ pugnabatur, quum ecce in medio æſtu certaminis Petrus cum nauticis aliquot ictu tormenti percutitur. Hiſpani, fractis duce ipſo cæſo animis, fugam arripiunt, breuíque in Dominicæ portum ſe condunt. Gallicæ nauis Prætor inſequi fuſos negligens, cœptum iter peragere inſtitit.

ANNO ſupradicto, Gallicæ naues duæ vſque ad Dominicæ viciniam prouectæ, carauella vna capta, quæ onuſta mercibus ad Caput-veli tendébat, ad orientale [1] Monæ inſulæ latus ancoras iecere prædam aliquam exſpectantes. In earum vna Cantabri aliquot (Biſcainos vulgò vocant) vehebantur. Poſtquam eius rei certus nuncius ad regios Præſides, qui iuri dicundo in Dominica præerant, allatus eſt, liburnicas duas, quæ in portu ſtãtes onera & diſceſſum in Hiſpaniam parabant, celoces duas, & myoparonem vnum armant, eíque claſsiculæ Carionem Trianam præficiũt. Ille ſoluit: Galli ſequenti die Prætoriam nauim, cum celoce vna ceteræ claſſi præeuntem, proſpectantes, ratíque nauim aliquam onerariam eſſe quæ in Hiſpaniam commearet, læti admodum ſeſe ad pugnam comparant.

Hiſpani, Galli ducis ſecor dia Gallos vincunt.

Verùm vbi mox propinquior conſpectus duas alias naueis & myoparonem aperuit, viderúntque eas naueis rectà ad ſe tendere:

tūm Cantabri, qui in Gallicarum altera erant, veriti ne de ſe captis, tanquam ſubditis Regis Hiſpaniæ & perduellionis proditióniſque manifeſtis, graue ſupplicium ſumeretur: quòd miliari amplius adhuc ab hoſte abeſſent & commodiore nauigationis curſu vterentur, omiſſo omni ſociorum reſpectu curáque, vela ſubrigunt & fugiunt.

ALTERIVS nauis Prætor vbi ſe deſertũ ab ſociis videt, & iamiam ſibi imminere Hiſpanam nauim prætoriam cum celoce, neque alias ſuperuenientes procul, neque vllam fugæ viam patere, penitus conſternatus deditionem facere inſtituit. Itaque milites ponere arma iubet, quippe amentiæ fore non prudentiæ dimicare velle: quando nulla ſpes eſſet, ſe ſolum aduerſus quintuplicem hoſtium aciem pugnantem poſſe vincere: deditis verò (ſicut ipſi, quum vincerent, ſolerent) Hiſpanos clementer vſuros ex mutuis belli commerciis. Hæc Prætoris verba iracundè repulit Tormentarius quidam, Enimuero ſibi quidem, inquiens, deditionem non eſſe faciendam ſed pugnandum videri: & eundem, ſuo iudicio, ceteris eſſe animũ. Equidem malle foriter dimicando mortẽ honeſtẽ oppetere, quàm tradentem ſe vltro in manus inimicorum vitam inglorium trahere. Si paueret Prætor, cur ad bellum iret? etiãſi quintuplices hoſtes eſſent, & ipſe ſolus, ſe tamen ipſos ne pili quidem facere. quippe Hiſpanos in iis oris militarium artium, maximẽ in naualibus præliis, planè rudes atque imperitos eſſe: in primis tractandarum

darum machinarum haud satis gnaros. Itaque fidenter spondere se quatuor tormentorum ictibus Prætoriam eorum nauim perfractam demersurũ: neque dubium quin, ea depressa ceteræ fugam caperent. Certè si Prætor huic Tormentario fidei atque autoritatis aliquantum præstare sustinuisset, ipsorum rebus melius consultum foret. Quum enim iudicassent omnes magnifica hæc eius verba rebus ipsis & factis comprobanda esse, iámque Gallicæ naui imminens Hispana, displóso tormento, clamaret, Adhuc adhuc pro Imperatore, veluti iam captæ insultans: illi extemplò tam horrendo tormenti fulmine responsum est, vt parum abfuerit quin perfringeretur.

GALLICAE prætor, à pugnandi animo alienus, confestim è foris desiliens, ignem è tormentarii manu abripit, alterum fulmen iam displodere parantis. Equidem si tum ignem tormento ille immisisset, globúmque perinde periculoso hostilis nauis loco, vt primum, intulisset, Hispana prætoria, vti dixerat, hauddubiè demergebatur. Immò nisi & ipse Hispanus præfectus mouendis scriniis aliísque oneribus intentus, foramen à globo factum stipare atque explere properasset, credo vel vno eo ictu perituram fuisse, multa iá acceptâ aqua. Itaq; sine certamine capitur nauis Gallica, & Dominicam abducitur, tam effusa ciuitatis lætitia vt si ipsa Gallia capta esset. Galli in custodiam traduntur, maximè qui rerum maritimarum periti erant: Prætor ipse in Almirantis domo propè assiduus erat: nauim

Hispani de captis aliquot Gallis triumphant.

tormentis,rudentibus, velis, ancoris ceterísque armamentis spoliatam & prouectam in altum, Hispani iniecto igni cremarunt. Ipsi mihi quum amicum quendam meum qui in vinculis erat inuiserem, cum Gallis illis sæpe sermo erat. Illi verò Prætorem suum probris & diris lacerabant, qui turpem adeo deditionem fecisset: vnde duriter & inclementer habiti grauissima incommoda paterentur. Paulò pòst diuisi in naueis quæ ex India soluebant, in Hispaniam missi sunt: in itinere quinque eorum qui carauella vna vehebantur coniurant in Hispanos, eósque de improuiso adorti in altum præcipitant. Ita potiti carauella, onusta saccharo & quindecim millibus ducatorum ex vectigalibus regiis, cum tam opima præda in Galliam aufugiunt.

Hispani coloniarũ suarum incolumitatem à Gallis pecuniaredimunt.

ANNO M.D.XXXVI.in Cuba insula, portum Auanæ inuectus myoparo vnus Gallicus perexiguus (à Gallis vulgò dicitur *Patax*) qui tempestate à Prætoria naui disiectus & eò delatus fuerat, oppidum ipsum cepit. Hispani quòd eius oppidi domus ferè ligneæ & palea tantùm tectæ essent, metuentes ne id Galli incenderent, septingentis aureis ducatis, incolumitatem municipii ab illis pacti sunt. Galli eo precio contenti, abeunt. Postridie quũ tres maiores naues è noua Hispania profectæ eò appulissent, Ioannes de Roias Præfectus eius oppidi eas aurum, argentum & quæcumque alicuius precii essent, in terram exponere, Gallorúmque vestigia subsequi, iubet. Illæ confestim singulæ ordine portu egressæ, præeunte Prætoria, scaphis ad pup-

pes religatis,haud procul oppido,in flexu promontorij cuiusdam,ad ostium vicini fluminis Gallos assequuntur. Prætoria nauis in Gallicum myoparonem sola inuehi non ausa,impetum sustinebat donec ceteræ naues adessent. Galli vbi hostem cunctari vident, neque illi satis esse ad lacessendam pugnam animi, aliquot tormentorum globos displodere incipiunt. Inde Hispanis tantus terror iniici, vt nulla defensione tẽtata,turpiter in fugam versi,& scapha etiã amissa, milites permistis nautis ingenti cum tumultu in terram euaderent. Aliarum nauium vna, quæ non procul sequebatur, vbi à Prætoriæ nauis militibus effusam fugam fieri videt,proram vertit & ipsa, & qui in vltima erant deinceps fugiendi exemplum sequuti sunt. Ita Galli primò territi ac propè certi captiuitatis, repentè fusis præter spem Hispanis, summa cum voluptate tres eorum naues corripiunt:ac denuo ad Auanam regressi,quum nummorum alterum tantum, quantum prius, vt parcerent oppido,à ciuibus extorsissent,inde porrò abiere.

Ex eo Hispani domus è lapide struere cœperunt,arcémque imponere portus litori, aduersus incursiones Gallorum bombardis & machinis ingentibus munitam. Situm est id oppidum in planitie mari vicina quâ oriẽtem spectat: domus instar, cuius porta optimè clausa cetera omnia circum nudà atque aperta sint,nullis cinctum muris,vt cuilibet quacumque velit eò pateat aditus. Itaq; eius arcis quã Hispani in ore ipsius portus immoliti erant,

Auanæ situs

certiores facti Galli, ad ostium Chiororæ fluminis (id sex millibus pass. ab vrbe abest) applicant: & circiter mediam noctem in terram egressi, de improuiso sub primam auroram magno tumultu vrbem inuadunt. Hispani nec opinato hostium aduentu & fremitu excitati, desilire è cubilibus & quà quisque poterat alius alia porta in siluas diffugere. Ita Galli ædificatam ab Hispanis in ea insula coloniam diripuerunt.

1 MONA *insula inter Hispaniolam & insulam S. Ioannis-de Portu-diuite, 17. gradibus ab Æquinoctiali linea Septentrionem versus, abest: exigua, depressa, & plana: sex millibus pass. id est tribus leucis, circiter in circuitu patet. Paucis Christianis & Indis habitatur. Piscinis abundat, aqua dulci & canceris optimis. Est & alia Mona insula Britanniæ proxima.*

2 *Auana, Cubæ insulæ colonia & portus, in septentrionali eius litore sita.*

Hispani per speciem colloquij Gallos circumuentos trucidant. Galli eorum perfidiam grauissimè vlciscuntur, & Hispanicas colonias in Cuba, San-Ioannis & Iamaica insulis diripiunt.

CAP. IIII.

ANNO LIV. flagrantibus inter Carolum v. & Henricũ Galliæ regem bellis, Gallica vna nauis ad Sã-iacobum, Cubæ insulæ caput, cum octoginta mili-

militibus, appellens, ciuitatem diripuit & exinaniit. Atque inde eueſtigio ad Auanam tendens, expoſitis ad Chioreram militibus, hora vna antè lucem oppidũ ingreſſi Galli, aliquot Hiſpanos ſpoliarunt: alij fuga ſe proripuere. Galli ſingulas municipij domus irrumpentes, opimam ſe prædam inuenturos rati, manibus propè vacuis reuerſi ſunt. Quippe Hiſpani quum ſæpius iam Gallorum populationibus vexati eſſent, veriti ne idem quoque deinceps accideret, facultates omnes ſuas in prædiis & villis habebant. Interea verò, dum Galli ſcrutandis & exhauriendis domibus intenti ſunt, duo Hiſpani à ſenatu Coloniæ ad eorum Prętorem mittuntur: primùm qui quàm multi illi eſſent, per ſpeciem legationis propiùs explorarent: deinde pretio cum illis paciſcerentur ne oppido ignem iniicerent. Quum de redimenda colonia & captiuis qui in Gallorum manus venerant inter eos ageretur, Gallus prætor ſex millia ducatorum pretium ſtatuit & flagitat. Hiſpani ſe inopes eſſe dicere, & omnes ſuas facultates eius ſummæ pretium æquare non poſſe. Itaque ea de re ſibi adeundos & docẽdos eſſe magiſtratus, ſine quorum & ſenatus ipſius ſententia nihil tranſigere ipſis per ſe licitum eſſet. Quare poteſtate abeundi à Prætore impetrata, fidéque data ſe poſtera die cum certo reſponſo reuerſuros, vrbe excedunt.

Hiſpani per ſimulationem cõpoſitionis Gallos circumueniunt.

LEGATI ad ſuos reuerſi, rem ad Ioannem d'Ories ceteróſque ciuitatis gubernatores referunt. Illi multitudine hoſtium cognita &

quantam pecuniæ ſummam peterent,in diuerſas ſententias abiere. Maior pars,enimuero pactionem omnem cum eo hoſte abnuere: Gallos ferro potius quàm auro arcendos: nec pecuniæ, ſed haſtarum & tormentorum ictibus explendos eſſe prædones iſtos pridem nouiſſima exempla meritos, qui latrociniis tantùm & rapto viuerent. Neque multitudine formidabiles eſſe,neque vt altero tãto plures eſſent, vel teruncio eſſe æſtimandos:ac vel paucos illos equos,qui ſibi ſupereſſent,ad eos proterẽdos ſufficere. Alij contrà ſentiebant, Tutius videlicet eſſe, ſæuienti neceſſitati ſummittere animos & ſeruire tempori, quàm ſeſe ac ſua omnia fortunæ arbitrio permittere: qui aliter cenſerent, facilè eo imprudentiam ſuam prodere,quòd hoſtem contemnerent. Quamobrem placere iterum mitti legatos ad Gallum prætorem, qui certiùs de pecunia ipſius voluntatem explorent:quòd ſi de pecuniæ impetratæ ſumma nihil prorſus remittere velit, attamen obligatæ fidei liberatione vtique illi ſatisfactum iri. Poſtremò vbi hæc ita præſtitiſſent, niſi conditiones placerent, tum alio conſilio,quodcumque optimum viſum eſſet, non intempeſtiuè vſuros. Sed multorum inconſulta opinio plus quàm paucorum prudens conſilium valuit.Itaque aciem inſtruunt, & familias, id eſt Numidica ſeruitia, armant Hiſpani, centúmque & quinquaginta circiter militum manu collecta, noctu apud Gallos omnia ſoluta & ſopita inuenturos rati, in vrbem irrumpunt, vociferantes San-iacobus,

San-

San-iacobus,& emiſſis pilulis plumbeis, quatuor Gallos interimunt, in iis Prætoris ipſius nepotem. At ceteri Galli, nihil defixis aut perculſis pauore animis, ſtratis excuſſi pedibus ſeſe excipiunt, & raptis confeſtim armis animosè propugnant. Nec tulere impreſsionem ex aduerſo factam Hiſpani, ſed ad primum glandium plumbearum nimbum, quem Galli effudere, turbati vertunt terga & ſiluarum latebris ſeſe ſepiunt.

PRAETOR ipſe Gallus totam eam noctem, ſtatione circa vrbem diſpoſita, in excubiis pernoctauit, ira ſupra modum incenſus propter cædem ſuorum ac ſui maximè nepotis, ſemet ipſe vltro incuſans, quòd Hiſpanorum fidei & promiſſis credidiſſet. Vt illuxit, à militum ſuorũ parte, quidquid picis reperiri poſſet, colligi iubet (erant autem in oppido multæ picis capſulæ eò ex Hiſpania conuectæ ad ferruminandos nauiũ textus) eáque inungi domuum portas, feneſtras, laquearia, denique vbicunque materiæ & lignei operis aliquid eſſet: mox ignem tectis iniici, & parietes ipſos ſolo æquari, atque à fundamentis erui. Iámque domus conflagrare cœperant, quum ipſe ad templum profectus, ne ei quidem pepercit. Id ſpectaculum flagrantis vrbis eminus è propinqua ſilua Hiſpanus quidam conſpicatus, equo vtique fretus, Gallorum ducem ſuppliciter ac demiſsè adiens, Fortiſſime Prætor, "inquit, non te ſatis habuiſſe ad explendum ani-" mum tuum vniuerſam ciuitatem ſolo æquaſſe, " niſi templo Dei etiam ignem iniiceres? Ad "

Galli perfidiam Hiſpanorum atrociſſimè vlciſcuntur.

Frustra pietatem venditat, qui fide sociali caret

hæc verba Prætor arroganter respondit, Homines, inquit, quibus nulla fides est, ne templo quidem indigent. Tandem verò dirutis domibus omnibus, arcem quoque ipsam direptã solo tenus deiiciunt: & dux, nauem portum inuehi, omnémque egestam ex vrbe prædam eò stipari iubens, ferocitérque Hispanis pestem minitãs, inde excessit. Paucos post dies quàm hæc acciderãt, ipse eum portum ingressus, deformeis adeo ruinas illas conspexi, vt vix vlla tectorum vestigia & situs dignosci posset.

SANGERMANVM colonia est in insula S. Ioãnis de portu-diuite extructa. eam quum mari vicinam Galli sæpe diripuissent, Hispani translatam ex eo loco in siluam quandam sex mill. pass. procul à litore introrsus in mediterranea retraxerunt, ita se nimirum tutiores & extra periculum futuros rati. Sed ne sic quidem ipsi satis delituerunt. Id enim vbi resciuissent Galli, ad siluestrem vsque illum nidum progressi sunt. In Iamaica insula Hispalim seu Seuilliam, viginti quatuor fermè tectorum oppidum, octo passuum mill. distantem à mari, diripuerunt.

Carthago noua, Hispano duce præeunte, à Gallis diripitur.

PER eadem hæc tempora Carthagine (ea est vrbs & prouincia Indicæ cõtinẽtis) Iudex quidam fortè nautam, cui aliqua de causa infensus esset, virgis cædi iussit. Ille mox liberatus in Hispaniam atque inde in Galliam transgressus, contractis quinque nauibus postmodum Indiam repetiit. Iactísque in Carthaginiensis portus ostio ancoris, centum milites

in

in ſcaphas nauium tranſgreſſos in litus exponit. Illi vna ante lucem hora egreſſi in terram, Hiſpanos omnes ſopitos opprimunt, domóſque vi irrumpentes, quæ partim ligneæ, partim ex arundinibus contextæ ſunt, omnes palmarum foliis contectæ, omnia tumultu & clamore miſcent. Nauta cum aliquot Gallis Iudicis domum ingreſſus, qui ipſum virgis cædi iuſſerat, eum repetitis ſicæ ictibus confodit: alij aliò ad prædam diſcurrunt. Hiſpanorum maxima pars fuga ſeſe proripuit, nonnulli interemti alii captiui facti ſunt. Ita direpta eſt & incenſa Carthago noua, vnde Galli ex manubiis & pretiis captiuorum amplius centum & quinquaginta millia ducatorum tulerunt.

ALIAE naues Gallicæ ante & poſt hæc omnem illam oram prætérlegentes San-Marthæ & Capitis-veli colonias, & alia loca, diripuerunt. Poſtremò, vt aliquando de his Gallorum geſtis agere deſinam, quo tempore in Cubagua vnionum piſcatus florebat, Gallica vna nauis eò fortè applicuit. Hiſpani, ea proſpecta & agnita, lintres duos patrios quinquaginta Indis onerant, eóſque arcubus & ſagittis armatos, aduerſus eam nauim mittunt, perſuadéntque qui in ea erãt pædicones eſſe, quos niſi perdere occuparẽt, egreſſuros in terram multiſque eorũ captis, tanquam feminis, ad nefandam venerem abuſuros. Indi prorſus ita eſſe rati, nihil intermittunt donec nauim aſſequantur.

Hiſpanicum ſtrategema in Gallos.

GALLI ſine vlla periculi ſuſpicione aut

metu, nudos homines otiosè cõuebantur, rati fortè, opinor, illos ſpectatum eò & ſui viſendi gratia confluere, aut ad commercium vnionum. Sed vt naui propinquarunt barbari, pro margaritis ſagittas in Gallos emittere, & eorum aliquos trãsfigerete. Galli qui vnionum, qui ibi capiũtur, peritiores eſſent quàm venenatæ illius herbæ, cuius ſucco Indi ſagittarum aculeos tingunt, poſtquã ſe ſaucios & lethales eſſe eas ſagittas animaduertũt, nulla interpoſita mora ſublatis velis, abeunt. Neque deinceps, quantum intelligere potui, nauis vlla Gallica eò applicuit. Ea arte atque aſtu Hiſpani iam pleni formidinis infeſtas Gallorum manus effugerunt.

1 SAN-IACOBVS, *primaria Cubæ inſulæ colonia & Epiſcopatus ſedes: tuto & tranquillo portu nobilis.*

2 IAMAICA *inſula, ad Orientem Hiſpaniolæ,* XXV. *ab ea leucarum interuallo diſcreta,* XVII. *gradibus ab Aequinoctiali limite diſtat. Eius caput noua Hiſpalis, & titulo Abbatiæ primariæ ſedes: cuius primus Abbas fuit Petrus Martyr Mediolanenſis, is cuius exſtant tres de rebus Oceanicis Decades.*

Catha-

Carthaginensium & San-Marthensium Indorum mores, & commercia. Hispani smaragdos & aurum ab illis extorquent: & pro beneficio, bella, seruitutem & rapinas reponunt.

CAP. V.

VNDECIMO post aduentum meum in Hispaniolam mense, nauim in Indicam continentem vela facere parantem conscendens, è San-dominici vrbe solui. Sexto post discessum die,[1] niuosi San-marthæ montes nobis sese aperuere, breuique inde ad Carthaginem appulimus, quam [2] quòd insulam ipsis portus faucibus obiectam habeat, vt Carthago noua in Hispania, ita Hispani nuncuparunt. Hęc insula, octo millia pass. in longitudinem, tria in latitudinẽ patens, quo primùm tempore Hispani eas prouincias attigerunt: tota Indicis piscatoribus habitabatur: nunc verò vix vlla mapalium reliqua vestigia exstant. Neque id mirum vlli esse debet: quando & aliis omnibus in prouinciis tum maritimis tum mediterraneis, quas Hispani transcurrerunt, vix miseræ vllæ Indicarum gentium reliquiæ reperiuntur. Tanti mali causa est, quòd illi populi, quandiu vires suppeditarunt, Hispanorum amicitiam accipere numquam sustinuere, propter intolerabilem eorum sæuitiam atque atroces iniurias in se ac suos ab istis editas.

Indi Hispanorum amicitiam respuunt.

FRVCTVVM, piscium, rerúmque aliarum vitæ tuendæ necessariarum copiam ha-

bent. Pudenda bombycino velo contegunt. In bellis nō minus fœminæ[3] quàm viri prœliātur: sagittæ venenatæ, tela sunt: hostes captos & cæsos mandunt, & multos quidem Hispanos eo modo carnes & frusta fecere, ceterísque omnibus ita, si possint, vtantur. Sollennia sua olim celebrantes, quam maximè festo & pulcherrimo cultu poterant corpus ornantes, bullis armillísque ex auro, vnionibus & smaragdis, brachia, crura, faciem, reliquásque omnes corporis partes impediebant.

PRAECIPVAE eorum merces, sal, pisces, piper [4], quæ in ea continentis loca deferunt, vbi ea deficiunt, & aliis rebus permutāt. Prosperis suis quondam temporibus pulcerrimos & nobilissimos frugum, fructuum, bombycis seu gossipij, pennarum, monilium, auri, multiplicium vnionum, smaragdorum, mancipiorum, aliorúmque suæ terræ commodorum, mercatus instituebant: ac mutuo inter se commercio quibus quisque egebat ea capiebat sine vlla cupiditate aut auaritia, &, Cape, aiebat alteri, hoc, & tu inuicem mihi istuc dato. Neque quidquam ferè magis apud eos in pretio est quàm esculenta & cibi. quamquam hodie maior pars earum gentium, quod à nobis hausit, iam tēporalia quoque hæc bona carissima habere & venerari didicit. Sed vel in hac corruptela non pauci reperiuntur, [5] qui non ea tanti nunc, quanti paulo antè, faciant.

Iudica in mutuis cō merciis simplicias.

[6] HIC quod mihi aliquando vsuenit referam. Quum fortè esuriens in domum cuiusdam Indi incidissem, petiissémque ab eo an

pullum

pullum gallinaceum venalem haberet: respon dit ille, Se verò habere, sed quid vellem contrà ipsi dare, petiit. Ego monetæ nummum vnum offero (Regalem seu Realem vulgò vocant) ille nummo è manu mea sumto, quærit quid pullo facere vellem: Comedere, inquam. Indus me contrà in faciem intuens, Regalémque inter dentes tenens, velut demorsurus, Christiane (inquit) si tu me vis dare tibi quod edas, præbe tu mihi vicissim quo ipse vescar. nam quod tu hîc mihi das, nullius vsus est. Quòd si nolis, recipe tuum Regalem, ego verò pullum meum comedam. Ita elusus ab isto, alterius domum me contuli, qui mihi pullum dedit.

Pecuniarũ contemtus apud Indos.

INTER Carthaginem & S. Martham ingens & rapidum flumen occurrit, quod tanto impetu instar torrentis in mare deuoluitur, hieme præsertim, vt retroacto æstu præterlabentes illac naues, facilè inde aquam dulcem capere possint. Gonzallus Ximenez doctor, Petri Lugi eius prouinciæ præfecti legatus, quum ditescere cuperet, cum XLV. Hispanis & myoparonibus duobus flumen illud subire aduersum aggressus, dum per circumiectas ripæ gentes vagatur, smaragdos aliquos reperit: quúmque ex ipsis intellexisset vnde illos su merent, progredi vlterius statuit, neque prius finem facere quàm cautes aut fodinas reperisset, quæ eas opes gignerent. Tandem quum aliquot prouincias peragrando emensus, in Bagottam principē ditissimum (ex falso vulgi Hispanorũ iudicio) incidisset Doctor, partim

Smaragdi apud Indos Occid. inuēti nouam auaritiæ Hisp. materiem & flammā subdunt.

gratia, partim rapina magnam auri vim ab eo extorsit, mox petiit vnde smaragdos sumerent. Bagotta Christianorum immodicam auaritiam deprehendens, vt eos suis finibus expelleret, illósque à se amoliretur, in valle Tunia effodi eas respondit. Hoc audito Doctor cum suis ab eo digressus, superatis montibus quibusdam quos Indi obtinebant, in vallem Tessucam peruenit. Eius prouinciæ regulus erat Simandoca. is quum Hispanos modestè & sine vllo detrimento per fineis suos iter facientes videret (quippe vetuerat Doctor seuerè nequis quidquam sine permissu indigenarum capere aut attingere auderet, ídque vt gratiam & bonam famam inter eas gentes sibi conciliaret) ille, inquam, eos nihil transitu prohibere conatus, hospitaliter etiam & comiter excepit. In primis verò Doctor ab eo de smaragdorum fodinis sciscitatus est. Regulus peramicè eum ad locum deduxit. Vigintiquinque circiter millia pass. ab ipsius ditione aberat tumulus editus, arido & nudo herbis atque arboribus solo. Ibi magnam vim gemmarũ à suis subditis effodi iubet, cásque cum aliis opibus atque auro Doctori largitur, nempe qui ea parui faceret, plurísque duceret salis lancem vnam quàm aurum omne & totum illum smaragdorum montem.

Fraus fidẽ in paruis sibi præstruit, vt quum ope repretium sit, cũ mercede magna fallat.

Barbari necessaria pulchris anteponũt

CVM hoc pulcerrimo & ditissimo munere ad San-marthanam coloniam Doctor reuersus, nuper inuentæ prouinciæ famam spargit, quæ

quæ adeo auro & ſmaragdis abundaret. Omnes viſendi cupido inceſſit: in primis Petrus Lugus ceteris auidior, arma, nauigia, equos, ceteráque ad eam expeditionem neceſſaria comparat: quúmque paucos circa ſe haberet milites, Carthaginem ad delectum habendum mittit. Vt libitum inſtructus, quum ad Bagottæ finium limites perueniſſet, & ad illum vicinóſque regulos Chriſtianorum aduentus fama perlata eſſet, ſceleiúmque ac facinorum quæ vbique nefanda ederent, ſumtis armis illi arcere vim aduenarum & libertatem ſuam propugnare properant. Sed vbi ventum ad manus, barbari omnibus ferè præliis vincebantur. Itaque quum & iam multis ipſorum cæſis res ad internecionem gentis ſpectare videretur: Chriſtianis verò noua ſubinde auxilia Carthagine & San-martha ſummitterentur, feſsíſque ac ſauciis recentes ſuccederent: ſpem omnem pellendi eos à ſuis finibus exuunt, victíque metu ne cladibus attriti ad vaſtitatem tandem redigerentur, abiiciũt arma & pacem expoſcunt. His artibus Hiſpani maximam eius prouinciæ partem ſubegere.

Diuitiarũ admiratio auaritiã, auaritia bella & cędes gignit

PETRVS Lugus leuibus aliquot præliis Indos expertus, & tranſcurſis gentibus multis omnia igni, ferro, latrociniis, quacumque ibat infeſta faciẽdo, cũ magna auri & ſmaragdorũ copia San-martham reuerſus eſt. Hæc prouincia ab Hiſpanis Granatæ-nouæ regnum dicta eſt, & Georgius Robledus Trib. mil. quum

ibi coloniam condidiſſet, Carthaginem eam numcupauit, propterea quòd omnes ferè eius oræ perdomitores ac coloni, qui ibi erant quum ipſe eò applicuit, Carthagine noua Hiſpaniæ vrbe orti erant. Illi magnam inde ſmaragdorum copiam effoderunt & porrò etiamnunc effodiunt.

1 SAN-MARTHÆ *portus in continenti Indiæ, vndecim tantùm gradibus ab Aequinoctiali lineâ in Septentrionem diſtat, ſub altiſſimis montibus, qui, mirum dictu, inter tantos ardores, opaci ſidique niuibus, primi nautis ex alto proſpectantibus ea litora aperiunt.*

2 MOX *ſub finem huius capitis aliam eius nuncupationis rationem videtur reddere. Sed hic loquitur de ipſo portu ſeu tota ea ora, quam obiectu inſulæ ſitũ Carthaginis nouæ, quæ in Hiſpania eſt, referentem. ſic vel Columbus vel primi Hiſpani nominarũt. Illic verò agit de colonia, quæ à Carthaginis Hiſpanicæ ciuibus, in nouæ Granatæ prouincia* XL. *paſſ. millibus à San-marthẽſi portu condita eſt. Porro obiectam Carthag. portui inſulam Barbari indigenæ vocant Codego, vti Carthaginienſes Hiſpani ſuam Scombriam appellant.* De *cuius ſitu vide T. Liuium Annal. lib. 26.*

3 ANNO M.D.IX. *Martinus Anciſus aduerſus Zenuenſes eiuſdem oræ accolas bellum gerens, vnam cepit* 20. *annos natam, quæ viginti octo Chriſtianos ſua manu interfecerat. Gomara Hiſt. Gen. lib. 2.*

4 TOTO *continentis tractu in quo Noua*

Carthago,

Carthago, etiam in Nouo regno, magnus est vsus piperis cuiusdam oblongi, quod maiore acrimonia preditum Orientali, magísque aromaticum & iucundiorem odorem spirat quàm Axi seu Capsicũ, id est Piper Indicum vulgare. Nic. Monard. de simpl. medicam. India Occid.

4 QVO *liquidiùs appareat quanto in contemtu diuitiarum viuant Occidentales Indi, hîc ex Ioannis Lerij, amici mei, libro quem nuper Gallicè de suis peregrinationibus edidit, bona fide transcribam ipsius cum Brasiliensi barbaro colloquium: "Mirantur (*inquit*) non mediocriter nostri "Tououpinambaulty (de quadam Brasilia gente "agit quicum Gallis societas erat) quum vident "Gallos alióśque aduenas è procul remotis terris "venientes, tantum laboris sumere vt Araboutano "suo (id est Brasilio seu coccineo ligno) naueis onu- "stas reuehant. Itaque magno natu quidam ex bar- "baris hunc in modum me super ea re aliquando in- "terrogauit: Quid sibi vult, inquit, quòd vos* Mair *"&* Peros *(id est Galli & Portugalli) tam procul "petitum ligna veniatis? Nulláne vobis ligna ad "focum tellus vestra suppeditat? Tum ego: Sup- "peditat, verò, inquam, & quidem magna copia: sed "non ex eo genere arborum quales vestræ sunt: Bra- "silium in primis, quod hinc nostri non ad vrendum, "vt tu existimas, sed ad tingendum exportant: sicuti "& vos eo funiculos vestros bombycinos, pennas, "aliáque rerum inficitis. Hîc ille protinus excipiẽs: "Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus est? "Enimuero inquam. quum enim (vt hominis ani- "mum admiratione suspenderem) apud nos vel vnus*

» *mercator plures coccineos pannos, plures cultellos,*
" *& forfices (nota ipsi & familiaria exēpla subiiciēs)*
" *plura specula possideat, quàm quanta huc ad vos*
» *vmquā allata sunt: solus ille omne Brasilium coe-*
» *met, quo plures hinc naues onustæ redeunt. Ah!*
" *(inquit Barbarus) mira planè mihi narras. Mox*
" *eorum quæ audiuerat memor, percontari vltrà per-*
» *rexit: At, inquit, vir ille adeo locuples, quem tu re-*
» *fers, non moritur? Moritur, moritur (inquam) vt &*
" *alij homines. Ibi tum ille (vt isti Barbari commen-*
" *tari amant, & cœptum sermonem nullis interruptū*
» *diuerticulis, ad finem vsque haud absurdè perte-*
» *xunt) quærere ex me: Ergo, inquit, eorum quæ iste*
" *moriens bona relinquit, quis heres est? Liberi*
" *eius, inquam, si habet: si non habet, fratres, sorores,*
» *aut proximi eius adgnati. Quum hæc dixissem,*
» *Equidem (inquit meus ille haud sanè ineptus se-*
" *nex) facilè hinc animaduerto vos* Mair *(id est*
" *Gallos) esse insigniter fatuos. Nam quid traijcien-*
» *do mari tantopere vos fatigari necesse est, in quo*
» *superando (sicuti nobis quidem huc appulsi dicitis)*
" *tantum malorum exhauritis? Nempe vt liberis ve-*
" *stris, aut superstitibus cognatis, opes quæratis. Tel*
» *lus quæ vos aluit, non illis quoque alendis sufficiet?*
» *Nos quidem, & liberos & propinquos habemus,*
" *eósque, vt tu vides, summa caritate amplectimur:*
" *sed quum confidamus fore vt post mortem nostram*
» *terra quæ nos aluit, eadē & illos quoque enutriat,*
» *in eo acquiescimus. Hactenus ille.*

Germani

Germani aliquot, Hispanorum exemplis edocti, Indos vexant. Illi iniuriarum pertæsi, quæsita morte intereunt. Valle-tuniensum religio, arma & mores.

CAPVT VI.

VELZARI (id est Velzarorũ, ij Germani mercatores sunt, procuratores seu mancipes) audito tam ingenti lucro oblato, è Valentiola profecti & ipsi, ac terrestri itinere asperrima loca & niuosos San-marthæ montes, ducibus Indis gnaris locorum prætergressi, tandem in Smaragdorum prouinciam perueniunt. Inde excursionibus factis & direptis aliquot gentibus, spoliis onusti in suam prouinciam remeant. Sed Indi vbi se assiduis iniuriis vexari & vndique opprimi à peregrina gente animaduertunt, pertæsi tot laborum & miseriarum, diris exsecrantes & blasphemantes Christianum nomen, vulgò siluas ingressi informem exitum deligebant. Fœminæ pariter ac viri certatim eò confluentes suspendia quærebant, & quibus frangendæ gulæ laquei deerant, vt in gente plerumque nuda, alij alios adiuuantes, deligatis ad ramos arborum comis, iactóque in præceps corpore, acerbissimis lamentis horrendo cum stridore atque vlulatu cœlum ac terras implebant, donec miserrimæ vitæ finem tandem inuenirent.

Sup. huius lib. cap. 5.

Indi vitam fugere, quàm Hispanicam tyrannidẽ perferre malunt.

Barbari etiam clarorum virorum exemplis ad virtutem accenduntur

VALLIS. Tuniç & finitimorum locorum incolæ [1] Solem vt præcipuum numen, colunt. In bellicis expeditionibus, pro vexillis & signis, clarorum hominum & bellico aliquo facinore illustrium ossa arundinibus alligata circumferunt, quo ceteri ad eorum virtutem imitandam, & pugnam cum hoste alacriter capessendam, accendantur. Arma eorum & tela, lanceæ è ramis palmarum, & enses lapidei. Regulos suos cum aureis monilibus, smaragdis, pane & vino sepeliũt: & in multa eiuscemodi ditissima sepulchra incidére Hispani. Accolæ ingentis illius suprà memorati fluminis [2] Caribes sunt, sicut & San-marthensis oræ indigenæ. Herbarum succo venenato sagittas inficiunt: & ante aduentum Hispanorum capitales cum Bagotta inimicitias & assidua bella exercebant. Strenui sunt, feroces, vltionis cupidi: ad bella Chiappem numen suum, velut victoriæ arbitrum, secum deferebant, eíque priusquam expeditionem inirent, lectas humanas victimas vel ex captiuæ alicuius fœminæ liberis, vel ex hostibus captis, mactãtes, pluribus sacrificiis litabant: totúmque ipsius simulacrum sanguine oblinentes, carnes inter se ipsi epulabantur.

Humanis victimis litare sibi cogit Barbaros Princeps huius mundi.

SI victoriam domum referrent, effusa cum lætitia cantantes, saltantes, & sese ad ebrietatem vsque potu inuitantes, hostium sanguine quos bello captos adducerent, Idolum similiter vngebãt. Victi verò, mœsti & confusi nouis sacrificiis Chiappem placare studebant,

vt

vt deinceps propitius ac volens adesset ipsis & victoriam daret. Multa præterea alia à me de earum gentium moribus referri possent: sed ne fastidium legentibus pariam, ad sequen tia propero.

1 SOLEM *vsque adeo venerantur, vt eum contrà intueri non audeant. Lunæ verò etiam, vt Soli, diuinos honores tribuunt. Gomara Hist. gen. lib. 2. cap. 72.*

2 *Caribes propriè dicebantur quondam, Boriquena, Dominicæ, Matitini, Cibucheiræ (hodie S. Crucis) insularũ incolæ: qui canois, id est lintribus monoxylis, vecti, Hispaniolensibus Indis bellũ inferebant. Creduntur Caribes illi insulares originem duxisse è Caribana, Vrabensis sinus orientalis ora, in continenti Indiæ Occid.* Caribes *autẽ homines strenui & fortes, Indico idiomate appellãtur. Vulgò hodie omnes arcu & sagittis infestos Barbaros Indicæ continentis accolas, ita numcupant.* Caraibes *verò apud Brasilienses, sacerdotes seu vates, dicuntur.*

Indiæ continens multis locis desolatur. Indi Hispanicam seruitutem præsidio & difficultate locorum effugiunt. Hispanis ægrè commeatus præbent. Pecuniam aspernantur.

CAP. VII.

IAM, vt ad meam peregrinationem reuertar, quum ad Carthaginem applicuissem: quòd nauis qua vectus eram, multam aquam acciperet, nec

inde soluere maturè posset, necesse me fuit aliam opportunitatem ad traiiciendum exspectare. Quadragesimo quarto demũ die myoparonem ad Nomen-dei tendentem conscendi. Nos oram semper prælegentes primùm in Vrabensem sinum, mox in portum Achlæ inuecti sumus. Oppidum id est, tantum à mari remotum quantum ballistæ telo bis adigi potest: ac tum ibi fortè octo erant domus Hispanis habitatæ: quamquam initio quum ibi condita colonia est, plures viginti erant: sed vt res eorum semper in peius lapsæ sunt, atque etiãnum labuntur, quòd mutuis cladibus & Indos & seipsos attriuerint: maior ferè pars ad meliores sedes quærẽdas alius aliò dilapsi sunt. Ac propè idem Antiquæ Darienis & aliis eius oræ coloniis accidit, vnde ab Hispanis vulgò demigratum est.

Achla, portus & colonia.

Vide sup. pag. 91.

OCTO antequam portum illum Achlensem attingerem, diebus, eò appulerat vna nauis, quę onusta mulabus San-dominica ad Nomen-dei vela fecerat. Ea quum ad oram continentis applicuisset, nec regionem calleret nauis Gubernator, pro certo habens se inferiùs ad fines Veraguæ esse, signum soluendi dedit. Quúmque ratus se Nomen-dei versus nauigare Carthaginem tenderet, ad os portus Achlensis applicuit. Gubernator quum nec quò iret neque vbi esset sciret, & suspensus animi terram prospectaret, fortè accidit vt Hispanus quidam illac propter litus inambulans, nauímque in portus faucibus stantem

consp-

conſpicatus, aberraſſe eam à curſu regionis ignorantia ſuſpectaret. Itaque confeſtim domum recurrens arreptum mantile haſtæque alligatum è litore ſublimè erigit. Qui in naui erant, ſigno conſpecto, portum intrant mulásque in litus exponunt.

CETERVM mercatores, ſi eas rurſum in nauim imponerent, penuria pabuli & incultu hauddubiè perituras rati, nauem ad Nomendei mittere, & ipſi mulas terreſtri itinere Panamam deducere, inſtituunt. Ergo ſeſe comparant, commeatus prouident quantum ad iter ſufficere videbatur. Interea me rogant vt comitari ſe vellem: diſcedimus præeunte nobis Hiſpano quodam non admodum perito duce itineris, & viginti Æthiopicis mancipiis quæ ex mercatorum familia erāt. Singulis ſecuris in manu aperiendo itineri erat: quippe abſque eo nulla tranſeundi ſpes, quum denſarum arborum rami alius alio implicati & coeuntes vt perpetuam ſepem obiicerent.

IAM XIV. dierum ſpatium emenſi eramus, vixdū dimidia itineris parte & paulo amplius confecta, neque vlla earum gentiū veſtigia cō parebant quibus eæ terræ antea frequentibus habitari conſueuerant, quum proſperis rebus vterētur. Iámque mercatores, deficiēte annona, mulam vnam ad veſcendum mactare conſtituerant, quum ecce veſperi ſub occaſum ſolis è vertice montis cuiuſdam, ſumma cum omnium voluptate, ingentem fumum euolui proſpicimus: dux viæ Indici alicuius mapalis id ſignum eſſe monuit: ſibi tamen haud feſtinandum videri: ſed ſecundam noctis

Hiſpani cōmeatus & hoſpitia non reperiūt vbi ipſi ſolitudinem fecere.

vigiliam exſpectandam eſſe, qua Barbari nec opinantes & ſopiti opprimi poſſent. quippe (aiebat, optima ratione quod dixerat confirmans) ſi nos eveſtigio rectà ad illos iter capeſſimus,ſimulac nos cōſpexerint, nihil vlterius cogitantes quàm nos cò veniſſe vt ipſos in ſeruitutem redigamus (vti fieri ſolebat priuſquā ex Hiſpania Edictum Cæſaris de eorum libertate allatum eſſet) fuga ſe proripient in ſiluas: nos verò vnde commeatus inopiam ſubleuemus ad peragendum iter non habebimus. Sic dictum,ſic factum:atque vt tutius lateremus, degreſsi è ſummis iugis vſque ad medium montis,magnam ibi noctis partem ſubſtitimus. Mox egreſsi latebris ad mapalia tendimus. Quatuor erant, & quidem permodica: quæ vt ingreſsi ſumus,& Indi tumultu irruentium excitati nos agnouerunt, horribili cum vlulatu vociferari incipiunt, *Guacci Guacci.* Id genus quadrupedis eſt apud eos, quod noctu illic vagari & rapto viuere aſſueuit. Eo nomine Chriſtianos ſcilicet vocant.

Hiſpani Chriſtianum nomē in tātum contemtū adduxerunt apud Indos,vt feris compararentur.

Nos interea ingreſsi omnes ferè qui in mapalibus erant comprehendimus,& ibidem perpetem eam noctem pernoctauimus.Id verò mihi affirmare licet, numquam me talem planctum vidiſſe,aut audiiſſe, qualis ea nocte ab illis, maximè à feminis,editus eſt.Quum enim pro certò haberent nos cò veniſſe vt omnes in ſeruitutem abduceremus,deſperabundos caput Mænadum ritu agitantes cerneres,tum inter ſe flebiles voces & queſtus miſcentes: mox capita terræ allidere, ferire manibus

Seruitus etiam barbaris odioſa.

manibus:dentibus etiam, inſtar ferarum frendentes morſu pannos appetere,ac deſpuere in faciem. Denique, niſi furorem eorum cohibuiſſemus, haud dubiè nonnulli ſibi vim attuliſſent.

TANDEM luce orta & finitis horrendis illis clamoribus, quam commodiſsimè fieri potuit ſpiritus eorum mitigauimus, ſigníſque & nutibus docuimus, non aliam ob cauſam ad eorum mapalia veniſſe, quàm vt alimentis repertis ad alterum mare cum mulis perueniremus, Neque verò etiam in poſterum illis de ſeruitute eſſe metuendum. ſiquidem edicto vetuiſſe Caſtellæ regem,ne vlterius pro mancipiis abducerentur.His aliiſque multis eiuſcemodi à nobis auditis recreati aliquantulum & acquieſcere viſi ſunt, fraudem tamen ſubeſſe aliquã ſemper vtique ſuſpectãtes.Itaque ab illis pane, piſcibus, fructibus & aprugna carne (Apri autem illi Indici,[a] ſeu agreſtes ſues, vmbilicum in dorſo gerunt) donati, viciſsim illos cultellis aliquot, & ſalis paululo, remunerati ſumus: quúmque inſuper illis nummos aliquot, ex eorum ſpecie quos regales vulgò vocant, dare vellemus,noluerunt accipere, dicentes eos ſibi nulli vſui fore.

Indi magno animo pecuniam ſpernunt.

INDE, quum dierum quatuor quiete recreati eſſemus, abeuntes nos Indus vnus vltro comitatus,tamdiu proſequutus eſt,quoad nos in rectam viam ſiſteret. Quum ab eo percontati eſſemus,numquæ Indorum præterea mapalia aut pagi in itinere nobis occurrerent,

Nulli prorſus, reſpondit. quippe Guacci, inquit, partim populationibus, partim cædibus omnia hæc vaſta fecerunt. Hoc edito reſponſo Indus domum ſuam repetit: nos octauo demum die maximis cum laboribus Panamam peruenimus.

1 EANDEM *eſſe hanc feram puto cum ea quam in Noua Hiſpania* Tecoani *appellant, quam tamen illius prouinciæ indigenæ vſque adeò non expaueſcunt, vt noctu ingredientem domos nil auerſati, nihilque timidius ad eius conſpectum eloquuti, quàm Tecoani, Tecoani, deligere etiam ex omni familia, quem velit, ad paſtum ſinant, felicémque eum exiſtiment quem illa corripuerit. Opimum autem maximè quemque illa & pinguiſſimum ferè pignerari conſueuit. Id ex Hiſpano quodam olim in Mexicana prouincia epiſcopo, poſtea verò ad veram religionem conuerſo, auditum à præſtantiſſimo viro accepi.*

2 *Idem confirmant, qui in Noua Hiſpania agreſtes ſues videre, Idem de Nicaraguenſibus apris ſcribit Gomara Hiſt. gener. lib.* 5. *cap.* 204. *Neque diſpares Braſilienſes ſunt, quos Barbari* Taiaſſou *vocant, de quibus Lerius Nauig. Braſil. cap.* 10. *agit.*

¶ *Panamenſis & Veneti emporij collatio. Quæ mercaturæ ab Hiſpanis in Indiæ continenti exerceantur. Hiſpanorum cum Italis duellum.*

CAP. VIII.

DICVNT

DICVNT nonnulli eius vrbis, Panamæ videlicet, emporiũ & negotiationes penè tantas esse quantæ sunt inclytæ ciuitatis Venetiarum. Absurdè id adeò, vt ab istis scriptoribus illustrissimam & magnificam ciuitatem Venetiam numquã visam esse existimem: quæ quidem neque opibus, neque imperii maiestate, neque mercatu, neque diuitiis, neque iustitiæ splendore vlla earum ciuitatum quascumque sol ambit, inferior est. Atque hauddubiè decem tantùm mercatores Veneti mercibus omnibus quotcumque toto anno Panamam importantur coemendis, ipsáque adeò solida etiam ciuitate, facilè suffecerint. Porro nequis me id eleuandæ gloriæ Hispanorum dicere ac per inuidiam putet, eius emporii integram descriptionem, simúlque Nominis-dei prodere volo. Sita est hæc ciuitas in " septentrionalis Oceani litore, vulgò mare Tramontanæ nominant.

Panamensis & Veneti emporii impar collatio.

De eo vide sup. pag 104.

PORRO quotannis ferè quatuordecim aut quindecim naues, maiores & minores, ex Hispania ad Nomen-dei commeare solent, quarum maxima mille & octingentarum amphorarum est. Aliæ aliis onustæ mercibus, quales ferè hæ sunt: vinum, farina, panis biscoctus, oleum, panni, sericum, denique aliæ res quascumque tum ad vsum domesticum, tum ad tuendam vitam, ferre solet Hispania. Ac nonnumquam vsuuenit tantam earum copiam eò importari, vt vel maior in ipsa Hispania non reperiatur, Ipse quidẽ vidi nonnullos

Nominis-dei emporium.

qui conuectas cò merces vt oliuas, ficus, vuas passas & alia eiusdemmodi, quum nullum earum pretium reperirent, pro naulo & vectura Magistro nauis relinquerent. Sæpenumero contrà tantam rerum omnium penuriam ibidem esse accidit, quòd naues à commeando metu Gallorum impedirentur, vt omnia contra auro æstimarentur & venderentur, vt vulgò dici solet.

CETERVM appulsis ad Nomen-dei nauibus, Mercatores onera & merces per flumen Chiaram exiguis lintribus mittunt in locum cui Crux nomen est (is xv. millibus Panama abest) ibique omnia Hispano cuidam consignant, qui rerum aduectarum custodiæ præest, donec à mulionibus Panamam deuehantur. Atque inde aliis nauibus ad [c] alterius illius maris oram stantibus, maior pars merces in Peruanam prouinciam, atque in omnes ingentis illius regni ciuitates Hispanis hodie habitatas, dimittunt. Si verò Panamæ simul & Nominis-dei ciuium & inquilinorum censum agere numerúmque inire libeat, vix, vel vt quum maximè abundarunt multitudine, quatuor millia capitum vnquam habuere. Ex quò Lectoribus facillimè colligere est, an meritò Panama emporij & mercatus amplitudine ditissimæ & illustrissimæ ciuitati Venetiæ æquare se possit.

[c] Australis ad cuius litus sita est Panama.

Hispanicæ iactantiæ censura.

SED in iis prouinciis Hispani reperiuntur nonnulli adeo vaniloqui & gloriosi, vt suimet laudandi nullum finem faciant, ij præsertim qui Italiam viderunt. Nonnulli dictitant se hanc

hanc aut talem arcem expugnasse: se singulari certamine congressos ex hoste victo semper decus tulisse. Alij, solertia sua atque astu ingentem & celebrem ciuitatem captam ac direptam fuisse: Vnum Hispanum quatuor Germanis, tribus Gallis, duobus Italis, contrà valere. Quingenti certè illorum hauddubiè, Venetiæ depictæ capiendæ facillimè suffecerint, perinde vt si ea casale aliquod esset è stipulis aut lignis compactum, vigintiquinque aut triginta fortè casas seu mapalia continens, quales fere sunt maximam partem ciuitates & coloniæ ab illis in India ædificatæ. Præter hæc plerique eorum, ex Hispania transgressi non modò in has Indiæ oras sed & in alias prouincias quascumque sub imperio tenent, vento tumidi iactant se ex stirpe Gotthorum, Gusmannorum, & Manricorum, originem ducere: mox verò vt patuit veritas, deprehenduntur in Hispania aut [1] subulci aut opiliones fuisse.

Hic locus admonet vt Hispani cuiusdam (Montanesio nomē erat) insignem historiam referam. Hic quum paulo ante memorabile ad Rauennam commissum prælium, Senis, magnifica Hetruriæ ciuitate, esset, ac fortè in circulum multorum inter se confabulantium, cùm nobilium tum ex plebe hominum, incidisset, magnificè superbéque virtutem efferre Hispanorum, ac ceteros præ illis despicere atque obterere cœpit: inter alias quidem raras eorum dotes, non alios mortalium rotandi ensis peritia ante Hispanos esse. Hæc

Hispanis militaris laudis virtutē nunquam etiam. vtinam cetera ad hunc modum.

verba paulo arrogantius iacta adolescens quidam Romanus (Iulianum vocabant) Parionẽsi vrbis regione, in medium progressus, excepit, &, si libet, inquit, tibi ô Montanesi, singulari certamine & paribus armis mecum congredi, faciam vt cognoscas nullum externum militem, nec bello meliorem, nec valentiorẽ Italo esse. Hoc responsum generosum & modestè factum omnes qui aderant, vna voce approbant.

Hispanorum cum Italis duellum.

Conuenit inter eos vt succenturiatum sibi quisque militem & socium legeret, & ad certamen solo gladio Hispanico & chlamyde vice clypei vterentur. Montanesius socium sibi adlegit iuuenem quendam Cordubensem sibi notum, qui gladiatoriæ artis & tractandi ensis peritissimus erat. Romano non defuit Ti racoscia Castellanus, adoptatus ab eo & amicè inuitatus ad participandum Italici nominis decus. Vbi dies dicta aderat, ad præclarum illud spectaculum tota propè Hetruria concurrit. Senensis magistratus liberum certamini locum concessit, celeberrimum vrbis campum, ei rei aptum, & ad Theatri similitudinem factum. Ibi tantis vtrinque animis concursum est, tantísque huic vel illi parti fa uentium studiis res celebrata, vt publicum decus ita præproperè ac temere in priuatorum manibus collocasse propemodum pœniteret. Hispani tandem, veterum gladiatorum ritu dimicantes, priores defatigati & victos se fassi sunt, iam decem & septem ingentibus vulneribus tum in facie, tum aliis corporis partibus

partibus acceptis, exsangues: quum Italis nouem duntaxat imposuissent. Hæc ludicra pugna non lætis tantùm passim vulgi sermonibus celebrata, sed & doctè à Poetis decantata est, quorum semper in Hetruria magna copia est.

1 FRANCISCVS *Pizarus, qui ditissimũ Peruanum regnum subegit, & Marchio fuit primùm pro spurio expositus, ac vix tandem à patre agnitus, sues puer quondam in Hispania pauit. Almagri verò, eius socij, natales adeo obscuri fuere, ut eius adhuc ignoretur pater. An autem hîc Benzo falsò vanitatem ementiendæ stirpis & nobilitatis in Hispanis reprehendat, testari possunt, qui in regno Siculo & Neapolitano primùm aduentantes Hispanos vidêre, cum calceis, aut sculponeis è sparto, reticulato opere consutis, sentos, squalidos, & planè albis, vt inquit ille, pedibus. Postquam enim degustatis Italiæ delicijs & vestitu serico, repente velut Circæo poculo in alios mutati, se subulcos aut opiliones fuisse obliti sunt, quæsitis titulis,* Dom-Diego & Dom-Fernando *vocari se iubent.*

**
*

¶Panamæ & Nominis-dei Hispanicarum coloniarum situs, Aethiopes fugitiui, Hispanorum negotiationes infestant.

CAP. IX.

NVNC vt Panamam, vnde deflexerã, reuertar, sita est ea ciuitas in planicie permodica ad Australis Oceani orã, mari adeo vicina, vt plenilu-niis æstus in domos quæ in eam partem versæ sunt facillimè restagnet. Eæ ferè partim arundinibus, partim materia conpactæ & propè omnes tegulis contectæ, quum ibi essem centum & viginti numerum non superabant. Cõmodum & tutum portum habet, sed exiguũ: æstu affluente, naues portum ingrediuntur: remeante exeunt, leuius tamen onustæ, ne videlicet tenuiori aqua destitutæ in vadis hæreant. Ceterum ita mare reciprocat, aquis in suum fretum recurrentibus, vt duorum amplius milliarium spatio paulo antè profundo salo mersa æstuaria reddat detegátque, & crebras tantùm alluuies & stagna relinquat. Paulo longiùs naues tutæ in ancoris stant, & scapharum ministerio ad merces accipiendas aut exonerandas vtuntur.

Panamæ situs.

ILLO autem mari ea ferè Panamam aduehuntur: Maizium, farinæ nonnihil, quod ex Peruanis prouinciis eò deportatur: gallinæ & mel. Vaccarum verò, suum, aurantiorum malorum, limonum, brassicarum, ceparum,

lactuca-

lactucarum, melonum, aliarúmque hortensiũ herbarum ibi summa copia est. Hæc prouincia Panamensis multis Indicis populis habitari & frequentari quondam solebat, eiúsque omnia flumina aureas arenas voluebant: sed omnia ab Hispanis exhausta & consumta sunt.

E Panama ad Nomen-dei vsque terrestri itinere L. milliarium spatium est. Primo die iter satis facile & commodum reperias: mox verò excipiunt siluæ, quæ vsque ad Nómen-dei pertinent. Medio fermè viæ interuallo flumen intercedit, quod propter multiplices mæandros & tortuosos flexus vix trium horarum spatio traiicitur. Hispanis verò etiam aliquot euenit vt hiberno tempore deprehensi in medio eius fluminis alueo, quum repentè fuso ingentibus procellis imbre excreuisset, neque illi locum opportunum quò se reciperent haberent, aquis haurirentur. Hispanum quendam ipse cognoui, qui in traiectu illius amnis, quum iam imbre auctus intumesceret, neque illi quidquam ad traiiciendum superesset præter vltimum euripum, seu brachium fluminis, mulam inequitans & auro monilibúsque quatuor millium ducatorum precii onustus, prærapida profluentis celeritate abreptus est. Fortè tamẽ quum ad ramum arboris adhæsisset, ipse incolumis ad terram euasit, rebus omnibus amissis, & solo thorace vestitus Nomen-dei venit.

HAEC ciuitas, porrecta ab ortu in occasum longitudine, ad mare posita est, in vmbi-

lico ingentis siluæ: insalubri & pestilenti loco, hieme præsertim, tum ob ingentem calorem & humorem terræ, tum ob paludem qua ab occidentali parte cingitur. Ergo colonorum ibi crebra funera: domus quales Panamę, quúmque in ea prouincia essem, in ea vrbe habitabant quindecem aut viginti negotiatores magnarii, qui mercimonia in solidum vendebant: ceteræ domus & tabernæ propolis, aromatariis, nauticis, cauponibus aliarúmque aliquot artium necessariarum opificibus, occupabãtur. Omnes mercatores qui Nominedei domum habent, habent etiam Panamæ, ibíque tandiu commorantur quoad diuites euaserint.

Nomen-dei cælo & solo graui colonia

In Septentrionali eius vrbis parte portus est multarum nauium capax. E rebus ex Hispania eò translatis pestilens illud solum has producit: limones videlicet paucos, aurantia mala, raphanos caudæ muris crassitudine, brassicas, lactucas, sed eas perexiguas, perpaucas, nec admodum bonas. Cetera ex Hispaniola, è Cuba, Nicaraguæ prouincia, eò importantur, Maizium nempe, Cazabi panis, caro salita, porci, battatæ radices: è Panama vaccæ, quum non ferè aliunde carnis recentis illis copia sit. cetera, vti antè dixi, ab Hispania subuehuntur.

Vt Hispani seruos sic serui Hispanos vexant.

Non procul Nomine-dei, ad Orientem, siluas tenēt aliquot fugitiuorum Æthiopum populi, qui multos Hispanos à Pręfectis prouinciæ in suam perniciem missos trucidarunt Illi quum ad ripas fluminum, quæ siluas illas interflu-

interfluunt, mapalia Indis habitata fortè repe rissent, cum illis fœdus atque amicitiam pepi gere. Veneno tinctis & ipsi sagittis vtuntur, multíque eorum iter quod Panamam fert obsidentes, quoscũque Hispanos capere possunt, omnes barbarum in morem lacerant & necant. Adhæc quum hyberno tempore propter reflantes ventos, lintres quibus merces per flumen Chiaram deuehi solent, ad [c] Crucis stationem tardiùs sæpe perueniant, mercatores moram pertæsi, terrestri itinere mercimonia aliqua mittunt: vbi si obtigerit (vt sæpe fit) agasones in Æthiopas illos fugitiuos incidere, tum illi, mercibus omnibus ereptis, Numidas seruos, qui mulas agunt, intactos abire sinunt, si sese ipsis adiungere noluerint. Hæc in summa negotiatio est, hoc commercium ẽporii Panamæ & Nominis-Dei.

[c] Sup. pag. 176.

Iam verò quum superiùs asperrimi & sæuissimi soli Veraguæ prouinciæ descriptionem exequi promiserim, reddi commodè hoc loco puto: ídque vt iudicent Lectores quantum intersit aliqua de re ex ore & iudicio alieno, an propria experientia, differere.

lib. 1. cap. 21.

1 ÆTHIOPICOS *seruos designat, quos Hispani è Nigritarum prouincia in Indiam deuexere. Ii enim iniquis laboribus & intoleranda Hispanorum sæuitia oppressi, tum in Hispaniola aliísque Insulis, tum in Continenti tumultus aduersus Hispanos mouent. Nonnulli etiam Barbaris iuncti, in totum Hispanicum iugum excussere. Vide suprà huius lib. cap.* 1.

¶ Veraguæ asperrimæ prouinciæ descriptio. Did. Gottierez Præfectus eam inire audet. Eius regulos beneficiis demulcet. A militibus famelicis deseritur: alios Nomine-dei arcessi curat

CAP. X.

ANNO Salutis nostræ M. D. XL. Didacus Gottierez Mantuę Carpetanæ ciuis (Madritium vulgò vocant) à Cæsare Carthaginis nouæ, prouincię ditissimæ, Gubernator dictus, ex Hispania soluit. Appulsus ad Nomen-dei, phaselo per [1] emissarium seu alueum lacus Nicaraguam petit ad delectum militum habendum, quibus stipatus prouinciam suam iniret, Eius oræ Pręfectus erat Rodericus quidam Contreras: ibi propter simultates inter eos exortas Didacus duos circiter annos tempus frustra terit. Tandem interuentu Episcopi reconciliata inter eos amicitia, quum Roderico sermo apud Didacum institutus esset de ipsius Præfectura, monet horribilem illam regionem propter asperrimas siluas & inaccessos mõtes nulla ratione posse subigi: neque equis tantùm imperuiam esse, sed pedites quoque ipsos intolerabili cum labore vix eâ iter facere posse. Omnes porro duces ac præfectos, qui eam intrare ausi essent, partim fame absumtos, partim ab Indis trucidatos [2] omnes ferè Hispanos qui eorum auspicia sequuti essent destituisse. Itaque si eò ire sententia ipsi staret, consulere se vt c. Hispani statiuis ad mare positis ter quaterve in anno per æstatem modò in hanc modò in illam

Veragua asperrima regio.

illam partem populabundi excurrerent, prædásque agerent ex iis populis qui omnes auro abundarent. Se verò fidem suam iureiurando obligare, si in manubiarum partem veniret, ipsi exercituíque eius res omnes ad victum necessarias suppeditaturum, qualis in India institui solet. Ad hæc verba Didacus respondet, Enimuero eam prouinciam à Cæsare non ea lege sibi attributam, vt eam exinaniret latrociniis, sed vt coloniis impleret: quòd si aliis fortuna aduersa fuisset, sperare, Deo fauente, eam sibi fore propitiam: inceptum quidem omittere non esse sui animi, multo verò etiam minus cum quoquam labores participare aut societatem coire velle.

His ita constitutis, iter apparat: Maizium, salem, suillas carnes, mel, gallinas, & alia coemit: rebúsque omnibus satis instructus cum sexaginta Hispanis, duabus myoparonibus Granata soluit, & secundo emissarij lacus alueo per quem venerat defluens, breui ad mare peruenit. Inde L. millium spatio oram prætervectus ad orientem, Suere flumine aduerso subiens, prouinciam suam ingreditur. Sex millia progressus inde à mari, ad eius ripam fluminis mapalia aliquot desolata & semiruta prospiciens in terram egreditur, & vt eius loci ac temporis necessitas ferebat, præsidium & hospitium sibi molitur.

Huc obuiam ei progressi Indorum reguli, ignobilioris notæ aurum quod septingentorum ducatorum pretium æquaret, offerunt. Gubernator eos multa cum comitate & be-

nigno vultu excipit: quúmque neutri alteros intelligerent, variis nutibus significat, se eò venisse vt Salutis animarum iter rationémque ipsos doceret. Mox illos sphærularum precatoriarum ex vitro linea vna seu serto, crotalis, tintinnabulis, & aliis eiusce modi minutiis, muneratur. Inde sciscitando exsequitur vnde aurum peterent: illi longinquis è regionibus sibi peti respondent, ibique inter arenas fluminum ex asperrimis montibus decurrentium legi. Hoc edito responso dimissi & ad suos reuersi, subditorum aliquos interdum cum piscibus, fructibus, carne aprugna fumo durata, ad Gubernatorem mittebant.

Hisp. initio à salute animarum facto in aurum desinit.

IPSE multis iam diebus elapsis, quum propter incommodum anni tempus (hiems enim erat) vlterius progredi non posset, & Nicaragua subuecti commeatus iam deficerent, cœpit à Cacicis illis petere, vt se Maizio ad dies paucos iuuare vellent: se enim propediem vlterius progressurum. Illi quamquam nihil vehementius cuperent, quum cogitarent non alia re magis Christianos quàm alimentorum penuria & fame è suis finibus eiici posse: amicitiam tamen Gubernatoris sibi cordi esse simulantes, Maizium, sed quamparcissimè, ei summittebant. At milites quibus suo arbitrio vesci non licebat, tam anxiæ & miseræ vitæ pertæsi, noctu omnes ex composito fugiunt, quúmq; terrestri itinere propter litus ad emissarium lacus Nicaraguensis peruenissent, post biduum phaselos fortè repertos, qui à Nomine-dei veniebant, cóscendunt, & Nicaraguam repetunt.

Milites Hisp. præfectum deserunt.

GVBERNATOR desertus à suis militibus, nec quoquam comitatus præterquã vno suo nepote, quatuor famulis & remige vno, cauo in terram facto, defossa ibi vasa salis & mellis plena superaggesta humo obruit. Mox phaselum conscendens ad mare peruenit, Nicaraguam petendi animo: iámque oram soluebat, quum ecce trib. Barientus myoparone vno commeatu virísque onusto inuehitur, qui è Nicaragua in ipsius subsidiũ veniebat. Hoc nouo supplemẽto auctus Gubernator restitit: myoparonem verò Nomen-dei petere iubẽs, ei Alphonsum Pisanum nepotem suum præficit: cui traditis muneribus quæ à Cacicis acceperat, mandat vt quammaximè multos milites conscribat & adducat.

ILLE, vt ad Nomen-dei peruenit, de eius prouinciæ diuitiis dispersa íllico fama, viginti septem milites conscribit: quúmque per eos dies fortè in ea vrbe essem, eorum vnus esse volui, quamquam ab Hispano quodam iam pronectæ ætatis viro ea de re correptus. Is quum Carthaginẽsem prouinciam, S.Marthã & alia eius oræ loca permẽsus quindecim annorum vsu calleret, monebat ne ad eam expeditionem vllo modo abduci me sinerẽ: neque ipsius adeò Præfecti verbis ac pollicitis persuaderi: quippe illis mẽtiri & fallere nihil pẽsi esse dũ res suas agãt. Sin mihi eundi staret animus, saltẽ in aliud tẽpus differrẽ: interea rebus ipsis patefactũ iri, quorsũ ea incepta euaderẽt Apud me, qui tũ iuuenis & viuido ingẽtis animi vigore plenus essem, tũ ditescẽdi cupidus,

Salubre & senile consilium

Spes diuitiarũ cæca.

parum fidei atque autoritatis ea verba habuere: itaque proficisci statui. Abimus, & quarto inde die ad ostium Sueris fluminis appellimus. Sed quum mare intumescens subire nos alueum fluuii sine præsenti periculo non sineret, retrorsum vela dantes Zorobarenses insulas perlegimus, quæ in confiniis Carthaginis nouæ & Veraguæ prouinciæ iacent. Quum verò illa prouincia informis & aspera solo sit, hæc multo etiam peior est. Hæ insulæ exiguæ sunt & desertæ ab Indis incolis, qui in montes ex aduerso in Continenti sitos profugerunt.

Ibi propter contrarios ventos (quippe tum mensis erat Iunius, iis locis initium hiemis) septuaginta duos dies morati, toto illo tempore vix quatuor horas Solem conspeximus: quum assidui ferè & maximi imbres, tonitrua, fulgura, acrem adeo pertubarent, vt cælum ac terras misceri ac ruere crederes. Fulgetri radius in myoparonem delapsus, Æthiopem vnum & duos Hispanos exanimauit, ceteri afflati & attoniti restitere. Prætor myoparone ad continentis littus applicari iusso, tantisper progredi statuit, quoad in loca Indis culta & habitata peruenisset, vnde alimenta expediri possent. Sed quum totos octo dies per siluas, paludes & montes adeo præruptos, vt vel solo aspectu horrorem incuterent, absumsisset, peractum iam spatium relegens, terrestri itinere propter litus ipsum ire instituit. Ea via summis cum laboribus (quum nullo cibo propè vesceremur, præterquam

quam cochleis, & agrestibus pomis, quibus cercopitheci aluntur, assiduè in illis siluis ex arbore in arborem desultantes) tandem nos ad eum locum tulit vbi erat Gubernator.

VIGESIMO die postquam eò veneramus, myoparo noster portum subit: eum Gubernator illico in Nomen-dei remittit ad plures milites aduehendos: nos interea aliquot dierum quiete corpora refecimus. Inter hæc multas testudines inusitatæ magnitudinis cepimus, quarum ingens copia quatuor mensium spatio per ea litora diffusa est. quippe illæ in terram egressæ in arenis pariunt oua, vt crocodili solent: quæ mox vehementi solis calore maturantur. Nos detracto earum cortice & sublato adipe, quum eo ingentia fictilia vasa implessemus, carnis quoque aliquantulum saliuimus: sed ea breui corrumpebatur: quum recens quidem saluberrima & esui iucundissima esset.

Testudines inusitatæ magnitudinis.

1 NICARAGVENSIS *lacus ab Australi oceano* X. *aut* XII. *tantùm pass. millibus distans, in mare Septentrionale, à quo* C. *leucarũ spatio abest, nauigabili alueo sese exonerat. Quidam ex voce Hispanica* Desaguadero, *qua Emissarium sonat, fluuium vel solo nomine terribilem*, Xaguatorem, *fecit.*

2 NIQVESA *primus infeliciter eam tentauit, de quo lib.* I. *Philippus Guttierez Madriciẽsis, quum eam prouinciam cum quadringentis amplius militibus iniisset, anno* M.D.XXXVI, *omnes partim fame, partim venenatis herbarum succis,*

consumtos amisit. In quibus agri & semiuiui duo à sociis, fame in rabiem versis, mactati & comesti sunt. Anno M.D.XLVI. *Christophorus Pega à Lod. Columbo Almirante, ad deducendas colonias eôdem missus, nihilo mitiorem exitum habuit. Itaque Hispani eam prouinciam vt infaustam & indomitam reliquére. Gomar. Histor. gen. lib. 2. cap. 56.*

¶ *Did. Gottierez regulos Suerensis prouinciæ primò verbis delinit, mox vinculis onerat, & aurum ab ijs extorquere nititur. Cacicus vnus custodia elabitur.*

CAP. XI.

QVo primùm die portum ingressi sumus, Gubernator benignè me mēsę suæ adhibuit: quúmque summa cum voluptate mecum confabularetur, maxima pars ipsius sermonum de auro & argento erat: tum de bellis ac cladibus quibus misera Italia attrita fuerat, ac Mediolanensis ciuitas maximè: sed quum deprehendisset me haud satis libenter hæc audire, ex eo me adeo abhorruit, vt conspectum meum ferre non posset. Ceterum his quæ antè dixi prouisis, Gubernator inde soluens cum omnib. militib. phaselo suo, & quatuor Indicis lintrib. aduerso flumine subuectus, circiter xxx. millia procul à portu, breui in Sueri fluminis fines progressus est. Hospitium ei præbuit casa, quam eius

eius prouinciæ Regulus amœnitati dicauerat, quum piſcatum ad illud flumen ventitaret. Hæc caſa oui figuram referens, longitudine in XL. paſſus patebat, circumplexa arundinib. & palmarũ foliis contecta, quæ ſingulari opere nodis in ſemetipſos implicatis intexta erãt. Erant & alia ibi mapalia, verùm haud ſanè à vilioribus vulgatíſque abhorrentia. Gubernator hunc locum Ciuitatẽ S. Franciſci nominat, quòd eo die fortè illò appuliſſet.

Mox ei obuiam venere Sueræ & Chiuppę Cacicus, aliíque minores reguli, & fructus tantùm nonnullos ei obtulerunt. Ipſe comiter eos excipit, multum tamen demiratus quòd nihil auri attuliſſent: ac per interpretem Hiſpanum, qui cum Indis aliquamdiu verſatus erat, & eorum linguam mediocriter didicerat, ſignificat ſe eò veniſſe vt rem ſummæ ipſis conſolationi futuram aperiret. Porro quum prandij hora adeſſet, eóſque veſci ſecum vellet, menſæ adhibentur cum ſacerdote & interprete. Sed quum ibi nihil appoſitum eſſet præter gallinas & ſuillam ſalitam, neque Indorum regulis is cibus ſatis gratus eſſet, parcè admodum comederunt: ac plerique eorum cibaria, vt adpoſita erant, ſeruis ſuis humi recubantibus porrigentes aſpernari: quæ mox & ipſi per ludibrium obiicebant canibus.

Peracto conuiuio, Gubernator ſermonem de fidei rebus iniiciens, in hunc ferè modum exorſus eſt: In has terras veſtras, fratres & amici mihi cariſſimi, veni, vt "

Egregia verba, nisi Auaritia, omnia fœdaret, quę & ipsa Idololatria est.

Idololatriam expellerem, qua ad hoc vsque tempus blandis dæmonum illecebris vincti ac constricti fuistis. Deinde vt verum & ad salutem animarum vestrarum ferens iter perspicuè vobis exponerem. Nempe Iesum Christum Dei Filium descendisse è cælis in terras vt genus humanum redimeret. Neque aliam ob causam equidem sacerdos hic mecum vsq; ab Hispania profectus est, nisi vt vos Christianæ religionis rudimentis imbueret. Quamobrem vt Diuinæ legis obsequium, & Caroli Quinti Cæsaris, Hispaniæ regis ac totius orbis Monarchæ, imperium subeatis, animos & studia parate. Indici Reguli hac oratione audita, ne verbum quidem respondere, sed demittere caput, quasi ad omnia tacitè se assentiri annuerent. Ita è mensa consurgentes, domos quisque suas repetunt.

Hoc scilicet erat Indos conuertere.

SEQVENTI die Gubernator Hispanum vnum duobus stipatum Indis mittit ad duos Cacicos, qui in aduersa fluminis ripa manebant, vt illico fide ipsius freti, sine vlla formidine ad se venirent. Vt illi, quanquam ægrè, venerant, Gubernator in cellam penariam intromissos, catena quemque propria onerat: mox in cubiculum deductos ad lectum suum properè alligari iubet: vbi humo substratis foliis cubile, ligneo trunco puluini vsum præbente, vt ipsis mos est, somnum caperent. Hi duo Cacici, illi ipsi erant, qui quo tempore primùm Gubernator prouinciam inierat, septingentos ducatos aureos ipsi obtulerant, vti superiùs diximus. Inde ab illis sciscitando

exsequitur

exſequitur, vbi eſſent ea ſalis & mellis vaſa quæ ad mare deſcendens defoſſa reliquerat. Quippe quum miſiſſet qui quærerẽt, vacuum locum repererat. Illi ſe neſcire reſpondent, neque iis certè indigere quibus ipſi abundarent. Sed Gubernator hoc reſponſo nequaquam acquieſcere, immo vtrique minari malum, ni prorſus ipſi ſatisfacerent. Itaque iunior (Camachiren vocabant) ei amplius duo millia ducatorum, nempe auri maſſas, quamquam ignobilioris notæ, in formam ſuum, tigrium, piſcium, auium, & aliorum animalium elaboratas dedit.

Avaritia inexplebilis.

GVBERNATOR paruam auri copiam cernens præ ea quam ſpe ac cupiditate præceperat, ingentem ignem accendi iubet, adductóque in conſpectum ſolo Camachire, grandem ciſtam ante pedes poni. Mox illi ſeuerè interminatus, ni quatuor intra dies tantum auri adferret, quantum ſexies implendæ ciſtæ ſufficeret, fore vt igni cremaretur: à miſero illo regulo, oblato præſentis mortis metu, promiſſum extorquet. Is ergo quum id ſe facturum recepiſſet, ſeruos ſuos ad comparandum pretium dimittit. Ceterum per omnem Indiam indigenis bis térve in die ablui aqua mos eſt: quem morem quum quotidie ſeruaret Regulus captiuus, fortè accidit vt Gubernatoris famulus, cui deducendi illius ad flumen lotum cura incumbebat, domum reductum non ſatis fideli cuſtodia includeret. itaque noctu quæ eum diem ſequuta eſt euadit. Hinc Gubernator doloris vehementia ægri-

tudinem contrahit:& quoties ciſtam illam videbat dicere conſueuerat, vice auri,quod ſperarat, ſtercore implendam & percacandam eſſe.

Alii Cacici Sueræ & Chiuppæ, quum captiuos ſocios ita malè accipi à Gubernatore intelligunt,mapalibus ignem iniiciunt, frugiferas arbores fruticéſque cædunt, fruges & grana è campis in tuta loca deferunt,& vaſtatis agris vt hoſti ſolitudinem facerent,in montes perfugiunt.

Auaritia ne malis quidem minuitur.

In hoc rerum ſtatu,Gubernator,etſi morbo aliquantum impediretur,nihil tamen propterea intermittere quominus alterum Cacicum, qui adhuc in vinculis ſupererat, flagitando vrgeret, dictitans ſe ab illo certam auri ſummam expectare. Sed quamuis illum diu multúmque omnibus machinis oppugnaſſet, minaretúrque ſæpenumero ſe occiſurum, ni ab eo aurum acciperet, cacicus tamen quum ſibi aurum non eſſe affirmaſſet, in eo ad extremum vſque conſtanter perſeuerauit. Tandem Gubernator ira incenſus, niſi aurum adferri ſibi maturè procuraret, raptari ſe illum & canibus obiici iuſſurum, apertè denunciat. Ad hæc Cacicus intrepidè, Mirari ſe, ait, Gubernatorem adeo vaniloquum & mendacem: quando toties cædem ipſi minatus, re ipſa nondum patraſſet. Sibi quidem mori optabilius eſſe,quàm ita in vinculis anxiam vitam trahere. Se fidei eius credentem, vltro in poteſtatem eius veniſſe, quum ab eo comiter ſe acceptum iri, nihil verò minus quàm ita fœdè cruciari,

Ingenuæ & magnanimę libertatis in Barbaro exempiũ.

cruciari, ſperaret. Ad vltimum addidit, ſe non poſſe imaginari quod genus hominum Chriſtiani iſti eſſent, qui tot ac tam nefanda ſcelera per omnia quæcumque adiiſſent loca ederent. mirari ſe, quomodo tellus adeo patienter tam immanes beluas alere & ferre ſuſtineret. His verbis Gubernator perculſus, & ab ingenti iracundia defixus in ſilentium, nihil reſpondit niſi, Iure captúm illum à ſe cuſtodia attineri, vt, ſublato ſale & melle, furti compertum.

Did. Gotierez, rebus parum ex voto fluentibus, paulatim contabeſcit. A Barbaris interficitur. Indis equitatus formidabilis.

CAP. XII.

INTER has rerum vices Gubernator ſex Indos ſcapham ad mare miſerat ad quendam ſuum clientem, vt ab eo balliſtas, clypeos, aliáſque ſarcinas acceptas adueherent. Illi rebus omnibus acceptis & ſcaphæ impoſitis, curſum auertunt, neque poſtea aut viſi, aut de iis nuntius vllus ad Gubernatorem allatus eſt. Ipſe ſcapha amiſſa, Cacicis fuga ereptis myoparone non remeante, quum etiam penuria commeatus maior pars militum fugam ſpectaret, anxius mœrore & triſtitia contabeſcebat. Poſtremò quum nihil iam

Indi toties ab Hiſpanis decepti eos aliquãdo fallunt.

melioris ſpei aut remedii ſupereſſet, velut amens & conſilii inops in mediterranea progredi ſtatuit. Itaque quum militibus iter pronunciari iuſſiſſet, & quidquid frugum ſupererat, quod exiguum erat, inter omnes diuiſiſſet, infirmos & ægros ad mare dimiſit, ac cum iis vnum ex domeſticis ſuis, qui Alphonſum Piſanum moneret, vt ſimulac ad portum myoparone applicuiſſet, ipſum ſequi maturaret. Se verò, vt ille præeuntem veſtigiis conſectari poſſet, crucibus per interualla diſpoſitis itinera ſignaturum.

IAM verò omnibus ad expeditionem accinctis, Cacicus vbi intellexit ſe cum aliis ſuis Indis & impedimentorum parte à Gubernatore abduci onuſtum ludibrio atque oſtentui: tantum ex ea re mœrorem animo accepit, vt puerilem in modum crebros gemitus & planctus ederet. Tandem à Gubernatore precium pro libertate paciſcens, ſi ſolueretur, intra quatriduum magnam auri copiam pollicetur. Gubernator ei libenter vincula exemiſſet, niſi à familiaribus quibuſdam prohibitus eſſet: quum illi dicerent eum ab Indo deludi & pollicitationibus vanis lactari. ac ſi quatuor præterea dies diſceſſum differret cõmeatus ad iter defore. Semper illi fore ſui redimendi copiam, in præſentia verò præſtare expeditos milites, hac ipſa nocte ad diripiendum eius populum mittere, quàm promiſſorum eius fidem opperiri. quippe ita & alimenta exercitui prouiſurum, & Indica

mancipia

mancipia ministeriis apta capturum. Id consilium Gubernatori displicuit, metuenti videlicet ne Hispani, si quos mitteret, eo deserto aufugerent.

ERGO iter ingredimur, vixque è tabernaculis egressi eramus quum præsagiens ego, quid nobis tandem fieret, Hispanum quendam his verbis affatus sum: Nos ad lanienam proficiscimur. Ille verò mihi respondens: Tu, inquit, vnus eorum es, qui volebamus isti vel inuito Principatum vnum acquirere. Quum quinque aut sex dierum iter emensi per siluas & montes essemus, nullo humani cultus vestigio nec tugurio reperto: atque inter ceteros montem vnum superassemus xv. millia pass. admodum in altitudinem, in descensu abruptum, adeo iniquis & arrectis saxis, vt virgulta & radices arborum circà eminentes sæpe retinere necesse esset, ne fallente instabili gradu in præceps deuoluere-mur: tandem ad ingentem amnem peruenimus, & ad eius ripam casas aliquot desertas inuenimus, quas venatoribus hospitium præbere consueuisse, repertis intus ossibus & capitibus ceruorum, tigrium aliorúmque animalium, cõiecimus. Ibi Gubernator biduum moratus, ac reperta magna copia eorum fructuum quos vulgò Mamei vocant, & propter exiguum flumen multis eiuscemodi radicibus quales sunt in Hispaniola eæ, ex quibus conficitur secundarius ille panis quem Cazabi vocant: optimi tamen illis saporis & quæ sub prunis incoctæ stomachum non læderent

De hoc fructu suprà pag. 125.

his,inquam alimentis repertis ſtrenuè famam expulimus.

VLTERIVS progreſsi, poſt triduum in biuium incidimus: quúmque Gubernator in eo viarum diuortio hæreret vtram eligeret dubius, Indum vnum ex iis quos ſecum captiuos ducebat interrogat, Vtra certius rectiúſque ad aliquem Indorum pagum ferret. Is quum ſe neſcire reſpondiſſet, Gubernator eum ab Æthiopicis ſuis mancipiis abſtrahi ad capitale ſupplicium iubet. Illi eum, vt erat imperatum, iugulant, dicendo, Malos homines hunc in modum tractari. Quum idem à Cacico percontatus eſſet, dixiſſétque & ille ſe neſcire: ab Æthiopibus corripi hominem, & alterius exemplo interfici iubet. Ille vbi eos tendere ad ſe videt, depoſito quod ferebat onere, caput mirabili cum tolerantia ad mortem inclinat. Barbari hominis conſtantia victus Gubernator, pœnam ei ſe remittere & vitam concedere, dixit.

Indi in tormẽtis mori quàm ſuos prodere malunt.

Eo loco tres Hiſpani fame adeo debilitati vt ſtare non poſſent, relicti: poſtea ab Indis trucidati ſunt. Sub eius diei veſperam Gubernator animaduerſo nobis nihil ad veſcendum ſupereſſe, quum eorum alimentorum quæ ipſe reliqua haberet, nihil cuiquam impertiri vellet, canes mactari & inter omnes diuidi iubet. Ego tamen partem meam paulo pòſt alteri dedi, quòd ex illis carnibus vermes efferueſcerent. Inde Gubernatorem adii, ſperans fore vt aliquid ab eo obtinerem: ſed

ſed ille me ad radices arborum delegans, iis me veſci iuſſit. Itaque Hiſpanus quidam eo reſponſo cum aliis audito, Domine Gubernator, inquit, quando proſperæ & aduerſæ fortunæ ſortem nobiſcum ſubire non vis, ſolus bellum gerito. His verbis Gubernator, ſimul Tribunorum precibus, permotus, etſi malè libenter, caſei trilibrem quadram in triginta quatuor partes diſſectam inter omnes diſtribuit: ita veſperam illam vtcunque tranſegimus.

Hiſp. militis libera vox.

EADEM illa nocte Gubernator coquo ſuo mandauerat vt fruſtum vnum ſuillę carnis coqueret: qúmque excubiarum agendarũ circa gallicinium meæ vices eſſent, illac fortè præteriens, ad ignem accedo. vbi quum dormientes omnes & ſopitos offendiſſem, arreptum confeſtim lignum cultello exacuo, demerſúmque in ollam veruculum illud ligneum in ſuillam defigo: extraho, & in peram meam recondo. Mox ad ſtationem meam & vigilias reuertor, multo lætior quàm ſi in ingentem aliquem theſaurum incidiſſem. Gubernator vt reſciuit, quamquam admodum iratus, nihil tamen grauius eloquutus éſt quàm, Scilicet id tempus eſſe ollæ ſine cuſtodia relinquendæ: ego verò valedicens radicibus arborum, ſuillam comedi, etſi paulo ſalſior eſſet.

Fames ſagax.

BIDVO inde quum ad ſyluam quandàm perueniſſemus, in ipſo ingreſſu Indum repente conſpicimus ponè arborem ſtantem.

Speculator is erat, qui ſimul vt nos animaduertit, mirabili pedum pernicitate ceruum æquans, ad prouinciæ regulum aduentum noſtrum ſignificatum abiit. Itaque ſequentis diei ſummo mane Indorum agmen repente in nos ingruit. Fortè Gubernator illa hora naturæ requiſitis parens, ab ea parte erat quà hoſtes aduenere: itaque primus ab illis interfectus eſt. Illi facto vlterius gradu, horrendis cum clamoribus, ſimul terribili ſtrepitu buccinis & tympanis excitato, omnes purpureo & nigro diſtincti corporà, penníſque coruſcantibus inſignes, & monilibus ac torquibus colla circumdati (qui mos bella ineuntibus Indis eſt) tumultuoſè in nos erumpunt.

Hiſp. Indos vexãtium præmia.

EGO quum enſem & clypeum arripere vellem, ad galeam cuiuſdam commilitonis mei offendi, quam ſub foliis latentem ille accipere non meminerat: eam caſu ita repertam capiti meo impono: atque eius quidem præſidio, per Dei gratiam, illius prælij diſcrimini ereptus ſum. Quum enim nos Indi lapidum nimbo obruerent, eam galeam crebris ictibus adeo ſignarunt, vt fabrili malleo contuſam diceres. Quum vtrinque ſemiquadrantis horæ ſpatio æquo ferè marte pugnatum eſſet, tandem multis interfectis Indis, ceteri terga vertére. Sed quum recentes alij ſubſidio feſſis venirent, nouus de integro labos nobis obiici: & noſtrûm magna pars inedia magis quàm prælij labore confecti, furentiúmque hoſtium tantæ multitudini impares, breui ſaxis ſudibúſque mactati,

Indorum de Hiſpanis victoria.

mactati, & palmeis contis in vtrumque latus transuerberati sunt. Ipse quum Tribuni nostri læteri hærens, eum saxo percussum extra siluam & moribundum ad terram collabentem vidissem, iam solus post arborem delitui. Ibi quum recenti clade confusus & consilij planè inops starem, duo Hispani cruore oppleti ad me veniunt, &, Quid hîc facis Mediolane, aiunt: quando nostri omnes occubuerunt, quin iter quâ venimus retexentes vitæ nostræ consulimus? Progredior ipse & alij, ac per medium vigintiquinque amplius Indorum agmē erumpimus. Omnes ij reguli aut primores erant, quibus lancea tātùm in manu erat, amictus nodo ex humeris dependens: corpora, vt ceteris, nullis coloribus picta. Eorum vnus telum mihi in guttur adigit: sed irrito ictu ob thoracem bombyce suffultum quo indutus eram. Tandem euadimus, nec procul inde in vertice montis sacerdotem nostrum reperimus, qui eò cū duobus militibus sub initium pugnæ aufugerat.

DVABVS inde pôst horis Alphonsum Pisanum trib. mil. obuium habemus, qui cum vigintiquatuor Hispanis Gubernatorem vestigiis persequebatur. Inter hæc amplius centum Indi necopinantibus nobis superueniunt, gladiis, clypeis & ballistis, quas nostris eripuerant, armati: circumfusíque saltando ac tripudiando ex iis nōnulli Hispanica lingua clamabant, Accipe aurum, Christiane, accipe aurum. Vbi tamen nos haud spernendo numero esse viderunt, terga vertêre.

Indi Hispanis auaritiam exprobrant.

Nos inde intolerandis cum laboribus & periculis vix tandem ad mare erepſimus: duo illi Hiſpani, qui mecum prælio exceſſerant, quum propter vulnera viæ laborem ferre non poſſent, feſſi ad radices montis cuiuſdam ſubſtitere. Venere poſtea duo adoleſcentes, qui in iis ſiluis, vbi prælium commiſſum fuerat, tamdiu delituerant, donec Indi abiiſſent. Egreſſi referebant ſe rei præſentis intuitu comperiſſe, Indos caput, pedes & manus Gubernatoris truncatas, ſimúlque duorum Æthiopum, extuliſſe, ceteros ſpoliatos nudatóſque in præterlabens illac fluentum abieciſſe: atque omnes manubias & ſpolia legiſſe præter ſaponem & oleum. E noſtris XXXIIII. Hiſpani & duo Æthiopes cecidere, ſex tantùm ſuperfuimus: ex hoſtib. multò plures cæſi ſunt. Quatuor fermè millia Indorum erant in acie, quãtum æſtimari potuit: ignaui tamen illi & timidi adeo, vt ſi quatuor tantùm equos habuiſſemus, numquam nos illi aggredi auſi eſſent. Indi enim ferociſſimum illud animal vehementius formidant quàm omnia Hiſpanorum arma: neque illud occultum habent, imò palam dicunt non Chriſtianorum virtute, nõ armis, tormentis, haſtis, gladiis aut balliſtis, ſe victos & ſubactos eſſe, ſed equorum ferocia & furore perterritos. Idque adeo experientia ipſa & præſens rerum effectus docet. Quæcumque enim loca pedeſtres adiere Hiſpani, quò equi penetrare non potuerunt, in iis ſemper ab Indis victi ſunt. In Mexico quidẽ, quũ primùm ea prouincia ab Hiſpanis tentata eſt, hominẽ

Hiſp. de Indis victoriæ, equis magis quàm ipſis debentur.

equo

equo insidentem vnicum & indiscretum animal esse Indi vulgò credebant.

1 INDIS *Occid. vsque adeo formidabiles sunt equi, vt & molossi, quum videlicet metuant ne ab illis vorentur, vt mille eorum pedites à tribus equitibus in fugam vertantur. Relat. Nun. Gusmã. sect. 7. Vide sup. lib. 1. cap. 24. Itaque multo post occupatam à Ferdinando Cortesio Mexicanam prouinciam, Barbari quum prætereuntes illac Hispanos equites honorificè exciperent, tum maximam curandis eorum equis diligentiã studiúmque, adhibebant. Primùm enim, ingenti hydria plena aqua equo adposita, non vulgari pabulo sed Maizio cũ viridi tum sicco implebant præsepe: mox equili multa herba cõstrato, rosas desuper & alios flores spargebant: idque non tam beneuolentia quàm metu, quem iam inde ab initio conceperant, quum à Cortesio domiti iugum accipere coacti fuerant: cuius rei ipsi præcipuam causam equis magis quàm Hispanis tribuerent.*

¶ *Hispani quo consilio expeditiones in Indiam susceperint. Ferdi. Sotti & Pamph. Naruaez infaustæ expeditiones. Ferdi. Cortesii in Mexicanos sæuitia & perfidia.*

CAP. XIII.

IAM ex iis quę diximus colligere possunt Lectores quo animo consilióve Indicas eas gẽtes subactas Hisp. sub imperium egerint. Etsi enim ferè in Historiis quas edidere, virtutes suas laudibus in cælũ ferãt scribántq; se assiduè in illis terris pro Christiana fide pugnasse: res tamen ipsa perspicuè

demonſtrat eos, in illis maximè prouinciis, ſola auaritia incenſos tot expeditiones & bella ſuſcepiſſe. Id verum eſſe argumento eſt Præfectorum & Gubernatorum, qui eò traiecerunt, varietas. Vbicumque enim aurum & opes non inuenere, ibi morari noluerunt. Eius rei exempla aliquot afferam.

Ant. Sedegni expeditio infauſta.

PRIMVM Antonius Sedegnus ſinum Pariénſem inuectus cum amplius ſeptingentis Hiſpanis, & auri famam ſequutus, poſtquam diuerſas prouincias per triennium peruagatus, diuitias pro ſpe ac cupiditate ſua non reperit, ibi habitare noluit. Ad extremum aduerſa valetudine correptus, breui deſperatione magis quàm morbo extinctus eſt: & ex tanto militum numero quos ſecum circumduxerat quinquaginta quinque tantùm ad ſinum regreſsi ſunt.

Ferd. Sotti in Floridam expeditio.

FERDINANDVS Sottus cum quingentis Hiſpanis in Floridam cum imperio & Gubernatoris titulo miſſus eſt. Hæc prouincia à Ioanne Pontio Legionenſi primùm inuenta erat: eóque nomine ab eo inſignita, quòd eò Reſurrectionis die appuliſſet, quem vulgò Paſcha floridum appellant. At Sottus ſimul vt prouinciam attigit, per varia loca diſcurrere, & incertis vagari ſedibus, quum pro certo haberet ſe ingentes gazas & theſauros reperturum. Ita oberranti quum aliquot Indi aureis fortè bullis redimiti occurriſſent, ſciſcitatúſque eſſet vnde aurum ſumerent: reſponderunt illi ſe ex longinquis regionibus petere. Ille ratus eos ita dicere vt eum finibus

ſuis

ſuis arcerent,iam ſatis gnaros quid Chriſtiani per eas oras quæſitum irent: cruciare aliquos cœpit, & tormentis fateri ſubigere vbinam aurariæ eſſent. Inter alia ſæuitiæ exempla ab eo edita hoc vnum inſigne eſt. Quindecim Cacicos captos iam in poteſtate habebat: niſi locum vnde aurum ſumerent, indicarent,minatur ſe omnes crematurum: miſeri illi metu mortis oblato conſternati, ſecuri de facilitate credentis:nec quid dicerent ſatis ſcientes,pro mittunt ſe intra octiduum in eum locum deducturos vnde aurum magna copia ſumeret. Iam duodecim dierum iter peregerant, nec vllum auri veſtigium aut indicium exſtabat. Itaque eluſus Gubernator & multùm indignatus,truncatos manibus dimittit.

Auaritiæ crudelis exemplũ.

HAVD ita multo pòſt quum vnus ex principibus eius prouinciæ regulis ad Gubernatorem viſendum veniſſet,munera ei Pſittacos duos & criſtas pennatas afferens,ſciſcitatus ex eo eſt,quis eſſet,vnde domo, quídve quærens veniſſet in eas terras,tot ac tam fœda facinora perpetrans. Gubernator per interpretem reſpondet,id quod ferè alii omnes duces & Præfecti, Se Chriſtianum eſſe, Filium Dei,creatoris cæli & terræ: veniſſe eò vt diuinæ ipſius legis notitia eas gentes imbueret. Ad hæc regulus:Si Deus tuus (inquit) iubet vt alienas terras latrocinando,vrendo,trucidando,nec vllum ſceleris genus prætermittendo, perambules, tibi maturè denunciamus, fieri non poſſe vt vel ei vel ipſius legi credamus. Hoc reſponſo repercuſſus Gubernator abiit, & modò in hanc modò in eam partem errans,

Indi à Chriſt. religione ob Hiſpanorum ſcelera abhorrent.

ſpe ditiſsimæ alicuius fodinæ reperiendæ o- miſſa condendæ coloniæ cura, quinto demum anno ſanguinis profluuio periit. Ita miſer vitam pariter & auri ſitim amiſit, & quidquid è regia Attabalipæ Peruani principis gaza manubiarum collegerat.

Auaritiæ merces.

Pamph. Naruaez expeditio ad Fl. Palmarum.

[2] PAMPHILVS Naruaez cum ſexcentis Hiſpanis ad fluuium Palmarum tendens (qui in eadem Floridæ ora, centum millibus paſſ. ſeptētrionalior Panuco eſt) cum dimidia parte exercitus in litus ignotum egreſſus: poſtquā aliò ſe appulſum, periti alicuius naucleri penuria, quàm quò ſperabat, intellexit, neque ibi vllū auri ſpecimen inuenit: Coloniā inſtituere neglexit. Interea quū ad veſtigandū fluuium Palmarum naues & alterā militū partē miſiſſet, ingenti infortunio ictus eſt. Naues tēpeſtate ad prominentia litorū eliſæ: Hiſpani propè omnes, hauſti fluctibus: pauci aliquot eiecti in litus, aliquot annos per eas oras latitabundi oberrarunt. Ad extremum [3] duodecim ex iis fame in rabiem verſi, alii alios morſu dilacerarunt. Denique è ſexcentis illis Hiſpanis quos duxerat, vix decem reduces annotati ſunt. Iſti quum Mexicum perueniſſent, publicè dicebant ſe in ægrorum tantùm ora inſufflantes, plurimos ſanaſſe, &, quod maius, [4] tres mortuos reuocaſſe ad vitam. Sed mihi, quæſo, ignoſcat eorum ſanctitas: ego facilius crediderim necatos ab illis quatuor viuos quàm vel dimidium mortuum ſuſcitatum.

Hiſp. mortuos à ſe in India ſuſcitatos venditant

IAM quid dicemus de Ferdinando Corteſio? qui quum nouam Hiſpaniam ſubigeret,

vbi mexicum regis ipsius Montezumę sponte ac voluntate ingressus est: atque in se frangendis Pamphili Naruaez conatibus obuiã ire necesse haberet (qui cum nongentis Hispanis ad Veræ-crucis coloniam appulerat: Dida i Velasquis Cubæ insulæ præfecti missu & mandato, vt eum oppimeret vel expelleret è prouincia, quòd Velasqui rerum à se ipsius auspiciis gestarum & nuper inuentæ oræ rationem non reddidisset, vt legatum par erat à summo Præfecto ad eam ipsam rem suscipiendam missum) quum, inquam, ipsum Cortesium Pamphilo aduentanti occurrere oporteret, Mexico egrediens Petro Aluarado trib. mil. cum ducentis & quinquaginta Hispanis præsidium ciuitatis & collectarum manubiarum custodiam committit.

Fer. Cortesij perfidia in suos, sæuitia in Barbaros.

QVVM fortè incidisset, vt plures Indi & plebeiis permisti nobiles, festo quodam ipsis die, canẽtes carmina cum tripudiis & sollenni saltatu per vrbem irent, accurrunt ad pompæ celebris spectaculum Hispani. Ibi simulac auro & variis monilibus fulgentes ciues conspicati sunt, victi effræni auaritia milites, victus & ipse Aluaradus, pudore omni pessundato, hostili rabie in pompam irruũt & turbam inermem promiscuè cædentes, multis vulneratis, multis interfectis, omnes omnibus illis ornamentis spoliant. Sed mox ab Indis tam indigno facinore ad rebellionem & vltionẽ accẽsis, maxima pars eorum Hispanorũ cęsa est.

Impudentis & effrenis auaritiæ exẽplum.

HIC parũ lætus nuncius ad Cortesiũ allatus, eũ, debellato Pamphilo, Mexicũ properè

reuerti coegit: vnde breui, non ſine maxima Hiſpanorum clade, ab Indis eiectus eſt. Illi poſtquam Montezumam regem ipſi ſuum, qui Corteſii partes fouebat, lapide grauiter ictum interfeciſſent, regē alium nomine Qualtimoc creant. Corteſius poſtea multis exhauſtis laboribus, multíſque ſubactis populis, nouo Hiſpanorum ſubſidio auctus, & ingens Indorum agmen ſecum trahens, Mexicum obſidione cingit, & tertio demum menſe vrbe potitur. Eminebat inter cetera, ſumma militum alacritas, pro certo habentium ſe ingentibus theſauris diutinam auri famem abūdè expleturos. Sed hiantes eorum cupiditates Barbari eluſere. Illi enim omne aurum argentúmqne ex publico priuatóque collatum, deſperata vrbis tutela, in lacum, in quo vrbs ſita eſt, proiecerant. Itaque Hiſpani ſpe irrita confuſi & frendentes, pleroſque ciuium, ira in rabiem verſa, torquere crudeliter incipiunt, ſubinde quærentes vbinam aurum eſſet. Sed illos, non verbera, non ignes (quamquam multi inter dolores exſpirarent, aut diſſolutis membris mutilarentur) peruicére quin conſtanter ſe ſcire negarent.

Auaritia Hiſp. ab Indis eluſa.

CORTESIVS ipſe, nihil auri argentíve ac ceterarum rerum quas vrbe excedens reliquerat, comparére vehementer miratus: nec ipſam adeò regiam Montezumæ gazam, quā ingentem eſſe fama tulerat, nec quæ ad ornatum templorum & cultum deorum dicata fulſerant: poſtquam ea vbi eſſent, nulla vi exprimi à plebeiis nobilibúſve indigenarū poſſe

comperit

comperit: Regem ipsum & Regium scribam corripi ratusque impares dolori aliquid de thesauris certiùs fassuros tormentis subiici iubet. Sed illi quoque tortorum manus constantia fatigauere, nec quidquam ab iis extorqueri potuit: donec ipse Scriba, quum lēto igni amburereretur, Christianorum sęuitiam increpans, miserabili cum gemitu sex intra horas vitam inter cruciatus finiret.

Indi constanter mori malunt quàm Hisp. auaritiam explere.

CORTESIVS quum regē quoque ipsum obstinato animo & superante patientia dolores mortem potius oppetiturum quàm quidquam proditurum cerneret, tormenta remoueri iussit. Verùm haud ita multo pòst, quum catenis onustum per varias prouincias aliquādiu velut ad spectaculum circumduxisset ei laqueo gulam frangi iussit. Proditum fama est indicio Indi cuiusdam atque accusatum, clam sollicitasse regulos quosdam vt manu facta Cortesium & Hispanos omnes necopinantes trucidarent. Tradunt alij Cortesium vt se eius custodiendi sollicitudine liberaret, iussisse interimi: quúmque is apud Cortesium tanti criminis argueretur, ille reum læsæ regiæ maiestatis videri eum dixit & iudicauit, quòd suos ad cædem ipsius atque Hispanorum clanculum conciuisset. De tormentis verò sic apud eum excusauit, id nimirum à se præter morem ac naturam suam, Quæstorum regiorum postulatu, factum, quòd intellexisset ei cognitum esse vbi Montezumæ gaza asseruaretur. Et Quæstor ipse regius qui aderat, adiecit, Id non à se alio consilio factum quàm vt regia vecti-

Perfidia Cortesii sæuitia & ludibriis cumulata.

galia augeret.

Iam, vtrum hæc quæ nunc edidi & innumera eiuſmodi alia quæ à me proferri poſſunt ſint hominum pro fide Chriſtiana pugnantiū officia & facinora, an non, nemo adeo hebes eſt quin facillimè iudicet?

1 Floridam *primus inuenit Ioannes Pontius Legionenſis, eámque hoc nomine inſignem fecit. De cuius expeditione vide infr. in noſtro De Gallorum in Floridam nauigatione libello, cap.* I.

2 *Pamph. Naruaez, is eſt quem Didacus Velaſquez, Cubæ præfectus, cum nongentis circiter Hiſpanis in nouam Hiſpaniam miſit, vt inde Corteſium vel viuum vel mortuum expelleret. Anno* M. D. XX. *Sed is vt prouinciam attigit, fallacibus verbis à Corteſio circumuentus, & præter ſpem in Cempoala vrbe captus: dum reſiſteret ac ſe manu defenderet, alterum oculum, & mox exercitum, amiſit. Diu in cuſtodia habitus, ac tandem liberatus, anno* M. D. XXVII. *ad Fluuij palmarum prouinciam expeditionem inſtituit, infelici exitu.*

3 *Fortè in ea ora adeo fœda tempeſtas & intoleranda vis frigoris inciderat, vt Indi quibus Hiſpani ad radices eruendas & piſcandum vtebātur cibaria expedire non poſſent. Itaque Hiſpani fame ad tantas anguſtias redigi, vt quinque eorum in Xamo eius ore litore, conſumtis omnibus alimentis alij alios manderent. Neque ex ijs vllus, præter vnum ſuperfuit, quum non haberet à quo manderetur. Digni viſi ſcriptoribus quorum nomina proderentur: Sierra, Didacus Lopez, Gonzallus Ruiz, Corral & Palacios: quamquam, vt tam horren-*

horrendum nefas premat Gomara, suo more, ab ipsis Indis comestos scripserit. Eo quidem adeò conturbatos offensósque ipsos Barbaros fuisse constat, vt si id maturè cognouissent, quotquot ibi erant Hispanorum cæde tam execrabile facinus expiaturi fuerint. Relat. Aluar. Nun.

4 *Id scribit de seipso Aluarus Nunez in sua Relatione: Indum videlicet quendam, quem multis signis verè mortuum esse constaret, ab se & socijs suscitatum. Penes autorem fides esto.*

5 Didacus *Velasquez, Cubæ Gubernator, Ferdinandum Cortesium ad nouam Hispaniam, à Grisalua nepote suo nuper repertam, occupandam miserat. Cortesius, iam continentis parte subacta, muneris sibi commissi Velasqui rationem reddere neglexit: sed rectà ad Cæsarem Relationem seu Commentarium prouinciæ repertæ & rerum ab se gestarum cum multis & preciosis muneribus misit. Id vbi renunciatum Velasqui, Cortesio, perduellionis damnato, magistratum abrogat & Narnaen ad eum prouincia expellendum mittit.*

¶Oua Crocodilorum edulia. Iguannæ lacertarum genus. Manati pisces. Suerensium mores. Animal gemino vtero insigne. Vespertilionum dirum genus.

CAP. XIIII.

CARTHAGINEM nouã redeo, vnde in hæc oratio diuerterat. Postquam ad mare, eo quo suprà dixi modo, peruenimus, ibi nos aliquot dies aduersa tempestas & tumidum mare detinuit. Sed dum ibi moramur, parua res sed iucunda auditu, mihi cum milite quodam intercessit. Ille canem fortè ad mare relictum, quum Gubernatorem in mediterranea progredientem sequeremur, inedia subactus mactauerat: quúmque eius partem igni torruisset, me ad prandium inuitauit, quòd ipsi de quadra casei (quam ab Alphonso Pisano trib. mil. emeram) desectam particulam liberaliter paulo antè elargitus eram. Sed quum accubuissem eóque cibo ita iucundè vescerer, vt nihil vmquam suauius edisse viderer in vita, ille repentè quæ ante me posita erant tollere & dicere, Frater mi, tu nimiùm comedis: ego vetulus sum & infirmus, tu iuuenis & ætate integra. Abi hinc, sodes: oh nolo te meo cane vlterius vesci. Hîc ego, quamquam non satis æquo animo, patienter tamen demisis auriculis abii.

Fames pudore caret.

TRANQVILLATO tandẽ mari, soluimus & ad emissarium Nicaraguensis lacus vela fecimus

mus,ibi Lusitanũ quendã assequuturi (Francisco Calato nomen erat) quem Gubernator noster, ob acceptos ab eo mutuò ter mille & quingentos ducatos aureos, legatum suum & Proprætorem designauerat. Sed per contrarios ventos, qui ad Nomen-dei nauigantibus afflabant,ibi vltra bimestre spatium summis omnium rerum angustiis & fama obsessi substitimus: ac nisi oua Crocodilorum nobis summa copia suppeditassent, quæ ad ea litora in arenis reperiebamus,certè maxima pars nostrûm inedia miserè contabuisset. Ea oua, anserum ouis magnitudine paria, si saxis allidantur cõtunduntur quidem,nec tamen franguntur. Itaque cultello ea recludi necesse est. Sapor eorum qualis muschi semiputridi, & principiò quum ab eorum esu abhorrerem, necessitas & penuria me ad aliorum exemplũ imitandum adegit.

Oua Crocodilorũ.

ANIMALIVM præterea genus quoddam quadrupes venabamur. *Iguannas* vocant, lacertulis nostris forma haud absimiles: quibus palea quędam è mento velut barba dependet, vertice etiam capitis crista, instar gallinaceæ, insigni: in dorso eminentes pinnas quasdam, velut spinas, subrigunt. Feminæ masculis præstant: oua earum carnium saporem vincunt: & ancipiti victu non magis terræ quàm aquæ assueuerunt.

Iguanna, serpens.

IN Nicaraguensis lacus alueo, multi & grandes pisces sunt: in iis vnum eorum genus qui ab Hispaniolæ indigenis vulgò *Manati* appellantur. Neque enim dicere possim quo

Manati pisces

nomine eum notent eius quondam loci accolæ Indi. omnes enim propter nefandas iniurias quas ab Hiſpanis perpetiebantur, in vicinas ſiluas ſe abdiderunt. Hic piſcis Lutræ propè formam referens, xxxv. pedes longus. xii. craſſus eſt: capite & cauda bouem referens: exiguis oculis, pelle dura & piloſa, coloris veneti, pedes duos elephantinis ſimiles habet: feminæ eius generis, vt vaccæ, catulos pariunt, eóſque gemino vbere alunt. Eorum piſcium aliquot ipſe vidi in perexiguis quibuſdam inſulis, tum etiam in careĉtis ingentis huius fluuii: in vrbe verò Nominis-dei ſæpe eorum carnibus vſus ſum, ſalitis videlicet: earum ſapor vt ſuillæ eſt. Scribunt nonnulli carnē eius piſcis guſtu vitulinę quamſimillimā eſſe, vnde è duobus alterum exiſtere neceſſe eſſe colligo, nempe aut Hiſpanum iſtum eam carnē tam auidè appetiiſſe vt multò ſuauior quàm eſſe videretur: aut certè vitulinam numquam deguſtaſſe.

Gomara Hiſt. nat. lib. 1. cap. 31.

Qvod ad mores Suerenſium Indorum attinet, à ſupradictis parum differunt, niſi quòd humana carne non veſcuntur: eorum lingua diſcentibus facilis: Terrā *Iſcha*: homines *Cici*: morbum *Staſa*: aurum *Chiarachla*, vocant. In ea prouincia aprorum montanorū, & ferociſſimorum tigrium ingens copia reperitur: leones etiam, ſed timidi, qui viſo homine fugiūt. Serpētibus quoque abūdat inuſitatę magnitudinis, ſed veneno carentibus: & cercopithecis.

Suerenſiū mores.

Aliud quoque ibi eſt animal (quod ab indigenis, *Caſcuij* dicitur) nigri porci ſpecie, piloſum, duriſsimo corio, exiguis oculis, auribus

Caſcuii animal.

bus patulis, vngulis fissis, breui promuscide munitum, vt elephas: barritu adeo terribili, vt homines obsurdefaciat: ceterum carne ad esum suaui.

Animal gemino vtero insigne.

PRODIGIOSVM præterea ibi aliud[3] animal viuit, cuius ventri natura alterum ventrem marsupii instar affinxit. quoties demigrat, catulos in eum loculum recondit & gestat. Id animal corpus & rostrum vulpis: manus ac pedes cercopitheci: aures vespertilionis habet. Ibi etiam pauones, phasiani, perdices & alia auium genera varia visuntur, sed lōgè à nostris discrepantia.

Vespertiliones diri

VESPERTILIONVM quoque dirum genus eam prouinciam infestat, qui noctu dormientium corpora morsu appetunt & rostro pertundunt: neque vsquam alibi per omnem eam oram quàm longè patet vsque ad sinum Pariensem, infestiores sunt eæ volucres quàm in ea prouincia. Mihi quidem aliquibus eius orę locis, Nomine-dei pręsertim vsuuenit, vt eiuscemodi striges nocturnę dormientis pedum digitos adeo leniter pungerent vt nihil persentiscerem: manè verò culcitram & toralia sãguine fœdata perinde mirarer vt si ingẽs aliquod vulnus accepissem: sed in hac prouincia numquam me rostris foderunt, quin sensu vulneris excitarer, & duabus tribúsue pòst horis grauiter ex plaga dolerem. Quinetiam alis sæpe ora euerberantes, si pedibus calceatis quiescerẽ, manus ipsas rostro feriebant. Itaq; quũ arcẽdę illi pesti nullã cõmodiorẽ opẽ reperirẽ parata sẽper in cubili ligamẽta

& fascias vulneribus habebam: & simulac rostrum defigi in me senseram, vulneratum locum fascia inuoluebam: is nullo præterea adhibito remedio, triduo aut quatriduo sanabatur. Atque hæc hactenus de Didaci Gottieris gubernatione.

1 IGVANNA *seu Iuanna, commune terra & aquis animal, non tantum immergit se fluuiis, sed etiam in arbores erepit. Horribile visu, iis qui eius naturam non norunt: sed adeo mite ac tacitum, vt nec stridens, nec ingemiscens, nec vinctum strepitum vllum aut clamorem edens, decem imò viginti dies, sine vllo cibo permaneat. Carne gustu & esu suauissima, ac propterea in deliciis: nisi quòd qui lue Indica laborarunt, si ea vescantur, recrudescentes & rebellantes pristini morbi dolores sentiunt. Serrata ei in dorso pinna inest: cauda prælonga, in tenuitatem desinens, & implicans se viperinis orbibus. Oua quadragena aut quinquagena singulis fœtibus edit, rotunda & nucis crassitudine, luteo albóque intus varia, qualia sunt gallinarum, eáque edulia: sed quæ in sartagine non oleo aut butyro, verùm sola infusa aqua vice olei, frigantur. Lacerti speciem habet hòc animal: itaque serpentibus annumeratur, sed innoxiis. Ouiedus Histor. natur. Indic. libro tertiodecimo, capite tertio.*

2 *Manati piscis, ab Hispanis, sic in Hispaniola numcupatus, quòd pinnas ad caput & veluti binas manus habet. Animal id gemino in terris & aquis victu, & amicum hominis, vt tali experimento patuit. Caramataxius Cacicus paruulum vnum*

vnum quondam captum XXVI. *annos in Guainabo lacu suis adibus vicino, velut in viuario, panis fragmentis aluit. His allectus piscis adeo cicur euasit, vt Delphinas veterum scriptis celebratos vinceret. Nam quocumque diei tempore inclamatus ab reguli domesticis*, Matto, Matto, *(ea vox Indis magnificum aut generosum sonat) velut ad familiare signum ex imo aduolabat, pastúsque è manu prabebat ascensuro dorsum: adeò vt egressus in ripam pastum in ædes vētitaret, & cum pueris colluderet. Siqui fortè animi gratia lacum transmittere vellēt, decem nonnunquam dorso exceptos indefessus trāsuehebat. Et ludicro diu oblectati sunt Indi: donec iniuria fugatus, per aliquot dies hominum conspectu caruit. Quum enim Hispanus quidam, experiri volens an corio tam duro esset quàm vulgò fama ferret, seu per lasciuiam, iaculum in eum intorsit. Piscis etsi ab ictu imperfossus mansit, infestam tamen sensit cuspidem: & ex eo simulac barbatos homines aut vestitos more nostro animaduerterat, frustra vocasses: nec vocatus, nec inuocatus veniebat. Tandem quum fortè Attibunicus fluuius in insolitam altitudinem creuisset, & extra ripas effusus Guainabo lacus sese immiscuisset, eius alueum sequutus facetus ille & sociabilis Matto mare & natales aquas repetiit. Martyr Ocean. dec. 3. lib. 8.*

3 *De vtroque hoc animali agit Petr. Mart. Ocean. decad. 1. lib. 9. & 2. lib. 9.*

¶ Franc. Fernandis & Franc. Montegij in Iucatanam expeditiones. Iucatanensium de Hispanorum dominatu querela. Fõdurensis prouinciæ desolatio, & indigenarum implacabile aduersus Hispanos odium.

CAP. XV.

NOs è Nicaraguẽsis lacus alueo egressi, duabus præterea comitati celocibus, quæ è Nicaragua onustæ commeatu decurrebant, decimoquinto die ad Nomen-dei appulimus. Ex ea ciuitate in occidẽtem nauigantibus & eam oram prætérlegentibus, quæ tota deserta est, mille fermè milliarium spacio, prouincia Fondurensis occurrit: & trecentis millibus vlterius, in eadem illa ipsa ora, Iucatana prouincia apperitur. Eam Hispanorum ducum primus reperit Franciscus Fernandez Cordubensis, qui vixdum in terram egressus, pessimè ab indigenis acceptus est. Ergo vigintiduob. vulneribus perfossus, & multis Hispanis amissis, ad Sã-Iacobũ Cubę metropolin spe irrita reuersus est.

Fr. Montegij in Iucatanã expeditio.

NON ita multo pòst, anno videlicet M. D. XXVII. Franciscus Montegius, audito Iucatanam ditissimam & quæstuosissimam esse prouinciam, è noua Hispania soluit, cum titulo Gubernatoris. Is vbi primum suæ prouinciæ litus attigit, cum quingentis amplius Hispanis, multis equis & copioso commeatu: conuenere eò velut ad eum visendum aliquot Reguli. Illi quum amicitiam ipsius appetere simula-

ſimularent, diu apud eum manſerunt: donec occaſione exſequẽdi facinoris oblata, eorum vnus dereptum è latere armigeri Æthiopis acinacem in Gubernatorem ſtrinxit. Interfeciſſétque ni ille rapto properè ferro ſtrenuè vim propuliſſet. illi nullo alio neque accepto neque illato damno ad ſuos ſeſe proripiunt. Ab eo Gubernator inſtructa ſuorũ acie, pluréſq; in manus diſperſa, Indos pluribus ſimul locis aggredi: & quæcũque caperet igni ferróq; vaſtare. Indi quoque & ipſi fortiter pro focis pugnabant. Sed ad extremum, poſtquam continuis nouem annorum cladibus attriti, iam propè omnes regulos & duces amiſerant, fractæque cum animis vires erant, tandem arbitro & poteſtati Hiſpanorum ſemet permittunt. Itaque Montegius prouinciam perdomitam & pacatã, iuxta mandata regia, inter ſuos diſtribuit, & vnicuique eorum quorum ope Indos debellauerat, Indicæ vnius gentis ius ac ditionem aſsignat. Inde ad condendas colonias conuerſus, Hiſpalim, Emeritam, Salmanticam & alias vrbes, exſtruit, quarum maxima vigintiquinque aut triginta fermè domibus habitatur.

His ita compoſitis, partim ſua, partim militum opera, Gubernator quum fortè cum Cacico eius prouinciæ quodam congreſſus (i Alquinotepis erat cẽtũ amplius ac decem annos vitæ egreſſus, qui tametſi baptiſatus eſſet, ſæpe tamen crebris ſuſpiriis & planctu teſtabatur quantũ ex eo dolorem caperet quòd patriam Hiſpanorũ armis ſubactam cerneret)

Is ergo in familiari ſermone cum Gubernato" re inſtituto: Montegi, inquit, quondam, me" iuuene, peſtifera quædam lues has terras inua" ſit, adeo ſæua vt vulgò homines incredibilem vim lumbricorum euomerent. atque eam calamitatem tanta peſtilentia excepit, vt neminem noſtrûm cladi ſuperfuturum crederemus. Præterea non multo ante aduentum tuum tempore, nos cum Mexicanis cruenta duo prælia commiſimus, quibus amplius CL. millia hominum cecidere. Sed hæc leuia fuerunt præ intolerandis ſæuitiæ & auaritiæ exemplis, quæ tu ac tui milites in nos edidiſtis.

Hiſpanorum dominatio Indis quauis alia calamitate grauior.

EA regio aſpera & ferè ſaxoſa eſt, fertilis tamen, & piſcibus, fructibus Maizióque abundans. Humanis victimis litant, earum tamen carnibus non veſcuntur: apud eos nullæ auri aut argenti fodinæ repertæ ſunt: vulgò magna apum examina alunt: bombycis ſeu goſſipii copiam habent: eo penulas ſindonum aut linteorum inſtar texunt, & ſubuculas ſine manicis. Id præcipuum vectigal patronis & principibus ſuis pendunt: eiúſque generis merces Hiſpani in Mexicum, Cubam inſulam, Fondurenſem prouinciam, aliáſque Indiæ regiones diſtrahendas diſpertiunt.

PORRO prouincia Fondurenſis (vt paucis eam abſoluam) quum primùm Hiſpanorum armis tentata eſt, quadringentis amplius Indorum millibus habitabatur: quum verò ibi ego eſſem vix octo mille ſupererant. Nam ab Hiſpanis partim cæſi in præliis, partim in ſerui-

Hiſpan. abſumtis, aut exactis incolis terras inanes in India obtinent.

ſeruitutem abducti & venditi, & intolerandis laboribus in fodinis exhauriendis conſumti, & propè in ſolitudinem redacti ſunt. Pauci quoque illi qui hodie ſuperſunt (vt & ab aliis gentibus quæ Hiſpanis ſeruiunt ferè fit) vbicumque locum aliquem aſperum, ad habitandum vtcumque commodum, inuenerunt, tametſi ægre, eò trãſlatis rebus ſuis omnes com migrauere, vt Hiſpanorum declinato conſpectu quamminimum ipſis oculi doleant: tantam illi earum gentium gratiam & beneuolentiam ſibi conciliarunt.

IN ea prouincia quinque coloniæ ab Hiſpanis conditæ ſunt, quæ omnes ſimul vix centum & viginti domus continent, eáſque maximam partem compactas arundinibus, ſtorea & palea contectas, maléque & infrequenter habitatas, iam videlicet propè exinanitis aurifodinis, quæ colonos allicerent. Caput earum Trugilium ſeu Turris-Iulia eſt, epiſcopatus ſedes, colli modico impoſita, vicina mari quâ Septentrionem ſpectat. Centum millibus inferiùs Portus eſt, quem vulgò Porto de Caualli appellant. Ab eo portu diei vnius itinere abeſt San-Petri ciuitas in plano ſita, montibus vicino, nec procul inde flumen Vllua, & lacus, in cuius medio tumuli quidam terrei, inſularum inſtar, herbis & virgultis conſiti, ſpirantium ventorũ arbitrio modò huc modò illuc vagi & inſtabiles feruntur.

OCTOGINTA millia paſſ. vlterius Comaiaga & Gratia-dei occurrunt, duæ coloniæ à ſe inuicem amplius centum mill. interuallo

discretæ. Is ager frigore aliquantum temperatus, frumenti mediocriter ferax est. Inde pulcherrima & amœnissima, sed iam desolata, vallis Olanchiana sequitur: in qua Hispani San-iacobũ vrbem condiderũt. ea viginti circiter domus cásq; male habitatas cõplectitur.

Hic vt legentium animis cogitandum subiiciam, quàm æquis oculis eæ gentes nos intueantur, hîc rem quæ mihi cum Indis quibusdam interuenit, lubens referã. Comaiagua fortè comite vno Hispano egressus, ad modò dictam ciuitatẽ tendebam: iámque quatridui iter cõfeceramus, nullo humanæ habitationis aut cultus reperto vestigio: quum consumtis cibariis omnibus quæ ferebamus, ad exiguum quendam Indorum pagum peruenimus. Ibi quamamicissimè fieri potest eos rogamus vt cõmeatu aliquo nos iuuarent: sed neque precibus, neque gratia, neque pecunia ab illis impetrari potuit, vt hospitaliter quidquã nobis facerẽt aut darent: sed diras imprecãtes nobis, quum etiam velut conspectum nostrum abominati in terram despuerent, vt abiremus denunciabant. Ita excepti, discessimus, & eadem die sub vesperam in vrbem peruenimus. Vbi quum nullum diuersorium esset, in ipsius coloniæ ingressu casam desertam nacti eò succedimus, & incœnati substratis pro cubili arundinibus ad capessendam quietem vertimur.

Indi Christianos vt intestabiles, abominantur.

Mos habebatur in illis regionibus (quo tempore Hispani pro arbitrio, vel potius sine arbitrio & ratione, viuerent, priusquam Indis sua reddita Edicto esset libertas) Hispanos co

lonos

lonos triumphantes atque exultantes gaudio quum videlicet perpetuam eam temporum ac rerum felicitatem sibi despondèrent, obuiam vltro egressos viatorum aduẽtum opperiri: simúlque vt peregrinum aliquem aduentãtem prospexerant, concurrere omnes ad eum certatim, & de eo excipiendo pugnare. Nemo erat quin eum comiter salutatum, sexcentis beneuolentiæ signis editis, in domum suam deducere & hospitio accipere cuperet. Nunc verò, longè alia rerũ & hominum facies, quoniam non is est Indiæ status qui esse consueuerat. Vbi aliquem peregrè venientem conspexerint, abdunt se in propinquas siluas: aut certè iubent dici, Se domi non esse.

Hisp. primo de alieno liberales, mores cum fortuna mutat.

ENIMVERO Hispanos quidem etiam reperias, non tantùm in ea vrbe, sed & in plerisque aliis, qui quamquam clientes & vassallos sibi habeant subiectos, ad eas tamen angustias redacti sunt vt vix vel panem ad vescendum habeant. Quum enim Indi nullum vectigal pendant patronis & senioribus suis, nisi ex earum rerum genere quas possident: siquis fortè Hispanus populum suum cogere vellet, vt aliud aliquid præter ea pendat, aut subditos duriter haberet, ilico à Gubernatoribus, subditis illis suis & omni in eos iure priuaretur.

1 IDEM *scribit Gomara Histor. gen. lib.* I. *cap.* 54. *nisi quòd pro Alquinotep Alquimpechum vocat, & quidem eius pagi Antistitem, in quem postea ab Hispanis Emerita colonia deducta est. Porro pestiferam eam luem, octoginta ante aduentum Hispanorum annis, per eas terras in homines*

graſſatam, tanta vi exundantibus lumbricis vt viſcera ventrémque ad exitum rumperent. Bella autem hæc quadraginta antè annis accidiſſe: atque ob id maximè leues illis eas calamitates viſas præ Hiſpanorum imperio, quòd eos è ſuis finibus aliquando exceſſuros minimè ſperarent.

¶ *Indus quidam mores Hiſpanorum depingit. Cur Hiſpanicum iugum Indi acceperint. Nicaraguenſis prouinciæ deſcriptio. Eius incolarum potus. Saltandi ratio. Mons flammiuomus.*

CAP. XVI.

EGRESSIS è prouincia Fondurenſi, & ea via peragratis Chiuluteccæ fodinis, ſubit prouincia Nicaraguæ, ad Auſtralis Oceani oram verſa. Eam regionem quum primum peregrinabundus obii, apud vnum è primoribus eius oræ regulis in hoſpitio fui. Gõzallus is vocabatur, annos iam ſeptuaginta natus, & Hiſpanicam linguam apprimè callens. Is matutino quodam, quum ipſi fortè aſſiderem, defixis in meum os oculis, his me verbis affatus eſt: CHRISTIANE, quidnã rei ſunt Chriſtiani? Flagitãt Maizium, mel, bombycem, penulam, Indicam mulierem ad concubitum: aurum, argentũ petunt. Chriſtiani operari nolunt, ludificatores ſunt, aleatores, praui & blaſphemi. Quum ad Miſſam audiendam templũ ineunt, de abſentibus detrahunt: & alii aliis plagas & vulnera

Indorum de Hiſpanis ſententia.

vulnera imponunt. Ad extremum cò euasit, vt concluderet Christianos minimè esse bonos. Quúmque excepissem, malos, non autem bonos, ea facere: tum ille, Vbinam sunt illi boni? inquit. quippe ipse quidem nondum vllos, nisi malos, cognoui.

Indi ex Hisp. malis exemplis, de omnib. Christianis iudicant.

TANDEM finito ea de re sermone, sciscitari cœpi ex eo quomodo & quamobrē Christianos in suos fines ingredi passi essent. is mihi in hanc sententiam respondit: VIR bone " (inquit) de eo sic habeto: Quum sparsa de " Christianorum sæuitia, per has prouincias fa- " ma, qui quæcunque adissent loca cædibus, in- " cendiis & latrociniis infesta facerent, ad nos " quoque peruenisset, & eos in fines nostros ir- " rumpere velle audiuissemus: conuocato om- " nium amicorum nostrorum & sociorum con- " cilio, sociatísque consiliis omnes vna voce de- " creuimus, potius mortem strenuè pugnando " oppetere, quàm pati nos à Christianis sub iu- " gum mitti. Eo constituto, hastas, lapides, sagit " tas & quęcumque alia possumus, cōparamus. " Quúmque iam Christiani finium nostrorum " limites pulsarent, vltro illis armati obuiam " imus, & bonam diei partem fortiter pugna- " mus. Ad extremum tamen plerique nostrûm " impetu equorum perterriti, in fugam vertun- " tur. Itaque legatos duos ad Christianorum du " cem mittimus veniam & pacem orātes: neque " id tamen alio consilio, nisi vt instaurandis vi- " ribus quies & otium suppeteret. Ille nos in a- " micitiā accipit: nostrum inde cōplures, dissi- " mulato vero animo, cū cantu & tripudiis, pro "

„ iure amicitiæ Christianis familiariter assuescere, inuisere, & multa auri aliarúmque rerum munera illis ferre incipimus. Inde, iis ita inescatis, domos nostras regressi, intra triduum manu facta in Christianos de improuiso irruimus. Sed breui, vt primò, nostri terga vertere.

„ Ita deintegro, eadem mente & consilio quo prius, pacem denuò petimus. Qua impetrata, gentium omnium nostrarum indicto conuentu, communi consilio decernimus, Prius occumbendum esse omnibus quàm vt Christianos dominos acciperemus: eiúsque sine vlla veniæ aut gratiæ spe caput morti deuouemus, qui ex acie fugeret. In huius consilij effectum rursum arma & tela aduersus Christianos comparamus & acuimus. Verùm coniuges nostræ, hoc nostro proposito audito, lachrymis perfusæ ad nos veniunt, supplicésque rogāt vt Christianis seruire mallemus, quàm ita fœdè occumbere. Sin nobis sententia staret, consilia nostra in rem vertere, vt ipsas primùm cum paruulis suis liberis interficeremus, ne orbatæ viris in barbatorum istorum & crudelium hominum potestatem incidérent. Hæ vxorum nostrarum mixtæ lachrymis preces fregere omnium animos. Itaque victi vltrò arma ponimus, & rapacissimis Christianorum manibus nos nostráque permittimus.

Cur Indi Hispanicū iugū subierint.

„ Mox tamen propter iniurias & indigna exempla quæ in nos quotidie edebant, aliquot populi in eos rebellionem moliri ausi sunt: sed

ſed tam graues eius pœnas Chriſtiani ab ipſis "
expetiuerunt, vt ne infantium quidem ætati "
parcerent. Neque eo contenti, alios etiam,
quamquam inſontes, captiuos factos, prætexentes nimirum illos quoque aduerſus ſe rebellionem cœptare, cruciabant & pro mancipiis ſub haſta vendebant. Nos per ea tempora neque coniugũ noſtrarum, neque liberorum, neque vllius rei noſtrę domini ac poſſeſſores eramus. Itaque multi rerum tædio, filios ipſi necare, alii laqueis ſemet ſuffocare, alii abſtinentia cibi vltro vitam fugere. Donec Edictum à rege Caſtellæ factum, quo nos in libertatem reſtituti ſumus, tot ac tam intolerandis miſeriis ærumniſque finem tandem imponeret. Hîc Cacicus ille inſtitutum ſermonem clauſit.

Hiſp. acerbus in Indos dominatus.

NICARAGVAE regio non ita ampla, ſed fertilis & amœna eſt: ceterũ intolerabili æſtu adeo flagrans, vt æſtate, feruidò & ſabuloſo exurente veſtigia ſolo, nemo niſi noctu iter facere poſſit. Sex ibi continui menſes pluuii, à Maio pluuiarum initio facto: reliqui ſex menſes planè ſicci ſunt, dieſque æquales noctibus. Mellis, ceræ, balſami, goſſipii, ſatis ferax tellus, & ſuorum fructuum: in quibus pomi quoddam genus ei regioni peculiare eſt, neque Hiſpaniolæ, neque vlli alteri Indiæ parti conceſſum. Pyri noſtri ſpecie fermè eſt: ligno interiore rotundo, nucis craſsitudine, & dimidio amplius: optimi & iucũdiſſimi ſaporis. Arbor ei⁹ generis procera, exiguis foliis

Nicarag. prouinciæ dotes.

vestitur. Paucæ vaccæ & suum copia est, ex iis quæ ex Hispania propagandæ stirpi trāsuectæ sunt. Multi ibi Indorum pagi sed exigui, casas arundineas stipula opertas, modicæ amplitudinis habēt. Nullius illic metalli fodinæ sunt: quamquam sub primum aduentum Hispanorum indigenæ auro, sed eo ignobilioris notæ & aliis è prouinciis allato, abundarent. Incredibilis ibi multitudo Psittacorum, seminibus infesta: ac ni Priapeia quædam terricula quæ Indi ex arundinibus fabricātur, & excussi fundis lapides absterrerent eas aues, multo plus detrimenti adferrent.

Psittaci satis infesti.

HISPANI quum primùm eam prouinciam subegerūt, propter vberrimam omnium rerum ibi repertam copiam, eam Paradisum Mahumetis nuncuparunt. Duo inter cetera fert hæc tellus, nulli præterea Indiæ regioni concessa, exceptis Guattimalæ, Fondurensis prouinciæ & Mexici finibus totóque Nouæ Hispaniæ tractu. Vnum, Pauonum quoddam genus est, qui in Europam translati, vulgò Gallinæ Indicæ vocantur. Alterum, id quod *Cacauate* vulgò vocant, quòd monetæ vsum illis præbet. Id fert arbor modicæ magnitudinis, nec nisi calido loco & opaco viuit. Simulac sole tactum est, contabescit. itaque ferè in siluis vmbroso & humido loco seritur: neque id satis, sed iuxta eius generis arborem, aliam editiorem plantant: quæ simulac adolescere cœpit, eius cacumen ita concinnāt aptántque vt adulta ea arbor Cacauatam inumbret defendátque ita ab æstu vt solis radiis lædi non posit.

Cacauate fructus, moneta Nicaraguensium.

posſit. Fructus amygdalorũ ſpeciem referens, ſiliquis quibuſdã, velut cucurbitis, includitur, craſſitudine & latitudine cucumeris: annuo ſpatio matureſcit. Maturas eas vbi legêre, excuſſum folliculis fructum ſuper ſtoreis expaſſum ad Solem exponunt, donec humorem exſudauerit.

Potio Nicaraguenſium.

POTVM ex eo confecturi, in teſta fictili ad focum exſiccant: mox lapidibus quibus pinſitur panis cõtuſum & cõmolitum, fuſúmque in pateras (quæ cucurbitæ ſpecie è certis arboribus per omnem Indiam enaſcuntur) paulatim aqua temperant, atque interdũ paululo pipere, quali vulgò vtuntur, condiunt, eóque in potu vtũtur. Porcorum ea veriùs colluuies quàm hominum potio. Quum eam prouinciã peragrarem, pluſquàm integrum annum ab tali lora abhorrui: & quum pagum aliquem prętereũtem Indus me fortè aliquis ad bibendum inuitaret, ego verò aſpernarer, multùm mirans, ridénſque abibat. Sed quum mihi vini copia non eſſet, ne ſemper aquam bibere cogerer, alios imitari didici. Ea cælia ſapore aliquantũ amaro, ſatiat & refrigerat corpus, minimè tamen inebriat. Hæc præcipua & cariſſima merx earum regionum eſt: neque quidquam aliud Indi maiore in pretio habent, vbi quidem in vſu eſt.

Nicaraguenſium mores.

HARVM gentium mores à Mexicanis nihil propemodum differunt: humana carne veſcuntur: penulis & ſubuculis ſine manicis veſtiuntur: duorum lignorum mutuo attritu ignem accendunt, & hic mos per vniuerſam

Indiam inoleuit. Etsi illis ceræ copia esset, nullius tamen ad rei ministerium ea vti nouerant: & ad nocturnum lumē tedas è pinu agresti recisas vrebant. Quatuor earum prouinciarum sunt idiomata: sed Mexicanum in primis elegans, cuius vsus amplius mille & quingentorum mill. spatio patet, & facillimè omnium discitur. Regulos & principes *Tutruane* appellant, Panem *Tascal:* Gallinas *Totoli*: & *Occomaia*, valet, Exspecta paulisper: Morbum, *Moccocoua*: Saltare, *Mitote*.

Saltandi ritus apud Nicaraguenses.

SALTANDI porro hic illis ritus & ratio est. Confluunt in vnum ducenti, trecenti: nonnunquam etiam ter & quater mille homines, pro modo & amplitudine prouinciæ, & pro indigenarum vel modico vel magno numero: tum vt conuenere, campum in quo saltaturi sunt, verrunt & quammundissimè perpurgant. Mox vnus eorum progreditur & chorum ductare incipit, plerumq; retrorsum corpus inflectens: interdum circumagens: ceteri omnes, inconditos illos motus imitantes, præsultorem ordine terni & quaterni sequuntur. Choraulæ qui tympanorum sonitu interim ludum incendunt, carmina quædam & cantus patrios ordiuntur: choragus primus respondet, mox exceptum ab aliis carmen per omnes in orbem decurrit. Alium, flabellum manu gestantem, alium cucurbitam lapillis plenam, alium caput cristis & pennis decorū, alium brachia cruráque concharum lineis & corollis redimita cerneres. Illi hoc, alii alio modo corpus variè circumagūt: nōnulli crura attollunt,

attollunt, aliqui brachia: alius cæcum, alius surdum effingit: rident alii, alii plangunt. Cum his aliísque variis gestibus & motibus corporis, interea sese illo suo Cacauate largè irrigãtes, totum diem & sæpe noctis partem tripudiantes, solennes illos choros exercent.

NAVES quæ per mare Australe Nicaraguam petunt, angustum fluminis cuiusdam alucum inuectæ spatio XXV. mill. pass. ad quendam pagũ appellunt (Realegio ei nomen est.) Ibi duodecim circiter mapalia sunt, ex cannis contexta, & Hispanis habitata: eò autem diuertũt naues, propter opportunam stationem & lignationem commodissimam. Ab eo loco in Orientem diei vnius itinere abest ciuitas Legionẽsis, Episcopatus sedes, ad lacus ripam posita.[2] Franciscus Fernandes eam condidit, sicuti & Granatam, quæ L. vlterius millia ad eiusdem lacus ripam sita est, non procul ab illius emissario seu aluco, quo se lacus in Septẽtrionalem oceanum exonerat. Hæ duæ vrbes simul vix octoginta domibus constant, quæ partim materia, partim laterculo coctili exstructæ sunt.

Legio, & Granata, coloniæ.

De hoc alueo, pag. 189.

TRIGINTA quinque mill. interuallo abest Legione, mons flammiuomus, qui per ingentem craterem tantos sæpe flammarũ globos eructat, vt noctu latissimè vltra centũ millia pass. incendia reluceant. Nonnullis fuit opinio intus liquefactum aurũ esse, perpetuã ignibus materiem. Itaque Dominicanus quidam monachus, quum eius rei periculũ facere vellet, aenum & catenam ferream fabricari curat:

Mons flãmiuomus.

Empedocles Dominicanus.

móxque in montis iugum cum quatuor aliis Hispanis ascendens, catenam cum aeno in caminum demittit. ibi ignis feruore aenum cum parte catenæ liquefactum est. Monachus non leuiter iratus Legionem recurrit, fabrum vehemẽter incusans, qui catenam tenuiorem multò quàm iussisset ipse, esset fabricatus. Faber aliam multò crassiorem excudit: Monachus montem repetit: catenam & lebetem demittit, res priori incepto similem exitum habuit: nec tantùm resolutus lebes euanuit, verùm etiam flammæ globus repente è profundo exiliẽs, propemodum & Fratrem & socios absumsit. Omnes quidem adeo perculsi, in vrbem reuersi sunt, vt de eo incepto exsequendo numquam deinceps cogitarent.

Sacerdos metallarius.

IN ea ipsa ciuitate cognoui sacerdotem, qui Quæstoris regij interuentu à rege Hispaniæ per literas petiit vt sibi ducentos seruos dari iuberet: pollicitus perfosso illorum opera aureo illo monte ingentes se inde diuitias eruturum. Isti Rex rescripsit, mõtem, si vellet, suo sumtu aperiret. sibi enim non esse mancipia quæ ad eas fodinas mitteret. Ita inceptum illud omissum est.

1 BALSAMUM (*vt inquit Plinius lib.12. cap.25.*) *vni terra Iudaa concessum, pridem periisse creditur. Nunc verò, quod ex India Occid. adfertur, primùm in Hispaniola inuentum est, Indica mulieris indicio. Arbor vnde hic liquor elicitur,* Goaconax *ab indigenis vocatur. Ouie. Hist.*

nat.

nat. Ind.lib. 10.*cap.*3. *Elicitur quoque hodie in Noua Hispania ex arbore Punica malo maiore, cuius folia vrticæ similia serrata & tenuia sunt. Indi* Xilo *vocant. Elicitur autem duobus modis. Primùm multis incisuris vulnerato arboris cortice Altero ramis & truncis eius arboris assulatim & minutim concisis, & in lebete amplissimo feruefactis: mox oleo supernatante collecto. Id priore ignobilius est. Monar. de simpl.medic.Indic.*

2 *Is est qui Iucatanam primus aperuit. Suprà huius lib.cap.*10. *Quem postea Petrus Arias Abulensis, post Castella aurea imperium abrogatum ob Valboæ mortem, Nicaraguæ Gubernator, capitali supplicio affecit, quòd clandestino fœdere cum Fer. Cortesio inito, occupatam, sponte ipsius, prouinciam armis retinere vellet, Sed oblato falsò crimine insontem oppressisse visus est. sicuti & generum suum antea, vt sublato æmulo, vacua prouincia solus potiretur.*

3 *Montis illius flammiuomi nomen Gomara Masaiam, Dominicani F. Blasium de Ynnesta, edit: scribítque nouum istum Empedoclem & præterea duos Hispanos sciendæ eius rei causa auidos semetipsos tribus corbibus in Vulcanium illũ craterem demisisse, quoad eius fieri potuit: atque inde lebetẽ catena ferrea reuinctum, ad* CXL.*vlnas deiectum, tandem vbi ad flammam peruenit liquefactum esse cum aliquot catenæ annulis. Illos stupefactos tali naturæ miraculo, irrito labore inde prosiluisse. Cæterum anno* M.D.LI. *Ioanni Aluarez Doctori & Decano à Rege concessum esse vt recluso eo monte metallum erueret. Gom.* Histor.*gen.libro* 5.*capite* 203.

Petri Aluaradi in Peruanum regnum expeditio. Eius mors, & conscientiæ in morte dolor. Vxor eius Deum ipsum increpans, miro eius iudicio absumitur.

CAP. XVII.

Per. Aluarado, iam partis opibus, per auaritiam & ambitionē frui non licet.

E Nicaragua in occasum tendentibus, tercentum mill. à Legione, numquā longius ab ora maritima abscedendo quàm vt ipsum mare cōspici possit, peruenitur ad Guattimalam. Eam vrbem Petrus Aluaradus, postquam eam prouinciam subegerat, inter duos montes condidit, è quibus semper fumus euoluitur: ac duas preterea, San-michaelem videlicet & San-saluatorem, quæ centum mill. pass. inter se distant. Iámque hic Aluaradus, perdomita & diuisa ea prouincia, eáque vrbe condita, cum magna pace ac tranquillitate in constituta à se ditione partis opibus fruebatur, quum nunciū accipit, Franciscum Pizarrum & Didacum Almagrum, in Peruanum regnum transgressos, incredibiles ibi diuitias reperisse. His permotus, per amicos literas à Cæsare & potestatem transmittendi in illud Regnum, ac cuiuscumque vellet eius partis, quam modò alij Hispani non insedissent, in ditionem redigendæ coloniisque occupandæ, impetrat.

De his lib. 3. cap. I.

INDE anno M. D. XXXIIII. septem nauium armata classe è prouincia sua soluens, septuagesimo quarto die ad oram Peruanam appellit. Mox in litus Mantæ egressus, ad eam oram quæ ab Hispanis pòst Portus-vetus dicta est, ducibus Indis regionis peritis assumtis, vlterius

riùs in mediterranea progreditur. Tandem ſuperatis montium quorumdam frigidiſsimis iugis & perpetua niue obrutis (vbi multi Hiſpani frigore diriguerunt, alii penuria victus cæſis equis famem tolerauere) in prouinciam Quiton peruenit.

ID vbi Franciſco Pizarro allatum, extẽplo Didacum Almagrum cũ CL. Hiſpanis aduerſus eum mittit: qui ſi poſſet, vel eum aditu prohiberet, vel exercitũ quem ille adduceret, precio ab eo licitaretur. Almagrus Tombeſium peruenerat: ibi audito Aluaradũ numero militum multò ſe eſſe ſuperiorem, hoſtiliter eum inuadere nõ auſus eſt. Ambo ad Liribambam flumen conueniunt: ibi licentiatus Caldera pacem inter eos & amicitiã concilians, iubet Aluaradum tradere quas adduxiſſet copias Pizarro & Almagro: illos verò viciſſim dare Aluarado centũ millia aureorum ducatorum, ea lege ac conditione vt ipſe ex eo regno excedens, numquam deinceps eò regrederetur. Hæc pactus Aluaradus cum quatuor famulis Peruo decedit, & ſucceſſu lætus Guattimalã reuertitur. Paulo pòſt perluſtrandæ eius oræ in Occidentem, & nouas terras quærendi conſilium capit: & eò decem liburnicas, myoparones quatuor, inſtruit.

Fr. Marcus de Niza cum aliis, annò 1539. eam peregrinationem obiit.

EODEM ipſo tempore quo Aluaradus claſſem adornabat, venere Mexicũ Dominicani quidem monachi, peragratis ad Occidẽtem terris mille amplius milliarium ſpatio: qui vt ex longinquo reuenerant, de illis regionibus mira narrabant. Vulgarunt inter alia, Sibollam prouinciam aliáſque terras

fertiles,diuites,auro,cyanis, vulgò Turquinis, gosſipio,aliiſque dotibus, abundare. Ea relatione moti Antonius Mendozza Nouæ Hiſpaniæ prorex, & Ferdinandus Corteſius eodem in regno ſummus Præfectus-militiæ,ſuſcipiendæ per ſe aut per legatos eius expeditionis conſilia inter ſe agitant:ſed diſcordibus inuicem animis, quum neuter alteri ſatis fideret, diuerſi alius aliò abiere. Corteſius Hiſpaniam petiit:Prorex Petrum Aluaradum è Gattimala arceſſens, quamcelerrimè poſſet, cum ſuis cópiis venire ad ſe iubet. Is breui ſoluens ad Trinitatis portum appellit: & terreſtri itinere Mexicum profectus, de ſuſcipienda in Sibollam expeditione cum Prorege trāſigit. Inde,ſeptingentis militibus conſcriptis, armíſque,equis,& aliis ad iter neceſſariis rebus prouiſis,Mexico ad naues tendit.

In itinere nuncius ei affertur, Indos Xaliſci prouinciæ incolas aduerſus Hiſpanos rebellaſſe: itaque inde cum maxima copiarum parte ad ferendam ſuis opem feſtinat. Vt venit "Petrum Zunicam Hiſpanorum complurium cæde recenti confuſum & triſtem ibi nactus, ambo ad collem editum,quem Indi munitum manu inſederant,obſidendum properant. Munimentum id erat eiuſmodi: totas arbores ramis inuicem implicatis & coeuntibus cum ingentib⁹ ſaxis colligatas, quodam veluti nexu continenti opere iuncto, perpetuam ſepem hoſti obiecerant.Sumúlque vt Hiſpani erigere agmen in collem & ferociter diſcurrere cœperunt, Indi horribili clamore ſublato, cæſis

" Didacū Lopez de Zunigua, vocat Gomara.

arborum

arborũ ramis,compagẽ operis soluunt. Tum verò prorutis arborũ & lapidũ cumulis, omnia ingẽti cũ fragore in præceps deferri, & ingẽtis magnitudinis saxa per montis prona deuolui tanto impetu vt maximam subeuntium Hispanorum partẽ obtererẽt. Aluaradus prouoluto in eum equo præceps datus, duos intra dies vita concesfit. Petentib. à decũbẽte quid ei maximè doleret, Anima, inquit, vehemẽter mihi dolet. Mediocri homo statura fuit, loquax, perfidus, sæuus aduersum Indos, beneficiorum immemor atque ingratus vsqueadeo vt vulgò etiam de eo sui dicant, Eum nulli amicorum fidem vmquam præstitisse. Postremò incestis nuptiis infamis, quum duas simul sorores in matrimonio habuerit.

Ambitiosę & auaræ animæ cruciatus.

Gomara Hist gene lib. 5.

ALVARADO mortuo, breui, Proregis missu, Mexico ad eam expeditionem abiit Franciscus Velasquez Coronatus cum octingentis militibus, iisque equitibus plerisque quum nauibus ad eam prouinciam subigendã & habitandam ire abnueret. Vt eò peruenit, pro omnibus diuitiis niuis copiam & commeatus penuriam reperit. Itaque multi equi, & Indicorum seruitiorum plerique fame absumti sunt. Dux ipse, quum se maiores opes inuenturum speraret, progredi vlterius statuit Iámque CL. milia pass. emensus, animalium genus quoddam mediocris magnitudinis, vaccæ forma reperit. Hispani in eorum animalium armenta irruentes, multa mactant & famem expellunt. Inde Velasquez multo frustra eius oræ peragrato spatio, postquam leuibus ali-

Velasquez in Sibollẽ. si expeditione pro thesauro carbones reperit.

quot prœliis indigenas expertus esset, libertatem suam acriter propugnantes, eorũ aliquot incensis ac direptis pagis: tandem spe irrita fatigatus, probráque ac diras in monachos illos iaciens, qui de eius prouinciæ opulẽtia tã lætam famã vulgassent, multis amissis Hispanis, pauper & nudus Mexicum regressus est.

Diuini iudicii in superbam & blasphemam viduam exemplum.

NVNC, vt ad Aluaradum redeam, postquam eius mortis nuncius Guattimalam allatus est, Beatrix de Cueua vxor eius, femina equidem animi impotens, vana & superba, quũ Dei opt. max. omnipotentiam cum gratiarum actione agnoscere, & immensam eius bonitatem laudare deberet, in blasphemas voces erupit, dicens, Nihil peius grauiúsque à Deo mali inferri sibi potuisse, quàm quod viro orbata esset. Simul atrari ædes & nigro pingi iubens, non cibum, non somnũ capere, non solatia vlla admittere, sustinuit. Adhæc laceratis crinibus humi corpus abiicere, multáque alia dicere & facere quæ mentis compotem non decerent. Inter hæc tamen magnificas & pompę plenas exsequias viro duxit: neque luctu aut funebribus lamentis impedita est quominus primorum ciuitatis cœtu conuocato, se eorum suffragiis Gubernatricem prouinciæ designari curaret, omnésque sacramento in verba sua adigeret.

Ambitio ne luctu quidẽ minuitur.

SED paulo pòst quàm ea gesta erant, ecce die VIII. Septembris, qui Virgini vulgò sacer est, anno M.D.XLI. imber ingentibus procellis effundi incipit: adeo vt circiter secundam noctis horam quæ alterum ab eo diem sequuta est,

eſt,Indi quidam Epiſcopum prouinciæ adeuntes (Franciſcus Maroquin is vocabatur) ei ſignificarent, ſe ad radicem eius montis qui vrbi proximè immineret, terribilem quẽdam ſonum & inſolitum fragorem auribus accepiſſe. Epiſcopus obiurgat eos, Non vos ſæpe „ (inquit) monui, ne eiuſcemodi rebus aures „ præberetis? Iam paulo vltra mediũ nox proceſſerat; quum repentè magna vis aquarum ex eo monte tanto impetu & violentia, torrentiũ inſtar erupit, vt ſaxa ingentis magnitudinis deuolueret, quæ mox incuſſa ſubiacentibus petris, maiore vi quidquid obuium eſſet proterebant. Simul audiebantur per aerem lugubres vlulatus & ſtridores horrendi: & furuam quandam vaccam multa inferentem damna, & ea loca peruagantem, ſuperſunt qui viderunt.

Inter multas ædificiorum ſtrages, quas ea eluuio aquarum dedit, primam Gubernatoris domum rapuit: & ea clade periit Beatrix ipſa gubernatrix cum iis omnibus quæ cum illa orandi cauſa (vt fertur) in abditum conclaue ſeu ſacrarium aliquod penetrale, conceſſerãt. Ad eum modum breui ſubmerſa & concuſſa repentina vi tota propè illa ciuitas, proſtrata eſt. Cẽtum circiter ac viginti Hiſpani vtriuſque ſexus eo caſu periere: nonnulli qui ſub initium ruentis tempeſtatis vrbe ceſſerant, perniciem effugerunt. Luce orta, poſtquam procella conquieuerat, vicinis vrbi campis Hiſpani nonnulli debilitati, plerique obtriti, alij brachiis, alij cruribus fractis,

iacentes reperti sunt: inter ceteros puellula quædam illæsa & sine vlla noxa, sublata est, quã ex Indica muliere Aluaradus susceperat. Neque ex ea stirpe quisquam, præter istam, remansit. Post eã ruinã Gattimala in modica planicie, vbi nũc sita est, instauratur, triũ mill. spatio à veteri disita, ad Ortũ: constátque septuaginta quinque aut octoginta domibus laterculo coctili exstructis, quæ magnam partem tegulis contectæ sunt.

Gattimala instauratur.

In ea prouincia frequentes existere terræmotus experientia ipsa didici. Quum enim fortè aliquando essem in cœnobio, veteri Guattimalæ vicino (locus is vulgò Almolonga di Basso appellatur) & cum monacho colloquerer, super exiguo quodam tumulo, terra adeo contremuit, vt campanæ sua sponte sonitum dederint: maceriæ quibus circumseptus erat cœnobii hortus magna ex parte corruerint: subterranei tubi, per quos aqua ad fontẽ deducebatur effracti: sacellũ maius duobus locis fissum hiaret, & aliquot tegulæ in terram deciderent: terrámque ipsam omnes hiatu profundo discessuram crederent. Durauit hic terror quantum recitando Symbolo Apost. temporis satis est.

Ceterum ea prouincia, quia cælo miti ac temperato subest, frumenti satis patiens est: sed omnium arborum quæ eò ex Hispania translatæ sunt, nulla coaluit præter ficos & Armeniacas malos: verùm & ipsarum quoque fructus quum maturescere incipiunt, sub initium videlicet hiemis, tum insipidi existũt.

Duorum

Duorum à Gattimala dierum itineris ſpatio, loco maritimo quem vulgò Izalchi appellant, magna vis Cacauatarum colligitur. Et hæ hodie ferè ſunt Hiſpanorum qui eam prouinciā incolunt, opes: earúmque maximam partem per Nouæ Hiſpaniæ prouincias diſtribuunt, in quibus, quòd id regnum frigidioris quàm calidioris temperamenti ſit, id genus fructus non ſufficienti copia colligitur.

Guattimalenſium mores.

PORRO iſti Guattimalenſes Nicaraguenſibus & Mexicanis moribus ex æquo ferè participāt. Itaque negotiantur mercatúſque & contractus inuicem exercent. Ac pleríque eorum artes etiam mechanicas didicere. ſunt enim inter eos fabri materiarii, carpentarii, pictores, aurifices, aliarúmque opifices artium: & hos Hiſpani quondam in ſeruitiis habebāt, eóſque ære emtos varia opificia docuerant: ſed quum heri ipſi aliquod laboris ſui præmium & fructum ex eorum opera decerpere vellent, tum in libertatem reſtituti ſunt. Quotidie venalitia ſua fora & mercatus exercere conſueuerūt. merces, ferè ſunt eſculenta & poculenta, qualia ſal, piſces, fructus, cucurbitæ, battatæ, incocti cū ramis ficus indigenæ, & ex iis facta potio ita ſcitè & honeſtè miſta, vt ſolus eius conſpectus nauſeam mihi cieret. Præterea goſsipio, penulis, interulis, criſtis pennaceis aliíſque eiuſcemodi, commercia inter ſe agitant.

1 PETRVS *Aluaradus, vt Franciſci de los-Couos, qui à ſecretis & intimus conſiliorum*

Cæsari erat, gratiam & fauorem quæreret, duarum simul sororum incesto matrimonio semet polluit, idque permissu & indulgentia Papæ. Gomara Hist. gen. lib. 5. cap. 109.

¶Indicarum gentium color: Vinum & Ferrum in precio habent. Legendi & scribendi in nostris peritiam mirantur. Hispanicum iugum excutere cupiunt.

CAP. XVII.

QVOD ad colorem Indicarum gentiũ attinet, in vniuersum ferè cereo aut buxeo, & fusco seu rauo quàm cuiquam alteri propior est: omniúmque quoscumque in amplissimis illis prouinciis videre mihi licuit, pulcherrimi sunt Pariensis sinus acolæ & Valentiolæ prouinciæ indigenæ: ij nempe qui in mediterraneis opaca montium incolunt. Cuius rei causam eam esse arbitror quòd ea loca minus solis vapore torreantur quàm plana: siquidem maritimæ oræ accolæ subfusco, & velut carnis sole flagranti ambustæ, colore sunt.

Vinum & Ferrum apud Indos rara & cara.

CETERVM omnium rerum quas Hispani in Indiam transtulerunt, nulla Indis gratior acceptiórque extitit quàm vinum: & quamquam ipsi è Maizio atque aliis rebus factitia vina & potus moliantur, vti suprà diximus

ximus, vulgò tamen dicunt non ita iis quæ ipsi faciunt, villis ali vires vigorémque animi, recreati spiritus, ventrem excalefieri, nec somnos ita dulces suauésque conciliari, vt illo Castellæ. Ferrum præterea ad ipsos inlatum carum habuerunt: quum nihil ferè olim fabricarentur præter æneas secures, & cultellos è silice. Sed super omnia[1] noster legendi & scribendi vsus, Indis miraculo fuit. Itaque quum Hispani literas Indis ad aliquem perferendas dabant, nusquam cogitando assequi poterant qua ratione charta alba nigro distincta eloqui posset.

Indi legẽdi & scribẽdi vsum mirantur.

CETERVM omnium gentium ac prouinciarum in quas Hispani subactas hodie imperium obtinent, frequentissimæ & hominum multitudine abundantissimæ, hæ sunt, Noua Hispania, & ab ea Iucatan, Guattimala, Nicaragua, & nonnulli Peruani regni tractus.

PORRO quum nouum illum orbem quatuordecim annorum spatio, vt suprà dixi, perlustrauerim, ac legerim Historias quas Hispani de rebus à se in illis regionibus gestis & suis aduersus Indos victoriis scripserunt: plerisque in rebus illos laudibus suis enarrandis modum egressos fuisse exploratum ac compertum habeo. Atque in eo maximè, quum iactant se summa laude esse dignos, quòd omnes à se subiectos in India populos conuerterint, & Christianos fecerint. quod quum dicunt, illos népe populos à se factos esse Christianos, perinde esse videtur ac si quis, exempli

Hispani laudũ suarũ immodici prædicatores.

Gom. lib. 5. Hist. gen. cap. vlt.

gratia, dicat, Panem à pistore bene esse coctũ. Attamen quum Christi Domini nostri & seruatoris doctrinam attentè considero: equidẽ comperio plurimùm interesse inter nudum nomen, & rem ipsam: id est, Christiani tantùm nomen gerere, & Christanum reipsa esse, latè inter se differre.

Peruani Hispanos pro Christianis, & filiis Dei agnoscere nolunt.

QVO magis id credamus, vel Barbaros ipsos ea de re sententiam ferentes audire operæpretium est. Nã in Peruano regno aliisque multis locis, quantumuis Hispani pafsim vulgarint se Christianos esse, Dei ipsius & parentis cælestis filios: tamen ob intolerãda sæuitiæ exempla quæ aduersus Indos ediderũt, nulla ratione vmquam effici aut extorqueri potuit vt id nomen Hispanis tribuere & agnoscere vellent. Ea nimirum gens multò acriore ac sollertiore iudicio quàm quælibet aliæ Hispanis subiectæ dotata est. Mexicani quidem & finitimi alii populi, ex quo Hispani primùm in eas terras transgresi Christianos se esse dixerunt, eos quoque & ipsi semper ex eo hoc nomine numcuparunt. Id verò vt faterentur & dicerent, numquam adduci potuere Peruani, sicuti antè dictum, & suo loco fusius exponetur.

Indi Hispanicum iugum excutere cupiunt.

QVARE, quum extra controuersiam sit quamlibet nationem peregrinæ gentis imperio subiectam, si semet in libertatem vindicare posit, id verò cupidisimè & fine vlla dubitatione facturam: ita Indi hauddubiè, Mexicani præsertim, asiduè disimulantes excubant

cubant, ſedulò ſemper aſpectantes an ſolitæ naues ex Hiſpania veniant. Ac ſiquid caſu Hiſpaniæ infortunii accideret, ſicuti fieri poteſt (quippe Imperia omnia quantumuis magna & potentia, omnes gentes, populi, ciuitates & regna, humanorum caſuum varietati atque inconſtantiæ, quam vulgò Fortunam vocant, obnoxia eſſe in perſpicuo eſt) ſi clades inquam aliqua memorabilis Hiſpaniam affligeret, nec naues commeare in Indiã poſſent, vt ſolent: vniuerſa quàm latè patet India, iugo excuſſo, rebellaret, atque omnibus Hiſpanis mactatis ſollenne agitaret epulum: atque, vt à quibuſdam monachis accepi, illi ipſi Fratres primi omnium funebre iſtud conuiuium ſuo ſanguine imbuerent, quòd peruerſis indigenarum moribus perpetuò aduerſentur.

ID verum eſſe vnius rei exemplo probaſſe ſufficiet. Anno M. D. LIII. quum Guattimalæ eſſem, eo ipſo tempore quo Galli cum Hiſpanis bellum gerebant: nec, ob metum piratarum, per omnem eam oram ſpatio quatuordecim menſium appuliſſent vllæ naues, præter phaſelos duos (Galeones vulgò vocitant) Aluari Bazani, quorum alter ad Nomen-dei, alter ad Villam-riccam, Nouæ Hiſpaniæ portum, applicuerat: iam Hiſpanorum animos vehemens formido inceſſerat, ne Indi ad res nouandas ſpectarent, quòd iam ex Mauris audiuiſſent Gallos cum Hiſpanis bellum gerere, multáque iam illis damna intuliſſe. Ipſe quidem per eoſdem hoſce dies, quum in eo loco quem Almolongam vocant, paulo

infra Guattimalam, vbi quondam sita erat vetus Guattimala, cum quibusdam Indis colloquerer: sciscitari ex me vnus cœpit, An Galli haberent equos, & ea quæ faciunt Tau Tau, quũ vellet quærere an Gallis essent bõbardæ, nec posset. Tum ego excipiens, Habent verò, inquam. Ibi ille suspirium ex imo pectore petitum ducere: & Deo notum est quid tum haberet in votis. Certè, tametsi monachorum assiduis vocibus illorum aures circumsonent, monentium nequid nouare aut mouere aggrediantur, quia videlicet Cæsar è Castella innumeram vim Christianorum aduersus ipsos emissurus esset, à quibus multo inclemẽtius, quàm antea vnquam, haberentur: attamen ne his quidem toties iteratis & inculcatis minis impediantur, si idonea & opportuna occasio sese obtulerit, quominus omnes Hispanos è suis finibus si possint, exterminent.

Indi Gallorum in Indiam expeditionẽ peroptãt, vt ab Hispanis liberentur.

1 INDIS *principiò persuasio erat, epistolas quas Hispani mutuò ad amicos mitterent, animatas esse & loqui. Cuius rei lepidam historiam narrat Gomara. Mittebat Hispanus quidam ad amicum duodecim Hutias (id est, cuniculos Indiæ Occid. peculiares) assos, ne æstu corrumperentur. Indum qui deferebat, quum vel obdormiisset fessus de via, vel interquiesset, diutius morantem in itinere fames corripit: tres Hutias absumit. Reuertitur, litteras ab amico illo ad herum referens, quibus ille de nouem Hutijs ad se missis gratias amico agebat. Hispanus perlectis literis irascitur seruo: ille duodecim reddidisse se affirmat. Sed*

quum

quum epistolæ indicio proderetur, rubore perfusus verum aperu:& suos ea de re populares commonefacit, vt sibi à foliis & chartis eiuscemodi loquacibus cauerent.

NEC *dispar est quod de Brasiliensibus scribit Lerius: Quum primò (inquit) in eas terras venissem, verba & sententias aliquas, vt sermoni eorum assuescerem, scribebam, eásque mox coram ipsis legebam. Illi, præstigias id esse rati, inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum! istum qui heri ne vnum quidem verbũ idiomatis nostri callebat, nunc vi & ope huius chartæ, quæ illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare vt à nobis intelligantur? Nauig. Brasil. cap. 16.* " " " " " " " " " "

Ceterum apud aliquos Indorum Occid. populos literarum vsum esse, allati inde libri prodidere. Iurisperitus quidam, Corales, Darienensium prætor vrbanus, ad Regem Catholicum scribens, inter alia retulit, Ad se adductum Indum quendam, qui ab hero fugerat ex interioribus Continentis terris versus Occidentem. Is legentẽ aliquando litteras Prætorem conspicatus, mirabundus accurrit vt videret: dixítque Patronũ suum & populares etiam libros habere, sed è foliis arborũ simul consutis cõpactos. cuiusmodi a Cortesio è Colluacana in Hispaniam missi sunt. Petr. Mart. Mediol. Ocean. dec. 3. li. 10.

¶Indi Christianorum iudices. Sacerdotes & monachi in India Occid. auaritiæ dediti Indi Hispanorum consuetudine deteriores fiunt, & Christ. religionem ludibrio habent.

CAP. XVIII.

OMNIVM eius gentis rerũ,quas maximè in India laboraui vt ſcirem, id imprimis intelligere conatus ſum, quid nimirum de Fide noſtra illi ſentiant. Itaque quæcumque ea de re tum ex publicis Monachorum & ſacerdotum quorumdam ſermonibus didici,tum ex iis quæ ipſe vidi & ab ipſiſmet Indis audiui,ea nunc exponere operæprecium duco: vt Lectores inde ſibi ſubiiciant, quantum mala noſtra opera exempláque ſcandalorum apud illos pariant. Prudentes verò ac ſobrios Lectores ante omnia rogo vt æquum huc & attentum animum afferant,ſciántque ſe verè aurea dicta ſentẽtiáſque in primis memorabiles ſummáque admiratione dignas hîc audituros.

INDORVM plerique ac potiſſimum Regulorum & principum filij, qui legere & ſcribere didicerunt, atque adeò Præcepta ipſa Dei, quæ bona eſſe fatentur,idcirco plurimùm mirantur nos ipſos à quibus hæc habent, ea non obſeruare, & vulgò ita loquuntur: HEVS tu Chriſtiane, Vetat Deus ne quis per nomen ſuum in vanum iuret: at tu omni & quidem leuiſſima de cauſa,aſſiduè iuras & peieras. Iubet Deus ne falſumteſtimoniumdicamus:vos verò Chriſtiani nihil ferè aliud facitis, & alij aliis detrahitis & maledicitis. Iubet Deus vt proximum tuum tanquam teipſum diligas:eíque ſua debita remittas,vt tua tibimetipſi condonari vis: vos verò planè contra facitis. nam & à vobis malè tractantur qui minus opibus valent, & ſiquis quid debeat vobis, vos eum

Barbari ſurgent in Iudicio aduerſus Chriſtianos multos, & cõdemnabũt eos.

eum in vincula trahendum & coniiciendum "
curatis: ac quanquam facultatibus careat, ta- "
men; vt persoluat vrgetis, & rigidè æs vestrum "
exigitis. Si inter vos sit pauper aliquis Chri- "
stianus, ne de vestris facultatibus illi erogetis, "
remittitis eum ad casas nostras, vt ei eleemo- "
synam largiamur. "

SVNT præterea etiam Indi, qui immodicam auaritiam nostram & furiosam cupiditatem persensi, aureum numisma aut bracteam in manus capiant & dicant: EN Deum Christianorum: propter hoc è Castella in terras nostras venere: propter hoc nos subegerunt, vexarunt, pro mancipiis vendiderunt, & multa in nos nefanda ediderunt: propter hoc bella & prælia inter se agitant, & alij aliòs mutuò interimunt: propter hoc perpetuò inquieti, alea ludunt, blasphemant, diris se deuouent, litigant, furantur, alij aliorum vxores rapiunt. denique huius gratia nullum sceleris aut libidinis genus prætermittunt. "

Barbari auaritiam Christianorum grauissimè notant.

IPSE sacerdotem cognoui, Guattimalensi episcopo in primis acceptum, qui per illos Indiæ pagos venale vinum circumferens (quanquam id Præsidum & Gubernatorum edictis prohibitum esset) breuiore quàm sex mēsium spatio vigintiquinque millia Regalium lucratus esset. Sunt præterea monachi qui palam & interdiu ea flagitia committunt, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. De vitiosis, non de probis hîc loquor: quamquam etiam Franciscanus quidam publicè clamaret, nec sacerdotem, nec monachum, neque episcopum in

Monachorũ nefandæ libidines in India.

tota India vllum existere viri boni nomine dignum. Quippe omnes se dedere auaritiæ, atque vbi Indos diuitiis abundare intelligerent, eò omnes confluere certatim: vbi verò inopes essent, ea loca omnes fugere. Monachus ille, quum San petri esset, Capitis Fondurensis vrbe, proximum nauium traiectum exspectans, vt in Hispaniam transmitteret: propter hæc verba, Superioris sui mandato, captus & Guattimalam abductus est. Ipse quoque sacerdotes inter se confabulantes & profitentes audiuisse me memini, Sed ad quæstum faciendum, non aliam ob causam, ex Hispania in Indiam traiecisse.

Veritas odiū parit.

NVNC quod ex Monacho quodam, quum Comaiaguæ essem, auditum habeo, referam. Is mihi retulit cognitum à se Indum reguli cuiusdam filium, acutissimi ingenij hominem, qui quum adolescens in ludum itaret, ibíque legere ac scribere disceret, nemo erat qui non existimaret eum ita virtute ac doctrina præstantem inde euasurum, vt ceteris vitæ exemplo præiret. Sed vt trigesimum ætatis annum attigit, contra quàm omnes exspectarent, inde impurus, nequam & sceleratus, rediit. Interrogatus cur è bono improbus euasisset: Ex quo (inquit) Christianus sum factus, per „ Dei nomen iurare, & per Crucem, & per ver- „ ba sancti Euangelij: ac per Dei vitam blasphe- „ mare didici: cúmque abnego, nec credo. Alea- „ ri prærerea didici, & verum numquam elo- „ qui: ensem insuper mihi comparaui ad ciędas rixas:

Indi Hispanorum consuetudine corrumpūtur.

rixas: denique, vt planè ritu Christianorum "
viuam, nihil iam mihi præter concubinam "
deest, quam breui me domum ducturum "
spero. "

QVOD mihi ipsi vsuuenit, commemorabo. Reprehenderam fortè Indum aleæ & blasphemiis deditum. Ille mihi confestim: Nos, "
inquit, ex vobis ipsis hæc exempla didicimus. "
Ac certè qui ita flagitiosè viuunt Indi, ex iis ferè sunt, qui apud nonnullos Hispanos educati, quibus nullum studium est, præterquam alea ludere, blasphemare, & eiuscemodi alia facere, domestica consuetudine eorum moribus facillimè assueuerunt. Atque hæc ferè sunt miracula & prodigia, quæ Hispani apud Indos edidere.

MVLTI præterea Indi alii reperiuntur, quos si interroges, An Christiani sint: Respondent, se esse: quippe Episcopum signaculo Crucis eorum faciem signasse, & benedictionem suã ipsis impertiuisse: se templum ædificasse, atque intus B. Mariæ imaginem collocasse, postremò campanam comparasse. Fortè aliquando ipse quum ab Indo sciscitatus essem, An Christianus esset: tum ille, Num tu "
vis me, inquit, per decem aut duodecim an- "
nos seruum esse Episcopi, & curare suam "
mulam?

Christianismum in frigidis ceremoniis situm etiam Barbari ipsi rident.

ALII eadem de re interrogati dicunt, Sibi quater aut quinquies caput aqua à sacerdote conspersum. Isti tales, simul vt sacerdotem aliquem aut monachum venientem conspiciunt, tum confestim obuiam accurrentes,

» Pater, inquiunt, irrorate mihi caput aqua,
" quia volo esse Christianus, etiamsi iam aliàs
" baptizatus fuero. Ita initio ab vno facto, cetera plebs quò pergat ignara, vniuersa concurrit. Id ferè vsuuenit iis locis vbi Indi pauci & pauperes sunt, & inter quos nulli nec sacerdotes nec Fratres resident. Ceterum inter monachos nonnulli etiam reperti sunt, qui istos baptisare nollent, quum dicerent, Perinde esse Indum baptisare, vt brutum aliquod animal. Alij è Castella in Indiam transgressi, ibíque moribus & exemplis tum Hispanorum tum Indorum inspectis, vtrosque pariter miserantes, retro in Hispaniam ad sua cœnobia reuersi sunt.

1 QVOD *facilè inter omnes constat, omniũ propè Indorum Occid. maximè ab humanitate alieni sunt Brasilienses barbari. Quæ tamen sit eorũ de Deo notio, quæ laudum & præceptorum Dei admiratio, ex Lerio nostro cognoscere operæpretium est. Is ergo de Tououpinamboultiis Americæ gente agens, ita scribit:* INTER *cetera*, (inquit) *dicebamus illis nos credere in vnum Deum, creatorem cæli & terræ, qui vt orbem & quæcumque in eo sunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipsis familiaris est) erumpentes,* Teh! *defixi & stupefacti hærebant.* Et paulo pòst: *Quum fortè aliquando* inquit, *cum aliis Gallis aliquot in quodam barbarorum pago essem,* (Okarentin *ipsi appellant) & in aperto ac propatulo cœnaremus: confluentes Barbari eius*

Nauig. Brasil. ca. 1.

vici

vici incolæ, maiores natu præsertim, cum multis " beneuolentiæ signis, circumfusi, neque vel minimo verbo dicentes interfati, nos attentè & tacitè " intuebantur. Donec peracto conuiuio, magno natu quidam, quum obseruasset nos ab hymno cibum " auspicatos, hymno quoque cœnam clausisse, accedens, ita infit: Quid sibi vult hic ritus quo vos modò vsi estis, quum sublatis pileis omnes, præter vnũ " qui loqueretur, silentium tenuistis? Ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Vestrúmne præsentium ad aliquem: an ad absentium? IBI *ego opportunè oblatam eam occasionem arripiens, vt apud " eos de vero Dei cultu loquerer: quum præter eius " pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiã " solito attentiores animaduerterem: rogare Interpretem nostrum vt suis verbis, meum illis sermonem, " quoad capere ipsi possent, explicaret. Tum à quæstione senis exorsus, Preces nostras ad Deum dirigi respondi: eúmque, etsi sub ipsius conspectum " non caderet, non tantùm liquidè audiuisse nos, sed " etiam quidquid pectore occultum haberemus, id " perspicuè cognoscere. Inde ad Creationem mundi " delapsus, in primis laboraui vt docerem, hominem " nobilissimum inter creaturas à Deo esse conditum, " vt eo magis celebrandæ opificis sui gloriæ studeat. " Ac nos quidem, quòd ipsum coleremus, eius manu " infinitis periculis longissimæ nauigationis in tam " vasto mari eripi: eiusdémque ope fretos, ab omni " prorsus* Aignan *metu (Dæmonem ita appellant, à " quo subinde vexantur) tum in hac tum in ventura " vita esse liberos. Quare si Caraibum suorum imposturas, & barbarum mandendæ humanæ carnis " morem, abijcere vellent, eadem prorsus Dei dona "*

» *consequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa*
» *præterea de humani generis labe ac ruina, vt eorũ*
» *animos ad Christũ præparemus subiecimus: quoad*
» *eius fieri potuit accommodatis ad eorum captum ra*
» *tionibus & exemplis, quæ in præsens fusius exsequi*
» *supersedeo. Illi quum nos ingenti cum admiratio-*
» *ne duas amplius horas perattentè auscultassent: tũ*
» *vnus ex ijs autoritate & ætate grauis, in hunc mo-*
» *dum disseruit:* M I R A, *equidem, optima & nobis*
» *non antè audita, hîc dixistis. Ac vestra quidem o-*
» *ratio mihi in memoriam redigit, quæ nobis sæpe a-*
» *uos nostros narrantes audiuimus: Nempe iam inde*
» *à priscis temporibus & tam multis abhinc Lunis*
» *quot iam meminisse non possumus (quippe illi Lu-*
» *narum numero aut vicibus, non mensibus atque an*
» *nis, temporum spatia definiunt) venisse in has ter-*
» *ras quemdam* Mair *(id est Gallum, seu qualibet a-*
» *lia è gente aduenam) vestro more vestitum & bar-*
» *batum. Atque eum, vt ipsos sub Dei vestri obse-*
» *quium duceret, eadem oratione apud eos esse vsum,*
» *qua nos hodie affamini. Sed, vt nobis quoque à Pa*
» *tribus per manus traditum est, eos illius verbis fidẽ*
» *adhibere noluisse. Itaque mox successisse alium, qui*
» *Ensem, symbolum maledictionis, illis traderet. Inde*
» *sequuta inter nos bella, neque ex eo mutuis cædi-*
» *bus alij in alios sæuire destitimus. Nunc verò, post-*
» *quam diuturno vsu his assueuimus, si nunc repentè*
» *auitum morem exueremus, apud vicinas gentes lu-*
» *dibrio & derisui essemus.*
» H I C *nos summa contentione ac vehementia te-*
» *stari, tantum abesse, vt finitimorum ludibriis moue-*
» *ri eos oporteret, vt contrà, si summum illum cæli &*
» *terræ opificem seriò colerent, de omnibus, qui ob id*
vltro

vltro molesti essent, victoriam referrent. Postremò " eam verb.s nostris efficaciam addidit Dominus, vt " non multi tantùm Barbarorum, ad eam quam ex no " bis didicissent legem, deinceps vitam composituros, " nec cæsorum hostium carnes vltrà esturos, se promit " terent: sed secundùm hoc Colloquium, positis humi " genibus, nobiscum Deo gratias agerent. Ea oratio, " quæ ab vno è nostris clara voce in medio eorum cœ- " tu ad Deum concepta fuerat, mox illis per interpre " tem exposita est: nos ab illis in pensilia è bombyce " cubilia, dormitum deducimur. Sed nondum nos so- " mnus corripuerat, quum ecce istos cantātes & con- " clamantes audimus, Sumendam de hostibus vltionē, " & plures quàm antea esse mandendos. En incon- " stantiam miseri huius populi, & humanæ naturæ " triste exemplar. Mihi tamen equidem persuadeo, " si Villagagno numquam à vera Religione desci- " uisset, & nos diutius in illis terris morati essemus, " fore vt aliqui tandem Christo lucrifierent. "

Hactenus ille.

Vnde perspicuè apparet, semen aliquod Religionis inesse illis gentibus, sed eas à Principijs illis naturalibus ad absurdissima commenta & fœdos mores partim insita vanitate, partim malis Christianorum exemplis, facillimè deficere,

¶ Indorum pertinax Idololatria. Didaci Lopez epiſtola, Eccleſiaſticorum & Ioridicorum Hiſpanorum in India Occid. mores ac vitia graphicè depingens.

CAPVT XIX.

QVVM Guattimalæ eſſem, ac ſæpe in S. Franciſci monaſterium commearem, amicitiam cum quodam monacho contraxi (Franciſcus Betanzus is vocabatur, experiens homo, & multo omnium earum prouinciarum vſu, tum Guattimalæ tum Nouæ Hiſpaniæ, peritiſſimus, qui etiam duo Indica idiomata apprimè calleret & loqueretur.) Quum ab eo aliquando ſuam ea de gente opinionem percontarer, præſertim in iis quæ ad fidem noſtram ſpectarēt: mihi reſpondit, Eorum ferè tum natu grandes, veteri ſuę Idololatriæ pertinaciſſimè eſſe affixos, tum maximè Sacerdotes: ac ſæpenumero ſe ſuóſque collegas ſuperueniſſe illis victimas & ſacrificia diis ſuis facientibus. Itaque neceſſariò eorū filios, vt temporis ſpatio Religionem noſtram imbiberent, à parentibus atque auis ſuis ſegregandos eſſe, & ab eorum cõſuetudine quamdiutiſſimè remouendos: ne illos poſtquam ex ephebis exceſſerint, præpoſteris moribus ſuis imbuant. Poſtremò addidit, eos quoque qui baptizati eſſent, nihil ferè habere Chriſtiani præter nudum nomen.

Indorum pertinax Idololatria malis Hiſpanorum exemplis alitur.

Ex-

Exinde quum inter commentandū (vt fit) in penitiores de specialibus rebus sermones paulatim delapsi essemus, & ex eo multa tum de moribus Hispanorum, tum de earum prouinciarum regimine percontarer: atque ille me in rebus Indicis inuestigandis curiosum animaduerteret: epistolæ cuiusdam exemplar, legendum' mihi tradidit. Eam Baccalaureus quidem ipsius familiaris, Didacus Lopez de Zunega, ad Episcopum, Præsidem & Assessores Guattimalæ cōscripserat, durius nimirum ab istis coercitus & malè habitus, quòd eorum vitia & flagitiosos mores verbis liberiùs perstrinxisset. Quum verò eam apertam misisset, descripserat ex autographo monachus, à quo & exemplum infrà scriptum desumpsi. Eius autem sententia hæc erat:

Hispanus, Hispanorum præsertim Ecclesiasticorum, in India mores depingit

Ex quo me fortuna per orbem terrarum agitare cœpit, Regna aliquot & prouincias peragrando emensus sum, & nusquam non noui aliquid & inusitati conspexi. Verùm ex quo sors mea permisit vt in has Indię regiones, quę Aureæ appellantur, & virtutis omnis expertes sunt, traiicerem: tot tantáque nequitiæ exempla vidi, vt neque eis enarrandis lingua mea, nec cogitatione complectendis animus meus, par esse possit. In iis ferè pessimū hoc animaduerti, quòd inter vos nulla iustitia, nulla virtus, nulla bonitas, nulla castitas, superest: quin omne æuum vestrum studiis partium, simultatibus, perfidia, vanitate, rapinis, dissidiis, inuidētia, odiis, aleis, lustris, blasphemiis, intestinis

„ bellis,luxu,auaritia aliiſque peſſimis libidini-
„ bus,miſerè conſumitis, denique qui veſtrûm
„ optimus habetur,quanto ſe is ceteris præſtare
„ putat,tanto eſt omnium deterrimus. Summa
„ quidem cura notaui ac comperi maximã par-
„ tem veſtrum,quotcumque in Indiam veniſtis,
„ tales eſſe vt, non dico cælum atque Angeli,
„ ſed terra & dæmones ipſi vos exoſos inuiſóſ-
„ que habeant.Ac pro certo habete,quemadmo
„ dum tyrannica multa facta per vim perpetra-
„ ſtis,ita Chriſtum permiſſurũ vt ſerui omnium
„ per ius euadatis.

„ Eivs rei exempla & clara documenta ſi
„ quæritis,hiſtorias Græcas Latináſque euolui-
„ te, Romam caput & decus orbis conſiderate
„ Athenas & Spartam, bonarum omniũ legum
„ ac morum lumina,intuemini, multáſque alias
„ ciuitates & regna, quorum vix hodie veſti-
„ gium vllum, ac ne memoria quidem ipſa ſu-
„ pereſt. Si tantæ ciuitates periere, tot opibus
„ dotibúſque florentes, ac tantorum Princi-
„ pum mentibus viribúſque adminiſtratæ, vo-
„ bis ſcilicet talibus,velut eximiis, Deus peper-
„ cerit? An putatis Dei bonitatem ac patien-
„ tiam paſſuram vt per omne æui tempus tantis
„ induti vitiis, & tot ſceleribus demerſi perma-
„ neatis? Nonne iudiciis admodum obtuſi &
„ occæcati eſtis? Scilicet creditis Indos Chri-
„ ſtianos futuros,ſi vos ipſi non eſtis, niſi fortè
nomine ac titulo tenus? Fruſtra id quidem.
Nam multo efficacior (mihi credite Domini
mei)ad brutas illas gentes fuerit vel vnius diei
honeſta vita & bonum exemplum, quàm
conti-

Barbari bonis exẽpl is quàm cõmodis verbis, magis mouẽtur.

continuæ integri anni lectiones & doctrinæ. quid enim refert odoriferas rosas ad plebem ore & lingua spargere, si mox spinosis malorum operum aculeis illam pungitis & vexatis?

NONNVLLI dicunt quod vestra Sanctitas domine Episcope, satis boni facit: sed videte vt bene etiam illud faciatis. quippe reperiuntur qui & quod alioqui bonum est malè faciant: & vestra Sanctitas ex eo grege est. Nam quos vestire debebatis, eos spoliatis: quod amarum est dulce, quod dulce est, amarum dicitis: mendaces & falsos diligitis: eos qui vera loquuntur, odio habetis. aspernamini bonos, & turpes probrosósque honore afficitis: vitiosis fauetis, & vexatis honestos. Denique de alieno valdè liberales estis, de vestro parcissimi. Quid dicam amplius? Nempe hoc, vos multò ad remigandum in triremi aliqua, quàm ad id munus gerendum, aptiores esse: idque affirmare ausim, vestræ Sanctitati plus esse virium ad tractandum remum quàm virtutis ad gubernandum Episcopatum.

ALII dicunt, quòd vestra Dominatio multo honore decorata atque honestata est. Sed mementote Senecam dicere, Stultorum laudem, à sapientibus haberi pro argumento infamiæ: quia quidquid stulti cogitant, vanum est: quidquid loquuntur, falsum: quidquid damnant, laudabile: quidquid approbant, malum: & quidquid laudant, infame.

„ denique quidquid agunt & moliuntur, nihil
„ nisi amentia est. Sed laudari & honestari ab iis
„ qui ipsi honore digni sunt, is demum verus
„ honos est : summum verò & præcipuum de-
„ cus, placere Iesu Christo.

„ CETERVM accepi à nonnullis patientiā
„ quam in tolerandis ærumnis meis adhibui,
„ vestræ Dominationi plurimùm admirabilem
„ fuisse: sed, vt ingenuè dicam vestra admiratio
„ mihi plurimùm admirationi fuit. Nam rerum
„ perperam gestarum pœnitentia & dolor è sa-
„ pientia oritur: sed benè & honestè factorum
„ immodica admiratio, non aliunde manat,
„ quàm ab exiguo iudicio & minore vsu. Quip-
„ pe vos id fugit, Nos cum Christo crucifigi
oportere, quantum ad hunc mundum attinet,
si velimus in futuro vnâ cum eo ęterna gloria
perfrui. Vos ignoratis luculentam illam Pauli
Apostoli sententiam in posteriore ad Timo-
theum epistola, Omnes qui piè viuere volunt
in Christo Iesu, in hoc seculo persequutio-
nem passuros. Nescitis, quod corpori damno-
„ sum est, id animæ esse vtile; nescitis, regnum
„ cælorum non acquiri cursu taurorū, non lusu
„ arundinū, non arca inclusorum nummûm &
„ auri copia, non seruorum fodinas exercen-
„ tium ingentibus familiis (quales vestra do-
„ minatio multos adhuc habet) non dolis, non
„ astu, non mēdaciis: verùm persequutione, in-
„ firmitate, carcere, vinculis, paupertate, fame,
„ siti, infamia, ingratiis, exiliis, tormētis, variisq.
„ ærumnis, quæ assiduè vitam mortalium obsi-
„ dent & exercent, eò perueniri. Eas verò res si
vestra

Episcopi hodie in Papatu quiduis aliud sciũt & agunt quã quod sui muneris est.

2.Tim.3.12.

vestra Dominatio ignorat, quod facilè equidem credo, annumerare vosmet potiùs bestiis quàm hominibus potestis.

MVLTA præterea sunt quæ à me dici possent, tum de vestra Dominatione, tum de ipsis etiam Præsidibus. Sed eiuscemodi rerum tãta est copia, vt verear, ne me de iis scribere aggressum tempus ipsum & charta deficerent. Quare verbum non amplius addam. Data Trugillii, xx. die Maii. Anno M.D.LII.

Didacus Lopez de Zunegua.

¶ Ceratum, integrum Iudicem. Hispanorum flagitiis obuiam ire studentem, mors intercipit. Iudicum onerosum munus.

CAP. XX.

CVM primò iui Guattimalam, ibi tum Præses erat licẽtiatus Ceratus. Is ille erat Ceratus qui in Dominicã Edictum regium de libertate Indorum tulerat, vti superiùs diximus. Eum tunc Cæsar amotum Insula regendæ illi prouinciæ imposuerat: de quo verè hoc possum testificari, numquam in vniuersa India eo meliorem nec sanctiorẽ fuisse Iudicẽ: nec qui iusta edicta mandatáque regia rectius obseruaret, semper procurãdo ne Indi ab quoquam Hispano iniuria vlla violarentur, aut haberentur duriùs,

Ceratum Hispanū iudicem Hispanorum contumaciæ tædet.

SAEPENVMERO suorum contumaciam arrogantiámque expertus quòd indigenarum salutem procuraret, pertæsúsque, optare solebat vt Deus eum à tam peruerso hominū genere liberaret. Dicebátq; si Deus traiicere in Hispaniam ipsi concederet, se Regem monere velle, ne deinceps sacerdotem vllum transmittere in Indiam pateretur, propter flagitia eorum & intemperantissimas libidines. Sed morte prçuentus, quod in animo habebat præstare non potuit.

ITAQVE successor ei alter Mexico missus est, Doctor Chesada: qui duobus pòst mensibus, quàm Guattimalam venerat, vita concessit. Quúmque ægrotantem monachi aliquot „ consolarētur, dicendo, Domine Præsidens esto bono & hilari animo: aliáque eiuscemodi pro tempore subiicerent: ille excipiens, Ah quî fieri potest, inquit, vt is hilari animo sit, cui tot rerum ratio ipsi Deo reddenda est?

Iudicibus muneris administrati ratio Deo reddenda.

HOC dictum memorabile, huic loco inserere operæpretiū visum est, vt inde sibi exemplum sumant Iudices & Magistratus: id est, vt perinde iudicent de aliis, qualiter à Deo de se iudiciū ferri volent: atque ita bene subductis sui muneris rationibus ex hac vita exeant, 1 vt in futura æternùm non plangant.

1 INSIGNE *Ludouici, cognomento Diui, Galliæ Regis, exemplum in eam sententiam exstat. Is enim quum fortè aliquādo ex Psalmis Dauidis preces ad Deum conciperet, interuenit aliquis, qui pro reo quodam capitalis criminis gratiam peteret. Rex, quasi aliud agens, annuit. Mox verò quum incidisset*

incidisset in versic. Psal. 106. *ibi*, Beati qui faciunt iustitiam in omni tempore: *tum protinus reuocari iussit eum cui gratiam concesserat, eámque irritam fecit: memorabili edita sententia, Principem qui punire potest crimen, nec punit, non minus coram Deo reum esse quàm si id ipse perpetrasset. Pietatis esse opus, non sæuitiæ, iustitiam facere. Annal. Gall. Sed in primis memorabilis Oliuarij Galliæ Cancellarij casus & exitus; Iudicibus documēto esse debet. Is quum tristem in pios viros, qui Cabreriis & Merindolij Prouinciæ oppidis puram religionem exercerent, sententiam latā suffragio suo contra cōnscientiæ indicium, approbasset: ac postea veritatis cognitione imbutus sæpenumero fassus esset cum lacrymis se meritò ob id à Deo reiectum: tamen in tumultu Ambosiano præcipuus inter eos Iudices sedit, qui multos pios ac strenuos viros, tyrannico peregrinorum iugo & Regem ipsum & populum Galliæ liberare fortius quàm felicius molitos: velut perduelles, reluctāte conscientia, dānarunt. In iis quum Petrus Campagnacus, litteratus adolescēs, ad causam dicendam productus esset: Cancellarius, eo neque audito neque interrogato, Suspendite, inquit, suspēdite hunc hominem. Quid? suspendite, ait Campagnacus. Facile tibi quidem id dictu est. At si tu, ex quo id factis es promeritus, suspensus esses, iam ante triginta annos pauisses coruos, nec tot scelerum minister fuisses. Recordare mecum, quid admiseris quum Pictauij Iuri ciuili operam dares. Nū te eo tempore vnum è contubernalibus tuis scelerate interfecisse meministi? atque inde in tantum patris odium venisse, vt ex eo te in conspectum suū venire vetuerit? Ac reipsa quidem*

Arquinuillerius quidam, Oliuarij tum socius, perditus nebulo, propter hoc facinus Lutetiæ suspensus fuerat. Ad hæc verba adeo perculsum memoria facinoris Oliuarium fuisse constat, vt obruto mœrore & insania animo, & inde graui morbo implicitus, horribiliter aduersus Deum ipsum fremeret. Tanta interea ægritudinis & horroris vehementia, vt quamquam defecto corpore & assiduis morbis debilitato: phrenetici tamē instar aut robusti alicuius adolescentis, totum cubile concuteret. Ita ægrotantem inuisit Cardinalis Lotharingus: sed Oliuarius, quum suos eius aduentu cruciatus augeri sentiret, facessere properè cubiculo iubens, ne ipsius quidem conspectum pati potuit. Vt verò paulò longius semotum animaduertit, tum altiùs ingemiscēs in has voces erupit, AH, Ah, Cardinalis, tu nos omnes in æternum exitium trahis. Tum accedere ad ægrum Cardinalis, & consolando vltrò spiritus eius mitigare: Eum videlicet tentari, inquiens, ab immundo spiritū, sed in fide perstandum esse. Egregiè, inquit, Cancellarius, egregiè, scilicet quasi hæc tu credas. Inde aspectum eius auersatus, & nihil eloquutus vltrà, paulo pòst vita concessit. Inter lentos cruciatus, Annæ Burgij senatoris integerrimi (cuius iudicio, Cardinalis præcipiti iussu rogatúque victus, subscripserat) mortem præcipuè deflebat. Hæc est merces Iudicum, quibus Aulicæ gratiæ fumus, sua conscientia potior est.

TERTII LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

HISPANI, *subactis, aut certè tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Castella Aurea, Noua Hispania, Nicaragua, Iucatana, aliísque quæ Septentrionem spectant: nunc quoque versas in austros prouincias affectantes, Peruanum in primis regnum ditissimũ, Pizarro & Almagro ducibus, occupant, & legitimo rege præter fas interemto, in prouinciæ formam redigunt, Mox inter eos, vbi hostis defuit, fœda de principatu coorta dissidia, bella ciuilia accendunt: ne sublatis quidem partium ducibus exstincta.*

INTEREA *graui cum tyrannide seruitus gliscit aduersus Indos: cui tollendæ, & simul componendis prouinciæ motibus, mittitur à Cæsare vnus & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma: sed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab omnibus ferè colonis sæuitia Edictorum offensis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum suscipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæsar quando vi aperta non processerat, astu rem aggrediendam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gascam. Is, precio & præmiorum spe pellectis in se hostium ducibus ac copiis, Pizarrum viribus exutum & facilè victum morte adficit: atque ægrè compositis Peruanis rebus in Hispaniam reuertitur.*

H I S *exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit: docétque quam Hispani non tantùm de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciuerint: Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Vsque adeo barbariem inter Barbaros ipsos exercuimus. Postremò librum suo ex India in patriam reditu claudit.*

NOVÆ

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ

LIBER TERTIVS.

¶ *Fr.Pizarrus, Did. Almagrus & Fern. Luques, inita societate, expeditionem in Peruanas regiones suscipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos post labores in speratas opes incidunt.*

CAPVT I.

IAM¹ Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques sacerdos, Panamæ, certis partísque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem versus auro, argento, cranis, & smaragdis abũdare. Itaque tres isti simul societatem ineunt, quúmque inter eos re communi consilio deliberata, sententia stetisset, nouas terras ire vestigatum, fide inuicem accepta & data promittũt pro se quisque fidelem ad id operam collaturos: partásque opes, terras & gentes subactas, ex æquo inter se fraternè diuisuros.

Auaritia inquies & medias inter opes inops.

HIS vbi conditionibus res inter eos transacta est, naues, arma, commeatus, omnia classi ornandæ necessaria, comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naues impositis, Pizarrus & Almagrus anno

M.D.XXVI.paucis alius poſt aliũ dieb. Panama ſoluunt: ſacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem neceſſe eſſent, curaret. Pizarrus ea ora tercentum millium ſpatio pernauigata, tandem litus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progreſſi ad litus, terræ aditu Hiſpanos prohibent, multíſque interemtis, Pizarrum ipſum cum aliis aliquot ſaucium prælio excedere cogunt. Ipſe tam inauſpicato principio deterritus, Panamã reuertitur, iam ſuſcepti conſilij pœnitens. Diuerſa in parte Almagrus flumine aduerſo ſubiens, quod ipſe S. Ioannis numcupauit, benignè ab indigenis exceptus eſt, & ab iis tria amplius aureorum ducatorum millia dono data retulit. Inde ad mare ſecundo amne defluens, & oræ aliquantum præteruectus, in eundem fortè incurrit locum vbi ſocium eius malè acceptum fuiſſe diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egreſſum Indi ferociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo pòſt amiſit: maximámque militum eius partem fœdè trucidant. Itaque multis amiſſis Panamam quoque & ipſe regredi cogitur.

POSTQVAM eò peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei ſignificat terram ab ſe detectam ditiſſimam auri eſſe. itaque ſibi videri de integro inſtaurandam claſſem, & denuò ad eam ſubigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi ſingulis arboribus cauatis nauigant, portu ſoluunt: qúmque

maximis

maximis laboribus per altum eandem illam quàm priùs oram tenerent: non tamen eodē quo primùm loco, in litus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse iudicarent, strenuè in Hispanos impresſionem faciunt, multísque eorū cę sis, ceteros ad naues fundunt fugántque. Hispani appulsu litoris prohibiti in Gorgonem secedunt, perexiguam & desertam insulam, quæ sex tantùm mill. freto à continenti discreta est.

Mira in Barbaris iudicii sagacitas, qui ignotos tā bene nosset.

IBI quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse eius rei causa Panamam regressus, quamquā paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinq; Hispanis reuersus est, & Pizarrum cum omnibus suis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliísque cibariis quæ Panama subuecta erant, refectis corporibus, inde soluentes, viginti millia paſſ. longius appulsi, ingenti diuitiarum spe in litus desiliunt. Sed vix egresſis Indi lanceis saxísque armati superueniunt, & in Hispanos animosè gradum inferentes, interemtis aliquot, ceteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obuiam & paratam experti, in insulam desertā concedunt, quam quòd galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli numcuparunt.

PIZARRVS ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, vlcisci suorum cædem cupiens, socium Panamā

remittit, eíque negotium dat vt quammaximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hiſpani ſequi volebant, ſuæ cupidini infenſi, terrámque ipſam & ſperatas eius diuitias exſecrantes: ſed quum illis duces ipſi poteſtatem abeundi, imò etiam ſcribēdi ad ſuos, dare abnuerent, ne fortè aduerſam de ea ora ſpargerent famam, & nouum ſubſidium impedirent, remāſere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hiſpanorum clades & miſerias vulgaret: ſcripſere nonnulli Hiſpani clanculum ad amicos de morte ſuorum, de laboribus intolerandis ærumníſque in quas incidiſſent: quàm miſero ſtatu res eſſent, poſtremò de aſperitate ipſius regionis: plurimùm de Almagro & Pizarro querentes, quòd plerique ipſorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatū ab iis impetrare non potuiſſent.

Hiſpani milites vo ta ſua exſecrantur.

FORTE paulo antè quàm Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de-los Rios*) impoſitus fuerat. Is tali de Hiſpanis nuncio accepto, ſubitò domeſticum quendam ſuum ad inſulam Galli ex peditè ire iubet, ac Pizarro edicere, graui conſtituta pœna, ne quemquam Hiſpanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cèpit dolorem: quum maxima pars Hiſpanorum qui cum eo erant, inſula excederet. Ceteris qui remanſerunt, (quatuordecim erant, omnes ferè ſodales nautici) plurimas gratias agit, ac ſpe ingenti

ſplendi-

ſplendidíſque promiſsis onuſtos rogat vt patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum nouo ſubſidio rediret. Ergo dies aliquot in inſula tolerant, oſtreis, cancris & piſcibus veſcentes, donec tandem ab Almagro nauis commeatus ſubuehẽs venit: ſed ſine militum ſupplemento, propter improſperam famam quæ de ea ora Panamæ increbuerat.

Dura militia, niſi quod inter omnia auri fames duriſſima eſt.

In ea inſula Pizarrus aliquamdiu moratus & cum eo pauci illi, in ſumma rerum omniũ anguſtia, ſine vlla auxilii ſpe, poſtquam diu multúmque inter ſe conſultaſſent quid facto eſſet opus, tandem communi conſilio oram eam præterlegendam eſſe ſtatuunt, ſiquæ fortè ipſis diues & proſpera regio occurreret. Quingentûm millium ſpatium emenſi, quum Chiræ Peruani regni prouinciæ litus tenerent: ibi exſcenſu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adoleſcentes aliquot excipiunt, qui linguam Hiſpanicam diſcerent.

Inde Tumbeſiam regreſsi, de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non ſatis animi Hiſpano cuiquam eſſet, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne ſpatium litoris effuſi conſpiciebantur: Petrus quidam, Creta inſula ortus, periculum vltrò ipſe facere ſtatuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in litus egreditur. Non parum admirationis incuſsit indigenis barbati

hominis tunc primùm à se visi species: ille intrepidè per medios progressus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turrim præsidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, postquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatúmque conspexit, in admirationem adeo defixus stupefactúsque hæsit, vt ea per somnium intueri se duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam specie leonum & duos tigres, sed innoxios, reperit. Qúumque abeũtem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretensis, velut talia aspernaretur, abnuit, dissimulans se ea quærentem in eas terras venisse. Regressus ad nauim, quæ & quanta viderit refert.

Auarus callidè vitia sua dissimulans.

1 FRANC. *Pizarrus, is est quem Hoieda Vraba decedẽs, legatum suis militibus præfecerat. supr. lib. 1. cap. 19. Tum verò, quum fortunam sibi ipse laboribus, aut, vt maxima pars Hispanorum militum qui tum in India erant, rapinis, fecisset, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, scholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is postea exhaustis in quæsitu Peruani regni pecuniis, & eo inuento ab sociis exclusus,* Pazzo *vulgò vocatus est, id est, stultus, quòd fortuna bene vti & certis iam opibus frui nesciuisset. Gom. Hist. gen. lib. 4. cap. 1.*

¶ *Pizar-*

¶Pizarus, missu sociorum, in Hispaniam ad impetrandam repertæ prouinciæ subigendæ potestatem, nauigat Sibi soli impetrat. Almagrum ab se alienat. Mox reconciliati, tertium socium extrudunt.

CAP. II.

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfusus, quòd in tam diuitem oram incurrisset, extemplò signo abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi sociis Chiræ felicitatem & 1 Tumbesiæ oræ diuitias, aperit. Illi quum superfundenti se se lætitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non possent: ambo, Almagrus videlicet & Fernandus Luquez, Franciscum Pizarrum mittere in Hispaniam statuunt, qui à Cęsare Tumbesiæ subigendæ potestatem peteret. Verùm à pecunia imparati, consumtis videlicet in earum terrarum quæsitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos sumunt, & ad sumtus illi erogant. Pizarrus in Hispaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à se nuper repertæ indicem & relationem exhibet: simul sumtus à se in ea factos & labores exhaustos referens, atque ingentes diuitias regiæ Castellæ coronæ pollicitus, Tumbesiæ potiũdæ facultatem regiménque sibi tantùm postulat, nulla sociorum mentione addita. Quæcumque petierat obtinet. itaque diplomate in eam rem à senatu scripto, à Cęsare confirmato, instructus cõtractis aliquot militibus, è portu San lucari

Pizarrus societatẽ fraudat.

de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

Qvvm breui ſecundo vento vſus ad Nomen-dei, atque inde Panamam perueniſſet, magnificè à ſociis exceptus eſt: ſed mox vt illi reſciuere ſibi tãtùm Pizarrum in Hiſpania negotiatum, ſuis priuatim rebus, non communiter ſocietati, proſpexiſſe, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præſertim, qui tot ſumtus à ſe & maiores quàm à Pizarro factos reputãs, & exhauſtas facultates, & tres totos annos in ea expeditione conſumtos, & amiſſum oculum: & ſuper hæc etiam vt pecunia ab ſemet mutuò accepta, Pizarro ad impenſam præbita eſſet: vt is ad vniuerſæ ſocietatis vtilitatem, non ſuam vnius, procurandam in Hiſpaniam miſſus fuiſſet, memori animo reuoluens, impatientiſſimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltrò eius ſpiritus conabatur. Se nihil videlicet à Cæſare impetrare potuiſſe cauſatus, præter Tumbeſiæ ſubigendæ poteſtatem: bono tamen interea Almagrus animo eſſet. quippe fidem ſuam ipſi obſtringere, daturum ſe operam vt & ipſe aliud aliquod imperium in eadem prouincia obtineret. Adhæc quum eſſet inter eos ſocietas: poſſe ipſum, tanquam ſummum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari ſecum iure ſtatuere. Sed parua eius verbis apud Almagrum fides: imò etiam iſte ob hæc nugarum ludibria multò aduerſus eum indignatior, palàm dicere, Pizarrum falſum & perfidum eſſe.

Diſſidiorum Pizarri & Almagri initia.

DENIQVE quum aliquot dies in his ſimultatibus & iurgiis conſumſiſſent, Pizarrus tãdem neceſsitate magis quàm voluntate adductus: quum ſe videlicet ſumtibus exhauſtũ & pecuniis ac commeatu vacuũ (quibus contrà abundare Almagrum, nec quidquam erogaturum ob diſcordias intelligebat) quum ſe, inquam, niſi cum Almagro in concordiam rediret & ab eo nummis iuuaretur, prouinciam ſuam tardiùs initurum cogitaret: doctorem Gamam rogat vt inter ipſos concordiam reconciliet. Quid multa? iſtius interuentu in gratiam inuicem redeunt: iubet doctor Almagrum Franciſco Pizarro arma, equos, & quidquid commeatuũ prouiſum haberet, & pecuniæ inſuper certam ſummam, tradere. Pizarrum verò viciſsim quoſcumque honores & dignitatum ornamenta à Cæſare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tertio ſocio Fernando Luque excluſo, pacem & concordiam denuo inter ſe ineunt: ac ſanciendis arctius promiſsis cõſecratam Hoſtiam, ſumentes, iureiurando firmant ſe integra fide mutuã amicitiam ad mortem vſque inuiolatam conſeruaturos.

Pizarrus & Almagrus iureiurãdo amicitiam cõfirmãt ſed quod mox violent.

HIS ita tranſactis, Franciſcus Pizarrus cũ cẽtum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto poſſet maximo ſubſidio quamocyſsimè ſubſequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciæ Guancauilichiæ portum, vnde in Punam inſulam trãſgreſſus à Præfecto perami-

cè exceptus est. Verùm vt ille fœda nefandáque Christianorum facinora expertus est, per singulas domos aurum & argentum quærentium, feminas ad stuprum rapientium, ceteráque perpetrantium quæ à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hispanos ex tota insula expellere nititur. Sed quum impressionem ab hostibus ex aduerso factam ferre non posset, cum multa suorum iactura, siluas fuga petiit. Pizarrus crudelissimè victoria vsus, cum multis Hispanis in Tumbesiæ continentis oram L. mill. interuallo ab insula distantem traiicit.

Hispani præclaris factis Punensium animos ab se alienant.

SIMVLAC continentem attigit, indigenę auditis, quæ Hispani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari distantem confugiunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per nuncios arcessit, eius amicitiam multùm se appetere testatus: is verò non tantùm ire abnuit, sed etiam hostiliter omnibus viribus insultans ei quāta maxima damna potuit intulit. Itaque Pizarrus noctu flumen transgressus cū parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, spinas, saltus & asperrima quæque locorum penetrans, hostes incautos & somno solutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbesiam reuertitur, vrbémque captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis spoliat.

1 *Tumbez, seu Tumbesia Peruani regni oræ maritimæ prouincia, non procul ab Æquinoctiali linea, Meridiem versus, & Indorum vrbs eiusdē nominis, mox Hispanorum colonia,* XII. *leucis à Puna*

Puna insula distans: vnde Pizzarrus Peruanarũ opum primum specimen præcepit.

2 *Id ab illis, secundò rupta concordia, & denuò reconciliata, factum scribit Gomara: atque horribili iureiurando sancitum ab Almagro nouum illud fœdus, nempe: Vter prius fœdus rupisset, tum vt Deus illius corpus animámque ad inferos detruderet. Sed ambitio auaritiáque omnia sacra iuxtà ac profana proculcant.*

3 *Puna insula ex aduerso Tumbesiæ prouinciæ sita, duarum leucarum freto à Continenti discreta, XLVIII. mill. pass. in circuitu amplectitur. Hodie San-iacobi insula ab Hispanis vocatur.*

¶ *Attabaliba Peruanus Rex, finibus suis Hispanos excedere iubet Pontificem Rom. non agnoscit. Velut neglecti Euangelij reus, vi ab Hispanis capitur.*

CAP. III.

PER eos dies Attabaliba, 1 Peruanæ prouinciæ rex Casſiamalcæ erat. Is audito peregrinã gentẽ barbatam in suos fines ingressã cũ terribilibus quibusdã ac prodigiosis animalibus omnia loca percurrere, & cædibus ac latrociniis infesta facere: legatum ad Franciscum Pizarrum mittit, minitans nisi subditos suos tranquilla pace frui sineret, patriámque repeteret, breui infortuniũ inuenturum. Ad hæc Pizarrus respondit, Se non eò venisse cuiusquam offendendi animo, sed vt ope atq; opera eos iuuaret qui suã amicitiam expeterent: id sibi disertè ab Imperato-

re principe ſuo mandatum: neque ſe poſſe ſine magno dedecore ad eum reuerti, niſi prius Regiam ipſius perſonam vidiſſet, eíque res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinẽtes exponeret. Sub hæc Pizarrus Caſsiamalcam verſus contendit: & per Chiræ prouinciã iter faciens, à Regulis vltro de iungenda ſecũ amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba ſuas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac quia eo fortè loco nauigabile flumen erat, quà tutò ſubire naues poterãt, condendæ ibi coloniæ ſedem eligit, cui Sanmichaelis nomen fecit: & quò quiſque ſuum diligentius aſſeruaret, manubias & prædam omnem inter ſocios partitur.

Pizarrus ſubdolum animum ſpecie amicitię & pietatis tegit.

INTER hæc Attabaliba Chriſtianos aduẽtare atque vlterius tendere audiens: ſed eos paucos, defatigatos & molles vſqueadeo vt non niſi ingentibus Pachis (ſic illi equos nominãt) iter ingredi poſſẽt, de barbatis illis ridere ipſe, & remiſsis ad eos legatis denunciare ſi ſua illis vita cara eſſet, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, Enimuero ſibi neceſſe eſſe reſpondet, Maieſtatem ipſius coram cum debito honore viſere: ſimul exercitũ procedere iubet: quũmq; Caſsiamalcã perueniſſet præmittit legatos & magiſtos equitũ qui regis animũ ſtatúmque explorarent, eíque indicarent, veniſſe Hiſpanum ducẽ adeundi eius cognoſcendíque auidũ. Ille ſub aduentũ Hiſpanorum duo fermè mill. interiùs ſeceſſerat. Legati, vt in conſpectũ regii agminis venere, agitare equos & glomerato greſſu ſolo inſultantes huc atque illuc circũflectere incipiunt.

Attabal. Hiſpanos nondum expertus contẽnit.

Indi verò ad noui huius monſtri conſpectum obſtupeſcere. At ipſe rex nihil eo ſpectaculo moueri, non mirari: interea tamē iraſci, quòd parum reuerentiæ atque honoris ſibi exhibitum à barbatis illis crederet.

FERDINANDVS Pizarrus per interpretem ſe imperatoris fratrē eſſe ſignificat, qui Papæ ac Cæſaris, amicitiam eius vltro appetentium miſſu è Caſtella venerit. Itaque veniendi ad ſe & coram colloquendi ei poteſtatem faceret. Quippe habere ad Regem ipſum ſummis de rebus mādata, eáque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reuerſurum. Attabaliba adhæc, Ea ſe cuncta facturum inquit, dum ante omnia ſuis finibus excederent.

EA lata conditione, reuerſus ad ſuos Ferdinandus, magnificum regis paratum & ſtupendam opulentiā prædicat: ceterum eum in ſuo regno aduenis ſedes cōcedere nolle. Quę eum diem ſequuta eſt nox, quàm longa fuit, tota ab Hiſpanis ducibus inſtruēdis ordinibus & animandis militibus cōſumta eſt: Victoriā videlicet eſſe in manibus & cum ſtolidis ignauíſq; rem fore, quos vel ſolo equorū hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad ſatietatem trucident. Inde Pizarrus, inſtructis ordinibus & diſpoſitis circa palatiū & in ipſis portarum limitibus aliquot maioribus tormētis, ſuos hoſtile quidquam cœptare, niſi ſigno edito, vetat.

Indorum diuitię Hiſpanorum auaritiam & ſæuitiā irritant.

SIMVLATQVE illuxit, ecce Rex amplius xxv. millibus Indorum ſtipatus, velut in ſollēni triumpho, hominum humeris portabatur, circūpendentibus vndique aureis monilibus,

Regius Attabalibæ apparatus.

versicoloribus auium pennis præ fulgens, interula sine manicis vestitus, & pudenda bombycina fascia velatus. Sinistrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuissima floccus honestabat, supercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuissimo obstragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali ciuitatem & palatium iniit, ibi barbatorum aduenarum legationem per otium auditurus.

INTER hæc viam sibi ad regem faciēs frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucem, altera Breuiarium gestans, ratus fortasse Attabalibam repentè in magnum aliquem theologum euasisse: per interpretem ei significat, Se Sacræ maiestatis Cæsareæ mandatu eius excellentiā adiisse, ídque cum autoritate Romani Pontificis, cælestis Seruatoris vicarij, qui Cæsari terras antè incognitas, & nunc primùm inuentas dederit, vt eò doctos piósque homines mittat, qui sanctissimum eius nomē publicè apud eas gentes prædicent, eásque fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hæc verba monachus Regi * Legem Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eua exorsus ordine exsequitur, vt Christus è cœlo descenderit, vt assumta humana carne in vtero virginis, in cruce mortem obierit: atque inde resurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemtionem, in cælos ascenderit. Mox ad resurrectionem mortuorum & vitàm æternam delapsus, vtramque affirmat: & à Christo Petrum primum eius vicariū, Ecclesię gubernandæ

Euangelij Barbaris annūciandi noua & monacho digna ratio.

* Sic ille Breuiariū suum vocabat.

nandæ impositum testatus, simul autoritatem Pontificũ ipsius successorũ adstruẽs exponẽnsque postremò Cæsaris & regis Hispaniarũ, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturũ Regẽ si illius amicitiã accipiat, si vectigalem clientémque eius se ferat: deniq; si abdicatis falsis diis, diuinæ Legis & Christianæ religionis fidẽ & obsequium induat. Id nisi sponte fecerit, pro certo habeat se eò vi atque armis coactum iri.

His auditis Rex, Se haud grauatè summi orbis Monarchæ amicitiã accepturum ait: sed se & liberũ & regem ei quem numquam viderit tributa pendere, id verò sibi parum æquum & honestum videri. Pontificem autem insigniter fatuum & impudentem esse eo facilè prodi, quòd aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, se suam abiecturum planè negauit: ac si ipsi in Christum crederent, qui in cruce mortuus esset, se in Solem credere qui numquam moreretur. Inde à monacho percõtatur, vnde sciret Christianorum Deum ex nihilo creasse omnia, & in cruce mortuum esse. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri respondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptũ inspectúmque aspernatus & renidens, Hic liber, inquit, nil mihi dicit: mox ad terrã affixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hispanos ad cædem accendere: Agite Christiani (aiebat) agite & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Euangelia ludibrio habita & proiecta sunt. Trucidate istos canes, qui legẽ Dei

Pontifex de alieno liberalis.

Crudelis concionator.

ita contumaciter aſpernantur.

HAEC & talia quum magna voce dixiſſet, Franciſcus Pizarrus explicatis vexillis ſignum pugnæ, vti propoſuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primum Indis terrorem inferũt: mox iam inſueto ſtrepitu attonitis ſuperueniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: poſtremò circumſtrepentibus vndique tympanis admiſto clangore tubarum extra ſe raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hiſpani inuadunt. Indi quos non tantùm inſolitus machinarum fragor perculerat, ſed equi quoque, ferociſſimum animal, & tam acutis enſibus fœda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quæ cuique patebat ad fugam via velut lymphati erumpunt. Tum verò Hiſpani equites ferociter in hoſtem velut profligatum incurrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij ſuper alios cumularentur, ruinæ ſimilem ſtragem dedere. Hîc horribili cæde Hiſpani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hiſpanorum zelus, pro Euangelio ſcilicet.

Hiſpanorum equitum facilis de Indis victoria.

PIZARRVS peditum agmen ducens, rectà ad Attabalibam tendere, quem Indi multi circumſtipabant: quúmque pugnæ immemores corpora tantùm ante ipſum regem obiicerent, Hiſpani cædẽdo gradum promouebant, donec ad Attabalibam viam ſibi per hoſtium ſtragem facerent. Vt verò tandem ad eum peruenere, tum quiſque capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cædere. Et iam

clade

clade ferentium è sublimi illa sella delabebatur, quum Franſciſcus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è ſella ac prouolutus Attabaliba, nullo reſiſtente, capitur, & Pizarri fidei ac poteſtati ſeſe permittens, cuſtodiæ traditur. Ea res bello finem impoſuit, ſine vllius Hiſpani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta eſt. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus inſtans, omnes vias Indorum cędibus repleuit, quum nulli neque ætati neque ſexui victorum crudelitas parceret.

Monach⁹ ex concionatore laniſta.

PER omne prælij tempus ipſe quoque monachus milites clamore incendere non deſtitit, monens vt Indos punctim magis quàm cæſim ferirent, ne videlicet enſium laminas perfringerent. Hiſpani quum ſanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retuliſſent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & feſto luxu ouantes tranſegere.

1 PERV *propriè prouincia exigua & inops eſt, quam Franciſcus Pizarrus Panama ſoluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama diſtantem: à qua poſtea impropriè totum illud ingẽs Attabalibæ regnũ & vniuerſæ prouinciæ, quæ per omnem eius ora longitudinem, mille & ducentarũ leucarum amplius ſpatio, repertæ ſunt,* PERV *ab Hiſpanis dictæ ſunt. Aug. Zarat. Hiſt. Peru lib. 1. cap. 1.*

2 *Alexandri* VI. *Pontificis, exstat bulla, qua has terras Ferdinando & Isabellæ eorúmque successoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent, » hæc sunt: Ut tanti negotij prouinciam Apostolicæ " gratiæ largitate donati, liberius & audacius assu- " matis: motu proprio, non ad vestram vel alterius " pro vobis super hoc nobis oblatæ petitionis instan- " tiam, sed de nostra mera liberalitate & ex certa » scientia ac de Apostolicæ potestatis plenitudine o- " mnes insulas & terras firmas inuentas & inuenien- " das, detectas & detegendas versus Occidentem " & Meridiem (fabricando & construendo vnam » lineam à polo Arctico, scilicet Septentrione, ad " polum Antarcticum, scilicet Meridiem: quæ linea " distet à qualibet insularum, quæ vulgariter nun- " cupantur de los Açores & Cabo-verde, centum » leucis versus Occidentem & Meridiem) Aucto- " ritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro con- " cessa ac vicariatus Iesu Christi qua fungimur in " terris, cum omnibus illarũ dominijs, ciuitatibus, ca- » stris, locis & villis, iuribúsque & iurisdictionibus " ac pertinentiis vniuersis, vobis heredibúsque & " successoribus vestris (Castellæ & Legionis regibus) " in perpetuum tenore præsentium donamus, conce- » dimus & assignamus: vósque & heredes ac succes- " sores præfatos, illarum Dominos cum plena, libera " & omnimoda potestate, autoritate & iurisdictione, " facimus, constituimus, & deputamus, &c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in quæ nullum ius vnquam habuit? Nisi fortè quia Christus cæli ac terræ hæres est, cuius bonus iste Pater vicarius est, scilicet.*

3 *Eo facto facilè prodidit hic Pseudopropheta quo*

quo spiritu ageretur. Quippe non sic Christus: qui arundinem quassatam non confringit & linum fumigans non extinguit, Matt. 12. 20. Itaque talem mox frugem Episcopus messuit, qualem monachus seuerat: nimirum à Barbaris in Puna insula fuste postea elisus.

Attabaliba libertatem ab Hispanis ingenti pretio paciscitur. Hispanorum de sua nece consilia subolfacit, & de se commotas suspiciones purgat. Hispani eius spoliis ditescunt.

CAP. IIII.

Attabaliba de Hispanorum sæuitia securus, auaritiam eorum explere nititur, sed frustrà.

POSTERA die Pizarrus Attabalibã inuisit, cõsolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquissimã suã fortunã incusans, iniectas sibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hispani concupiscerent, Pizarro spondere, se si libertas ipsi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vasorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, sufficeret, ad id altitudinis quò sublimè elata manu pertingi posset: ea tamen lege ne vasa frangerentur quoad pactam summam tradidisset. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promissis innixus Præfectos quosdam suos per omnes regni prouincias, Cuscon maximè, dimittit (ea vrbs sexcenta millia Cassiamaica distat) disertis additis mandatis, vt

quamocyſſimè fieri poſſet redemtionis ſuæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: ſed quum iam menſtruum ſpatium exiiſſet, & vixdum dimidia pretii pars aut paulo amplior eſſet contracta, propter immanem pecunię impetratæ ſummam: Hiſpani fremere incipiunt, Attabalibam nempe ſpecie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in ſua omnium capita conducere. Itaque maior pars Franciſcum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale ſupplicium ſumat: feciſſétque iam tum hauddubie, ni nobiles aliquot viri illum de ea ſententia demouiſſent.

Hiſpani Attabalibæ crimina & necē ſtruunt.

ATTABALIBA exitii ſui conſilia coqui ſubolfaciens, multùm de Pizarro conqueri, ac dicere, Nihil cauſæ eſſe quamobrem priſtinum in ſe animum exueret: neque vſquam in ſuo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, niſi ad curandum & conuehendum corporis ſui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quàm vellet diem præſto eſſe nō poſſe. Quòd ſi verbis ſuis parum fidei ineſſe ſuſpicaretur, aliquos ipſe è ſuis Cuſcon mitteret, vnde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura eſſet. Itaque Pizarrus eò Sottum trib. mil. & duos præterea Hiſpanos mittit. Illi quū in ipſo itinere obuios ſubinde Indos aureis & argenteis vaſis onuſtos haberēt, rem ita eſſe vti Rex dixerat facillimè comperiunt: quum tamen Cuſci opulētiſsimæ vrbis

Attabaliba aduerſas de ſe ſuſpiciones rebus ipſis reuincit, ſed fruſtra.

diuitias

diuitias ipsi capessere oculis concupiscerent, regredi è via noluerunt.

FERDINANDVS Pizarrus, fratris iussu, cum equitibus aliquot diuersa loca peruagatus, in multos & ipse Indos incurrit, qui aurum Cassiamalcam conueherent. Inde in interiora progressus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti summa deportabatur. Summa pretij pro redemtione Attabalibæ persoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id est vicies centies aureorum castellanorum millia, superauit. Ea pecunia in vnum collata, postquam quinta Regio fisco seposita est:[1] vt singuli quod suum erat seruarent, inter omnes promeritis & dignitate cuiusque diuisa est.

Hispani Attabalibæ adhuc viuentis, videntísque spolia inter se diuidunt.

QVVM inter hæc fortè aduenisset Didacus Almagrus, ei quoque, nequem tumultum moueret, debitam pecuniæ partem, eiúsque militibus, nonnullis quingentos, quibusdam etiã mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hispaniæ mittit, cúmque de rebus à se gestis edocet: cum Ferdinando multi Hispani, triginta & quadraginta milium ducatorum precium referentes, in patriam reuersi sunt.

1 E x *ea præda Regi in quinta vectigal quadringẽta aureorum castellanorum millia obuenere. Hispano equiti cuique octo mille & nongenti castellani, seu pesi aurei, vt vocant: & trecenta sexaginta argenti pondo. Pediti mille, quadringenti & quinquaginta aurei pesi: & centum octoginta põdo argenti. Nulli vnquam milites adeò diuites,*

nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo euaserunt. Sed plerique qua facilitate tantas opes quæsiuerant, eadem amisere: ganeis alij, alij alea. Intentis quidem interim adeo rerum precijs, in tanta auri argentíque vilitate, vt caligæ è panno triginta castellanis æstimarentur: ocreæ tantundem: penula nigra centum: scapus chartæ, decem: amphora vini, viginti: equus tribus, quatuor, immò etiam quinque, millibus ducatorum veniret: quo pretio etiam postea aliquandiu stetere. Ita ex eo quæstu plus sumtus quàm lucri, & in summis diuitiis summa inopia. Gom. Hist. gen. lib 4. cap. 11. 7.

¶ *Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quisquiz eius legatus prælio ab Hispanis vincitur. Franciscus Pizarrus Cuscon, Peruani regni caput, captam diripit.*

CAP. V.

HIs ita, vti diximus, confectis, Franciscus Pizarrus, Didac⁹ Almagrus, ceteríque duces communi cõsilio deliberãt quid de Attabaliba statui par esset. Nonnulli necandum esse: alii soluendum censebant: erant etiam qui in Hispaniam mittendum ad Cæsarem dicerent. Tandem quum omnes sententiam rogati dixissent, vicit ea pars quæ necandum censebat.

TRADITVM est à nonnullis, Indi cuiusdam Philippilli [1] indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Francisco Pizarro occulta Attabalibæ consilia enun-

enunciasset, clanculum Indos ad Hispanorum cædem sollicitantis. Verùm ipse audiui ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibã captum in potestate habuerit, iam tum statuisse eum è medio tollere, quò facili' eas prouin cias subigeret: quippe sublato capite, membra haud difficulter in perpetuam seruitutem concessu ra. Atque id verum esse, perspicuè ex eo apparet, quòd Pizarrus, nisi Attabalibæ necem suffragio suo comprobasset, poterat eum honorificè in Hispaniam ad Cæsarem mittere: quod vt faceret multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergo non sine omine ac Dei nutu contigit, vt omnes qui de necando Attabaliba consenserunt, postmodum infelicem vitæ exitum inuenirent. [2]

Attabal. ab Hispanis necatur, vt facilius eius subditos sub iugum mittant.

AT tum Attabaliba, accepto mortis suæ nuncio, lugubriter in suspiria & lacrymas effusus, Barbatorum aduenarum sceleratam perfidiam incusare exorsus est. Mox quum Pizarrus sententiam in eum latam ipsi edidisset, totus in preces abiectas versus, eo prorsus ritu, quo Solem præcipuum suorũ numinum Indi adorant, tali ad eum oratione vsus est: " PLVRIMVM te miror, inquit, Imperator, " quòd quum fidem tuam iureiurando obstrinxeris, te, si pecuniæ promissæ summam darẽ, " non tantùm mihi, exemtis vinculis, libertatem redditurum, sed etiam cessurum finibus " meis: mihi tamen, postquam pactum pretium " accepisti, libertatis loco extremum & infame " supplicium indices. Si Philippillus me apud " te criminatus est, de subditis clanculum ad "

Attabal. verbis Pizarrũ frustra flectere conatur quem auro nequiuerat.

„ vestram cędem sollicitatis,ficto crimine ab eo
„ circumuentus sum:neque id mihi vmquam in
„ mentem venit.Itaque vitæ vsuram mihi vt cô-
„ cedas tę rogo,quãdo aduersum te nihil morte
„ dignum nec admisi nec cogitaui. Ac si mihi
„ parua apud te fides est,mitte me in Hispaniam
„ ad Cæsarem,cui ingens auri argentíque pon-
„ dus muneris loco deferam.Quod si vitam mi-
„ hi eripis,pro certo habeto,subditos meos non
„ prius conquieturos quàm alio creato rege,ve
„ stra omnium Barbatorũ internecione necem
„ meam expiauerint.si verò vita conceditur,Re
„ gnum quietum ac tranquillum continebo:ne-
„ que erit quisquam qui commouere se audeat.
Vt finem orationi Attabaliba imposuit, manantibus vbertim lacrymis,Pizarrus excipiẽs, iam reuocari posse sententiam negauit. Itaque eum Numidis, quos talibus ministeriis assuetos habebat, ad supplicium tradit. illi laqueum ceruicibus innexum cuneo ligneo intorquent(id Hispani vulgò Garottum vocãt) & fauces regi elidunt.[3]

HVNC vitæ finem Rex Attabaliba habuit:vir mediocri statura,prudens, animosus, & imperij cupidus. Quo tempore primùm Pizarrus eius regnum ingressus est,cum Guascare fratre natu maiore, qui in Regnum paternum successerat, bellum gerebat: cúmque mox captum necari iussit. Vxores multas habuit,quarum præcipua & legitima,soror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos sustulit. Ceterum omnium rerum nostratium quas Hispani ei ostentarunt, nullam libentius

inspe-

inſpexit quàm vitrum, dixítque Pizarro, Se plurimùm mirari quòd quum in Caſtella rei tam pulcræ copiam haberent, perueſtigandis metallis adeò vilibus auro & argento, peregri nas terras & maria obeundo, ſemetipſos fatigarent.

Attabal. vitrum auro antepo-nit.

EIVS parens Guaiuacaua dictus eſt, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgò perſuaſum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula ſuſcepturum. Iacet in Quitenſis vrbis finibus, maiorum ſuorum tumulis illatus, cum immenſa auri & argenti elaborati copia, hominum, feminarum, animaliúmque omnis generis ac piſciũ effigie. Hiſpani ſedulò ſepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementiſſimis, quæſiuere: ſed fruſtra. Neque illi vnquam eum locum indicio ſuo prodiderint, etiamſi omnes advnum interficiantur.

INTERFECTO rege, Franciſcus Pizarrus Caſsiamalca mouens, Cuſcon regni Peruani caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exercitu Quiſquiz Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progreſſus Barbatos perſequi & Regis ſui necem vlciſci magno animo ſtatuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum ſtrage in fugam verſum, Almagro cum parte copiarum perſequendum & reliquias belli exſtinguendas, relinquit. Ipſe, quinque

Quiſquiz Attabal. principis ſui necem vlciſci ſtudet.

tantùm Hiſpanorum iactura facta, vlterius progreſſus, quum iam Cuſco in conſpectu eſſet, & multi paſſim ignes apparerent: ratus fugiſſe ciues & ignem ſubieciſſe vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes eſſe è ſpeculis accenſos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto ſignificarent: procedunt tamen animi alacres, & iam fermè in collem vrbi propinquum euaſerant, quum repentè ſeſe oſtendentes Barbari, ſubeuntes Hiſpanos propellunt & ſaxis obruunt.

INTER hæc ſuperueniens Pizarrus, fugientes ſuos colligit, & cũ omni equitatu in Barbarorum cuneos effuſis habenis inuectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obuios Indos in fugam auertit. Illi furioſo equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam paſſim abiecere quò expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus inſidias metuens, eo ipſo loco in quo eum nox deprehenderat ſuos conſidere iubet & caſtris locum capere. Itaque Indis fugiendi ſpatium datum eſt, quorum plerique cum pecoribus, veſtimentis, & ſale, deuios montes petiuere. Poſtera die Pizarrus Cuſcon ingreſſus præſidium obtruncat, ceteros capit, vrbem diripit, & ditiſſimum Solis templum ſpoliat. Itaque magis prædæ è Cuſco quàm ex Attabaliba Caſſiamalcæ contractum eſt. Sed ne ita quidẽ expleta hiãte militum auaritia, omnes inſatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere
crucia

cruciatus torquere, vt defossas pecunias & sepultos thesauros proderent: vt verè quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Bassiani, quot immites Dionysij, eas terras peragrauere! Ibi reperti sunt Hispani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obiicerent 4.

Hispanorum militum crudelis auaritia.

DIREPTA Cusco, & diuisa inter Hispanos prouincia, Marchio in maritimam oram regressus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ prouinciæ Gubernatorem designat, & eò cum imperio mittit. Ipse ciuitatem-Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiscitur, vt captiuos Indos inter Hispanos colonos diuideret, quorum opera in subigenda prouincia vsus erat.

Lima, seu Regum-ciuitas, colonia.

1 PHILIPPILLVS *hic, vnus erat ex ijs adolescentibus Indis, quos Hispani principiò in Tumbesiæ ora exceperant, vt Hispanicam linguam discerent: de quibus huius lib. cap. 1. Hic quũ vnius ex Attabaliba concubinis amore deperiret, pactúsque ducturum eam in coniugem, si fortè moreretur Attabaliba: explendæ cupidinis auidus, Regi insidias struit, & conciri ac sollicitari ab eo clanculum populares aduersus Hispanos Pizarro defert. Gomar. Hist. gen. libro 4. cap. 118. Attamen, si Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hispanis fictus & compositus videtur, vt Attabalibæ necis inuidiam ab se in alium deriuarent.*

2 *Franciscus Pizarrus & eius fratres Didaco*

Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. Pizarrum domi suæ interfici iussit: quem mox Vacca de Castro capitali supplicio adfecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cusco vrbe mactatus est, Vincentius de Valle-viridi monachus ille, qui primus Hispanos ad cædem Indorum accenderat, in Puna insula fustibus elisus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus in Hispania in vinculis consenuit. Gonzallus Pizarrus vltimus fratrum Pizarrorũ, quum aduersus Regem Hisp. bellum in Peru mouisset, captus à Petro Gasca & vltima pœna affectus est. Ita iniusta Attabalibæ cædes omnium propè eius autorum tristi exitu tandem pensata & expiata est.

3 *Prodigia nõnulla mortem eius, & quæ inde sequuta sunt mala, portendere. Nam* xx. *diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuscon versus, maximam noctis partem effulsit. Terrificum id sidus repentè conspicatus Attabaliba sub vesperam, eo die fortè solito lætior, verso ad Hispanos sermone: Breui, inquit, in his regionib. magnus aliquis Princeps occidet. Ita nimirum imprudens mortem sibi imminentem prædixit. Cæterum (vt Hispani scriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, nisi baptisaretur, viuum comburi iussit. Quum ad supplicium duceretur, Christianum fieri cupere se dixit. Itaque Pizarri iussu baptizatus: mox remissa pœna acerbitate, alligatus ad palum, medio Cassiamalcæ foro strangulatus est. Adeò non puduit istum subulcum cum Indiæ rege tam fœda more agere.*

4 *Tanta huius sæuitiæ, cuius non pauca exempla exstant, adeo nonnumquam canes ipsos puduit,*

vt crudelitatis alienæ ministerio fungi non sustinerent. Memorabile vnũ referam. Didaco Salazari, (cuius inter San-ioannis insulæ primos occupatores celebre adhuc nomen est) canis erat molossus, acer & Barbaris in primis infestus, Bezerrillum vocabant. Noctè quæ diem, quo Cacicum Mabodomacam prælio Hispani vicerunt, sequuta est, Salazar canem aduersus Indicam anum, quæ inter captiuos erat, emittere constituit. Id vt commodiùs faceret, epistolam tradit vetulæ perferendam ad Gubernatorem, qui duobus inde fortè milliaribus aberat: sed eo consilio vt simulatque à suorum conspectu ablata esset, canem in eam solueret. Ea quum læta abiret, sperans se huius epistolæ beneficio libertatem consequuturam, víxque inde lapidis iactu abesset: Salazar canem emittit: is vetulam facilè assequitur. Misera anus, vbi molossum furibundum ad se rectà tendere videt, humi residens, his eum idiomatis sui verbis mulcere incipit: Domine canis, domine canis, ego fero istas litteras ad Gubernatorem: obsignatam epistolam ei ostendens: & addens, Ne sauias in me, domine canis. Hîc canis, velut supplices illas & abiectas preces sensisset, protinus mitigato impetu substitit, & sublato altero crure, vt canes ad parietem solent, eam perminxit. Ea res Hispanis, qui ferociam & sæuitiam animalis nouerant, miraculo fuit: puduítque ipsos fœminam interficere cui canis pepercisset. Onied. Hist. Ind. lib. 16. cap. 11.

¶ Almagrus Peruani regni Mareschallus designatur. Chilensem prouinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuscon vrbem capit. Pizarrus vndique in eum auxilia contrahit.

CAP. VI.

Almagrus Mareschallus Peru.

PER eos fortè dies Almagrus litteras à Cæsare accipit, quibus, se ab eo Mareschallum Peruani regni designatũ intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia pass. suo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuscon vrbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & sui imperij esse sibi persuaderet, repentè priuato consilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro sua libidine instituit.

ID vbi cognitum Pizarro, extemplò Ioannem fratrem suũ eò cum Hispanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obuiã iret: ne videlicet absque suo permissu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, nec dum perfecta, reuertitur. Itaque Pizarrus ipse per dispositos equos Cuscõ petit, Almagrum conuenit. ille primò Cæsareis literis fretus, Pizarro obsequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus se imparem cognoscit, se ad omnia paratum quæ ille vellet, esse simulat.

Indorum strategema.

CETERVM Indi quum terras suas desolari quotidie, haud satis æquo animo ferrẽt, & noua subinde auxilia Hispanis summitti, priusquã amplius crescerent, libertatis recuperãdæ cupi-

cupidine, Christianorum vires dispergere statuunt. Itaque disseminant Chilen prouinciam Cusco mile pass. millia distantem, versus [1] Magellanicum fretum, auri & argenti ditissimam esse aliisque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam sufficerent. Hanc tam speciosam occasionem extrudēdi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius stimulare hominem destitit quàm illum ad eam expeditionē suscipiendam impulit. Conuenit inter eos, vt si felicem eam ac commodam prouinciam iudicasset Almagrus, eius administrationē propriè sibi à Cæsare peteret: sin minus, reuersus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quę inter eos Panamæ conuenissent. Ita nouis de integro sacramētis mutuam amicitiam sanciunt & inuiolatam ad extremum conseruaturos confirmant.

Almagrus in Chilen prouinciā sterilē, per speciē honoris ablegatur.

INDE Almagrus destinata exsequi pergit, & equis, armis, rebúsque aliis ad expeditionē necessariis comparatis, cum quingentis militibus multísque Indicis seruitiis mouit: ac quāquam immensis laboribus & intolerabili propè tempestate vexatus per montes perpetuis obsitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hispani equíque frigore obriguere: procedere tamen quò intenderat perseuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HAVD multò post, Almagri discessum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæsare diplomata & priuilegia afferens: Vnum

videlicet fratri suo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cæsare de honore sibi delato acceperat. Atque hic fons fuit, vnde mox atrocia inter eos orta bella tãdiu durauere, quoad altero in vinculis strangulato, altero domi suæ interfecto, vtriusque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad intestina bella ventum erit, suo loco dicentur: neque de his alia ferè trademus quàm quæ vulgò nota & omnibus manifesta sunt. Quum enim hisce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis discrepare inter se comperi, studiis videlicet partium aut fauore cuiusque in suum ducem propenso præoccupatis animis. Addo etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam esse.

Peruani, duce Mãgo, aduersus Hispanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Atabalibæ frater, cuius capiti Franciscus Pizarrus diadema regium imposuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppressus est. Is regulum ferreis compedibus onustum Cuscensis arcis custodia inclusit. Sed breui ab eius fratre Ioanne, vinculis leuatus est, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam se fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emissus est, Hispanos animaduertens dispersis agminibus, cædibus incendiisque latrocinij veriùs quàm iusti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum necessariis com-

comparatis rebellionem cœptat. Ac repentino impetu loca aliquot circumuolitans, multos Hiſpanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipſis, quorum illi opera in auro effodiendo vtebantur, interficit. Mox vnum è legatis ſuis, cum Indorum non ſpernēda manu ad occupandā Cuſcon mittit. Ille necopinanti ciuitati ſuperueniēs, arcem quoque eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrū cum aliquot Hiſpanis interimit. Eam quum breui recuperaſſent Hiſpani, paulo pòſt Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumſeſſam denuo expugnat, incēdit, & maximam Hiſpanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum ſeptuaginta quinque Hiſpanis mittit: ſed iſtorum cladis ne nuncius quidem ſuperfuit. Nec diſpari euentu cum Barbaris pugnauit Morgouius trib. mil. qui Guamāga profectus vt opem Cuſco ferret, ab Indis cum multis Hiſpanis oppreſſus eſt. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum turma eò properare iubet: ſed & iſte cum maxima ſuorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta ſimul Hiſpani, parem exitum habuere.

Hiſpanorū ab Indis acceptæ clades.

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapſo tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis ſuis nuncium vllum acciperet, & nonnihil mali ſuſpectans:

præter ſuperiores duces Franciſcum Godoiū cum quadraginta equitibus eò dimiſſum, quæ compererit renunciare iubet. Ille in anguſto ſaltu deprehenſus, quum vndique irruentibus barbaris fœdam ſuorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè præualenti equo veheretur, cum in fugam vertit, & in ipſo itinere de rerum omnium euentu à quibuſdam Hiſpanis certior fit. Vt Limam regreſſus eſt, Marchioni clades ſuorum, obſidiones vrbium & exſcidia renunciat: inſuper etiam addens, aduentare ingentem hoſtium exercitum & rectà Limam tendere.

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hoſti iubet: ac poſtridie ipſe quoque vrbe egreſſus, hoſtibus pugnandi copiam facit. Acerrimè vtrinque & æquo propè marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Chriſtianorum ferre non poſſent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prælio Indorum cecidere: ex Hiſpanis duo tantùm: multò tamen plures ſaucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excuſsi ſunt.

Pizarrus auxilia vndique corrogat.

INTEREA Marchio, tanta rerum anguſtia conſtrictus, quadringentis Hiſpanis amiſſis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilenſi prouincia mortuum eſſe crederet, & in tanta militum penuria tot repentè hoſtibus circumuallaretur: primùm Alphonſum

Alphonſum Aluaradum, qui Chiachiapoios ſubigebat, quamocyſsimè arceſsit, & cum ſuo exercitu accurrere in ſubſidium iubet. Simul literas & nuncios diuerſa in loca dimiſit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouã Hiſpaniam ad Ferdinandum Corteſium & alias Hiſpanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hiſpanorum Alphonſus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum ſuum & totius exercitus ſummum imperatorem deſignat.

Is cum trecentis Hiſpanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hoſti properat, non prius conquieturus quàm deletis funditus Indorum copiis Cuſcon obſidione ſoluiſſet. Primùm igitur deiectis Indis è montibus Limæ propinquis quos inſederant, longiùs progreſſus Tizoiam præcipuum Mangi Ingę legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fuſum terga vertere coegit. Ipſe quum in Sauſam vrbem ad ſaucios curãdos conceſsiſſet, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hiſpanos ſibi à Marchione miſſos in ſubſidium reperit. Mox inde degreſſus Tizoiam denuo obuium habet. is nouis ſupplementis inſtaurato & aucto exercitu, ſolutos recenti victoria Barbatos oppreſſurum ſe ſperauerat. Vbi in conſpectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, ſtrenuè pugnatur: donec ingenti edita ſtrage, Indi in fugam verſi ſunt.

Peruani reges ſuos olim Ingas vocabant.

I MAGELLANICVM *fretum, quod à Ferdinando Magellane Lusitano repertum est, anno* M.D.XX. *quum ad Austrum vltra Æquinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confecisset. Ex ea classe, vna nauis, Victoria nomine insignis, anno* M.D.XXII. *toto circumuecto orbe, Hispalim rediit. Itaque eius nauclerus, Ioannes Seba stianus de Cano, scutum suum insigni orbis effigie, & his circum inscriptis verbis, nobilitauit,* PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

¶ *Almagrus è Chilensi prouincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cusci ingressu à Ferd. Pixarro prohibitus clam vrbem intrat. Per speciem colloquij structas à Fran. Pixarro insidias declinat. Mox prælio victus à Ferd. Pixarro capitur, & in custodia necatur.*

CAPVT VII.

DVM hi motus agitâtur, diuersa parte Almagrus Chilensem regionem inopem & sterilem, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia excesserat. Iámque appropinquabat Cusco, quum Mangus Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipsius simul & Marchionis copiis circũfusus atque inculusus vndique exitum nõ haberet, abiecta recuperãdi sui status spe, cum viginti amplius Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam Guamangę imminentes insedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alendæ non sufficeret, paulatim dilapsi ferè omnes in diuersa abiere. Ipse Mangus tribus tantùm aut quatuor millibus Indorum

rum comitantibus amicitiā Hiſpanorū in totum aſpernatus, inter illos montes conſedit.

Qvvm aliquanto pôſt præſes Gaſca, regno huic componendo quæſitus, poſtquam Gonzallum Pizarrum capitali ſupplicio affecerat (vt inferiùs dicetur) miſſis ad Mangum Indis eum ad ſe arceſſeret, iuberétque ſub imperium ſuum ſine vllo metu concedere (quippe ſe eò veniſſe vt pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: ſe componendis prouinciæ motibus & reſtituēdæ omnium libertati miſſum eſſe: quum, inquam, Gaſcæ miſſu, Indici legati hæc Mango expoſuiſſent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc Apum (ſic illi Principes vocant) poſtquam me ipſius fidei ac poteſtati permiſero? Hîc Indi, Idem de te ſtatuet, inquiunt, quod Franciſcus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te ſtrangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuerſi ſunt.

Mangus eorum verbis ſibi os ſublini nō ſinit, quorū mores nouerat.

Qvvm, vti diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiiſſet, Didacus Almagrus breui Cuſcon perueniens, ciuitatem velut ſuæ prouinciæ, Gubernatoris iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit, cauſatus, Sibi non licere eum in vrbē accipere abſque Marchionis fratris ſui permiſſu, cuius nomine atque auſpiciis ei prouinciæ ipſe præeſſet. Ceterum ſi tanquam priuatus intrare vellet, eum verò multò libentiſſimè cum militibus ſuis excepturum, tantiſper dum de fratris volūtate certior eſſet

Bellorum ciuiliū inter Almagrum & Pizarrum tētamēta.

factus. Hîc Almagrus dicere, Vt domum suã iniret, nihil sibi esse opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citróque inter altercantes commutatis verbis, postquã Almagrus Pizarrum perstare in incepto nec se admitere velle comperit: noctu amicorum quorumdam ciuium ope vrbem intrat, & Ferdinandũ ac Gonzallum Pizarros incautos opprimens, vtrumque separata custodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali causa, ab eo mori iussus esset, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præscripto, approbantibus ciuibus, publicè præconis voce Gubernator pronunciatus est.

Almagri in hostem clemẽtia, ipsi postea exitiosa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonsum Aluaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduersum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, vt aut Cuscon in fidem & imperium suũ concederet, aut exiret è prouinciæ suæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias instruit, & fidissimis suorum tum ciuitatis tum captiuorum custodiam committens, Cusco cum non spernenda manu mouet. Quum sub noctem ad Abancaiam peruenisset, nuntiatúmque esset eius pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmisso raptim vado, de improuiso Aluaradi castra ingreditur, eúmque sine cuius-

cuiusquam cæde cum multis Hispanis capit.

ALMAGRVS eius victoriæ successu infla tus, Cuscon reuertitur, & iureiurando affirmat se non priùs quieturum quàm omnes Pizarristas ex Peruano regno eiecisset. Aluaradum in eandem custodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingentium spe corruptis custodibus, nocte quadam ambo vinculis elapsi, in vrbem Regum perueniũt, & Marchioni hęc omnia exponũt. Ille quingentorum militum manu facta, rectà in Almagrum ducere constituerat: ni Ioannes Gusmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Mariæ Mercedis, eius destinatis obuiam iss nt. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum pręsagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati sunt. Itaque tota controuersiæ decisio istis concordiæ sequestribus committitur. Illi ita pronunciãt Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è custodia emitteret: ambo in Hispaniam ad Cæsarem scriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: postremò ambo Malam locum colloquio destinatum conuenirent ad sanciẽdam concordiam, decem tantùm equitibus stipati.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri suo negotium dat vt cum omni exercitu sequatur: ceterum in transitu, quâ Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in insidiis cõ-

Pizarrus specie recõciliationis Almagrum insidiis captat

dat,qui hominem incautum interimant. Eius conſpirationis monachos quoque conſcios fuiſſe fama eſt: cuius tamen non is ſucceſſus fuit quem exſpectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit,cum Marchione con greſſurus,Pizarri miles quidam propiùs ſucce dens ei in aurem dicit,Si cara illi ſua vita eſſet, ſtatim nulla interpoſita mora abiret. Ille extemplò in equum aſcendens cum comitibus abiit: quúmque inſeſſum à tormentulariis locum fortè animaduertiſſet, diuerſo itinere Cuſcon trepidè repetit. Multùm interea de Pizarriſtis & monachis conquerens,dicénſq;, Inde à Pilati temporibus non iniuſtiorē vmquam editam fuiſſe ſententiam fraudémque quàm quam iſti moliti eſſent.

MARCHIO res patefactas & infenſum Almagri diſceſſum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in poteſtate habebat,grauius aliquid conſuleret:Didacum Aluaradum Cuſcon ad placandum eum mittit, rogátque vt quacumque ratione pacem concordiámque inter eos conciliet: iureiurando affirmans ſe inſidiarum quas frater paraſſet planè ignarum eſſe, eáque omnia haud volenti ſibi accidiſſe. Aluaradus vera ea eſſe perſuaſus,ad Almagrum properat:ei quæ audiuerat aperit: rogans vt vel in communis inter ipſos amicitiæ gratiam pateretur ſibi perſuaderi,vt pacem quàm bellum mallet.Quippe non eſſe conſcium Marchionem ſtructi aduerſus eum doli: denique illum fidem ſuam iureiurando obſtrinxiſſe, imperij ſui finibus cōtentum

tum nihil aduersus Almagrum moturũ, donec à Cæsare noua constitutio afferretur.

ALMAGRVS, etsi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promissis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem solutum habuit, eo stimulante, fidem datam & toties tam sanctis iuramentis confirmatam abrumpens, breui Almagrũ dolo aggreditur, missis Chincam qui ei significarent: Recentissimè à Cæsare allatas esse literas, quibus iuberet vt ipse in prouinciã à se repertam & domitam actutũ concederet. Ad hæc Almagrus respondet, Se quidem, si mandati Cæsaris inspiciendi sibi copia fieret, protinus obsequuturum: sin minus, certum esse sibi Prouincia sua non decedere. Marchio rescribit, Nisi protinus sponte Cusco excederet, se illum inde vi eiecturum: idque non fœdera inter ipsos pacta violantem, sed nouo illo Cæsaris mandato fretum, quæ sua essent pro suo iure repetentem facturum. Almagrus perstare in proposito, & negare se prius decessurum quàm visis Cæsaris literis.

Almagr⁹ incolumẽ emittit hostem, quẽ ignominia irrita uerat.

Pizarrus belli Almagro inferendi occasiones rimatur.

HOC accepto responso, Marchio, valida Hispanorum manu contracta & multis Indis, Lima mouet: palàm ferens se ad expellendos Chinca inimicos, prouinciæ suæ haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus vt hostem adesse cognouit, viribus haud satis fidens, in Gaitaram montem editum & saxo-

ſum conceſsit: ſed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuſcon raptim aufugit, atque ibi ſuis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hiſpanos qui aduerſariis paulum modò ſtudere viderentur, cuſtodiæ tradit: primores etiam nonnullos maximè ſuſpectos ſtrangulari iubet.

Prælium inter Almagriſtas & Pizarriſtas.

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre ſuo ſummo Iuris Prætore deſignato, alteri fratri Gõzallo legato ſuo & Præfecto militiæ cura belli permiſſa, vtrunque copiis omnibus in Almagrum Cuſcon tendere iubet: ipſe ad vrbem Regum reuertitur. Almagrus hoſtium aduentu cognito, obuiã egreſſus, duobus millib. paſſ. procul ciuitate, munito loco caſtra poſuit: diſtributiſque vt potuit, copiis Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorundam ſociorũ auxiliis conſtabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus conſtitit. Equitibus Franciſcum Chlauẽſem & Ioannem Tellum præficit: Alphonſum Pereſium aliâ Hiſpanorum turma & multis Indis anguſtos calles ad montem ſpectantes inſidere iubet: vnde ſi opus eſſet, in hoſtium latera incurreret.

FERDINANDVS Pizarrus è monte in planum degreſſus, poſtquam hoſtes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cum magna parte equitatus & Indorũ ſubſidio numquid inſidiarum aut latentis doli ſubeſſet, exploratum

ploratum mittit. Ille quum in Alphonsi Peresii cohortẽ incurrisset, Indos socios in aduersarios Indos irruere iubet. Ita contractis pugnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hostium emittit: illi pilularum grandine multos deiiciunt. Franciscus Chlauensis quum suos malè haberi cerneret, aliquot machinas displodi iubet. Icti globis nonnulli hostium ceciderant: ceteri perculsi terga vertebãt: ni superuenientes Pizarri fratres castigassent territos, & confirmatis suorum animis prælium instaurassent. Acrior inde coorta pugna: summa vi vtrimque res geritur: tandem fundũtur Almagri milites: Pizarrus crudelissimè victoria vsus est. Almagrus æger pugnæ interesse non potuit: sed è collis vertice prælii euentum contemplatus, vbi suos fusos conspexit, fugam & ipse capessit. Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrũ assequitur, captúmque in custodiam tradit. Inde quæstione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quòd è Chilensi prouincia reuersus vi Cuscon irrupisset, quòd se & fratrem nullius flagitii compertos in vincula coniecisset: quòd prouinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæsaris fretus, iterum diuisisset: ad hæc multis Hispanis necis causa fuisset: postremò ruptis induciis & iureiurando aduersus regium magistratum pugnasset.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

ALMAGRVS postquam capitalem in se latam sententiam indicta morte cognouit, ingenti animi dolore ictus, ad Cæsarem prouo-

cat. Pizarrus prouocationem admittere nolle. Itaque Almagrus totus in preces versus, illum per Dei gratiam ac misericordiam orare vt sententiam reuocare vellet: Se iam prouectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infestari: ni soluere se vellet, at custodia clauso paucos illos qui superessent vitæ dies ad meditandā peccatorum pænitentiā concederet. Adhæc meminisset sua maximè opera Marchionem carissimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarum fastigium euectum esse. Ipsum quoque Ferdinandū aliquando apud se fuisse in custodia: in quem etsi pro suo iure animaduertere potuisset, vim tamē ab eo abstinuisse.

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

SVPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quum eos in pristinā concordiam redigeret, vitæ suæ sponsione, Ni datam fidem seruarent, pro quouis eorum pacisci se paratum affirmauerat. Ipse quidem tum, ac ceteri, manantibus effusè lacrymis, & verbis eiuscemodi quæ ferocissimi leonis animum frangere, & cor adamante durius emollire, poterant, Pizarrum flectere conati, frustra operam cōsumsere: neque iste, obstinatus & clausus nc quo affectu perrumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miserationis signum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduersum suprema firmato, confessione defungitur & testamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbis foro iubet.[1]Hunc vitæ

Almagro gula laqueo frangitur.

vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

MVLTIS ea sæuitia displicuit: maximè ómnium Didaco Aluarado. is ergo paulo pòst in Hispaniam transgressus est, vt meditatas in Franciscum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed quum in id vnum strenuè incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, sublatus. Ceterum Almagrus obscuræ & vltimæ sortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, literas nesciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, si quem præmio donaret id ab omnibus volebat intelligi: sæuitia aduersum Indos insignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamæ susceptum eiusdē secum nominis reliquit.

Almagri natales.

1 HAEC *in vrbe Cusco, anno* M.D.XXXVIII. *acciderunt. Eius autem mortem non tantùm lætam Pizarro Marchioni, sed eius quoque sponte ac iussu perpetratam, sequentia prodiderunt: quum plerique etiam paci consultum ferrent, diremta æmulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri se fratres imperantis, alter consortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiauelli placitis, qui Republica noua statum condi & componi non posse asserit, si plures pari imperio rerum arbitri existant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium quum rarò concors sit: vnius hominis ingenio atque autoritate omnia constitui multò esse satius.*

¶Pizarri, Almagro sublato, varias expeditiones suscipiũt. Ferd. Pizarrus in Hispaniam transgressus custodia clauditur. Frãc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius, imperium prouinciæ occupat.

CAP. VIII.

Hispanorum in varia loca expeditiones.

PIZARRVS, sumpto de Almagro supplicio, prædam inter milites diuidit & res Cuscensis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regressus, de nouis terris vestigandis cum eo deliberat. Id vbi visum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilensem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditissimam auri regionem: qua subacta mox in Cassiæ (vulgò Canellæ) oram transiit: vnde postea pauper & accisis rebus reuersus est: Petrum Vergaram in Bracamorios: sed is in inopem & bellicosam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita mansit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiã & ad alios populos diuersis cum agminibus mittunt. Ita Hispani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innumeris hominum cædibus atque infinitis sæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras Occidentalis Indiæ prouincias, in solitudinem & vastitatem redegerunt.

MARCHIO expeditis ad dictas prouincias subigen-

ſubigendas legatis ac ducibus, fratrem ſuum Ferdinandum in Hiſpaniam cum Almagri cauſſa & (vt dicũt) proceſſu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere conſtituit. Ferdinandus, quamquam diſſuadẽtibus amicis ne iret (quippe ipſum nullis argumentis mortem Almagri Cæſari probare aut excuſare poſſe: adhæc Aluaradum ad Curiã grauiſſimas querelas cùm de ipſo tum de fratribus eius deferẽtem præoccupaſſe animos) ſoluit tamen, ingenti ſuimetipſius fiducia, venditans ſe pro ſummis in Regiam Maieſtatem collatis officiis, compoſitis videlicet prouinciæ motibus & ſeditioſis pœna coercitis, ingentia præmia meritum. Verùm quum in Hiſpaniam appuliſſet cum magna auri vi, non multo pòſt quàm in Regiam venerat, Cæſaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocãt) incluſus eſt, neque quid eo factum ſit, deinde auditum eſt.

Almagri ſanguis Ferdin. Pizarrum in Hiſpaniã vſque ad pœnas expetendas, perſequitur.

POSTEAQVAM Ferdinandus Pizarrus Lima ſoluens in Hiſpaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciæ locis vtriuſque Almagri, cùm parentis tum filii, amici ſupererant: ſed ij ſparſi, egentes, nulla neque re neque ſpe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euerſi & ſpoliati. Inter eos princeps vnus maximè eminebat Ioannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciſcenda patris eius morte conſilia agitare: mox vt eius primùm inſtinctu cõflata & orta cõiuratio eſt, occultè arma cõferũt, amicos & confœderatos aggregant, mittúntque ad

remotos vt quamdiligentissimè possint Limam omnes conuolent. Nō defuere qui Marchioni immatura adhuc coniurationis consilia proderēt: sed ille quum significatum esset Almagristas perniciem ipsi moliri: ista haud sanè magnifaciens, ratúsque hæc renunciātes odio potius in eos quàm vero moueri, ferè respondebat, Sinerent illos suis miseriis conflictari: satis iis infelicem suam sortem oneri esse, vt vexari grauiùs nihil opus esset. Quinetiam quum denuo de cauendis insidiis moneretur, quippe haud dubiè cædem ipsi ab inimicis parari: etsi aliquantulum commotus est, id tamen sibi credibile non esse dixit.

Fr. Pizarrū nimius hostium contemtus perdit.

ATTAMEN ne planè lentus in suo periculo esse videretur, Ioannem Velasquen Prætorem vrbis arcessi iubet. Is quòd fortè ægrotaret, pro se doctorem Picadam collegā suum & Iudicem ordinarium (ex eorū ordine quos Hispani *Alcaldes* nomināt) mittit. Hunc Marchio interrogat, num sui occidendi occulta consilia à Didaco Almagro iniri alicunde sub olfecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse, aut sensisse affirmat: ceterum nihil ipsi timendum videri, dum rectum integrúmque magistratus sceptrum haberet in manibus. His verbis acquiescit Marchio.

DVM exsequendæ cædis occasionem exspectant coniurati, admonentur, nisi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Ioannes Rada, & vndecim coniurationis participes armati trāsuerso vrbis foro decurrētes & vociferantes, VIVAT REX ET MORIATVR TYRANNVS: domum Marchionis irrumpunt.

Is tumultu exaudito, & quid esset suspectans, claudi atrii fores, firmari aditus, iubet: ipse ad muniendum corpus vertitur.

Fr. Pizarrus ab Almagristis interficitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciscus Chiauensis, Præfectus-prætorio, fores palatii recludit: ratus autoritate sua coniuratos cohibiturum: sed vt via patuit Almagristæ violenter irrumpunt, & ipsum Præfectum gladio in caput altè impacto interimunt. Doctor Velasquez sceptrum prætorium mordicus tenẽs, ne intercideret, per fenestram in hortum præcipiti saltu semetipse deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domesticis, ratus se aduersus tot manus parem futurum, conclauis ostium tutabatur. Inde tandem armatus foras prosilit Marchio, qui quum vnum ex omnibus suis fratrẽ superesse cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus strenuè aduersus proditores istos: per Deum iuro nos duos solos istis omnibus cædendis pares esse. Sed Martinus multis vulneribus confossus breui cecidit: ipse tamen solus egregiè se defendebat, donec irruentibus vndiq; inimicis, vnus cuspidẽ in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terram procideret. HIC Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hispaniæ vrbe ortus erat, robusto & vegeto corpore, strenuus manu, ingẽtis animi: verùm falsus, crudelis ac negligẽs & literarũ ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alii quidem legitimũ eius filium, alii spurium tradunt: expositúmq; in cunis ad tẽpli portã, nec repertũ

qui tollere aut alere velletz :mox à patre agnitum, vt adoleuit, pascendis suibus rus ablegatum: quum gregis pars aberrasset, pauitantem nec ausum reuerti domũ fugisse Hispalim, atque inde in Indiã cum Alphonso Hoieda Vrabensis prouinciæ Præfecto transisse.

Fr. Pizarri natalium nobilitas.

VVLNERE lethali ictus, Marchio animã agebat: Almagristæ nihil cũctati foras se proiicere, & per vrbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: sed quum Almagristæ multitudine & animis longè superiores essent, facilè aduersarios fundunt: Marchionis domum aliorúmque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alii capti, alii metu dilapsi fuga aut latebris discrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem se ferens, omnes iurare in sua verba coegit, quoad Cæsar Peruanis rebus prospiceret. Mox sceptrum insigne Iuridicæ potestatis familiarissimis suis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & summum Præfectum militiæ Ioannem Radam designat.

Did. Almagrus fil. Peruanæ prouinciæ regimen inuadit.

HIS confectis, Cuscon properat: ibíque à nonnullis aduersæ factionis ciuibus dissimulanter excipitur. Inter hæc iurgium fortè inter Garciam Aluaradum & Christophorum Sotellum nobiles Hispanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone transfigit: quúmque Didacum ipsum per insidias interficere destinasset,

nasset: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quam ipsi struebat, perniciem vertit.

1 POST *mortem Almagri, nuncius ad Fr. Pizarrum allatus est de inuenta regione Canellæ feraci in Quitensi prouincia, Orietem versus. Itaque ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum fratrem mittere statuit. Porro arbor hæc, Canellæ ferax, in prouincia Zumaco, sub Aequinoctiali linea sita, reperta, ampla est, foliis lauri, minutis baccis racematim cohærentibus, qui calyce, suberino aut querno simili, continentur, ampliore tamen & magis cauo, colore nigricante. Ac tametsi multæ passim huius generis arbores siluestres exstent: diligenter tamen & magna cura eas in suis prædiis indigenæ colunt. Itaque ex cultis longè nobilior Canella quàm ex aliis nascitur: eámque illi in precio habent, quia è circumvicinis regionibus, merces alias & vitæ tuendæ necessaria omnia, huius aromatis ope redimunt. August. Zarat. Hist. Peru. lib.4.cap.1.& 2. Petrus Cieça parte prima Chron. Peruani, cap.40.*

2 *Eum etiam expositum & Suis vberibus alitum aliquot dies scribit Gomara. Porro, quamquã in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen multò miserabilis fuit: nec erat quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies: Marchionem & tot opum paulo antè dominum: qui tot à se repertas prouincias occupasset & diuisisset: non testamenti condendi, non veniæ peccatorum à Deo rogandæ, ocio dato: in sua colonia, inter suos populares ac milites, per insidias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit:*

media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: quum in tanto eius discrimine nemo colonorum, quos ferè omnes clientes & beneficiis suis obstrictos habebat, ad opem ferendam accurreret. Mox etiam festinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputaretur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo, repentè ad tantam inopiam redactũ esse vt funeri sumtus deesset. Hac Limæ in Peru accidere, anno M. D. XLI. *die* XXVI. *Iunij.*

3. *Christophorus Sotellus & Garcias Aluaradus Cuscon vrbem, Did. Almagri nomine, præsidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garcias interfecisset, eiúsque magno desiderio angi Didacum animaduerteret: vltionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipsum tollere statuit. Id quum perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuium inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas sibi ab Garcia insidias, ægritudine simulata, valetudinem excusasset. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrale cubiculum condit. Garcias parato conuiuio, ipse cum amicis ad arcessendum domo Didacum proficiscitur. & quamquam ab vno & altero in via de insidiis à* Didaco *structis monitus, perrexit tamen ire: donec Didaci ædes ingressus venire ad conuiuium rogat. Ille primò excusans, tã-dem ægrè assentiri, & è cubili se alleuans praeuntem Garciam sequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnibus cubiculi partibus coniuratis, Garcias confoditur. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 4. cap. 14.*

¶Vacca

¶Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Is Did. Almagrum prælio victum captúmque capitali supplicio afficit.

CAP. IX.

Vacca ad tauros indomitos coercẽdos à Cæsare mittitur.

MOX sequuntur alii rerum successus. Postquã enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cędes, audiuit: Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittẽs, quæstionem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouinciam quampacatissimè fieri posset, extinctis dissidiis componere.

HIS cum mandatis Vacca ex Hispania soluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduersos ventos portum Bonauenturæ petere coactus est: vbi in terram egressus, summis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terrestri itinere emensus, vix tandem Quiton vrbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & consiliis, auditóque eum Gomezii Tordoiæ imperium spreuisse, cui vt Cuscon vrbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiúsque ciuitatis tutela Moræ legato suo commissa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatísque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoscitur.

INDE, decem millibus ducatorum mutuis ſumtis ad ſtipendia & ſumtus belli, milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hiſpanis Guamanguam propegrans, ex eo loco ad Didacum Almagrum ſcribit, qui iam Cuſco cum exercitu mouerat: vt poſitis armis ſe fidei eius ac poteſtati permitteret. Si vltro obſequeretur, pollicetur non tantùm quæcumque antè peccaſſet ei condonaturum: ſed & liberaliter daturum, vnde honorificè in prouincia viuere & ordinis ſui dignitatem faſtigiúmque tueri poſſet. Ad hæc Didacus reſpondet, Si ab eo patris ſui præfecturam obtineret, & diploma Cæſareum, quo veniam præteritorum conſequeretur, his ſe contentum fore: Sin minus, ſe eius verbis parum fidei habere: quando quo tempore de fœdere & pace palàm ſecum ageret, clam milites ſuos aſtu ad defectionem ſolicitaret.

Vacca Didac. Almagrum verbis mulcere ſtudet.

VACCA Didaci animo cognito, Guamanga, quòd is locus aſperior eſſet, mouens progreſſúſque, edito in planicie tumulo, quem indigenæ Chiuppam vocant, in conſpectu hoſtium, conſedit. Hîc Didaco rei bene gerendæ præclara occaſio ſe offerebat, ſi ea prudenter vti nouiſſet. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, ſi defeſſos & ſolutis ordinibus ſubeuntes adortus eſſet, parua manu fundere poterat. Poſtera die ambo duces copias in aciem educunt, ſuóſque pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtentãtes: victos contrà, vitam, decus, fortunas, imperium, amiſſuros. Didacus ſuis tormen-

Almagrus occaſione vti neſcit.

tormentis loco plano constitutis, quibus Petrus Cretensis præerat, rectà in hostilem aciem fulminabat: magnámque cladem hosti intulisset, ni id tempestiuè animaduertés Franciscus Caruaial, Vaccæ Castrij primarius signifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta esset, exercitum seruasset. Didacus ab vtroque machinarum latere equitatum, pedites in medio constituens: ipse in dextro cornu stetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis missilium generibus armatos locauerat.

VACCAE de Castro acies hoc modo stabat, ipse inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: postea tamen suorum rogatu in postremum agmen sese recepit. Equitum alæ duæ ab vtroque cornu locatæ: dextrum Alphonso Aluarado, læuum Petro Aluarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxiliis erant, primi ante ceteram aciem progressi, pugnam lacessentes, ab hostibus strenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hostem inuehitur: iámque acri vndique coorto certamine, Castrij pedites tormentis aduersariorum potiti: & Didaci milites multis hostium cæsis, duo rapta signa referentes, omnia tumultu & dissonis clamoribus repleuerãt: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acriùs incenderet. Ergo vtrisque ad extorquendam hosti victoriam ingenti animo connitentibus, mul-

tum ibi ſanguinis fuſum eſt. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, ſed ea non incruenta. A parte Cæſaris, trecenti amplius Hiſpani cecidere, & ducum ipſorum pars maxima: Almagriſtarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuerſi petiere: ſed Vaccæ iuſſu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Is cognitis omnium cauſis, in noxios, ſed maximè in duces ipſos & ſeditionis capita, animaduertit: quoſdam diuerſis equis diſtrahi, alios è patibulo ſuſpendi iuſſit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipſe è prælio, ſequentibus tantùm quatuor militibus, Cuſcon fuga petierat, eas ſibi latebras tutas fore ratus: ſed Rodericus Salazar vrbis Prætor, quem ipſe multis beneficiis doníſque honeſtauerat, clade eius audita, quorumdam aliorum ciuium conſenſu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac ſtrenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras ſubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliſcere, quos Hiſpani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliíſque intolerandis laboribus vexabant.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur.

Almagrus capite plectitur.

¶ *Blaſcus*

¶Blascus Nunez Prorex, SC. de Indorum libertate rigidiùs vrgens Hispanorum odia in se concitat. Gonz. Pizarro duce, publicè aduersus Proregem bellum ab ijs suscipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

CAP. X.

DVM apud Peruenses hi rerum motus agitantur, Indicus Senatus, Cæsaris iussu,[1] Edictum de Indis in libertatem restituendis de integro confirmat: & Peruanæ prouinciæ prorex designatur[2] Blascus Nunnez Vela, ingentis spiritus atque animi vir. Hic Cæsareo diplomate instructus, cũ quatuor adsessoribus, licentiato Didaco Cepeda, Petro Ortizio, Ioanne Aluarez & doctore Lisone, ab Hispania soluit.

SC. de Indis in libertatem restituendis.

QVVM sub finem Ianuarii mensis, anno M. D. XLIIII, ad Nomen-dei appulisset, ibíque Hispanos è Peruana prouincia transgressos reperisset, cum magna auri & argenti vi discessum in Hispaniam parantes: cognoscere ex illis voluit quibus artibus aurum illud quęsissent.[3] Quippe istos Indica mãcipia quę ipsis in parte prædæ obtigissent vendidisse acceperat, contra leges nuper in Hispania latas. Itaq; Regiis magistratibus vt aurum illud retineãt, quoad verum quærendo cognosceret, imperat. Ea res multis ciuibus noua atque insolens visa est: præsertim quũ in ea vrbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipsius prouincię fineis esset. Ipse tamẽ nihilo secius, nisi Adsessorũ & aliorũ

Hiſpanorum,quorum opes in ea colonia multùm pollebant, interuentu ac precibus mitigatus eſſet,pecunias eas omnes hauddubiè in fiſcum redacturus erat: ac ſic quoque ægrè admodum omnia dominis reſtitui iuſſit.

Proregis in Adſeſſores ſuos falsè dictum.

Exin terreſtri itinere Panamam petit, vſqueadeo Adſeſſorum pertæſus propter crebras ipſorùm inter ſe altercationes: vt ſubinde diceret, Ab Cæſare & Senatu Indico ſe quatuor Adſeſſoribus ineptiſſimis inſtructum,quorum vnus adoleſcens eſſet,alter ſtolidus,tertius ſtipes, poſtrem' inſcitia inſignis, Quippe Cepeda adoleſcens erat,Ioannes Aluerez ſtolidus:Petrus Ortiz, imperitus literarum,& Latinæ linguæ planè ignarus,& quartus ſtipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quàm ſoluerat die Tumbeſiæ oram tenuit:neque vlla nauis tam breui curſu ſpatium illud vnquam percurrerat.

Indorum ſeruitus ſoluitur.

Ab eo loco reſtituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hiſpanis quidquam commeatus aut mercium dent, niſi perſoluto precio:vetat ne Hiſpani ipſis ad baiulãda onera & vecturam ſarcinarum inuitis abuterentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iuſſerant, vt omnibus Hiſpanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorũ ſarcinis attribueret: equitibus verò quinque:inſuper ſingulis pullum gallinaceum,cuniculũ, & patrii vini (quod illi *Azua* appellãt) lagenam vnam,ſine vllo pretio præberent. Hæc omnia Prorex ſuſtulit.

QVVM

QVVM forte Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prælio aduersus Didacum Almagrum gesto interfuerant, vtrumque in patibulum egit: in vrbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vassallis priuauit, quòd eos durius & inclemētius haberet. Grauissimè se in eos animaduersurū minabatur qui ipsius imperiis atque edictis audientes non essent.

INDE Trugillium trāsgressus Edictum de Indorū libertate promulgat: quúmq; ab eo ciues prouocare vellēt, prouocationē non admisit: causatus se à Cęsare expressum disertúmq; mandatū habere Edicti strictè adeo & exactè seruandi, vt appellationem ab eo nullā aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatam & inflexibilē Proregis duritiā experti, & ipsum & leges, & earum latores diris exsecrabantur. Qui seruos regio signo inustos habebāt, vulgò sortē suā miserātes dicebant, nullā sibi aliā superesse opem, nullā præterea rationem qua vxores, liberos & domū sustentarent. Qui eas prouincias subegerant, conceptū animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Postquam, pro imperio & gloria Cæsaris corporibus & fortunis consumtis, ei opulentissimum & pulcherrimum Regnum suis manibus quæsiuerint, egregia scilicet sibi precia laborum persolui.

SED eum acerrimè omniū perstrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erūperet: Indigna præmia suam Maiestatem iis reddere, qui tam fidelem

Monachus intempesti uæ liberta tis pœnas morte luit.

& strenuam operam ei nauarant: & eas leges explendæ auaritiæ latas rapinam potius quàm sanctitatem & iustitiam redolere. Neque aliò spectare omnia Edicta quæ ex Hispania venirēt, nisi vt augerētur Regii reditus. Itaque his verbis offensus Prorex noctu carnificem sum misit qui monacho gulam frangeret.

IAM superbiæ Proregis & durarum eius legum fama vbique sparsa erat, quum Hispani malle se mortem oppetere, quàm eiuscemodi morem gerere legibus palam ferētes, omnib⁹ locis tumultū & seditionē agitāt. Miserat fortè Prorex Cuscō ad Vaccam de Castro legatū quendā suum. Is rogatu ciuium admittere eū in vrbē noluit: ac breui cum multis Hispanis, quo propiùs rerum statum inspiceret, in ciuitatem Regū cōtendit. Appropinquātem vrbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur. quippe vereri se ne aliquid secus quàm vellet ipsi accideret, ob exclusum Proregis Legatum. Præterea quòd tanto agmine stipatus veniret, suspicionem de se aliquā moturum. Itaque Cuscon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud satis autoritati suæ decorū existimans, maximā comitatus partē dimittit quominus suspectus esset, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingressus, commotum ciuitatis statum & res perturbatas offendit

NONNVLLI ciuium Proregem monuerant, vt quāprimum posset, Trugillio venire properaret priusquā Vacca de Castro Limam ingrederetur: is ergo festināter oppido egressus

ſus Limam magnis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomē eſt, inſcripta parieti hæc verba reperit: *Quiſquis fortunas meas ereptum veniet, maturè videat quid agat. nam id quidē capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreuiſſe Limēſes ciues eum Peruenſi prouincia eiicere, niſi Edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

His ſimul de rebus plurimùm indignatus Prorex Foſſa mouet: qúmque iam Limæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorē vulgò vocāt) obuiā ei egreſſus iuſiurandum ab eo nomine ſenatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipſis à Cæſare conceſſa ſarta & tecta cōſeruaturum, prouocationémque à nouis legibus admiſſurum. Prorex iuſiurandum ita concepit, Se quę ad obſequium & honorem Cæſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur: maximæ parti ciuium parum gratus eius aduentus fuit: ſed multò acrius odia omnium in ſe accendit quum Edictum de liberādis Indis promulgaſſet: qúmque à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe ſeditionem aduerſus eum conciturosHiſpanos, cóntumaciter reſpondit, Se voluntatē ſuam & Cæſaris mandata prorſus exſequi velle. Mox etiā Vaccam de Caſtro in cuſtodiā tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eum arguēs, & aſſumta Gubernatoris autoritate Indos inter Hiſpanos diuiſiſſe: poſtremò, non facta à Rege poteſtate, armis aduerſus Almagrum certaſſe.

Prorex dū de ſummo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.

PROREX tum ceteris factis, tum maximè Vaccæ vinculis, cuius in se beneuolentiam studiúmque multò quàm antea maius Limenses experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in se côciuit, vt plerique Hispani Gonzallum Pizarrum crebris literis solicitarent, vt Cuscon quàcelerrimè veniret. Incidisse res magni momēti de quibus cum eò ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciarchas fodinis suis prorsus intentus, nec de his rebus quidquã cogitans: tum verò frequentibus nunciis & literis excitatus, Cuscon venit. Ibi coniurationis principes sæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipse intolerabili côtumacia oneraret, omnē ab iis prouocationē respuēs. Itaque Gonzallum orare omnes vt propugnandæ vitæ ac fortunis suorum summum se Ducem & Procuratorem partibus ostēderet. Polliceri ac iurare singuli se strenuam fidelémque operã nauando fidem illi datam ad vltimum præstituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à se expectari petíque nō debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud esse repugnare ipsi Cæsari, qui eorū obsequiū effectúmq; tã exactè vrgeret? Verùm qui eas terras subegerãt Coloni, inceptū suum ab omni rebellionis suspicione purgãtes, & causam probantes, flexere tãdem vt imperium illud à se suscipi fateretur.

Gonz. Pizarrus dux partium.

HIS suffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarū prouinciarū designatus, vexilla depromit & breui quadringentos amplius milites contrahit.

Hæc

Hæc ita Cuſci geſta eſſe poſteaquam Proregi allatum eſt, Hieronymum Loaiſam Limenſem epiſcopum Cuſcon ad Gonzallum mittit, oratum vt ſuſcepta aduerſus Regem ſuum belli conſilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam ſecum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere poſſe, nullã ipſi incommodam Legem ab ſe allatam eſſe: imò veniſſe vt eum ingentibus præmiis & meritis afficeret, Verùm Epiſcopus à Pizarro neque auditus neque admiſſus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuens ne ille prius ad Limam cum exercitu eſſet quàm ipſo bello neceſſaria paraſſet: quinquaginta tormentularios ad præſidium ſui corporis comparat: quantum militum poteſt contrahit: è variis locis noua ſubſidia arceſſit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Caſtro confecerat vt primo quoque tempore in Hiſpaniam mitteretur: ac magnam præterea pecuniæ ſummam in ſumtus belli & ſtipendia militum mutuò ſumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hiſpanis è Quitenſi prouincia profectis confluunt: ſed iſti paucis pòſt diebus quàm Limam venerant cum omnibus ferè militibus aliiſque trib. mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo pòſt aliquot nobiles qui apud Factorem ſeu Procuratorem regiũ in hoſpitio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum tranſiuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplò Alphonſum de Monte-maiore cum quinquaginta equitibus

ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes assequutus, proditur à suis & ab iis quos persequebatur, capitur: inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Prorex Procur. regiū interficiēs, sibimet exitium adfert.

INTEREA Prorex, quem non minus defectiones suorum quàm hostiū apparatus angebant, Factori in primis succensebat, ei vtiq; vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem noctu arcessit: vixque ille domum eius ingressus erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt » istæ quas moliris proditiones, Factor? in ma- » lam tuam rem huc ad me venisti, quem tu te- » chnis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ego tam » bonus Regis seruus sum ac dominatio vestra. » Prorex: Mentiris per gulam, inquit, simúlque pugionem stringens gemino ictu eum confodit: deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, proiici in præceps è cœnaculi pergula iubet: corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est. vt illuxit, honorifico funere effertur.

LICENTIATVS Caruaial, vbi fratrem à Prorege interfectū cognouit, iurauit se non prius quieturū quàm mortem ipsius vltus esset. Ea quidem Factoris cædes plerisq; ciuium tãtum terroris iniecit, vt ne eadē à Prorege in se exempla ederentur vulgò pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipsis perpetuā eam formidinem demeret.

QVIBVS *de causis id factum sit, ex Hispanis scriptoribus paulo altiùs repetam. Per ea fermè tempora transgressi ex India Occid. in Hispa-*

niam aliquot Ecclesiastici homines: & bono, vt sibi videbantur, zelo impulsi, Regi & Indici consilij proceribus renunciarunt, quam profligata licentia Hispani aduersus Indos sæuirent. Quippe nõ tantùm eorum fortunas ferre atque agere, ipsos ad onera ferenda, velut iumẽta, adigere: immodicis tributis grauare, & verberare: sed etiam, velut mãcipia ad metalla damnata, in aurifodinas & piscatus vnionum demergere. Itaque quemadmodum in insulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu diuite & Iamaica, omne propè indigenarum genus miseriis & laboribus interijsset: ita in Noua Hispania & in Peru breui omnes Indos à stirpe absumtum iri, nisi maturè obuiam iretur. Porro eius mali maximam culpam sustinere Gubernatores ipsos, eorum legatos, & Maiestatis ipsius Procuratores, Episcopos, Cœnobia, ceterásque eiusmodi Speciosas personas, quæ fauore & opibus subnixæ, nullam ex legibus actionem aut pœnam metuerent. Hæc & similia, tum alij, tũ maximè inter ceteros Dominicanus quidam, Bartholomæus de Casis, sedulò inquisita, ad Cæsarẽ retulerant. His ille acceptis Indico senatui negotiũ dat, vt adiunctis Iurisperitis & religiosis alijs viris, ijs malis remedium adhibeat. Illi, rebus sat cognitis & deliberatis, Edictum XL. *capitum seu legum condunt, quarum summa hæc erat:* PLACERE *Indos liberos ac sui iuris esse: ac proinde nemini fas in posterum Indum vllum aut ad fodinas aut ad piscandos vniones adigere: imò ne ad præbendam quidem geruli operã, nisi fortè ijs locis vbi alia vecturæ ratio non suppeteret, ac ne tũ quidẽ, nisi persoluta laboris mercede. Præterea Indis qui vectigales Hispanis essent, pro cẽsus habitu, & modo tributa indici. Omnes Indos subditos patro-*

norum aut seniorum suorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indos vassallos, qui episcopis, monasterijs, Ptochodochijs seu Hospitiis publicis per totam Indiam assignati essent, sub Regia corona dominium ac ditionem redigi: adeo vt ne ipsi quidem Gubernatores, eorúmve legati, & Regij procuratores vassallum vllum Indum aut seruum retinerẽt. Porro omnes Indos, qui extra natalis soli fineis quo quomodo abducti essent, eò remigrare ac reduci, & Christ. religionem doceri. Hactenus de legibus, & causis earum. Nunc cur Prorex cum Adsessoribus in Peruanam prouinciam missus sit, paucis expediã. Quum, Peru, totius Indiæ ditissima prouincia, è Regia curia, cuius sedes Panamæ erat, supremum ius peteret, quod duo tantùm Iuridici Adsessores redderent: nec maxima anni parte commodè vtrinque nauigari posset: inde accidebat vt longa causarum dilatio & tardus litium exitus esset. Itaque quum Peruanarum rerum maximi momenti status id exigere videretur, Præsidem Proregis titulo, quatuor Adsessoribus comitatum eò mitti, nouámque ibi Curiam statui placuit. Ceterum hæ leges Madricij latæ & promulgatæ sunt, anno M. D. XLII. *eásque manus suæ subscriptione Cæsar Barcinone confirmauit. Ex Hispanis scriptoribus.*

2\. *Primus Prorex in Peru missus est Blascus Nunnez Vela Abulensis, tum regiorum Castellæ satellitum Præfectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduersum blandientes incorruptus, summos cum infimis æquo iure regeret: in primis Regia mandata exactè cum rigore nec simulatè exsequi studiosus. Experimentum sui dederat in Malacæ*

& Cuencæ

& Cuencæ præfecturis. Attamen & iræ impotentē fuisse, & suspicionibus properum, & credulum nimis, & præcipitem in pœnas, res ipsa & exitus postea docuit.

3 *In aliena prouincia intempestiuè imperium exercere visus est: quum (ex eo capite Legum, quo iubebantur Indi natali solo reddi, quocumque modo inde abducti essent) Peruanos Indos per Panamensem prouinciam conquiri, atque inde nauibus in Peru auehi iussit. August. Zarat. Hist. Peru. libro 5. capite 2.*

¶ Prorex Trugillium migrare constituit. Tumultu Limæ orto, capitur & custodiæ traditur. Gonz. Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Inoiosa ei sufficitur. Verdugus Nomine-dei potitus, mox inde à Pizarristis eijcitur.

CAP. XI.

PROREX vt perfecto demũ facinore magnitudinē eius intellexit, omniúmque in se accensa odia, hostis debellãdi spe amissa, cum Regio senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnãtibus Assessoribus, duas naues instrui iubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarii, Alphonsum rationarium Quæstorem, aliósque præterea nobiles euocari iubens: negotium dat iis vt in diem crastinum præsto sint. Quippe Trugillium na-

Prorex nemine persequēte, fugam spectat.

uigare ſibi eſſe in animo: & Velam Nunnez quidem fratrem ſuum terra cum militibus mittere: ſe verò cum coniugibus ac fortunis omnibus tum Adſeſſorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum ſatis animi ad contradicendum fuit: ergo magis nõ auſi repugnare quàm conſilium probantes abeunt,& omnia Adſeſſoribus enunciant.

Illi quum inter ſe ea de re deliberaſſent, Lima non excedere ſtatuunt: ſimúlque edicunt ciuibus, ne coniuges neu quid rerum ſuarum exportari & in naues imponi ſinerent. Ipſi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt ſi Lima diſcederet, hoſtibus auɛturum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ iniecturum. Præterea ſibi à Cæſare diſertè mandatum vt in ea ciuitate, non alibi, ſedem figerent:neque aliò migrare, ſaluo eius imperio, ſibi eſſe liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obteſtatione neglecta, pertinaciter in propoſito perſtans diſceſſum parabat, quum in ciuitate ingens repentè tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunez ſtans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox deſertus à militibus, metu hoſtium in cœnobium San domenici confugit: alii domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfuſi ædibus ciues quadrantis horæ ſpatio Proregem obſident: quem milites clamoribus magis quàm armis propugnabant: quum innoxiis lancearum haſtilibus, cuſpidibus retro verſis, ſubeuntem propellerent hoſtem, & fiſtulas ferreas ſine globis in vanum diſploderent.

Limæ ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

TANDEM Antonius Robles ſcala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & vt ſeſe dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentii Aldenæ aliorúmque aliquot trib. mil. fidei ſeſe permittit: & ad licentiatum Cepedam deduci ſe iubet. Vt in conſpectu fuit, ingenti dolore anxius, quòd obuius quidam, ipſum, dum deducitur, infeſto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, vt mei curam habeas. Cepeda cohortatus ne paueſceret, eum domum ſuam deducit. Mox etiam Adſeſſores conſolantur hominem, & ſe eius calamitate grauiſſimè affici affirmant: ſe vt caperetur neq; operâ neq; conſiliū dediſſe, ſed quādo ita accidiſſet vt in ipſorū poteſtate eſſet, pro bono atq; ipſius vtilitate facturos vt eum in Hiſpaniam ad Cæſarem mitterent.

Prorex capitur.

IN eo ſtatu res adhuc erant, quum ciuitatē noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem ſoluendum: alii contrà interficiendum cenſebant, aut certe è ciuitate pellendū. Tandē diu multúmque inter ſe altercati ciues in eam ſententiam omnes deſcendunt: Remittendum eſſe in Hiſpaniā ad Cæſarem, vti paulo antè diximus. Quippe eius diſceſſum multa ſequutura commoda: Pizarrum videlicet arma poſiturum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cæſari ſatisfactura. Ergo quæſtione de Prorege habita, eíque culpa totius motus aſsignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum

Prorex in Hiſpaniā remiſſus liberatur.

domum referentem, quæ partim muneribus, partim ſtipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eúmque cum omnibus fortunis licentiato Aluarez in Hiſpaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbeſiæ oram appulſus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit.

EODEM ferè tempore Gonzallus Pizarrus Cuſco mouens (paulo antè interfectis Philippo Gottierez aliíſq; aliquot nobilibus, quòd ad Regem multa aduerſus ipſum ſcripſiſſent) duobus à Lima mil.paſſ. caſtra locat. Quúmque ibi accepiſſet, Proregem ſolutum Tumbeſiæ exercitum contrahere: priuſquam vrbem ingrederetur, quo in ſe animo Aſſeſſores & nónulli ciues eſſent cognoſcere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregẽ ſtudiis eſſe audiuerat. Ergo à ſenatu, omniũ colonorum nomine qui eas oras ſubegerant, ciuitatis imperium poſtulat, quantum id Regij obſequii reſpectus & totius prouinciæ communis vtilitas poſtularet. Maxima ciuiũ pars deferendum ei imperium cenſebat, metuentes ne vi irrumpens vrbem ipſam diriperet: alii, Cepeda maximè, valida militum manu cõtracta fretus, omni ope propulſandum contendebat: ſed vbi cognouit maximam militum partem tranſiiſſe in caſtra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quòd vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi ſine vtriuſque partis grauiſsimo damno prælii aleam tentari poſſe negarent, ſpecioſiora ſuadentibus acceſsit. Hæc enim ſimulata tantùm erãt:

neque

neque alio animo ab iis iactabantur, nisi vt Regis os fallaci obsequij specie sublinerent. Omnium ergo consensu Gonzallus Limam ingressus, Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege vt quoties Cæsar de rebus aliter statuisset, ipse eo se munere vltro abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & Regis auspiciis & imperio, gereret.

Gonz. Pizarrus Gubernator Peru. designatur.

GONZALLVS iam Gubernatorem agens res ciuitatis componit, Senatum abolet, insidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de prouinciæ statu, & quæ nouas leges sequuta essent incómoda, certiorum faceret.

Bacicaum Hispani scriptores vocant.

MACHICAVS penuria maiorũ nauium, duobus phaselis vela fecit cum L. tormentulariis: & oram præterlegens duas naueis ad Trugillium, & vnam in Tumbesię ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioanné Lanez in fugam vertit: aliquot milites in Portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magistrum, quòd demissis properè velis in deditionem non venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Ioannes Gusmannus qui militũ pro Blasco Prorege delectum habebat, eum ingressu vrbis prohiberet: intercessit eius prouinciæ Gubernator. Nam quum audisset Machicaùm nó alia de causa eò appulisse quàm vt doctorem

Teiadam, legatum & procuratorem à commu ni Peruenſis prouinciæ ad ipſum Cæſarem miſſum comitaretur: Guſmannum cohibuit. quippe æquum non eſſe inquiens legatis moram & impedimentum offerre, & nulla de cauſa humanis cædibus materiem occaſionémque præbere. Itaque Machicao patet aditus: ipſe cum maxima ſuorũ parte in terram egreſſus, naues aliquot quæ in portu ſtabant occupat: milites qui Ioannem Guſmannum deſeruerãt omnes ſibi adiungit, cum multis volonibus erronibúſque qui Nomine-dei eò confluxerãt: Bartholomæum Pereſium trib. mil. eiúſque ſigniferum interficit: ac multò plures interemiſſet, quòd initis de ipſo occidendo conſiliis ad exercitum eius tradẽdum Proregi conſpiraſſent, niſi ſibi conſuluiſſent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas veſtiendis militibus exhaurit, ſe aliâs pro mercibus pretium perſoluturum pollicitus. Exactis per hæc ſcelera aliáque multa aliquot menſibus, octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renauigat.

Machicaus Panamam diripit.

PORRO metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires faciliimè repararet, quòd is locus nauibus quæ ex Hiſpania ad Nomen dei appellunt opportunus & commodus eſſet, eum portum ſibi occupandum ſtatuit. Sed quum audiſſet Panamenſes ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere, Petrum Inoioſam in eius locum ſufficit. Non defue-

Inoioſa Machicao ſufficitur.

defuere qui intercederẽt & Machicao munus illud continuari vellent: sed hæc sententia obtinuit. Inoiosa, Proprætoris seu summi classis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu soluit: inde oram prætérlegens Velā Nunez in portu Bonauenturæ cum xx. millibus ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones instruebat, ttaiicere in Panamam cogitans ibíque Proregi fratri suo milites conscribere. Eum captum Inoiosa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas sollicitantem capite plecti iussit.

Proregis frater capite plectitur.

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez secum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonauenturæ soluens tribus nauibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum forte, Ioannes Lanez milites Proregi contrahebat. is vt naues conspexit, extemplò pulsari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progressus, quantum niti voce poterat ciues inclamat: Prodite foras Proditores, & regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiúmque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Casaus summus eius prouinciæ Prætor (Iustitiarium maiorẽ vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei colonia excit: simúlque ad Inoiosam mittit qui causam aduentus eius quærerent. Ille se ad Ferdin. Machicai nomina

luenda & dissoluenda venisse, respondet : eo facto, mox in Perusium regressurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in se sumi & vim parari intellexit: nec pati vllomodo velle Ioannem Lanez vt vrbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes litoris scopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Ioannes Lanez Panama obuiam egressus, cum trecentis amplius Hispanis, castra prope hostem locat. Iámque tormentarius, iussu Lanesij, machinæ vni ignem immissurus erat: quum monachus quidam ordinis D.Mariæ, crucifixi imaginem gestans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

Inoiosæ strategema.

PROGRESSI ad colloquium vtriusque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoiosa xxv. tantùm militibus comitatus vrbem intraret: Reliquum exercitum & naues ad Tabogam insulam procul vrbe remoueret donec Machicai debita persoluisset: postremò nobiles viros duos, quoscumque Lanez legisset, fidei obsides daret. Inoiosa his acceptis conditionibus, Balthassarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Menesium trib.mil. obsides tradit. Ita fallacibus promissis circũuento Lanesio, pax inter eos componitur. At paulo pòst, quum persoluendis militum stipendiis pecunia Lanesio deesset, milites eius terni quaterníve ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus suspecta res esset sese oblectantes, per omne in-

duciarum

duciarum tempus, paulatim omnes duci suo elapsi ad Pizarristas transfugere. Ipse tandem ab omnibus destitutus, vno reliquo pedisequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem sese recipit. Inoiosa orbam præsidio vrbem cum exercitu intrat, festas inter militum voces clamantium, VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS. Mox ad Nominis dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit.

NON multo pòst Melchior, Verdugus, Pizarri partibus infestus, cum ducentis militibus per emissarium Nicaraguensis lacus secundo amne defluit. Ad Nomen-dei noctu fortè quum appulisset, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos esse arbitrati, in siluas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem iniici iubet, illum simul conflagraturum cum domo ratus: sed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-dei potitus, eam præsidio munit.

Verdugus Proregis partes fouens Nomen dei capit.

AT ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæ que obuia rapientes, aliáque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant sceleribus: Id nimirum meritò iis accidere qui Tyrannos aduersus Regem defenderent) graues de illatis sibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoio-

ſæ auxilium implorans, cum eo Nomen dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen quam vim adhiberet, Verdugum obteſtatur, vt præſtitis impenſis & penſatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam ſuam extemplò repeteret. Id niſi ſpõte faceret, vim & arma exſpectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerent, reſpondet. Inoioſa tam contumaci reſpõſo offenſus, ciuitatem irrumpit, ſuos vndique inuadere hoſtem iubet. Verduguenſes tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauiſſent, incompoſiti inordinatique, omiſſa defendendi ſui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipſe Verdugus in myoparonem raptim inſiliit: certatimq; milites na uigia è portu moliri inde omnes, præter vnum vulnere impeditum, trepida fuga exceſſere.

Verdugus Nominedei eiicitur.

Centenus à Caruaiale funditur. Prorex prelij fortunam aduerſus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

CAPVT XII.

HÆc Panamæ & Nomine-dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem aduerſum ſe molientem, Franciſcum Caruaialem Præfectum caſtrorum legatum ſuum mittit. Is Centenum ad Potoſiam aſſequutus, aggreditur, funditq; vſque-

vſqueadeo captiuis militibus immitis vt omnes ſuſpendi laqueo iuberet. Centenus ipſe inter tumultum cum Lodoico Riuera & famulo vno in montes quoſdam aſperos Indis habitatos elapſus nõ procul Arequipa, perniciẽ effugit. Caruaial ea victoria inſoleſcens & varia per loca infeſta arma circumferens, omnia ſanguine, ferro flammíſque miſcuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuſcon regreſſus, latrociniis, ſuſpẽdiis, & corporum dilacerationibus, quoſcumque Regis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

EODEM ipſo tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro inſtante acriter cedẽti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum verò ibi deliteſcens quum mẽdaci fama accepiſſet Pizarrum è Quito Limam conceſſiſſe, etſi captiuitate fratris non mediocriter angeretur, ſpem tamen recuperandi imperij, vindictæque à Pizarriſtis expetendæ, non omnem abiecit. Itaque Sebaſtiani Venalcazaris ope quadringentos Hiſpanos cõtrahit, aciéque inſtructa procedens: vbi Ottabalum peruenit, Gonzallum nec Limã profectũ, nec procul abeſſe cum valido exercitu aduerſus ipſum venientem cognoſcit. Hoc tam inopinato nuncio perculſus ſub veſperam crebris ignibus ad fallendum hoſtem paſſim excitatis, inde prima ferè vigilia mouit: & per inuios ſaltus atque aſpera teſqua raptim exercitum ducens, ne vllo quidem quietis momento ad relaxandũ laborem dato, totã eam noctẽ & magnã ſequentis

Prorex vires inſtaurat.

diei partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatiũ emenſus eſt. Ac vix tãdem, fatigatus & propè exanimatus ſiti, Quiton peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnam ei porrexiſſet, ſitim reſtinxit: & à ciuib. de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, vbi validum eſſe comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis conſulentibus vt poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenuè ſibi eſſe melius reſpõdit, quàm ſe tali viro, id eſt tyranno, dedere.

Prorex à Pizarro victus interficitur.

EXINDE nonnullorum fidei ciuium diffiſus, Quito egreditur & tribus ab vrbe paſſ. milibus in modica planitie, caſtris locum deligit. Pizarrus quem diſperſis paſſim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga Proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxiſſet, milite ſequi iuſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſiùs quàm prudentiùs ſuos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo cõgreſſu tormentularij Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquos obtriuerant: hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animoſè pugnam ciẽs omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſuerſam Regiorum aciem, equitum turma duce Cepeda incurſans, faciliimè perrupit. Prorex ex equo deiicitur, quũmque oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum nõ poſſet, ignotus aliquandiu inter ſuorum hoſtiũmque ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis æditiuus illac fortè præteruectus,

ctus,propius se ad eum applicuisset, tum Prorex:Abstine à me manus,inquit:ego sum Prorex.Sacerdos, Opportunè: tu is es quem nos quærimus. Ac confestim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lætum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris sui cædem vlcisci ardētissimè cupiebat,quem Prorex manu sua, Sup.ca.10. vt antè diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hostem confoderet:ni Petrus de Puellis descendere equo parantem cohibuisset, Haud satis decorum ipsius autoritati eiusсemodi facinus edere,admonens. Ille igitur,seruo ad cædem eius misso,Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abscissum Quiton Caruaialis iussu defertur, & patibulo, vnde capita noxiorum pependerant,affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulserunt. Tandem tamen corpus sublatum, deportatur Quiton, & postera die iussu Gubernatoris honorificè conditur.

Eo prælio Pizarristarum quinque cecidere,aliorum paulo plures. Gubernator moderatè victoria vsus, cum hostibus clementer egit. Venalcazarem quoque,quamquam aduersus se pugnasset, donis prosequutus, in suam prouinciam remisit, & aliquot præterea Prætores & duces. Boniliam Præfectum-ærarij, & alios Quitenses ciues captos,Chilen in exilium misit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hispaniam aufugére. In Guaiaquil Manuelem Statium Propræfectum misit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sausam

Alphonſum Mercadillium: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modũ ceterarum ciuitatum imperiis diſtributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progreſſus in ciuitate Regum ingenti omnium lætitia exceptus eſt.

¶*Petrus Gaſca componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæſare. Ad Gonzallum Pizarrum ſcribit. Pizarri & rebellium reſponſum. Multæ vrbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuſcon occupat.*

CAP. XIII.

INTER hos Peruenſium motus, núcius affertur Cæſari Proregem à Limenſibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & ſumta aduerſum ſe arma. Ex quo ingenti dolore affectus eſt, grauiter Adſeſſores incuſans, quòd talia conſenſu ſuo approbaſſent. Mox comperto, præcipuam mali cauſam à Prorege ortam: illúmque quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, ſeditioni materiem & flammam ſubdidiſſe: aliquantum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, ſuperioribus vulneribus ſanandis quieti ingenij hominem legere inſtituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gaſca aptior viſus eſt, viro quem aſtutiſſimæ vulpis quàm ferociſſimi leonis ſimiliorem facilè eſſe crederes. 1 Hunc Præſidis titulo auctum

Vbi leonina pellis non ſufficit, vulpina aſſuitur

auctum, omníque imperio, autoritate, & quibuscumque voluit petiítque literis ac diplomatis instructum, in Perusium mittit.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M. D. XLVI. ex Hispania vela fecit, ac prospero vsus vento quinquagesimoquinto quàm soluerat die ad Nomen dei appulit. Inde terrestri itinere Panamam progressus, quamoccultissimè fieri poterat, quo statu Pizarri res essent, sagaciter odorando & sciscitando peruestigabat. Siquando à Pizarristis fortè interrogaretur, quá ad rem ex Hispania missus esset, omnibus communiter ac sæpe capite aperto respondebat, Se ad componendos Peruenses motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, venisse: ac obliteratis venia omnibus quæ deliquerant, summopere se cupere eas prouincias in pristinum statum reducere, vt omnes honestè pacificéque viuerent. Interdum etiam familiariùs cum gregariis militibus sermonem socians, bono animo & hilari esse iubebat: se omnia velle recta & molli via consequi: quinetiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non se aliò tendere affirmabat, quàm vt ius earũ prouinciarum recuperaret; & ipsi agnito errore sub imperium Cæsaris redirent.

Gascę in subodorãdis hostiũ cõsiliis mira solertia.

His & aliis multis eiuscemodi splendidis dictis omnium oculos perstringens, simul Inoiosam aggreditur, & ad tradendã sibi cum exercitu classem solicitat. Dein ad Pizzarum

Gascæ fallaces ad Pizarrum literæ.

litteras mittit, 2 quarum sententia hæc erat: Si Imperium & arma sponte poneret, veniam ipsi omnium antè actorum à Cæsare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas suas relinqui. Porro ne eorum qui ipsius partes hactenus sequuti essent, fidei nimiùm inniteretur. quippe illos, simulac vocem Regis audissent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eosdem ipsi allaturos, quibus salutem suam crederet.

HIS acceptis litteris Pizarrus, aduocato primorum consilio, omnes sententiam liberè dicere iubet. Illi, re diu multúmque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium sententiis decernunt, Primùm omni ope Gascam Peruanæ prouinciæ aditu prohibendum esse: deinde mittendum legatum ad Cæsarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Maiestati supplicaret, vt propitia volénsque prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id si ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei se vltro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaisam & Laurentium Aldanam in Hispaniam delegant, ac epistolam ad Gascam Præsidem communi omnium nomine scribunt, legatísque eam, sexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis subscriptam & obsignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infrà scriptum est:

MA-

Gonzalli & partiũ ad Gascã magnanimum responsum.

MAGNIFICE domine, te Panamam aduenisse, & nunc quoque de traiectu in Peruensem prouinciam cogitare, accepimus. Equidem si paulo maturius & ante Proregis mortem venisses, id nobis non minus iucundum quàm vtile futurum fuisse testamur. Nunc autem post tot intestina bella & Hispanorum cædes non tantùm parum tutus in has prouincias aduentus tuus, verumetiam detrimētum aliquod grauius allaturus est. Quare multo satius videtur, & cum publico omnium bono coniunctum vt tu in Hispaniam cum legatis nostris redeas, quos ad Cæsarem mittimus, vt ei horum motuum causas successúsque & cōsilii nostri summam exponant: petántque ab eo vt Gonzallo Pizarro huius prouinciæ imperium proroget ac confirmet, peritissimo omnium viro ac longo rerum & tractandæ prouinciæ vsu assuefacto: qui etiam propter singulares ipsius virtutes ab omnibus meritò velut Parens-patriæ habetur & diligitur: qui prouinciam pace & iustitia regit: qui Regia vectigalia ac reditus sartos tectósque præstat. Ac nos quidem eam gratiam à Cæsare accepturos confidimus, propter egregia in eum merita & constantem in obsequio & fide perseuerantiam: quam, etsi ab ipsius Legatis & Præfectis bellis ciuilibus, & rapinis adeo voracibus, vt ne vectigalibus quidem regiis pepercerint, crudeliter vexati, integram hactenus retinuimus. Facilè quoque nos ei probaturos speramus, quæcūque propugnandi nostri causa sumtis in eos armis gessimus. quidquid

„ enim huius fecimus, quod leges permittunt,
„ iuris noſtri tuendi gratia fecimus. Quare ve-
„ niam aut gratiam criminum nullam ab eo pe-
„ timus: quando deliquiſſe in eum aliquid nobis
„ conſcii non ſumus. Te verò pro eo ſtudio ac
„ zelo, quo hactenus ſemper in Dei cultum &
„ Regis obſequium affectum eſſe præ te tuliſti,
„ magnoperè oratum volumus, vt Hiſpaniam
„ repetas, & quæ his prouinciis recreandis
„ commoda neceſſariáque eſſe pro tua pruden-
„ tia perſpicis, ea coràm ipſe Regiam maieſta-
„ tem edoceas. Quod te quidem ita facturum
„ ſperamus.

LITTERAS quoque dant ad Inoioſam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) vt Petrum Gaſcam L. millibus ducatorum donatum in Hiſpaniam remitteret: aut ſi potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana Præſidi Gaſcæ indicauit, monuítque vt ab occultis hoſtium inſidiis ad ipſius cædem ſtructis caueret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam ſponte paſſurum vt Peruanam prouinciam intraret: quamquam alioqui complures bene in Regem animati eum multo libentiſsimè viſuri eſſent. Ceterum quum Inoioſa nullo pacto adduci poſſet vt claſſem Gaſcæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad vltimum tamen Cæſareis literis inſpectis, quibus anteactorum omnibus qui à Pizarri factione ad Regem deſciuiſſent venia dabatur,

Inoioſa claſſem Pizarri, Gaſcæ prodit.

dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facilè potitus Gaſca, ſine qua fruſtra in oppugnando Pizarro ſe fatigaſſet, ingēti lætitia, eundem Inoioſam vt antè claſſi præficiens: ceteros quoque claſſiarios duces ſuo quemque gradu atque ordine quem priùs obtinebat relinquit. Simul Nomine dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hiſpania tranſtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, miſsis ad præfectos litteris, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in ſtipendia militum mutuas à Mercatoribus ſumit: Laurentium Aldanam ad promulgādas Veniæ generalis literas & nouarum legum abrogationem, tribus nauibus in Peruſium mittit.

Gaſca hoſtiū duces præmiis & honorum ſpecie inescat.

ILLE Panama ſoluens, nullo loco priùs terram attigit, quàm in Calliaum Limæ oſtium perueniſſet. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus ſimul locis Regia diplomata & claſſis defectionem euulgat. Qua ex re factum eſt vt maxima pars ciuitatum, fama de claſſe ab Inoioſa Gaſcæ prodita ſparſa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primùm Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo deſciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciſcus Vlmeus in Guaiaquil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna inſula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam refixo explicatóque aduerſus

Amici cū fortuna fidem mutantes.

rebelles & proſcriptos vexillo regio, impunè graſſabantur.

QVVM fortè tantas inter rerum procellas ad Portum-veterem eſſem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit, Moralem trib. mil. ſtrangulari iuſſit: ſed ab iſtis hæc vlciſcendi potius rabie quàm ſtudio iuſtitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris, in quas ſe abdiderat, prodit, & ſe Aluari iungit. Mox affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hiſpanorum globo, quos eiuſdem cauſæ ſors aggregauerat, Regis nomine Cuſcon occupare properat: eam tum trecentorum militum pręſidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo pòſt ad Pizarrum ducturus erat. Id vt comperit Cetenus, noctu vrbem intrat: hoſtes incautos & ſopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipſe viuus capitur: ei Centenus ceruices abſcindi iubet, & ceteram multitudinem, amiſſo duce, ſub imperium Regis facilè redigit.

QVA victoria admodũ inflatus, Cuſco mouet, & Potoſiam aduerſus Alphonſum Mendozzam & Ioannem Silueiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iuſſa eius cum valida manu expectantes: ſed vbi Centenum aduentare intelligunt, ei obuiam vltro egreſſi copias iunxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacēſis lacus clauſtra occupat & cum exercitu ibi conſidet, eo conſilio vt Præſidem operiens, ſimul obſeſſo eo tranſitu omnia itinera ho ſti intercluderet.

OMNIVM

1 OMNIVM *quæ in Peru acciderant nuncium accepit Carolus Cæsar in Germania (vbi tum aduersus Protestantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Velæ cognatum & Franciscum Maldonadum Gonz. Pizarri domesticum. Eorum porro malorum remedium aliquamdiu dilatum est, tum quòd Cæsar Castella abesset, tū quòd morbis nonnumquam implicitus, grauioribus curis non vacaret. Tandem Petrum Gascam eò mitti placuit, qui tum ex Inquisitionis Hispanicæ collegio & consilio erat, cautum & cordatum virum & cuius animum ingentibus negotiis parem sollertiámque expertus fuerat Cæsar, tum eo apparatu, quem paucis antè annis in regno Valētiæ aduersus Turcarum & Maurorum classem fecerat, quam imminere Hispaniæ allatum erat: tum aliis negotiis, quæ propriæ ad Inquisitionis munus & Infidelium conuersionem spectarent.* Hunc virum *Cæsar, abrogatis durioribus illis Edictis, quæ Blasco Velæ exitium attulerant, attributo libero imperio, componendis Prouinciæ motibus delegit. Neque ille, gnarus plura consilio & astu quàm vi perfici, superbiorem titulum asciuit, quàm Præsidis Regiæ audientiæ siue Curiæ Peru: nihil aliud palam præ se ferens, quàm se missum esse, vt omnibus ignosceret, & quammollissima via consequi posset omnia in pristinum statum restitueret: acceptis tamen à Cæsare litteris, sigillis & chirographis, quorum autoritate, si opus esset, vires & milites contraheret: sed id clam. August. Zarat. Histor. Peru. libro 6. capite 6.*

2 PETRVS *Gasca longa epistola Gonz. Pizarrum monuit vt abdicato Gubernatoris munere, sponte sub fidem atque imperium Cæsaris concederet. Eius exemplum exstat apud August. Zarat. Hist. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum Hernādum Paniaguā misit, simúlque Caroli Cæsaris litteras ad Gonzallum Pizarrum scriptas, Anno* M. D. XLVI. *Eárum litterarum sententia hæc erat:*

Rex.

„ GONZ'ALLE *Pizarre, tum litteris tuis,*
„ *tum aliorum relatu, certiores facti sumus de exor-*
„ *tis in Peruanis prouinciis motibus, ceterísque rebus*
„ *quæ ibi acciderunt, ex quo Prorex Blascus Nunez*
„ *Vela legatus noster, & cum eo Regiæ curiæ Au-*
„ *ditores eò missi sunt: quòd nimirum illi nouas leges*
„ *atque Edicta, à nobis facta ad iustum earum re-*
„ *gionum regimen, & clementer tractandos earum*
„ *indigenas, regidiùs exsequi vellent. Ac certum*
„ *quidem habemus, nec te, nec eos qui te sequuntur,*
„ *eo consilio secessisse vt imperium nostrum exuere-*
„ *tis: sed tantùm vt rigorem & asperitatem declina-*
„ *retis, qua dictus Prorex iia vti strictè volebat, vt*
„ *nullam ab iis legibus prouocationem admitteret.*
„ *Itaque, totius rei veritate accuratè perspecta, si-*
„ *mul audito Francisco Maldonado, qui abs te &*
„ *Prouincialibus colonis missus nobis omnia retu-*
„ *lit: licentiatum Gascam, è sancta & generalis In-*
„ *quisitionis corpore ac consilio nostro eò mittere vi-*
„ *sum est. Quem idcirco mandatis ac potestate in-*
„ *struximus, vt, eis terris pace ac quiete reddita,*
quæ-

quæcumque ad Dei cultum, prouinciarum constitu tionem ac decus, & colonorum, cliẽtium nostrorum, & indigenarum, commoda pertinere ipsi videbuntur, ea omnia curet ac prouideat. Quare vobis mã damus atque iniungimus, vt quæcumque dictus Licentiatus nostro nomine vobis edixerit, ea præstetis, ac perinde dicto audientes ei sitis, {vt si ea à nobis ipsis mandata essent: tum vt quantocumque po teritis, fauore & ope eum iuuetis, quò faciliùs com missa à nobis perficere & exsequi possit. Quod vos præstaturos confidimus. Ac me quidem scito habere in memoria, & habituram benefacta & officia in me vestra, tum quæcumque Marchio Franciscus Pizarrus frater tuus imperij mei propagandi causa, preclarè & fortiter gessit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus suo tempore præmia persoluturum. V E N E L O, XVI. *die Februarij. Anno* M. D. XLVI.

EGO REX.

Mandato suæ Maiestatis:

Franciscus de Eraso.

¶Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilensem prouinciam, suadente Carauaiale, petere abnuit.

CAP. XIIII.

INTEREA Pizarrus è Regum ciuitate miseram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui suscipiendi huius incepti præcipui ipsi autores & participes fuissent: ac iam à Petro Inoiosa, in quo vno maximè spem ac præsidium rerum suarum collocauerat, classem Gascæ proditam, atque ab omnibus ferè sociis populis sumta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduersis casibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduersum mala insistens spei, Ioannem Costam ducentis cum militibus Trugillium aduersus Didacum Moram mittit: sed is quum Didacum Casiamalcam concessisse & se validiorem esse comperisset, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuscon ablegat, vt inde Centenum eiiceret, quem in ea vrbe esse existimabat. Paulo post istius discessum, Laurentius Aldana Limensem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

Gonz. Pizarri inuictus in aduersis animus.

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonsus Maldonatus cum multis aliis Pizarrũ de-

deſeruere. Pizarrus ne plures ad hoſtem trãſfugerent veritus, Lima Arequipam migrare conſtituit: ſed ne ea quidem res licentiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repentè à Gonzallo deſciuit. Eius hominis tranſitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quòd is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipſe Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Coſtam ſcribit vt quamcelerrimè Arequipam veniat. Quum prope Guamanguã eſſet, Sottus ſummus Præfectus caſtrorum, Martinus Vlmeus trib.mil.cum maxima cohortis parte, eum deſeruerunt. Interea Arequipam ipſe, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

Pizarrus amicorum præcipuorum defectionibus vulneratur.

GVBERNATOR, reuerſo Ioanne Coſta, dubius animi, eum & reliquos amicos qui fidem non mutauerant, in conſilium adhibet, quid optimum factu eſſet exquirens: neque enim iam de imperio ſed de ſalute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla ſpes eſſet, vitæ ſaltem conſuleret. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilenſis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & diſpoſito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hiſpani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus neceſſariò tranſeundũ eſſe, quà Centenus cum mille ac ducẽtis Hiſpanis anguſtias

quasdã insederat, Franciscum Spinosam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacacensis lacus sequi iubet, vt hosti velut illac ituri speciem præbens, eum ad impediendum transitum in illam partem auerteret. Ipse verò diuersa via, Caruaiale Præfecto castrorum cum toto exercitu præmisso, per Vscouium asperrimos Guamangæ montes præstringens tendebat. Ibi sacerdos fortè repertus, Cæsarei exercitus explorator, ab eo suspendi iussus est. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum transiuerat, de Pizarri cõsilio edoctus, ex eo loco mouet & Pucoranum properat. Pizarrus vbi hostem rectâ ad se tendere, comperit. se Guarinæ saltu & hostilibus copiis clausum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro excedentem in Chilen migrare: proinde transitum liberum abeunti concederet. Centenus enimuerò negare se daturũ, sed petere vt se in ipsius fidem ac potestatem permitteret. At Pizarrus:
» TV NON es Rex, inquit, vt me tibi dedam: tu
» nuper vnus è meis clientibus & domisticis e-
» ras: verùm quum fortè aliquid à me flagitan-
» ti negassem, tu aduersum me arma sumsisti.

Prælium Pizarri cũ Centeno.

AB hoc responso, Centenus vlterius pergens, emissarij Tiquicacensis lacus ponte intersciffo: Pucoranum peruenit, ibique XV. millibus pass. à Pizarro castris positis aliquot dies consedit, ratus hauddubiè Pizarri milites ad se transitionem facturos. Verùm vt ab illis nihil moueri videt, octo millia pass. propius hostem admotis castris: copias Alphonso

Mendozzæ & Ioanni Siluerę legatis tradit. Ipse, lateris dolorem causatus, cum Ioanne Solano Cuscensi episcopo in tutum locum secedit. Alphonsus Mendozza & collega, quibus hostem vltro aggredi certum erat, aciem tumultuariè, ac contemtu hostis negligenter ordinant. siquidem iam certam victoriæ spem præceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter se cientes certamina, quum videlicet se Pizzarristis, etiamsi triplo tanto plures en... facilè pares esse dicerent.

CARVAIAL de ordine & loco in quo hostium acies instructa stabat ab exploratoribus edoctus, confestim ad Pizarrum, Illustrissime Gubernator (inquit per Deum iurans) ecquid proditores istos inuadimus? quid cessamus? victoria quidem in manibus est. Simúlque dispositis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem strenuè antegressus, repentino incursu hostium stationes irrumpit. Ac primo quidem congressu tormentularij ingentem stragem faciunt. Sed Alphonsus Mendozza cum XL. tormentulariis, & omni suorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, propè in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quanto in discrimine esset Gubernator animaduertisset. Simúlq; is Ioãnem Torrem ad opem ferẽdam nomine ciẽs: Agedum, inquit, patrono nostro succurramus, qui in magno periculo est, ni maturè subueniatur. Ergo accitis promptissimis in eam partem accurrentes, pręliũ instau-

rant, nec tantùm labantem sustinuere aciem, sed omnibus viribus ad victoriam connisi, pepulere hostem. Tandem Centeniani quum furentium inimicorum impetum tolerare non possent, abruptis ordinibus & defessi funduntur. Simulac suorum fugam Centenus è tuto conspexit, non exspectato episcopo, insiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hispani cecidere. Cepeda & Ioannes Costa vulnerati sunt. Ex hostibus quadringenti & quinquaginta desiderati sunt: in iis Ioannes Siluera, & alij tribuni mil.

Pizarri victoria de Centeno.

SECVNDVM eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum xxx. tormentulariis versus Arequipam mittit, si fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno nō reperto, vrbem intrans, aliquot ciues pecuniis spoliat. Pizarrus Bobadiliam trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorúmque nactus esset capere: Machicao & sex aliis Hispanis gulam laqueo frāgi curat, quòd sub initium pugnæ ad Centenum transfugissent: ceteris ignoscit, quum fidelem ipsi operam præbituros in posterum promitterent. His gestis, Guarina mouens Cuscon petit: vrbémque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis suspendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, vrbémque excubiis & valida custodia firmat.

TRADVNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni clade

clade collegiſſet, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet. quippe prodituros eũ vbi ſe occaſio tuliſſet. Verùm potius in Chilenſem prouinciam concederet, quacumque tranſiret terram vrens populánſque & ſequẽtibus hoſtibus omnia vaſtitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis ſuppeteret. Porro ad hæc reſpondiſſe Pizarrum, Sibi ſtare animo, aut vitam amittere, aut prouinciam ſeruare. Tum Caruaial, horribiliter deierans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illuſtriſſ. Gubernator: mihi quidem ſcias « tam bonas ceruices eſſe quàm Dominationi « tuæ. Equidem ſi tam ſapientis conſilij ratio à Pizarro accepta eſſet, fruſtra in eo perſequendo Petrus Gaſca caput ſcaberet, & incaſſum ſe ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter inritum laborem in Hiſpaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere neceſſe erat.

Proditorũ numquam tuta fides.

Pizarrus ſano conſilio vti neſcit.

¶Gaſca in Peru traiicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animaduertit.

CAPVT XV.

INTER hæc Præſes Gaſca duodecim onerariis nauibus cùm magnis tum modicis Panama ſoluit, quæ omnes fermè mercibus onuſtæ erant, cum quingentis militibus quos in omnes na-

ues diuiserat. Ex iis Liburnicam vnam, seu biremim celerem, quæ remigio impelleretur, efficere conatus est: sed frustra, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis instar decurrunt. Ergo decursum eum maris aduersum subiens atque ægrè inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

FORTE tum Portum-veterem Franciscus Vlmeus cohortis vnius præsidio obtinebat: is audito Præsidis aduentu, cum Didaco Mendez aliisque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egressis, ei ad mare occurrit. Ibi ab illis cognoscit quo in statu res Pizarri essent, & vt ab eo omnes propè ciuitates defecissent, vnde incredibili affectus lætitia, pòstquam tamen Moralis, Emanuelis Statij trib. mil. aliorúmq; ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi seruire vos dicitis, per speciem obsequij & hominum cædes patratis & priuatas iniurias vlciscimini. Rex eiuscemodi obsequiis non eget.

Hisp. multi ob simultates multos interficiunt, quibus causam partium prætendunt.

MOX inde digressus, breui Tombesiam appellit: tribunum mil. ad San-michaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arcessit. Breui quoque eius accitu Quito Salazar, Popaiano Sebastianus Venalcazar cum multis Hispanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Cassiamalcæ esse cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Præses

missis

missis ad Nouæ Hispaniæ Præsidem literis, remittere se illi cogendi supplemēti laborem significauit, quippe eo opus non esse. Eodem exemplo ad Nominis-dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum Præfectos vnde auxilia exciuerat, scribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnam militibus & commeatu onustam ad Gascā adduxit.

INTEREA Gasca Inoiosam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hispanos qui Sausæ erant colligeret: ipse maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæsitauit an vlteriùs procederet. Donec trepidantem confirmarunt sui, hortantes ne hac vna clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipsi ad profligādum hostem abundè superesse militum: ad hæc hostilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro seruire: simúlque vt vexillum Regium cōspexissent, ingratam militiam deserturos. Quibus ille monitis acquiescens, versúsque in consilia belli, Alphonsum Aluaradū ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat, Limā delegat: exploratores multos cùm Hispanos tū Indos ad itinera & cōsilia Pizarri speculāda præmittit.

INTENTO in hæc Gasca, Episcopus Cuscensis & Alphonsus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium superueniunt: & diuersa ex parte Didacus Mora Cassimalca: Petrus Inoiosa & alii duces aliis è locis suas eó quisque copias adducunt.

Gascæ apparatus.

Iam Præses circa se non spernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod supererat, arma inspicit, vehendis machinis carros instaurat, plures globos & pilas ferreas, hastas, & lanceas, fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet: Indi sarcinas & commeatus humeris ferebant, iique longo versu vincti ne aufugerent: sub iniquo onerũ pondere laborantes plerique agmen sequi nõ poterant: alios adeo vehemens sitis fatigatos exurebat, vt linquente spiritu humi corpora prosternerent. Ergo istos, quum alleuare se non possent, Hispani immaniter gladiis detruncabãt: quorumdam etiam, quibus catena collo inserta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut si funibus reuincti essent, costas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naso, quosdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præses Sausam, Indi Guamanguam peruenere.

Hisp. sæuitia aduersus Indica mancipia.

PORRO iter facienti primùm obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilensi prouincia accurrens, ac post eum Centenus: sed quum Andagolianorum prouinciam ingressus esset, alimentorum inopia atque insalubrium ciborũ perniciosi succi (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturo cocto, aut certè raptim tosto, vescebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem ferè exercitũ morbos vulgauere: donec Abancaia flumine transmisso, allata ab indigenis & finitimis populis

pulis cibaria, militem vtcumque refecere.

Eo loco quum interscissos ab hoste pontes omnes Præses cognouisset (iunguntur autem flumina earum regionum eiuscemodi pontibus: Prælongas arborum virgas, eadem ferè crassitudine qua perticæ salignæ apud nos sunt, simul connexas, móxque instar rudentũ intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem transitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum esset, eos Præses ab Indis reponi & instaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimam fluuium haud procul Cusco cum exercitu incolumi transmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hausti sunt. Inoiosa & Petrus Valdiuia quum in vlteriorem ripam euasissent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum natura & vtrisque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum insederãt, quum Ioannes Costa cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cusco egreditur. Sed vbi hostes in vertice conspexit, extemplò in vrbem regressus Gubernatori, adesse hostes & à Præside transmitti flumen renunciat. Ille cum nongentis Hispanis & multis Indis Cusco egressus, in conspectu hostium ad Saguisaguanam castra locat.

PRAESES, traiecto fluuio, quum fortè locum frigore ac gelu infestum, lignorum & commeatus inopem, insedisset, veritus ne sui

ad Pizarrum transirent, cui eæ res abundè sup petebant, maturè acie decernere instituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis consumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum spe ac promissis implet, quod sæpe dixerat etiam atque etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam strenuè capesserent; se qui omnia eorum causa vellet, bene meritos de se milites præmii expertes numquam passurum. Mox signis explicatis rectà ire in hostem iubet. At Pizarri clades, à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad angustias quasdam colli vicinas, quas hostis petiturus erat, occupandas præmisisset, ille repentè ad Præsidem trãsfugit, & post eum quinquaginta tormentularii transeunt. Ceteri destituti à sociis & subito pauore perterriti, abiicere arma, & quâ quisque potuit, alii in castra Cæsaris, alii aliò erumpere. Tum Inoiosa quantum niti poterat clamitans, hortatur suos instare perculsis. illi nullius rei magis quàm prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ quàm sperauerant ex hostium castris redactum est. Cæsarianorum vnus tantùm Hispanus in acie cecidit: hostium, quinque.

Gascæ de Pizarro victoria.

GONZALLVS Pizarrus ab omnibus prę-terquam à paucis legatis & tribunis mil. destitutus, ad Ioannem Costam conuersus, Nos verò, inquit, tribune, quid faciemus? Costa: " Quid superest, inquit, Illustriss. Gubernator, " nisi vt exemplo Romanorum fortiter moria- " mur? Tum Pizarrus excipiens: Absit, absit, inquit,

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

inquit, vt honore & opibus amissis, animam "
quoque perditum eam. Secundum hæc dicta "
forte Villam Vicentium prætereuntem conspicatus, sciscitatúsque qui esset, postquam is respondit, se exercitus Cæsaris primum Tribunum esse (Sergentem-maiorem vulgò vocant) tũ ipse, Et ego, inquit, male fortunatus "
Gonzallus Pizarrus sum. Inde ab eo ad Præsidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Insigni & præualēti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipse munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro purissimo galeam, cristis, & signo plurimis clarissimis smaragdis distincto decoram gerebat.

Gascæ ad Pizarrum captum oratio.

PRAESES verò eum in conspectum adductum sic alloquutus est: Quàm rectè fecisse tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæsaris prouincia aduersus eum arma sumseris, & vectigalia eius consumseris? Pizarrus: "
Meos reditus, inquit, consumsi, non Cæsaris: "
prouinciam verò mihi pro meo iure vt Gubernator possidere visus sum, quam videlicet "
ego ac fratres mei armis subactam pro virili "
manu cepimus. Hoc responso audito, & Pizarro è conspectu amoueri iusso, Præses eius iudicium licentiato Ciancæ committit. Is vbi edita in rerum crimina causámque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxā iudicat. Præses damnatum ad capitale supplicium postera die abduci iubet. Corpus Cusci humatum, caput Limam delatum est, & in foro, septo cancellis ferris loco: pilæ lapideæ impositum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus.

Pizarri mors.

Vegeto ac valenti corpore vir fuit: valetudine prospera, animi magni: auarior tamen quàm liberalior, literarum planè imperitus, & facili in omnes credulitate.

Caruaialis exitus.

POST hæc in alios quoque noxios animaduersum. Caruaialem semiquadrantis horæ spatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo suspensum in quatuor partes dissecuit carnifex. Quum ad supplicium traheretur, imperatorem suum Gonzallum Pizarrum crebrò suspirans flagitabat. Pridie quàm moreretur, quum eum Didacus „ Centenus fortè inuisens ita cōpellasset, Dom. „ præfecte castrorum, inquit, vbi nunc sunt tui „ illi militares vngues? ita ei respondit, Mihi, in„ quit, erepti sunt in ipsa acie tanquam bellato„ ri strenuo: sed tu vt vili & ignauo prostibulo „ ortus, è prælio fugisti. In eo viro sæuitia aua„ ritiæ par fuit: & exiguo illo temporis spatio quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti castrorum munus obiit, amplius trecentos Hispanos occidit.[1] Quum aliquem suspenderet, „ sæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te esse „ equitem: æquum est igitur eum tibi haberi „ honorem qui tuæ dignitati & nomini conue„ niat. En tibi aliquot arbores: ex iis quamcum„ que libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia „ vt ei quam optaueris suspendaris. Mox vbi miserum talibus sarcasmis aliisque eiuscemodi ludibriis eluserat, suspendi iubebat: assiduè secum ad eius operis ministerium quatuor Numidas circumducens. Longum esset commemorare fœda omnia & crudelia facinora

quæ

quæ iste passim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Costa & Ioannes de Torre aliíque vndecim tribuni mil. suspensi sunt: multi milites virgis cæsi & in Hispaniam ad triremes damnati, alij in Chilensem oram exsulatum missi, Valdiuiam eius prouinciȩ Gubernatorem sequuti sunt.

1 OCTOGINTA *annorum tum erat Caruaial. Sub Gonsaluo Fernando, imperatore celebri, stipendia fecerat. Bellator primus, Rauennati prælio signifer: ceterum sæuitia adeo insignis vt de eo prouerbium vulgatum sit inter Hispanos Crudelis vt Caruaial. In eo prælio quo victus est ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro: Ferdinandus Bacicaus, inclinatam ad Centenum victoriam cernens, nec transire apertè ausus, elanculum secessit: neque tamen adeo fefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo, fuso Centeno, Bacicaum corripiens: & Compatrem suum per ludibrium appellans, vt reuera erat, multáque alia in eum salse iaciens, in patibulum egit. Adeò ne simplici quidem sæuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hist. Peru libro septimo cap. tertio.*

Gasca res Peruanas componit. Milites promissis explere frustra conatur. Contreræ fratres in eius pecunias inuolant. Ille, recuperatis omnibus, in Hispaniam traiicit.

CAPVT XVI.

SVBLATO partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos omnes qui vassallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorúmque qui perduellionis damnati fuerant, ædes solo æquat, & areis salem inspergit: mox Cusco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaisa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scriba suo de assignandis agris diuidendísque inter colonos Indis vassallis, consilio habito: Inoiosæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiuiæ paulo minus: sed hic postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Ceterum Præsidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogasse constat.

Gasca duces de se benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudoribus strenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua spe mercedem laborum exspectabant: vbi se solos

los indonatos & præmiorum expertes prætermitti videre, vehementer conqueri de Præside ac fremere apertè cœperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in præsentia dicentes, quod vltra largirentur: sed breui daturos operã vt omnes dignã meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vsqueadeo non placabantur, vt etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissimè obloqui auderent.

EARVM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis abhinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantùm plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgò habita. Quin ipse Cæsar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogarétque vt fusis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefactá, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eíque cum diabolo familiarẽ consuetudinem intercedere. Eiuscemodi Magdalenam de Cruce ipsum Præsidem esse, ei in os exprobauit miles, eúmque iniri à diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quòd Præses nihil sine eius consilio & sententia ageret.

Militum Hisp. in Gascam falsè dicta

ALIVS obiecit, astutiorem eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se in quamremotissimas terras abi-

re velle, vnde ne nomen quidem Hiſpaniæ audiret. In hunc adeò exarſit Præſes, vt niſi optimos precatores habuiſſet, qui à Præſide ei veniam exoraſſent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remiſſa vltima pœna in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ridens Præſidem ſic affatus eſt: Domine Præſidens, date mihi, quæſo, de gratia birrettum illum quem vos habetis in capite. Tum Præſes & ipſe renidens: Ecquid vis illo facere? inquit. Miles: Volo comburere, ait, & redigere in puluerem ad facienda maleficia: quandoquidem vos cum illo tot bonos viros decepiſtis. Alij vulgò in eum iaciebant, Veniſſe eum vt veniã daret tyrannis, & fidos Regis ſeruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Niſi daret vnde viuerent, ſemet vltro vndecumque poſſent rapturos.

Hic tam perturbatus rerum ſtatus eò tãdem erupit, vt non pauci coniuratione facta Inoioſam interficere, Præſidem vinctum in Hiſpaniam mittere, Cæſarem per litteras orare decernerent, vt ſanctum atque innocentem aliquem virum eò mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritus eſſet, de integro diuideret. Verùm quum omnia foras emanaſſent, captis conſilii autoribus & in Hiſpaniam miſsis (in iis erat ſacerdos Cantaber, qui ſe eo bello operam nauantem Cæſari quadraginta millia ducatorum conſumſiſſe dicebat) ea tum quidem coniuratio in præſens repreſſa eſt. Verùm non multo pòſt quàm

Præſes

Præses Perusio in Hispaniam vela fecerat, noua seditio erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscum Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inoiosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrẽ eius, & Didacum Palominum obtruncant, & quoscumque alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuere, qui primò Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditionis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere.

Seditio militaris in Peru.

CETERVM Præses, nequid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quîs à militibus lacerabatur coram ipse audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magistratus constituit: prouinciæ statum composuit, quæque ad eius regimen pertinerent descripsit. In primis edixit vt sacerdotes ac monachi in singulos Indorum pagos tributi & Christianam fidem edocentes, falsas & peruersas opiniones ex eorum animis euellerent. Hispanos omnes, qui subiectos sibi vassallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere iussit, & vniuscuiusque fortunarum recta æquáque æstimatione inita, pro censu tributi modum describere. Ceterum in singulis quà irent pagis missam vnam Spiritus sancti (vt vocant) celebrari voluit, quem æstimatores orarent vt diuina ipsius ope adiuti in

Gascæ Edicta in Peru.

censu peragendo sanctè atque innocenter sese gererent.

SED eo demum perfecto, summæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt: Sibi multo plus indici querentes quàm pendere possent: maxima videlicet indigenarum parte vel assiduis bellis exstincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hispanis inclementiùs vexati essent. Edixit præterea vt Indici vassalli suis Senioribus seu patronis ex earum tantùm rerum genere tributum penderent, quas tellus sua funderet. Quippe ante hæc Hispani aurum & argentum, quamuis deesset, ab illis flagitantes, vt quærerent, tormentis vrgebant: ac siqui fortè, quum nec posiderent aurum, nec vnde parare possent haberent, in siluas se abdiderant, Hispani eos veluti feras indagantes sagaci canum odoratu peruestigabant: multósque ita repertos efferati canes dilacerauere: ipsi verò, damnata vitæ spe, tantas ærumnas suspendio finiebant. Vetuit præterea Præses ne in posterum Hispani Indos inuitos ad ferenda onera adigeret: quamquam in nonnullis prouinciis, præsertim in Quitensi, penuria iumētorum eos onerari permisit.

Hisp. sæuitiæ exemplum.

PORRO earum omnium rerum curam Archiepiscopo Limensi & quibusdam Dominicanis commisit: qui tum Hispanorum tum Indorum causis inspectis, vbi verum comperissent, pro sua prudentia de rebus statuerent. Ipse verò totus in accumulandis Cæsari pecuniis, Hispanos prouinciales omnes,

quibus

quibus agros & ditiones assignauerat, stipendiarios facit, pensione imposita quam Cæsari soluerent. Licentiatum Gamam in Quitensem prouinciam, Gabrielem de Roias diuersa parte in Potosiam Iudices assiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat vt peragrantes omnes eas terras, tum ab Hispanis colonis, tum ab Indis ipsis pecunias quantas maximas possent conquirerent. Atque illi ad eam rem minimè segnes, non ius aut verum in cognitionibus, sed solam opum magnitudinem, spectabant. Itaque passim specie iuris obiiciendo, "Tu in Regem rebellasti: tu Gonzallo Pizarro operam præbuisti: tu euentum spectasti vt fortunæ tua consilia applicares: tu optasti vt vinceret & prouinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis eiusmodi speciosis accusationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere subita morte extinguitur: ac plerique ferebant iusto Dei iudicio interceptum: & à Deo tandem exauditas esse diras & maledictiones vulgò à miseris prouincialibus in acerbissimos illos exactores iactas: móxque istum horribilis cacodæmonis specie quibusdam Dominicanis monachis apparuisse.

Gasca à Peru decedis.

AT Præses, posteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenûm & quinquagenum millium Castellanorum summam æquabat, Pro-

præsidem in sui vicem licentiatum Ciancam relinquens, Lima decessit, & myoparonem Ioannis Caietani conscendens breui Panamã appulit: móxque inde statim Nomen-dei cum pecuniarum parte profectus, Quæstorem regium reliquam summam, quamprimum posset, mittere ad se iubet.

Contreræ fratres collectas à Gasca pecunias rapiunt.

BIDVO postquam inde decesserat, Rodericus Contreras eiúsque frater, inconsulti iuuenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filij, cum centum octoginta militibus de improuiso Panamam irrumpunt. Isti Fratrem Antonium Valdiuiesam illius prouinciæ episcopum interemerant, quòd ad Cæsarem multa in ipsorum patrem scripsisset cui ob id abrogatum munus & erepta prouincia fuerat.

Tum verò ingressi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri inuolant: neglecto argento vt grauiore & minoris precij. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui quum ad triremes à Præside damnati in Hispaniam mitterentur, naue vna rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-dei quoque petere statuunt. Ergo diuiso trifariam exercitu, Rodericus cum septuaginta quinque militibus terrestri itinere Nomen-dei contendit: frater eius cum totidem sociis secundo amne Chiagro defluens, eodem iter capessit: ceteri ad præsidium nauium & partæ prædæ custodiam remanent.

VIX Panama egressi prædones erãt, quum ciues

ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes insequuti, primùm eos assequuntur qui per Chiagrum flumen delabebantur, eósque adorti facillimè fundunt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & monachus quidam cum quatuor aliis Hispanis in vicinas siluas se abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum est.

RODERICI frater quum non compareret, diligentissimè inter cæsorum cadauera quæsitus: ac reperto fortè adolescentis cuiusdam corpore, quum illum ipsum vnus militum eius esse diceret, etsi lutulenta & confusa facie satis quis esset internosci non posset: quisquis tamen ille esset, auulsum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis septo loco pilæ impositum est. Tres & triginta Hispani capti, labore ac vulneribus fessi re uinctis ponè tergum ad ligneum cuneum ma nibus in vrbem tracti sunt & in custodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum icti bus confodit. Ceteri qui in nauibus erant, audita suorum clade, scaphis subitò fugam capessunt: sed breui omnibus captis, præcipui quique suspensi, ceteri ad triremes damnati sunt. Interea Præses, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduersum eos egreditur: sed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in vrbem regressus, breui inde in Hispaniam traiecit.

1 QVO *tempore Petrus Arias Abulensis Nicaraguam prouinciam à se inuentam regebat, filiarum vnam Roderico Contreræ Segobiensi in matrimonium collocauit. Is morte Petri Ariæ prouinciam, Regis concessu, obtinuit, eámque tãtisper rexit, quoad noua Curia in Gratia dei vrbe in Gattimalæ & Nicaraguæ confiniis, constituta est. Nam Iuridici eius Adsessores, non tantùm imperium Roderico abrogarunt, sed & eum Indis, quos in ditione tum ipse tum filij eius habebant, ex Legum præscripto priuarunt. Is de iniuria sibi facta, vt putabat, questum ad Regem in Hispaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa præclarè facta, meritáque tum sua tum soceri sui proferentem, repellunt, & obseruationem latarũ Legum sanciẽtes, quod ab Adsessoribus iudicatum erat suo iudicio confirmant. Id vbi ad Fernandum & Petrum Cõtreras eius filios in Indiam allatum est, feroces iuuenes arcere eam cõtumeliam ferro, & quod iure nequiuerant vi extorquere statuunt. Et fortè iam sua sponte ægris animis superueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliíque contubernales, partim ex ijs qui Gascam aduersus Pizarrum sequuti, nulla ab eo strenuè nauatæ operæ præmia acceperant: partim ex ijs qui fractis Pizarri partibus, quas tutati erant, extra Peruanæ prouinciæ fines, Præsidis iussu, deportabantur. Illi, diuersis causis Gascæ infensi, incendere adolescentes, hortari vt rem strenuè capesserent: haud dubie, si ducentis aut trecentis militibus in naueis impositis, Peruanum aliquem portum tenuissent, fore vt quotquot Gascæ ab nulla aut malignè reddita*

præmia

præmia succenſerent, in partes tranſirent. His ergo & alijs ſtimulati illi, milites occultè contrahunt, arma conferunt, & cœpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Epiſcopum in omnibus ferè negotiis patri ſuo aduerſatum fuiſſe meminiſſent, vltionem ab eo ordiri ſtatuunt. Ergo die quadam ingreſſi ex compoſito milites Epiſcopi domum, quum teſſerarũ fortè luſu ſeſe oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo ſanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palàm erigunt, & ſemet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis vndecumque nauibus per Auſtrale pelagus in Panamã vela dãt. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. li. 7. cap. 12.

2 GASCA *in Hiſpaniam reuerſus, Valleoleto in Germaniam ad Car. Cæſarem tranſiuit: vbi rebus à ſe geſtis expoſitis, Palentiæ epiſcopatu ab eo ornatus eſt.*

¶ *Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu veterenſis prouinciæ incolarum mores. ſupeſtitio peruicax, & nauigandi ratio.*

CAPVT XVII.

PRIVSQVAM Peruanis rebus & falſis opinionib. quas eæ gẽtes de nobis cõcepere, finem imponã: quo modo quóve curſu è Panama in hoc regnũ nauigetur, exponere hîc mihi conſiliũ eſt. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, ferè inde à mẽſe Ianuario vſq; ad finẽ Aprilis ſoluere

E Panama in Peru nauigantiũ curſus.

consueuerunt. quippe hæc totius anni maximè idonea ad nauigandum eò tẽpestas est: ac tum aperta illa maria, æstate videlicet obtinente, & assiduè Subsolano & Coro spirantibus. Quæ naues quacumque alia tempestate vela faciunt, ingenti maris sæuitia & periculis conflictantur. Porro onustæ naues Panama primùm in Tabogam aut alias vicinas insulas aquatũ decurrũt (quæ Perlarum, id est vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hispanis vnionum copiam) mox in altum prouectę circiter centum & quinquaginta millia pass. versus Occasum nauigant, flexo videlicet in eam partem cursu, propter rapidos aquarum æstus, qui torrentis instar perpetuo lapsu in Ortum decurrunt. Inde correcto cursu rectâ in Perusium tendunt.

Qvo tempore primùm Panama eò nauigaui, nauis qua vehebar mense Iunio soluit. itaque quòd ea hiberna tempestas illic esset, omnes ferè vectores morbis impliciti sunt, quia naues quæ ea maria nauigant constratæ ac tectæ non sunt, vt quæ in Septẽtrionali vehuntur Oceano (id est, eo qui aduersam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis sub diuo morantes perpetuò verberari imbribus necesse est. Ad hunc modum nauigantes tandem ad Gorgonam insulam appulimus. Nauis-magister (Patronũ vulgò vocant) vbi se in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæmonũ est: quippe nulla toto eo itinere peior nauibus nec statio nec nauigatio occurrit. Tradidere nõnulli assiduè in ea insula pluere: sed

Gorgona insula.

ſed in eo falluntur. Octo quidem certè continuos anni menſes, inter tonitruum fragores, & corcuſca fulgurum, adeo effuſos ibi ruere imbres verum eſt, vt elementa ipſa inter ſe certare ac miſceri videantur. Quum nos eam inſulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi ſub finem Maii incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis eſt initium, id in illa altera regione ineuntis æſtatis principium eſt.

PORRO vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia ſua, velut nidos, ſuſpendunt. Eám oram, quia paluſtris & inequitabilis eſt, Hiſpani ſubigere nondum potuerunt. Gaſpar Andagoia quum ad Baiam, id eſt ſinum, Sanmatthæi eſſet, cum centum & quinquaginta militibus æſtate populabundus eam prouinciam percurrebat, tabulas ſæpe ad protegendum militem aduerſum incidentia circumferens. Quippe Indi ſtrenuè ſaxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid ſors in manus dederat, ſubeũtibus ingerebãt. Hiſpani verò ſecuribus arbores tandiu cædere, quoad & ipſæ & ſuperſtructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen ſæpe non inulti Barbari, nec niſi mutilatis aliquot Hiſpanis, interdum etiam eliſis atque obrutis, cadere. Tandem quòd aſperior ea eſſet regio, neque in tam informi omnis humani cultus ſolitudine alimenta exercitui expediri poſſent, Andagoia cum ſatis magna auri copia inde deceſſit: neque ea loca vllis Hiſpanis hodie habitãtur.

Domus arboribus ſuperſtructæ.

IAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibusdam ventis ab Occasu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æstus & torrentes aquas, velut præcipiti alueo perpetuò decurrentes: necesse est quotidie vesperi iactis in salo ancoris ad ea littora consistere: mox luce orta flantem à terra ventum sequi atque inde moliri. In quo sæpenumero vsuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulsæ peractum iter relegere cogãtur, ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promontorium vnũ hærere, sicuti nobis contigit. Quum enim Caput S. Francisci in conspectu haberemus, centum triginta millibus pass. à Capite Passao distans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus est) rati eum locũ Indis habitari, vt quondam solebat, quotquot vectores in ea naui eramus, victus penuria (iam enim tertius mensis abierat ex quo Panama solueramus: & facilè mercatores qui eadem naui vehebantur, nos miserrima fame contabescere potius passuros, quàm vel bucceam panis elargituros, apparebat) consumtis igitur propè alimentis, terrestre iter capessere decreuimus.

ERGO vigintiquatuor eiusdem fortunæ socii in terram exponimur, & singuli cum quatuor Maizii scutellis ignotum iter quò casus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quisimiæ nomen est: quatuor sunt haud magno inter se spatio discreta: ea nos summis laboribus ac periculis,

præ-

prægrādibus arborum ramis quæ in ripa fortè rimantibus occurrebant, ſimul iunctis & colli gatis, inſidentes, tandem ſuperauimus. Ceterū quum aqua ſalſa eſſet, æſtu videlicet confundente diſpares vndas (quippe ſtata vice exæſtuans mare, nō tantùm his fluminibus ſed & aliis quę in eum Oceanū defluūt, mixtū ſubit, & xv. amplius milliū ſpatio alueos inuehitur) ergo vt biberemus puteos fodere neceſſe erat.

TANDEM ad Caput Paſſaum peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus ſe in ſiluas abdidiſſe vt comperimus, in alterum promontorij latus tranſgreſſi, ad ſinū Caraquām procedimus. Is ſinus Aequinoctiali lineę ſubiectus eſt. Ibi quò iremus incerti, quum neque in aduerſam ſinus partem traiicere poſſemus, nec alimenta ſuppeterēt, cancris & cereis quibuſdam prunulis veſcebamur, quîs quum parum carnis ineſſet, lignum ſeu os interius ſimul comedebamus: & aquam certè ſalubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in ſiluis reperimus, bibebamus. Ibi XXII. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberēt nos vel fame exſtinctos, vel ab Indis mactatos eſſe: vbi à Nauarcho cōſpecti ſumus, miſſa confeſtim ſcapha excepti, ea nocte in naui requieuimus.

POSTERA die egreſſus Portum-veterem petij. Id oppidum habitatum Hiſpanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea prouincia propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redacta eſt: indigenæ ſmaragdorum copia olim

Portus-vetus colonia & prouincia.

abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes se occultas habent : neque hactenus tamen vllis tormentis adduci potuere, quamquam multis sæuitia torquentium exstinctis, vt locum Hispanis indicarent. Mihi tamen aliquãdo retulit Ioannis Dolmos trib. mil. dispensator quidam, Indicam mulierem ipsius concubinam locũ illum ei edidisse : nec eum id postea enulgare voluisse, veritum ne Rex eas sibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vasa in supellectili quondam habebãt: sed ea Hispani omnia conuasarunt: itaque hodie nihil Patronis suis seu Senioribus pendunt, nisi ex iis fructibus quos è sua terra percipiũt: vnde fit vt pauci Hispani coloni eam oram inhabitent.

Gom. Hist. gen. Ind. li. 4. c. 195.

TRADIDERE nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos suos mores & falsæ religionis errores paulatim abiicere: neque vltra falsorum suorum numinum responsis fidem addere, ex quo sacerdotum & monachorum opera sancti Euangelii vocem audierint. Ego verò, quamquã ita esse optauerim, Deúmque orem vt id propitius faxit, verè tamen testari possum, nullos adhuc neque sacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem nostram edocendam eos populos peragrasse. Quin ipsi quoque eam derident, palámque ac publicè dicũt, se nolle Christianos esse, sceleribus videlicet & nequitia nostra deterritos. Ac quãtumuis Præses Gasca edixisset, (vti suprà memorauimus) vt in singulis earum gentium pagis sacerdotes & monachi manerent

Portu-vetерensium peruicax superstitio.

rent

rent & erudiendis Indorum potiſſimum filiis operam darent: Hiſpani tamen huius coloniæ municipes, & aliarum prætereà aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe ſacerdotem vnum quadringentos ducatos in ſtipendium annuũ petere: id verò pretiũ eſſe maius quàm quantum omnes ſimul Indi Patronis ſuis tributi penderent.

AC quia eo ferè tempore Peruſio exceſſi, quorſum res poſtea euaſerit, neſcio: ſed dum in ea prouincia morarer, ſæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiuſcemodi quiddam incidi. Ingreſſus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano ſolitis ſacrificiis faciendis occupatos cõperi. Quúmque inter ſtrepentium tympanorum ſonitum patria quædam carmina canentes audiuiſſem, propiùs viſendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum ſacerdotes, toto vultu iracundiam teſtante, propemodum mihi in faciem deſpuentes, feſtinanter me foras eiiciũt. Ibi vidi Idolum è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliáſque aues, quas ſuorum deorum ſacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adoleſcens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac ſollemne eſt) mihi tamen tunc videre non licuit.

ALIA quadam die vſuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas compotantes deprehenderem: quúmque pro-

p.ùs accedens,per otium ſpectare vellem quo modo ſe largius potu inuitarent: quatuor repentè ex illis minaci gradu ad me tendunt, & OH Chriſtiane,inquiunt,nebulo impure,perfide, faceſſe properè è finibus noſtris. Ego quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manũ inĳcere velle animaduerterem, proripio me in fugam: & apud me conſtituo Indis numquam deinceps interuenire,qua die ſollemnia ſua agitarent.

Indi Chriſtianos ſacrificiis ſuis intereſſe nolunt.

PRAETER eos quos commemoraui,plures quoque perluſtraui pagos,quales ſunt Caua,Camulioua,Camuxioua, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant,ne Hiſpanis ſeruiant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobiliſſimum ſmaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porrò, oppidum ad mare ſitum,vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priuſquam Hiſpani eam prouinciam inirent amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta ſuperſint. Nec diſpar ſolitudo in aliis eiuſdem prouinciæ municipiis facta eſt. Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Chriſtianus eſſe vellet: reſpondit ille, Se neſcire, &, Faceret ipſe vt viſum eſſet. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum numcupat: ſed ne ita quidem cicuratum Hiſpani cuiuſquam contrà os intuentem vmquam animaduerti. Eius ſubditi fœdis morib. bruti, ſpurci,

Mãta oppidum.

Peruenſes inuiti Chriſtianiſmũ ſubeunt.

maſculę

masculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati sunt.

PER omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam salubrem bibunt, quam è puteis manu factis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: nisi qui fortè Manta in Portumveterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligũt, veriti ne in aliquẽ fortè Hispanum incidant, qui eam eripiat & bibat: sed duo millia passuum in mediterranea progressi aquam quadã ex rupe manantem, nigrã, spurcam & fœtidam, excipiunt: hauddubii nimirum talem Christianos non bibere.

Indi ne aquam quidem l be è ferre, metu Hispanorũ audent.

EA regio calidi & humidi temperamenti est: itaque serenũ ac purum cælũ vix vmquã ibi conspicias. Ceruis, porcis, gallinísq; ex earũ genere quę ab Hispania ad stirpẽ propagandã transuectæ sunt, abundat: neque vlla in Indię parte melior ex Maizio panis fit quàm illic. quamquam iis tamen nõ assentior qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, sed acerbi, ac ceræ, sed ignobilis, neque admodum bonæ, satis ferax: peculiare quoddam fructuũ genus habet (indigenæ *Papaie* vocãt) ficuũ specie, modicorũ magnorúmque quale nusquã in India, præterquã in eo regno, vidi. Arbor quę illud pomũ gignit, procera & gracilis: fructus sapore dulci est. Ibi etiã aliud ficuũ genus exiguorũ visitur (*Tũne* nominãt:) sed & illi aliis prouinciis, vt Nicaraguę, Guattimalę & toti Nouæ Hispaniæ regno, cõmunes sunt.

Gom. Hist. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

CETERVM omnes in vniuersum Portus-

veteris prouinciæ Indi ferè pustulis quibusdam obnoxii sunt, seu verrucis: quæ è facie aliísque corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis iuglandis crassitudinem æquant. Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiũt, fœdæ, sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderãt quàm vt maturitate exspectata, tenui filo cõstrictæ abscindantur. Indigenę eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminib⁹ velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: ceteri nudi, & sæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Pustulæ Peruẽses.

INDI vniuersæ illius maritimæ oræ accolę piscatui in primis student. Lintres quibus tum ad piscandum tum ad nauigandum vtuntur, instar ratium, tribus, quinque, septem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuissimis iunctis, expassæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longiùs promineat: eósque modò longiores, modò breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiuscemodi rates diu remigio subegere, panem, fructus, aliáque eiusmodi in mare, velut sacrificium, porriciunt: orantes vt prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neque ad remigandum vires vltrà sufficere.

Peruensiũ lintrium. forma.

¶*Guan-*

Guancauilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guaiuacaiuæ transitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

CAP. XIX.

PORTV-VETERENSIS prouinciæ fines proximè Guancauiliqui regio excipit, regni Peruani prouincia inferior. Eius oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ prominenti proximus. Eius pagi ac populi Principē sæpe vidi, annorum fermè sexaginta hominē. Digna certè Principe ei facies, corpus vegetū robustúmque & prospera valetudine erat. Subucula nō manicata, & rubro tincta, amictus, torquem ex auro purissimo, sextuplicato circa collum circulo, quasi maiores corallii surculi, aut baccæ, crassitudine, gestabat, annulūque in digitis: illi quoq; ex auribus perforatis baccæ & aurea stalagmia pendebant. Sinisterioris brachii carpum pellucida gemma instar speculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

QVO tempore Hispani primùm eas terras ingressi sunt, principatum obtinebat in ea prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud suos venerabilis non magis imperio quàm autoritate ea loca regebat. Iste nemini adeuntium aut visentium assurgebat, præterquam Colonchio illi principi, de quo antè dixi. Attamen iste Cacicus nulla vmquam

adduci persuasione potuit vt Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus suus me præsente, ita alloquutus est: Colōchie, inquit, volo vt Christianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, iam mihi propè acta est ætas, neque idonea, vt Christianus fiam: at filios meos potius, vt voles, cape, & eos quidquid visum fuerit edoce: quippe illi munia ministeriáque moris tui facillimè obire assuescent: me verò id ætatis maiorum meorum legem & instituta relinquere non iuuat.

Peruenses reguli à Christ. religione abhorrēt.

EIVS prouinciæ homines è superiore maxilla quinque aut sex dentes excutere solent: ac si causam quæsiueris, id elegantiæ se causa facere respondent. Subucula non manicata, vt Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudenda fascia bombycina velāt, cuius extremæ vittæ ad talos vsque demissæ, instar equinæ caudæ ab tergo dependent. Feminæ præcinctorio aut castula, nodo reuincta & ad medium crus demissa, integuntur. Eius prouinciæ populi Hispanis in vrbe Guaiaquil habitantibus seruiunt.

EAM coloniam principiò Hispani in planicie Chioni fluminis ripæ imposuerant, quadraginta millibus pass. procul mari. In illis autem regionibus immensæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium superfusis aquis mersa æquora: tum densissimæ siluæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus tanta vis culicum eas terras infestat, vt mirer vllos incolas ibi posse viuere. Itaq; Hispanos

Peruenses culicesinfesti.

co

eo loco manētes, vbi nox aduenerat, vt quiescere possent, vela & conopæa circumpandere necesse erat, quod & ipsi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublimè quatuor scapis arundineis firmissimis, leui tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus.

Anno verò M. D. XLVI. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modò stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illámque adeò ipsam vrbem, inundauit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuum propiùs mare nouæ vrbi sedem deligunt, eámque ad ripā eiusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacauæ appellatur tali de causa. Gainacaua ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendam eam prouinciam quondam miserat. Dux quum traducere exercitum decreuisset, indigenas transuersis tignis trabibúsque iniectis, quomodo schedīæ & rates compingi solent, fluminis transitum pōte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis pontem soluunt: multi in flumen se præcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu propè ad internecionem cæsi sunt.

Guaiaquil vrbis inūdatio.

Guianacauæ trāsitus

Gainacava vbi suorum cladem accepit, magno cōtracto exercitu, Quito mouet,

& ex illis montibus in plana degressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriam, iungendi aggere fluminis cupido eum incessit, vt pedestri transitu in vlteriorem eius ripam tutò, quum visum esset, transcurreret. Iámque aggestis saxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius passus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbētis, incepto destitit. Hāc ob causam eum locum Hispani Gainacauæ-transitum nuncuparunt: vrbémque ibi à se conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

Eivs fluminis ostio Puna insula obiecta est, & ea quidem in ditione Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum gentes, quoad suppeditarunt vires, continua aduersum Hispanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hispanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciscum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam insulam se abdidisset, nocte quadam Indi fustibus & clauis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Cassiamalcæ colloquutus erat, quum is à Francisco Pizarro captus est (vti superiùs dictum est.) Eum Cæsar Episcopum Peruanæ prouinciæ designauerat.

Monachus Primus Peruensium bellorum instinctor, digna operæ præmia refert.

IN

Zarzaparillæ, herbæ vtendę ratio aduersus veneream luem.

In Puna & finibus Guaiaquil & Portus veteris, herba quædam ramosa reperitur: foliis vt roboris, (1 *Zarzaparilliam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus silicibus trita expressus & percolatus succus, admisto aquæ calidæ modico, ęgrotis bibendus porrigitur. Ij mox hausta eius potionis, quantam natura patitur, mēsura loco calido compositi, quoad tolerare possunt exsudant. Eo medicamento tres aut quatuor dies, vt visum est, vtuntur: biscocto tantùm interea pane & pulli gallinacei assi paululo vescentes. Alii eius herbæ ramusculos duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt quod interdiu bibant: & eo sorbitionis genere nonnulli duos trésve continuos menses vtuntur.

In prouincia Guaiaquil & aliis versis in Orientem regionibus, hiems mense Nouembri incipiens vsque ad finem Aprilis durat. Maio veris initium est, Octobri exitus. In ora eius maritima, inde à Tumbez Austrum versus, adeo rari imbres sunt, vt vix triennij quadrienniíve spatio paucis miserè expressis pluuiæ guttis planicies illæ aspergantur. Itaque ibi partim ob nocturnos rores qui copiosè cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia sata adolescunt. Arenosæ quoque ibi planities iacent, in quas numquam impluit: in montibus contrà octo mensibus anni pluit: nonnulli etiam obsiti niuibus & perpetuo rigentes gelu conspiciuntur. Aestate venti quidam assiduè à Meridie incolis no-

xij infeſtíque admodum ſpirant.

Chimbos mons altiſſimus.

QVVM è Guaiaquil Quiton iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem XL. milliũ paſſ. editum & omni prorſus humano cultu vacuum trãgreſſus ſum: quo in itinere, niſi Indus quidam pauxillulo aquæ oblato mihi ſubueniſſet, ſiti planè extinctus eſſem. Poſtquam tandem in verticem perueni, paulisper conſiſtens, nouas illas & mirabiles terras ſubiectas oculis è ſublimi tanta cum admiratione deſpexi, vt inuſitata quædam, velut in ſomnis, viſi ſpecies oculis meis oblata videretur.

IN hac ingenti prouincia Quitenſi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuſcenſis lingua in vſu eſt. Quum enim Inguæ (id eſt Peruani Reges) eas prouincias ditioni ſuæ adieciſſent, edixere vt omnes Cuſcenſem linguam ediſcerent, eámque patres filios ſuos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per vniuerſas eas prouincias quæ eorum imperio ſubiectæ erant, promiſcuo vſu obtinuit.

1 EAM *herbam vbi primùm viderunt Hiſpani tum in Noua Hiſpania, tum in prouincia Hõdurenſi, Zarza-parilla nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aſpera habet, quã Hiſpani Zarza-parillam vocant. Ceterum de variis huius exhibendæ & vtendæ rationibus, copioſè agit Nic. Monardus in lib. de ſimplic. Indiæ Occid. Medicamentis.*

Peruano-

Peruanorum religio & ritus. Cultus Pecora. Ebrietatis studium. Opificia. Vini apud Peruenses summa caritas.

CAP. XX.

HÆ gentes etsi cum dæmonibus colloquia misceant,[1] Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquot petituri tum Principes, tum sacerdotes, manè, oriente eo sugge stum quoddam editum, lapideũ, conscendunt: ibíque demisso capite stantes, complosis ac cõ fricatis inuicem manibus, mox in cælum sublatis pasśisque vt si Solẽ ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petẽtes ab eo quibus indigent. Nunc verò etiam quum ab Hispanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt misericordia in se vtantur, néve ipsis noceant.

Orandi ritus apud Peruanos.

INGENTIA ibi delubra numinum, præsertim Solis, & immensæ opulentiæ erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoque sacris dicatæ virgines (*Mamacona* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendísque tantùm ornamentis deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues, & alia animalia immolant: & hostiarum fuso

ſanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dęmonis colloquium expetunt, aut ſeminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, ſacerdotes aliquot dies ieiuniū ſibi indicunt.

Sepeliendi ritus.

MORTVOS regulos magnificis & ingentibus ſepulcris inferunt, ac cum eis multum aurum argentúmque elaboratum, formoſiſsimas vxores & quas viuentes ipſi maximè dilexerūt, famulos, veſtes, fruges, vinū & quæq; alia cariſsima, ſimul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus deſit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ ſepeliendi ratio in pleriſque Indiæ regionibus vſurpatur. [2] Atque iſti Immortalitatem animæ credunt. Eiuſcemodi multa ſepulcra ditiſsima Hiſpani repperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc ſuperſunt. Multos dies defunctos lugent.

Immortalitas animæ apud Peruenſes credita.

VIRI ſubucula ex lana aut bombyce non manicata veſtiuntur, & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput faſcia inuoluunt, & floccum è lana geſtant, qui in ſiniſtram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis ſpecie, calceos conficiunt. Feminæ lōga palla ab humeris ad talos vſque promiſſa indutæ, & faſcia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac ſuperimpoſitum aliud breue amiculum geſtant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promiſsis & liberè fluentibus cōſpicuæ. Atque hic veſtium mos & forma apud Cuſcenſes in vſu eſt.

Peruenſiū cultus.

PEREGRE

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinũt, aduersus ventos, herbámque ore clausam (*Cocam* ipsi appellant) velut panchrestum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præsidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum est. Est & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum specie, sed exigui saporis. Abundauere olim pecoris copia (id asini amplitudine, specie propè cameli est) sed, vt ipsi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ instar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verùm multò peior lepra Hispani vniuersum propè id pecudum genus absumsere. Horum animalium caro ferinum quiddam sapit: eorum velleribus indigenæ quondam vestiri abundè consueuerant: quæ nunc in summa raritate carissima habent.

Coca herba inediā leuans.

Peruanæ oues.

CETERVM eæ gentes, sicuti omnes ferè Noui illius orbis, summam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaque postquam multo mero incaluere feminam quisque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, sublato propè omni matrum, filiarum aliarúmque necessitudinum discrimine: & ipsi adeò Reguli ac proceres easdem sorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum planè faciunt, excusso grano tantùm cocto & tosto vescentes. Atque hæc vna lex est, quam inter alias

Ebrietas Peruanorum.

Gainacaua tulit: quum videlicet expeditionē aliquam ingreſſurus, ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſeruant.

Peruanorum ædificia.

Eivs Regni primaria quondam ciuitas Cuſco erat, Inguarum imperii caput: quæ priſcis temporibus longo abhinc æuo (vt indigenæ memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperii ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moréſque tradiderint, multáque paſsim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſsimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maximè in prouincia Quitenſi, in Tumebābæ finibus non minus ſumtuoſa & magnifica quàm in Cuſco vidi. Ac quamquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingētium eorum ædificiorum fabrica facilè colligi poteſt.

Gainacauæ monumenta.

Inter alia Gainacauæ monumenta, nobiliſsimum opus via ſtrata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aer temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenſes reges plerumque ibi morabantur: multíſque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo inſtrumento vtentes, mirabilia o-

pera

pera, quamquam paulo rudiùs, non inſcitè tamen fabricabantur.

PORRO in hunc modum operantur. Primùm aurum vel argentum fuſuri catino longo aut rotundo iniiciunt: eum ex panno terra incruſtato, & carbone contuſo factum, móxque exſiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere poteſt: mox quinque aut ſex ſiphunculis arundineis tandiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta ſcoria, niteſcat. Inde catino eductum aurifices humi ſedentes, nigris quibuſdam ſilicibus, aptè ad id factis tamquam malleis, opus pariter inter ſe ſortiti elaborant & ex eo faciunt, aut (vt magis propriè loquar) faciebant proſperis ſuis rebus, quidquid iubebantur, puta diis dicatas ſtatuas, vaſa, monilia: pecudum etiam omniúmque animalium quæ videre poterant ſimulacra effingentes.

Aurificum Peruanorum opera

QVOD ad res ex Hiſpania eò traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico ſatis fida ſunt, & in iis abundè prouenit. Ibi etiam vites aliquæ, ſed parum feraces ſunt. Dicunt nonnulli ſpem eſſe ſibi fore vt breui vites in iis regionibus adoleſcant fiántque vina: imò vt fructus propè omnes Hiſpaniæ conceſſi, ibi quoque naſcantur. Verùm, etſi ſpem ſuam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque meo quidem iudicio, effectus quales illi ſperant, vmquam apparebunt: quippe aeris temperamento & cæli poſitione noſtræ planè contraria.

Gom. hiſt. nat. lib. 4.

Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ.

Adhæc quando in Noua-Hispania aliisque locis vbi melior mitiórque tellus est, quamquam consitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præstantem liquorem concedere noluisse: sed attribuisse tantùm pro eorum captu habitúque res ad tuendam vitam vtcumque necessarias.

HISPANI qui colonias ibi posuere, Raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerũ, brassicarum, copiam habent. Limonum etiã & Aurantiorum, quamquam hi fructus nõ nisi loco calido nascuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia est, ídque ob cõtinua bella: & quum ibi essem, Limæ vacca vna centum ducatis æstimabatur: ouis quinquaginta & sexaginta.

PERVANI regni fertilissima prouincia Quito est: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hispanicæ sobolis, alit: insuper cuniculorum iucundissimi saporis ingenti copia semper abundans. Sed vini summa ibi caritas. nam in ipsa Quitensi vrbe, vt quum vilissimè venditur, vini seria vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena seu bocalium, vt vocant, XXVIII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, decem ac duodecim: sed Potosiæ (mediterranea vrbs est, quingentis amplius millibus pass. introrsus à mari retractior) vulgò LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum

Vini caritas apud Peruẽses.

dum ceteris locis,pro ratione ac situ regionis quò importatur,maius vel minus precium sortitur.

ATQVE hîc noua sæpe interuenit calamitas.quum enim cadi,seu seriæ aut fideliæ,quibus vinũ ab Hispania deportatur, fictiles sint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumque franguntur.Sæpenumero etiam,morantibus diutius nauibus, tanta iis locis vini penuria incidit,vt eiuscemodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille,ducatis aureis ematur.

1 *De eorum opinionibus nonnulla quæ ad hunc locum pertinent ex Hispanis scriptoribus attexã. Quum nullam certam,ex scripturis vllis aut litterarum monumentis,Creationis mundi aut diluuij notitiam habeant, quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent. Nimirum insignem quendam virum(Con ipsi vocant) à Septentrione quondam in eas terras venisse mira pedum pernicitate, & nullis ossium falturis aut neruorum vinculis compacto corpore: qui solo nutu montes in plana subsidere cogens & profunda vallium complanans,viam sibi per inuia faceret. Eum porro priscos earum terrarum homines & feminas creasse: atque illis herbas & fructus siluestres,sustinendæ vitæ dedisse. Mox ab Indis plana incolentibus offensum,terras antea fertiles in arenas steriles vertisse,atque inhibuisse pluuias. Ex eo nihil aut rarò apud eos pluisse. Misericordia tamen motum, ne squalida siccitate regio animantia respueret,fontes aperuisse & fluuios,quos accolæ rigantes*

riuis carperet. Hunc quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro summo numine adorabant. Donec ab Austro successit alter, Pachacama *nomine (id Creatorem apud eos sonat) Sole & ipse ac Luna ortus, priore longè potentior. Cuius aduentu* Con *disparuisse: istum autem creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecos, vrsos, leones, psittacos, & alias volucres mutasse: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creasse: illósque terræ atque arborum culturam docuisse. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuisse: & nuncupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantùm à Lima leucis: vbi quondam eius Regni proceres quum excederent vita, sepulturæ locum eligerent. Porro istum Pachacamam multas ætates durasse, ac tantisperdum Christiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo numquam deinceps esse visum. Credibile est, dæmonem fuisse, qui talibus præstigiis miseras illas gentes deluderet, cui rei argumento est, quòd ante Christianorum aduentum ex celebri illo Pachacamæ fano, velut publico oraculo, vulgò Responsa petebantur, quæ dæmon humana aut alia specie sacerdotibus, sacerdotes sciscitantibus, ederent.*

CREDITVR *præterea ab illis vulgò & adhuc narratur, ingentem priscis temporibus terrarum inundationem accidisse: eáque omnes submersos mortales præter paucos, qui altissimorum montium specubus abditi, prouiso commeatu, & cauernarum faucibus obstructis, communem sortem effugerint. Porro eos, quum remisisse imbres conijcerent,*

rent,

rent, emisisse duos canes: quos quum madentes & elutos recepissent, inde iudicasse, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum esse. Mox rursus emissos, quum cœno oblitos & sordidos regredi viderent, & subsedisse aquas, nihilque præter limum superesse, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere ausos, magnam vim serpẽtium offendisse, quas diluuio recenti lutulenta tellus ediderat, easque magno labore paulatim sustulisse. Ceterùm mũdum quoque interiturum perhibent. sed non prius quàm ingens quædam siccitas & velut conflagratio aeris acciderit, qua Sol ipse & Luna hauriantur. Itaque in eorum siderum, ac potissimùm Solis, defectibus, vulgò lugubre clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adesse existimantes. Quænam, obsecro, hæc sunt sincerioris Theologiæ vestigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit?

2 *In eorũ exsequijs tũ multa alia absurda erãt, tum hoc maximè, quòd aliquot sui liquoris (quem illi* Cicha *appellant) pocula in sepulchrum inuergentes, eum per calamum vsque ad mortui os pertinentem, seu infundibulum, transmitterent. Ceterum non tantùm Immortalitatis animæ, sed etiam Resurrectionis corporum sensum aliquem habere eas gentes tum sepulturæ ritus indicat, tum quod vulgò Hispanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento sepulcra aperirent. Quippe orabant eos, ne ossa humatorum dissiparent, quò videlicet illi ocius & minore negotio resurgerent. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 1. cap. 12.*

De Brasiliensibus quidem Barbaris ita scribit Lerius: Non modò, inquit, Immortalitatem animæ credunt: sed pro certo quoque habent, post mortem eorum animas qui virtutem coluerunt (virtutem autem illi definiunt suo more, nempe vltionem sumere de hostibus & quamplurimos mandere) post altissimos montes euolantes, patrum & auorum suorum animis aggregari, ibíque in amœnissimis hortis perpetuis delicijs ac tripudijs lætum æuum agere: ignauorum contrà manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab Aignan *(sic illi cacodæmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere. Nauig. Brasil. cap.* 16.

3 *Peruanæ oues instar camelorum (quos, si tubera demseris, specie propè referunt) magnis oneribus ferendis sufficiunt. Equitandi verò etiam vsu eas ita assuefecerunt Hispani, vt duodecim aut quindecim milliarium spacium, equitem dorso gestantes in die conficiant. Itinere fatigatæ prosternunt se humi: ac tum fodiendo aut feriendo frustrà impuleris: nunquam nisi onere leuatæ, surgunt. Pecu- planè fructuosum, vel in esu carnium, vel in vsu vellerum, quibus optimis & tenuissimis vestiuntur: præsettim eæ, quas illi* Pacos *vocant. Quippe & illæ paruo aluntur, & in summa laboris tolerantia, Maizio pastæ, quatuor & quinque dies sine vllo potu facillimè transigunt. August. Zarat. Histo. Peru. lib.* 3. *cap.* 2.

4 HAEC *statiua, seu palatia, quæ* Tambos *vocant, Gaiuacaua, Attabalibæ pater, ad ripas fluminum maximè, & in regijs vijs exstructa, non tantùm commeatu, quantum exercitui alendo*

sufficeret, sed etiam armis, vestimentis, & omni telorum genere tanta copia instruxerat, vt iis triginta millia hominum expeditè vestiri & armari possent. Ea autem crebris interuallis disposita, plerumque diei vnius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rarissimè quindecim aut viginti, spatio discreta ab aliis alia erant. August. Zarat. Hist. Peru lib. 1. cap. 14.

¶Peruani Christianos ex maris spuma concretos esse putant. Aurifodinæ exhaustæ. Colonia in Peru ab Hispanis conditæ.

CAP. XXI.

MATVRVM iam mihi videtur falsas eas opiniones quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Postquam ingressis Perusium Hispanis, mores eorum, facta & atrocia sæuitiæ exempla quæ passim ab iis edebantur, inspexere: numquam ex eo non modò fateri voluerunt, nos esse Christianos filios Dei (sicuti ab Hispanis audiebant) sed ne ita quidem in lucem editos vt vulgò nasci homines solent. Quippe fieri non posse vt tam ferox & truculentum animal ab vllo homine genitum & feminæ partu editum sit.

Absurda Peruanorum de Christianis opinio

Itaque eorũ animis penitus hæc insedit opinio, nos mari esse ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* spumam significat. Ergo nos è

mari concretos & coalitos, ſpumáque nutritos, vulgò ferunt: ac veniſſe in terras ad vaſtãdum ac perdendum mundum. Neque eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorum animis euulſerit. Nempe inter ſe ita ratiocinantur, Venti domus proſternunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: ſed iſti Viracochiæ omnia deuorant: terram inuertunt, vim fluminibus afferunt, neque vllum tempus remittunt: perpetuò irrequieti modò huc modò illuc vagantur, aurum & argentum inſatiabiliter quærentes: mox vbi quæſiuere alea conſumunt, bella gerunt, mutuis cædibus ſe conficiunt, latrocinantur, blaſphemãt, Deum exſecrabiliter eiurant abnegántque: verum numquam loquuntur, & nos noſtris ditionibus & fortunis ſpoliauere. Denique Indi mare diris exſecrantur, quòd tam ſæuam & truculentam ſobolem in terram immiſerit.

Barbari Chriſtianorũ vitia grauiſſimè arguunt.

SAEPE varia eius regni loca perluſtrans, ſiquem fortè Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, ſciſcitabar ex eo vbi hic aut ille Chriſtianus maneret. Illi verò tantùm abeſt vt reſponſum aliquod darent, vt ne in os quidem contrà me intueri ſuſtinerent. Verùm ſimulac petieram vbi maneret Viracochie, confeſtim mihi reſpondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito noſtrûm aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, » Viracochie.

PORRO

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum est, sacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operam, vtinam tamen bonum aliquem fructum edāt. Neque hîc omiserim quod in Quito à Flandro quodam monachò Franciscano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit se in prouinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes eius gentis regulos & primores euocasse. Quum tres tantùm ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, vt qui linguam Cuscensem optimè calleret, eísque quæ ad fidem nostram pertinerēt copiosè exposuisse, fœdos simul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox postulatu eorum omnes baptizasse, atque ita domum reuersos.

Religionis Christ. cōtemtus apud Peruanos ex malis Hisp. exemplis.

VERVM vt vidit monachus eos ad sacrū in templum non venire, denuo homines adit, rogátque vt in sancto proposito perseuerent. Donec ad extremum vbi vidit se operam ludere, nec fructus vllam esse spem, quum illi palàm cum risu dicerent res Viracochiorum sibi non conuenire, nec sibi tantum àb suis rebus esse otij vt templo frequentando vacare possent: his, inquam, compertis, monachus sexto postquam eò venerat mense, Quiton ad suum monasterium reuersus est.

AC quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsiuerim, Si apud eos nulla vmquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum Sacri Euangelij audi-

tum, atque hoc tempore gens aliqua in Hispaniam ad promulgandam Christianam doctrinam commearet, quomodo ipsi In Indiam iuerunt: atque & ea ipsis suas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipsorum corpora tormentis cædibúsque sæuiret, ac pro mancipiis venderet, multásque alias indignas iniurias in eos ederet: quæro quid ipsi essent facturi. Ego quidem non dubito quin ipsi non tantùm capitali & perpetuo odio eam gentē prosequerentur: & in eam probra omnia & fœda iacerent: sed etiam atroces de ea, si possent, expeterent pœnas. Si hoc Hispani ipsi alteri genti factùri sint, quis miretur hunc in modum Indos Hispanis, si possint, vsuros?

IAM superiùs de immensa opulentia egi ab Hispanis reperta, quum primùm hoc regnum subegerunt. Attamen vtcumque tantum inde opum exhauserint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes granū vnum ex omni aceruo eximunt, &, Viracochiæ, inquiunt, hoc foras exportarunt: & illud (lācem intuentes) apud nos remāsit. Itaque illi ne tam ingenti gaza Hispani potirentur, partim proiecerunt in mare, partim defossas in terram opes abdidere.

Potosiēses fodinę.

HISPANI præter hæc argenti & auri fodinas ditissimas aperuere: & argentearum quidem nobilissimæ sunt apud Potosienses. Non procul Cusco in flumine Caluaia auri purissimi ramenta inuenere: deinde in Quitēsi prouincia auriferum aliud flumen, quod ab Hispanis San-barbara appellatur. Aurarias quo-

quoque in quibusdam montibus nacti, cuniculis per magna spatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis suspensa, vsque-adeo fodere, quoad aurariæ venæ finem inuenirent. Ac sæpe accidit vt sidentibus rimis fracti mõtes, & omnes operarios & Hispanos ipsos opprimerent. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ speciem habet: id, effossa terra, argenti viui ope colligunt quod è fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora discretum est. At nunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhaustæ sunt: argentariæ abundè quidem adhuc suppeditant, sed non ea copia qua primùm. Neque enim tantę magnitudinis vllus mons est, quem, si semper inde tollas ac nihil reponas, aliquando non exhauseris.

Hispanorum in exhauriẽdis fodinis labor.

COLONIAE ab Hispanis in eo regno conditæ hæ sunt: Lima, Arequipa, Cusco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-michael, & Portus-vetus. Earum amplissima Lima est, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: ceterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continent. Denique sic statuo atque affirmo, omnium earum vrbium, quotquot Hispani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis esse iactãt) etiamsi in vnum aceruum conferantur, non tot esse ciues ac municipes, quot vel vnius suburbij Mediolanẽsis extra portam Comasinam olim esse meminimus. Nam florentibus illius vrbis

Coloniæ Hispanicæ in Peru.

rebus, ex ſolo eo ſuburbio XII. amplius millia hominum, exceptis ſenibus, emitti ſolebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam ſenibus ac pueris, luſtro facto numquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta eſſe conſtat.

I Is *Chriſt. religionis contemtus in Barbaris nulli veriùs cauſa quàm Hiſpanorum ſceleribus & flagitiis aſſignari debet. Nam alioqui non planè indociles neque à pietate alieni ſunt. Id vnius rei documento, quod ex Lerio noſtro ſumam, demonſtraſſe ſufficiet. Is enim Americ. Hiſtor. cap. 16. narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Braſilienſibus iter per ſiluam facientem, noua arborum herbarúmque ſpecie, ſimul canoro auium concentu, inuitatum ad prædicandas Dei laudes, totum Pſalmum* 104. *alta voce ceciniſſe. Mox quæſiuiſſe vnum ex illis quidnam ſibi vellet quod ceciniſſet. ac tum ſe copioſè Prophetæ mentem & Pſalmi ſententiam expoſuiſſe, Illos verò, vbi omnia hæc attentè audiuiſſent, ingenti cum admiratione in exclamationem erupiſſe,* "OH *quàm vos* Mair *(ſic illi Gallos appellant) felices eſtis, qui tot arcana ſciatis, quæ nobis miſeris occulta ſunt!* " *Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

¶ *Pere-*

¶ Peregrini à Gasca è Peru arcentur. Hispanicæ classis naufragiũ. Benzonis ex India Occid. in Hispaniam, atque inde in Italiam reditus.

CAPVT XXII.

CVVM iam tertius ageretur annus ex quo in Purusium veneram, ac me, iam collectis aliquot ducatorum millibus, earum terrarum satietas & fastidium cepisset, reuerti in patriam cōstitui. Accessit eò etiam edictũ Præsidis Gascæ, quo peregrinos omnes Perusio excedere iussit: quum videlicet à quibusdam Hispanis accepisset, Leuantinos (sic nimirum nos vocant) perfidos ac sæuos esse, ac multis Hispanis exitii causam fuisse. Ergo quum tunc in vrbe Guaiaquil essem, eóque fortè acatium è Panama mercibus onustum appulisset, abire inde & patriam reuisere statui.

VT primùm, confectis ad quæ venerat, magistro nauis abire vacuum fuit, nauim conscendi VIII. die Maii, anno M. D. L. soluimus & in portu Zalangi præsidem Gascam inuenimus. Is Panamam petebat, vnde in Hispaniam traiiceret: ac tũ quòd solus nauigaret, Nauarchum nostrum comitem sibi ire iussit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præsidem rogat, vt propter necessarios quosdam vsus ipsum ibi manere pateretur. Præses abit, nos tandiu in eo portu hæremus quoad onustum esset nauigium.

MOX inde soluentes, breui ad Mantam

appellimus: sed ibi nauigium scopulo illisum fractúmque mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argenti parte incolumes ad terram euadunt. Ea calamitas Naucleri seu piloti suæ artis non satis periti inscitia accepta est: is verò qui Panama acatium deduxerat, substiterat in Guaiaquil eiuscemodi ob causam. Allatum fortè erat per eos dies ab Hispanis Cæsaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum postulatu quæ viris iunctæ essent: Vt videlicet Præsides ac Gubernatores, viros qui in Hispania vxores haberent, in Hispaniam remitterent: aut iuberent eos de arcessendis eò vxoribus satagere. Ergo metuens Nauclerus ille ne Panama in Hispaniam remitteretur, nullius ibi fauore subnixus, quum eò reuerti nollet, in Perusio substitit.

Edictũ de arcessẽdis vxoribus.

AMISSO verò, ita vti dixi, nauigio exspectare aliam traiiciendi occasionem necesse nos fuit. Tandem quinquagesimo post hæc die, quum nauis Lima veniens eò applicuisset, ei iungimur, & breui Panamam peruenimus. Ibi comperto Præsidem cum omnibus nauibus è Nomine-dei in Hispaniã vela fecisse, in Nicaraguam transgredior. Ibi graui ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandem recepta valetudine, post quadriennium è Guattimala, vbi tunc eram, ad Portum-caballorum me confero, quò naues ex Hispania appulisse acceperam.

CONSCENDO nauim, soluimus: sed quum iam haud procul Cuba essemus, sæua repentè

repentè coorta procella nauim ad breuia illidit: nos, omni propè amissa pecunia quæ in naui erat, ægrè in scapham transgressi, omnes tamen incolumes trigesimo quarto demum die summis cum laboribus & periculis Portum Auanę tenuimus: vbi classem Regiam reperturos nos sperabamus. Sed ea iam oct' duo antè, summo ipsius pręfecto Didaco quodam Caietano, in Hispaniā vela fecerat: atque eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempestas miserabiliter afflixit. Ex duodeuiginti nauibus, tredecim fluctibus penitus haustæ sunt, (quarum vna vehebatur Clauissus Panamæ Gubernator, & duo Adsessores iuridici noui regni Granatæ, qui ob multa iniustitiæ & repetundarum crimina, Regis mandatu è prouincia in Hispaniam deportabantur) duæ quassatæ & semilaceræ ad Dominicæ insulæ littoræ eiectæ sunt. Tribus reliquis in Hispaniam abreptis, vna litoribus Portugalliæ illisa est: vectorum pars, amissa naui, ægrè ad terram enauit: altera Calicium portum inculumis subiit: Prætoria haud procul portu San lucari de Barrameda, cum ducentis fermè hominibus periit. Præfectus scaphæ præsidio cum parte nauticorum & concubina euasit.

Classis Hispanicæ naufragiū.

Mox quum Hispalim venisset, iussu Regis in custodiam coniectus est. Obiiciebatur, eo tempore ex India soluisse vt ei necesse esset hieme in Hispaniam appellere, litorum præsertim egressu ea tempestate periculosissimo. Itaque ipsius culpa tantam calamitatem esse

acceptam. Ille verò culpam omnem in necessitatem transferens, se quum tantæ alendæ multitudini commeatus Auana expedire non posset, inde soluere esse coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, sed abrogato ei munere.

Benzonis in Hispaniā, inde in patriā, reditus.

EGO interea Auanæ hærebam æger animi ac mærens, ídque duplici de caussa. Primùm quòd fortunarum mearum partem in supradicta naui amiseram: deinde quòd classem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperissem. Verùm tam funesti naufragij nuncio audito, Deum diuinámque eius gratiā laudaui, quòd ei classi molienti me succedere nō esset passus, hauddubiè si id factum esset, cum aliis periturum. Tandem decimo post ea mense classis Regia in Indiam appulit: móxque in Auanæ portu aggregatis quatuordecim nauibus cùm modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hispaniam fecimus. Trigesimo nono quàm inde solueramus die, horribilem vnam tempestatem in eo cursu perpessi, insulam quandam Lusitaniæ (vulgò Maderam appellāt) tenuimus, quæ iuxta Cosmographorum rationem ab Auana ampliùs IV.M. milliaribus distat.

Belmuda insula.

MEDIO fermè itinere iacet exigua quædam & deserta insula, quæ ab Hispanis [1] Belmuda appellatur: sed eam neque nos in conspectu habuimus, neq; multi nautæ illac prænauigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliisque cōmeatibus, vela damus: & octauum post diem, XIII. Septembris, M. D. LVI.

San-

San-lucari portum ingredímur, atque inde Hiſpalim procedimus. Ipſe, ſimulac expeditis negotiis dimiſſus ſum, Calicium portum peto:& onerariam nauim conſcendens (Vrcam vulgò vocant) Genuámque bimeſtri nauigatione peruectus, & incredibili ex conſpectu patriæ perfuſus gaudio, breui Mediolanum peruenio.

Gratiarũ actio pia.

QVAMOBREM immēſæ atque æternùm laudandæ Maieſtati Dei, potentiæque eius, ac Seruatori noſtro Ieſu Chriſto, immortales gratias ago, quòd conceſſo mihi hoc beneficio vt res adeo nouas, támque à nobis diuerſas ac remotas terras viſerem, me ab innumeris periculis liberauerit: vt quoties præterita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantíſque malis tolerandis ſufficere vix potuiſſe exiſtimem.

.I HAEC *Belmuda ſeu Bermuda inſula, Garza etiam alio nomine dicitur: quòd nauis, cui ea primùm apparuit, Garza vocaretur: illius verò Magiſter, Ioãnes Bermudez Palenſis. Ad* XXXIII. *gradum in Septentrionem ſita eſt: parua & deſerta credita. Ouied. Hiſt. Ind. lib. 2. cap. 9.*

CANAR. DESCRIPTIONIS
ARGVMENTVM.

OMNIBVS *nauibus, quæ in Indiam Occid. cursum dirigunt, primam stationem præbent Canariæ, seu Fortunatæ insulæ,* CC. *leucarum, nonnullæ etiam* CCXL. *interuallo ab Hispania, à* XXVII. *ad* XXIX. *ab Aequinoctiali limite, in Septentrionem, gradum sitæ. Earum prisca nomina, Pluuialia, siue Ombrios, Capraria, Niuaria, Canaria, Iunonia, & eodem nomine proxima, sex tantùm veteribus cognitæ: hodie septem numerantur. Illæ post Iubæ & aliorum veterùm inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt: donec Ioannis, secundi huius nominis, Castellæ regis, denuo, anno Domini* M. CCCCV. *aut (vt alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno* M. CCCXXXIIII. *Hispanorum nauigationibus apertæ sunt: mòxque (vt hîc scribit Benzo) partim ab ipsis Hispanis, partim à Gallis, subactæ.*

BREVIS

BREVIS INSVLARVM QVÆ CANARIÆ APPELLANtur, & rerum in iis memorabilium, deſcriptio.

¶ Canariæ inſulæ ſeptem. Indigenæ pauci ſuperſunt. Quando & à quibus ſubactæ. Earum feracitas.

CAPVT I.

QVANDO, Deo beneiuuante, finem tandem breuis huiuſce meæ Hiſtoriæ aſſequutus ſum, operæprecium facturus mihi videor, ſi quædam de Canariis inſulis memoria non indigna contexam. Hæ ſeptem ſunt, Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Paima, Gomera, Ferrum, ſeu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno interuallo inter ſe diſcretæ, ab ortu in occaſum, continuo verſu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Aequinoctiali linea abſunt: Ab Hiſpaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta paſſ. millibus: ab Africa LXX. Perhibetur à veteribus nónullis ſcriptoribus Fortunatas eſſe dictas, quòd omnibus quæ vita humana deſiderat, iiſque ſponte genitis abundent. Verùm Solinus multo ſecus de iis ſcribens, plu-

Canariæ, ſeu Fortunatæ inſulæ, ſeptem

rimùm iſtius fertilitatis famam eleuat.

Canarij indigenæ pauci.

PORRO veterum earum incolarum & indigenarum, ſtirps hodie propemodum ſublata eſt. Ego quidem vnum duntaxat in Palma inſula vidi, annos fermè LXXX. natum: cui, quòd è præcipuarum & veterum inſulæ familiarum ſtirpe eſſet, Rex Hiſpaniæ certum annuũ ſtipendium in victum dabat. Quum mihi fortè aliquando ſermo cum iſto eſſet, & ab eo mores, atque inſtituta gentis cognoſcere cuperem, numquam à vino integrum vacuúmque reperi. quippe eius potus dulcedine ſemel deguſtata, omnem voluptatem in ebrietate collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere poſſum, niſi fortè pauca quædam quæ vel ipſe vidi, vel ab Hiſpanis nonnullis magno natu audiui. Sed priuſquam id aggrediar, exponendum videtur quæ prima gens (vti à nõnullis ſcriptoribus proditum eſt) eas inſulas ſubegerit.

A quibus primùm ſubactæ Canariæ.

IN Hiſtoriis Petri Aragoniæ regis, eius nominis IV. traditur anno M. CCC. XXXIIII. ad eum adiiſſe nobilem quemdam Hiſpanũ (Ludouico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiúmque peritiſſimum, qui quòd ei adhuc omnia incepta proſperè proueniſſent, arroganter Principem Fortunæ, ſibimetipſe cognomen fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auſpiciis Canarias inſulas ſubigere liceat, ſimúlque auxilium petit: móxque impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armandas, claſſe inſtructa è Calicio portu ſoluit.

Breui

Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in litus exponit. Sed vix egressos, Insulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæsi: ceteri trepida fuga compulsi ad naues partim eò nantes, alii scaphis raptim conscensis euasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunæ se amisisse serò tandem agnoscebat, spe irrita mæsti in Hispaniam reuertuntur.

TRADVNT nonnulli missas è maiore Baleari naues aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia fœdè atq; improsperè euenisse. Proditum est ab aliis, anno M. CCC. XCIII. Hispalenses & Cantabros aliquot naues militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi, quum classe perarmata ad Lanzarottam appulissent, exscensúque ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hispani, plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam reuertere.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum,[2] Ventacurtium nomine, cōtractis ex castelli cuiusdam sui pretio pecuniis classem tantæ expeditioni parem armasse, primúmque eas insulas cœpisse subigere. Is enim quū ad Gran-canariæ orā naues applicuisset, atq; indigenę egredientem in litus vim aduenarū conspexissent,

Ventacurtius Gallus Canarias tentat.

id protinus Baianori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quãtam potest multitudinem colligit: móxque omnes è vicinis cóllibus ac tumulis ad littus descendentes ferociter in hostem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsi ac perterriti, ingens damum accepere. Sed mox confirmatis animis effusè concitant equos, & multa cæde hostium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio superatus, simulatque ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benigenè data, Ventacurtius, Reguli huius consensu arcem in insula coctili latere ædificat, eámque quinquaginta militum præsidio munit.

EXINDE cum reliquis suorum ceteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua paruo negotio subacta, breui quoque Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni suæ adiecit. Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has insulas Hispaniæ regno subiectas esse.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terrę, quę vel ipse vidi, vel ab aliis audiui (vti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar. Primùm ergo earum insularum maxima (Gran canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, CXXX. circiter milium pass. ambitu, vrbem in planicie modica

Gran-canariæ descriptio.

dica

dica sitam haud procul mari Orietem versus, habet: quæ quum ibi essem quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum seculares, vt vocant, tum Ecclesiastici, manent. Nullus ante vrbem portus sed duobus ab ea millibus pass. Septentrione versus, prope exiguum montem statio quædam est. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus scilicet tutandis vicino in littore Hispani modicam arcem excitarunt: vbi tum tormenta quatuor ferrea erant, eáque situ ac rubigine obducta. Ac sæpenumero equidem demiratus sum, quum Galli eodem ipso in littore naues aliquot ceperint, satis validum ad impetus hostiles arcendos propugnaculum ab Hispanis non exstructum esse.

In ea insula magna fit sacchari copia, plurimíque propterea mercatores eò negotiandi causa comeant, maximè Genuenses. Omnes arbores ex Hispania eò translatæ, facilè, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum vbertate, maximè vini, imprimis insignis est. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, vt non insulis modò vicinis vina suppeditent, sed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiã & ouium greges eæ insulæ habent, ex quarum lacte caseum ingẽti copia faciũt: cuniculorum verò vim propè innumeram. De ceteris, Tenerisse quoque & ipsa rebus ad victum necessariis abũdat: sed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, vt exiguæ, inopes, & ignobiles spernuntur.

Palmæ insulæ, descriptio.

1 POMPONIVS *Mela lib.3. ca.11.ita de ijs scribit. Fortunatæ insulæ abundant sua sponte genitis, & subinde alijs super alijs innascentibus nihil solicitos alunt, beatius quàm aliæ vrbes excultæ. Idem propè Plutarchus in Sertorio. Solinus contrà cap.20. De harum nominibus (inquit) exspectari magnum mirum teor, sed intra famam vocabuli res est, &c. Idque multò quàm alij verius.*

2 *Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus, Robini Bracamontij, Franciæ, Almirantis, cognati sui gratia & interuentu, Anno* M.CCCCXVII. *eas insulas subigendi facultatem suis auspiciis & Regio titulo, à Rege Castellæ obtinuit. Itaque venditis quaecumque in Gallia possidebat, classem armat & Gallos admistis Hispanis, ducens, in Canarias expeditionem suscepit. Habebat in comitatu monachum, Mendium nomine, qui, Martini* v. *Pontificis iussu, Barbaros Ethnicis superstitionibus deditos ad Christianismum verteret, & Episcopi titulo illis praeesset. Betancurtius Lanzarottam, Forte-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam paruo labore in potestatem redigit. Gran-canaria potiri non potuit,* x. *millium armatorum exercitu Barbaris insulam propugnantibus. Inde eiectus in Lanzarottam se recipit: atque inde, exstructo latericio vel lapideo castello, subactas insulas regere & colonijs occupare instituit. Mox etiam, varijs mercibus, quas ab eo acceptas Hispanæ & Gallicæ naues exportabant, putà mancipiis, melle, cera, corijs bubulis & hircinis, sebo, ficubus, aliísque, pecuniarum vim ingentem facere: donec multi fama opum quibus eæ insulæ abundarent exciti,* ad

ad ceteras subigendas confluerent. Ceterùm Betancurtius quatuor insularum imperium Menaldo, consanguineo cuidam suo, moriens reliquit. Posthac, iurgio fortè inter hunc & Mendium Episcopum orto: Mendius aduersa multa de impotenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Castellæ scribit. itaque cupere eos in Regis fide, ac ditione esse. Rex trium nauium classem eò mittit, Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam adhibiturus si opus esset, Menaldo facilè, vt eas sibi vendat, persuadet. Eas postea ipse Ferdinando Perazæ, Hispalensi equiti, vendidit: aut, vt alij tradunt, Alphonso comiti Nebulensi, qui eas aliis ditionibus tum Peraza permutauit. Peraza quidem, quocunque modo iis potitus, Regium nomen primus asciuit. Gom. Hist. gen. lib. 5. cap. 222.

Miraculum arboris in insula Ferro. Canariensium mores. Teneriffes insulæ mons.

CAP. II.

RES poscere hîc videtur, vt priusquam hunc de Canariis sermonem absoluam, memorandæ Arboris miraculum referam. In insula Ferro est: perênes aquas è foliis exsudans stillánsque & quidem tanta copia vt non incolis modò, sed etiã multo pluribus sufficere possit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio,

Arbor perennes aquas exsudans.

quamquam paulo maiore, muro circumlapideo ſepta, inſtar fontis, eſt: & eo cratere defluens aqua ſuſcipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: non reperiri tota inſula vllam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat. Porro arborem perpetua ac denſa nebula circumueſtit: quæ tamen interdiu vbi ſolis æſtus flagrare incipit, paulatim diſcuti ac reſolui videtur.

PRINCIPIO, Hiſpanos eam inſulam ſubigere aggreſſos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio, ſtupórque inceſſerat. Quúmque ab indigenis ſciſcitando exſequerentur, vnde aquam ſibi pararent: illi pluuialem aquam in vaſis collectam, reponere ad neceſſarios vſus ſe reſpondebant: arbore nimirum priùs arundinibus, terra aliíſque integumentis operta. quippe ita rati Hiſpanos, vbi aquam non reperiſſent, ex omni inſula exceſſuros. Sed parum aſtus profuit. Nam inſulana mulier Hiſpano cuidam, quicum familiaris ei conſuetudo interceſſerat, arborem & arcanam vim eius aperuit: protinúſque ille Hiſpanorum duci. At dux, qui rem tam inuſitatam pro fabula duceret, riſu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obſtupuere. Neque mulier indicium impune tulit, ſiquidem primores inſulæ proditum ab ea arcanum quum cognouiſſent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hiſpanis prodit.

Ce-

CETERVM hi ferè Canarienses quondam idololatræ erant. Capratum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quàm subterraneos specus norant, eósque ferè ad radices montium aut sub collibus positos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ nostris multo grādiores sunt, iis vice boum ad colendos agros vtebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipsis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, vt Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorsus tali sunt quali errones illi quos vulgò Ægyptios vocāt. Earum insularum cælum calidius quàm frigidius est, etiamsi Tenerife montem erigat (2 *Picum Teydæ* vulgò vocant) totius propè anni spatio opertum fidúmque niuibus. Quod quidē primum signum à mercatoribus ad eas insulas nauigantibus eminus conspicitur.

Canariensium mores & cultus.

Canar. panis.

Tenerifes mons.

1 VVLGO *creditur ea esse, quam Plinius & Solinus Ombrion, seu Plunialiam vocāt: sic dictam quòd nulla in ea esset aqua nisi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba sunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquisiuit: Primā vocari Ombrion, nullis ædificiorum vestigijs: habere in mōtibus stagnum: arbores similes ferulæ, ex quibus aqua exprimatur: ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda. Hactenus ille. Quæ quidem non videntur admodum discrepare de ijs quæ de ea Insula ab Hispanis explorata sunt. Quamquam illi nullo*

ibi nec ſtagno, nec lacu, nec fluuio, nec fonte inuento, ſolam eam ſalubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore ſtillantem compererint: & quidem tanta copia, vt non Inſulanis modò eorúmque armentis, ſed etiam nauibus eò fortè ad aquandum appellentibus ſufficiat.

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus eſt; vt* XV. *fermè leucas ab imo ad ſummum verticem colligẽs, inde ab ducentorum quinquaginta milliarium Hiſpanicorum interuallo eminus conſpiciatur. Eius ima ſilua & viridantia paſcua veſtiunt: media niues occupant: vertex nudus & ſterilis fumos plerumque exhalat. Vulgò Galli nautæ eum* Le pic de Tanariffle, *appellant. Ceterum Teneriffe ea creditur eſſe, quæ à veteribus Niuaria dicitur.*

DE

DE GALLORVM Expeditione in Floridam, & clade ab Hispanis non minus iniustè quàm immaniter ipsis illata, Anno 1565, Breuis Historia.

Cui adiunctum est,

Supplicis libelli & querelæ, à viduis, liberis, cogn atis & amicis Gallorum, ab Hispanis in Florida contra fas ac fidem cæsorum, ad Carolum IX. Galliæ regem delatæ, exemplum.

ESAIAE CAP. XXVI.

Ecce Dominus egredietur de loco suo, vt visitet iniquitatem incolæ terræ contra eum: & reuelabit terra sanguinem suum, nec operiet vltra interfectos suos.

ARGVMENTVM.

HVNC libellũ superioribus Benzonis libris adiunximus, tũ quia eiusdem penè argumenti est, quum & rei in ijsdẽ illis terris gestæ historiã, & Hispanicæ seuitiæ insigne exemplum contineat: tum vt Hispanis ipsis speciosam illam laruam excuteremus, qua vulgò vti solent. Non mirum esse videlicet, se aduersus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter speciem oris habentes, quorum immanitatem frustra per benignitatẽ & modestiã effugeris, sæuitia sæpius quàm clementia esse vsos. Nam quid hîc simile adferent? Expeditionem in Floridã suscipiunt Galli, idque Regis sui iussu: neque in alienam possessionem violenter irrunt. Etsi enim nullo iure Hispani latissimas illas in Occidẽte tũ Insulas tũ Indicæ continentis prouincias, nisi fortè vmbratili Pontificis donatione, cuius ea non sunt, possident: ab illis tamen Galli, velut iusto titulo possessis, nõ vim duntaxat sed appulsum quoque abstinent: & iam Hispanis visam quidem, nullis tamen adhuc Hispanicis colonijs insessam oram, velut vacuam, occupant. Hîc Hispani non contẽti vi ex ijs litoribus arcere Gallos, vt pedem in sua inferentes: non in armatos tantùm, in quos par periculum & ardor certaminis irritat, sed imbellem quoque inermémque in turbam pueros & feminas plusquam beluina sæuitia debacchati sunt. Et hoc quidem per me occultum sepultúmque maneret, nisi Hispani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quàm quæ apud Indos vmquam edidere.

DE

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN Floridam, eiúsque miserabili exitu, Breuis Historia.

¶ *A quo primùm reperta & numcupata sit Florida. Ioannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hispanorum monachorum infelices in eam expeditiones.*

CAP. I.

QVAM inclementer & parum humanè Hispani victorias pacémque aduersum Indos Occidentales exercuerint, superiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exsequar. Sed ante omnia quæ regio sit Florida, vbi sita, à quo primùm reperta & tentata, exponendum est.

NON procul Hispaniola Boriquena insula est, quam hodie S. Ioannis de Portu diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionensis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & prorege Indiæ, magni illius Christophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenso,

Floridæ situs, & quãdo primùm inuenta sit.

prouincia demoueretur, cedere inimicis statuit, & nouas sedes quærere. Itaque anno M.D.XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones cursu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progresso Biminiæ insulæ sese aperuere: quæ ad Septemtrionẽ Cubæ insulæ iacent.

Fons fabulosus.

EODEM tempore de prodigioso quodam fonte fama increbuerat, cuius aquis epotis senes, exuta canicie, in iuuẽtam reuirescerent: neque eam fabulam cupidiùs sparserant Indi, quàm crediderant nostri. Eam famam sequutus Pontius, dum circa eas insulas, fontem illũ fabulosum quærens, senescit potiùs quàm repubescit, sex amplius mẽses irrito errore absumit. Tandem tamen diu vagatus nouam Indicę continentis oram detegit, eámque partẽ ad quã fortè ipso Resurrectionis die appulerat (quẽ vulgò Pascha floridũ appellãt) velut è re nata sumto nomine, Floridam ipse numcupat. Id terræ prominens, linguæ aut manicę instar, se ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem quinquaginta circiter in latitudinem, patet. Eius extremum cornu ab Æquinoctiali linea, Septemtrionem versus, gradus XXV. distat: móxque extendi ac dilatari incipit, quâ in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem versa est.

Floridæ numcupatio.

Ex ea noua terra reperta ingentes sibi diuitias despondens Pontius, breui ad S. Ioannis insulam regressus, mox inde Hispaniam petit. Ibi à Rege Catholico expositis quæ inuenerat,

uenerat, non magis meritorũ respectu quàm amicorum gratia, Biminensem & Floridensem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in suam prouinciam deducendæ certus, milites scribit, classem comparat, multósq; in eas res sumtus facit. Sed vix in Floridę littus egressus, vrbe condendæ sedes quęrebat quum Barbari classe conspecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo sagittarum Hispanos obruunt. Pontius ipse in turba, venenata sagitta grauiter ictus, prælio excedere coactus est. Inde Cubam auectus, paulo pòst ex vulnere moritur. Neque ipse tantùm, sed multi quoque Hispani qui eius auspicia ad eam expeditionem sequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miseriis absumti sunt. Ita iam tum Florida inauspicatò tentata, inuentoris sui cæde nobilitata est.

PõtiusFloridam infeliciter tentat.

Ex eo quum ob truces & bellicosos incolas vulgò infesta atque infamis haberetur, per diu intacta mãsit. Donec tandem multis pòst annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibæ Peruani regis spoliis diues, & ex iam partis maiora concupiscens, eius prouinciæ subigendæ administrandæque potestatem à Cæsare petiit. Qua impetrata, cum multis Hispanis Floridam init: & omisso condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq; illuc errans sedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intẽtus, metalli eius fodinas quærere passim instituit.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio. de qua sup lib. 2. cap. 13.

Parem videlicet vbique eſſe terrarum felicita tem, qualẽ in Peruana prouincia nactus erat, credens, aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantùm Barbaros omni tormentorum genere, ſed ſemetipſum quoque & ſocios cæca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigaſſet, & ſuorum ſpem ipſe, & eum vita, deſtituit.

SED ne triſti quidem Sotti exemplo ceteri à ſimili incepto deterriti ſunt. Siquidẽ anno M.D.XLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verùm neque Carolo Cæſari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præſens Hiſpaniam imperio regebat, ex Indici ſenatus conſilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

Gom. Hiſt. gener. lib. 1. cap. 45.

ERANT tum fortè in Hiſpania Dominicani qui foroces illas gẽtes verbis magis cicurandas quàm malo & armis exaſperandas eſſe dicerent, quíque ſe eas tum ad Chriſtianam fidem, tum ad Cæſaris imperium accipiendũ ſola oratione adducturos profiterẽtur. Neque id facilius dictum quàm creditũ. Itaque anno M.D.XLIX. auſpiciis & ſumtibus Cæſaris mittũtur eò monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluaſtro Dominicanus & quatuor eiuſdem ordinis.

APPELLVNT, exeunt de naui. F. Ludouicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neque enim doctrinam pacis præ ſe ferentes arma

arma oſtendere par erat.) Illis cõſpectis, protinus Indi nõ ad concionẽ, ſed ad cædem aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus monachus: ſed verba fiebant apud ſurdos. Ergo nequicquam vociferãtem inuadunt, & cum duobus collegis trucidant: ceteri quum fortè Confeſſorum laudem inter ſuos quàm martyrij palmam apud Barbaros conſequi mallent, proripiunt ſeſe in fugam & nauim repetunt.

Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.

AT Barbari (ſicut poſtea ex adoleſcente quodam, Ferdinandi Sotti olim pediſequo, auditum eſt) in lætitiam atque epulas verſi ſaginatis monachorum carnibus opiparè veſcũtur, & detractas corporibus pelles, cutim etiã capitum in orbem attonſam, ferale tropæum, in delubro ſuo ſuſpendunt.

HAEC igitur Florida eſt, de qua acturi ſumus, inter ceteras Indiæ prouincias multis Hiſpanorum cladibus notiſſima: nũc verò etiam (vt ex ſequenti Hiſtoria patebit) Gallorum.

QVAE ſequuntur, propè vſque ad finem, ex breui Gallicè ſcripta Hiſtoria ſumſimus, cui præfixa epiſtola Nicolai cuiuſdam Challuſii Diepenſis nomen præfert: qui è Florida regreſſus, ſuos & ſociorum caſus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quàm nos, quæ cum aliis viderit & perpeſſus ſit, vt in Gallico illo ſcripto, loquentem induximus.

¶ Rex Galliæ classem in Floridam mittit, cui Ioannem Ribaldum legatum præficit. Prospera de Florida fama sparsa multos ad eam expeditionem inuitat. Apparatus classis Diepæ fit. Multi metu inceptum deserunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

CAPVT II.

Rex Galliæ in Floridā classem mittit

PAVLO ante ciuiles Galliæ tumultus, Rex ex Principum & consilij sui sententia decreuerat in eam Indiæ oram, quę Florida appellatur, nuperrimè à Gallis animaduersam & cognitam, multarum nauium classem cum non spernenda manu mittere. Itaque composito primo ciuili Galliæ bello, pacéque regio Edicto sancita, intermissa eius incepti mētio reuocata est. Móxque in eius rei effectum Ioannes Ribaldus, vir magni animi consiliíque & longo rerum maritimarum vsu peritissimus, in aulam à Rege accitus milites scribere, & septem naues viris commeatibúsque instruere regiis auspiciis iubetur, eíque ipse classi, Legati regij titulo, præficitur. Mandatum disertè erat vt recto cursu in Floridam nauigans, ab omnibus Hispanorū littoribus atque insulis, quæcúmque in ditione Regis Hispaniæ essent, vim atque egressum abstineret.

VVLGATA protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auspiciis

ctis ire vellent,& se ei clasſi adiungerent, perpulit:ſed propriæ quemque cauſæ & varii affectus trahebant. Alios cognoſcendi orbis cupido accendebat, à qua nemo vmquam ingenuus abhorruit. quippe nauigationē plurimùm ad id ſtudium conferre. Alii recenti à bello adhuc calentes, nauigandi ſubire moleſtias quàm conflictari prioris vitæ ſordibus & ingrato labori malebant.

Fama de Florida, multa vana veris affingit.

SED inprimis ſtimulabat omnes ſecundus de Florida rumor per Galliam diſperſus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuſcumque vita carere non debeat, copia abundanti, mitiſsimam etiam, vitalis ac perennis ſalubritatis, cæli temperiem eſſe conceſſam. Quippe neque infeſto rigore ac gelu Septemtrionis premi, neque nimio ſolis æſtu exuri: ſed ſalubri vtrimque mixtura, iniuſſos etiam agros ſponte natis frugibus incolas alere. Quòd ſi excolere etiam liberet, hominibus tantùm gnauis atque induſtriis opus eſſe, qui natiuam ſoli eius vbertatem in humanos vſus labore & cultu elicerent.ita optimam terrarum fore.

Ipſam ab Auſtro in Septemtriones propè pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. ferè gradus amplecti. quúmque ſolis percuſſa radiis plurimum genitalis caloris concipiat: eo tamen ita tēperato vti non tantùm rore ac frigore nocturno,ſed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui ceſpite magnam vim herbidi graminis

mirandam in altitudinem crescentis sua spõte tellus effundat. Adhæc auri omniúmque animalium diuitiæ, spaciosæ planicies, aprici colles montésque clementer editi: mira amniũ fontiúmque amœnitas, varietásq; arborũ gummi nobile & odoriferos succos exsudantium, prospera fama passim celebrabantur.

Apparatus Gallicæ clasis Diepæ fit.

ERGO talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara ditescendi spe, diuersis è partibus Diepam confluebant. Eo loco lustrari multitudinem conuenientium atque inspici oportebat, vt ex omni numero, quos maximè ad eam expeditionem idoneos iudicasset, Regius legatus legeret. Segnius tamen quàm pro nonnullorum studio tota res administrata & perfecta est: corũ maximè qui milites domi suæ exceperant, indignantium tam diu ignauos & immunes homines suis sumtibus ali, etiamsi spe precii & splẽdidis promissis lactarentur.

QVATVOR menses & amplius otiosè inambulantes in ea vrbe consumserunt: donec tandem fide data se Regi strenuã fidelémque operam nauaturos, in verba legati iurauere: simúlque vt sacramento obligati fuerant, stipendium in sex menses accipiunt: cuius rei mox Prætorem ipsum pœnituit. Quippe ineunte Maio, Anno M.D.LXV. quum naues cõscẽdentium numerum recognosci oporteret, multi eorum etiam qui stipendium acceperant, siue longitudine itineris, seu formidabili barbari elementi specie perterriti, mutato repentè proposito, clanculum se subducunt. Ei

deser-

desertioni vt maturè obuiam iretur, ne latiùs exemplum serperet, conquisiti desertores atque à fuga retracti, seuerè eodem ipso momẽto naues conscendere iubentur. Id.x. die Maij factum est: nos tantisperdum pecorum & farinæ commeatus in naues in salo stantes imponitur, in ea statione vsque ad xxii. diem eiusdem mensis hæsimus. Multitudo eorum qui conscenderant, in quibus aliquot cum familiis suis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

QVVM ibi commodum & imperium Legati regii simúlque secundũ ventũ expectaremus, xxii. eius mensis venti repentè vehemẽtes vtrimque ingruunt. Inde inhorrescẽs mare, & concitati ex alto fluctus ictúque contrario inter se horribilem in modum arietantes, nautas quoque ipsos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, nisi vt incisis ancoralibus, amissis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementissimus omnium Aparctias erat: is tãto impetu vela nostra ex alto percussit, vt protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de grace*, Normaniæ portus est) volantibus similes deferremur. Ibi triduum morati, quoad missus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret, ab ea statione xxvi. eius mensis soluimus.

QVVM rectà in Floridam cursum corripere cogitaremus, aduerso protinus vento repulsi ad insulam, cui *Vvich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de nostræ

Expeditionis consilio cognoscere quum voluissent, postquam intellexere, se suáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à XXVIII. ejus mensis ad XIIII. Iunii quum naues in ancoris stetissent, ea ipsa die aspirante Aquilone secundo, sublatis velis rectum in Floridam cursum capessimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

Lucasia magna, vna ex Lucaiis insulis.

TOTOS duos menses Oceanum sulcauimus, priusquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in conspectu haberemus, præterquam Antiliarum vnã (quam indigenæ *Vocaiouques*, Galli Magnam-lucasiam vocant: nostrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipsius matris nomine, numcupare placuit) Eam XXVII. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septemtrionem distare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, sed ad quam non propiùs quàm quinque aut sex millibus pass. accessimus.

¶ *Gallica classis in Floridam appellit. Floridensium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alatæ serpentes. Florid. religio.*

CAP. III.

TANDEM

TANDEM XIIII. Augusti Floridæ litora nobis sese aperuere, mox igne, quod Indi nobis signum dabãt, eminus conspecto, phaselum ad explorandum terræ accessum mittimus. Is fluuium quendam exiguum speculatus, ostium ipsius inuehitur. Accurrentes ad litus aliquot Barbari nummos mercibus nostris permutant. Eam autem pecuniam sibi partam aiebant ex naui quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo litore Hispanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto euaserat, in nauim accepimus. Mox sciscitati ex eo, ecquid de Gallis audiuisset & vbi sedes haberent: docemur: Nihil scire ipsum ea de re, nisi quod ab ipsis Barbaris didicisset: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septentrionem propius quàm quò appulissemus, consedisse.

Hispanus naufragus à Gallis excipitur.

ERGO inde retro oram præteruecti (quæ nobis depressa, & solo arenoso arbusculis cõsita: leni etiam neque admodum profundo æstu, qui ab Occasu brumali adlabitur, inundari visa est) medio fermè cursu flumen detegimus, quem Maij fluuiũ nostri antè numcupauerant, vbi æstus quoque, ab Occasu solstitiali affluentes, modicè intumescunt: ac propter tenuitatem aquę sidentes in vadis ancoræ facillimè conspici possunt. Sex quidem aut octo à litore millibus pass. non profundiorem quàm sex aut septem vlnas aquæ altitudinẽ comperimus. In aliud præterea flumen nos incurrisse memini, inter Maium & Ayum

Maij fluuius.

fluuios, à Maio Septemtrionem versus quatuor millibus pass. distans: ad cuius os singulis noctibus iactis in profundum ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis arenámque interdum in fundo, nonnumquam calculosam terram, aliquando permistum limo vliginoso sabulum, reperiebamus. Fluuij quoque qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum esse in aluei faucibus cognouimus: quamquam ibi æstus quatuor super cubitis intumescit.

Delphinorum fluuius.

POST hęc commodum aliquem egressum in ea ora speculati, XXVII. Augusti in statione Maio flumini obiecta, quatuor à litore millibus pass. ancoras ad VII. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigesima nona die eius mensis tribus minoribus nauigiis flumine aduerso subeuntes, rectà ad Carlinæ Castellũ tendimus. Id propugnaculum nostri paulo antè, vt perfugio ac præsidio Gallis eò appulsis esset, exstruxerant, satis commodo atque opportuno situ. quippe hinc alluente fluuio: ab altera parte vicina silua, campóque inter siluam & munimentum interiecto, cui amœnus collis imminet, quem densa altáque gramina omni ex parte vestiunt. Semita tantùm vna adibatur silua, vnius passus latitudine, vix singulis peruia: quam nostri aperuerant vt ad fontem qui in nemore erat, commearent. Postquam ad eum locum peruenimus, Prætor noster exportari è nauibus cibaria ceteró́sque commeatus ad recreandum præsidium iubet, nósque opifices cum fœminis ac pueris eò cõcederet

Carlinæ castellum Caroli IX. nomine numcupatum.

dere: negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo, & aliis vt nos eò educerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis preciosissimas habebat, custodiam commisit. Ceterum eos, qui in Castello erant non mediocri lætitia aduentus noster affecit. quippe anxios mæstósque, quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, nisi fortè indigenarum, agrestium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, nisi vi & rapto extorquere poterant, sicuti suo loco fusiùs dicemus.

Floridensium indigenarũ habitus & cultus.

SIMVLAC nobis quies concessa est, indigenarum speciem contemplari cœpi, quæ mihi satis liberalis & humana visa est. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis colos in rubedinem vergit. Regulos esse illis & singulis præesse pagis accepi: corpus distinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo vestitu, nec magis viri quàm fœminæ, coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciosi alteriúsve animalis pelle, quam nodus astringit, extremís fasciæ tęniis in sinistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterum plena rotundáque oris specie, nec simi neque chilones sunt: truces vigentésque oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt; ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus. quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quámque certo ictu, destinata feriant.

Ciof, animal Florid.

Floridensiũ mores.

QVOD ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos, neque vlla domestica erudiunt disciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro suo vti quod rapuere, ipsis religio vlla est. Attamen sua cuique vxor & seuera illic matrimonia sunt. Bella aduersus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotundæ vt columbaria nostratia, robũstis impositæ arboribus & palmarum foliis contectæ, nec vẽtos, nec tempestates metuunt. Infestis tamen vexãtur culicibus, quos ipsi *Maringones* vocant: neque alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab eiuscemodi pestibus se liberant. Acriter ea insecta pungere referunt, & corporis partem morsu ab iis appetitam in lepræ speciem verti. Nihil ferè preciosius aut elegantius ducunt, quàm versicolores auium pennas: pretium etiã apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis.

CIBI eorum, radices, fructus, herbæ & varii generis pisces. Pinguissimo pisce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquaué* nominant: cuius exemto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur. Frugum nostrarum nihil habent, sed Milij quoddam genus summa copia, quod in septenũm pedum altitudinem crescens, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiusmodi omnes ferè tum insularum, tum continentis Indiæ Occi-

Floridensiũ fruges.

dentalis

dentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hispaniola: Brasilienses verò *Auati*. Quum eo vesci libet, primùm tritum in farinam soluunt, mox eo diluto mistóque *Migan* suum (vt ipsi vocant) informant: id oryzę nostræ speciem refert. Protinus corrumpitur. itaque quamrecentissimum edi oportet. Siluestres labruscas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Galliæ locis videre est, amplexu arborum innixæ sursum reptant: sed cultu mitescere, vinúmque reddere ab incolis non docentur, neque eius reì vsum ipsi norunt. Potum ex multiplici herbarum succo, ipsi sibi moliuntur: *Cassinet* appellant: Ceruisiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipsi bibenti admodum abhorrenti gustu visus est.

Labruscæ apud Floridenses.

Floridensium potus.

REGIO mihi montosa ac siluosa visa est: inde ingens ferarum copia, quarum sæuitiæ ipsi indigenæ, nisi acri custodia semet sepiant, obnoxios sæpe se esse memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi esse auditu tantùm accepi, consultò prætereo. Ea exsequi satis habeo quæ mihi visu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, satis digna iudico. Crocodilos in primis plures vasto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi sociísque vescentibus vitulinæ gustum referre visa est. Is tormentuli globo duas inter squamas adacto, cæsus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta.

Crocodili Florid.

Ore vasto hic erat, maxillis horribilem in modum inuersis, pectinatim stipante se dentium serie: hiatu quidem adeo patenti, vt solidam iuuencam vorare posse videretur. Ceterum XII, aut XIII. pedes longus, breuiora crura quàm pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus sæuis armatus: cauda longa & valida, in qua præcipua eius vis robúrque consistit. Nullam in eius ore linguam animaduerti, nisi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vti dixi) ita prodigiosè distorto erat, vt superiorē maxillam inferioris loco positam haberet, fœdū planè ac terribile visu spectaculum.

Alata serpens.

ALATAM quoque serpentem, à nostrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, vt videbatur, eatenus instructam vt tolli à terra posse, & demissè volitare, videretur. Eius desectum caput Barbari summa cura abstulerunt: rationem scire nō potui. Nostrûm aliquibus opinio erat, id superstitione quadā à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, planè religionis expertes sūt. Immò, quemadmodum signis & argumentis quibusdam deprehendi, eos non tantùm ad ciuilem aliquam morum honestatem, sed etiam ad pietatem, si Dominus concederet, assuefieri posse existimo. Quippe simulac ære campano in castello signum ad preces datum audiuerant, extemplo in vicinum campum concurrentes, sublatis, vt nos, in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ se ferebant.

Floridenses non prorsus à pietate alieni.

¶*Hispa-*

Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improuiso adorti Gallos viros feminásque promiscuè trucidant.

CAP. IIII.

INTEREA Prætor noster, iniuncti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si fortè in nos impetum facerent. Verùm vnde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repentè classi nostræ quinque Hispanæ naues superueniunt, Prætoria quadringentorum, vt videbatur: scapha centum & quinquaginta, doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, vbi quatuor nostræ naues in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos euocant, petúntque quo animo quídve quęrentes suis nauibus adeo propinqui steterint. Illi respondent se Gallis pro hostibus vti, mutuúmque inter eos bellum satis supérque indictum esse. Nostri Hispanorum infesto perspecto animo, neque sibi satis ad resistendum virium, sublatis cófestim dolonibus altum capessunt. Hispani fugiẽtes passis & ipsi velis insequuti, assequi tamen nequiuere. Itaque Delphinorum fluminis ostium inuecti, excẽsum ibi facere statuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euẽtu

Hispana classis infesta Gallis perniciem molitur.

Gallica classis Hispanicam fugit.

Hispani cum Barbaris de Gallorum nece consilia sociant

apparuit) consociatis de pernicie nostra consiliis, occultos militum globos, quantum satis ad rem patrandam esse visum est, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuisse expeditos, à Barbaris postea accepimus.

PAVLO pòst, quum tres naues nostræ è fuga collectæ ad stationem reuersæ essent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulo longiùs in altum prouecta à reliquis descesserat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hispanis vltro occurrere eásque aggredi statuit: postquam vtique ex Consilii sententia instructam in alto classem ostendere hosti, vt necessarium, decreuit, & se toto Oceano defendere, nisi nauium iacturam facere vellemus. Nostris enim militibus in terram expositis, facillimum hosti erat, naues præsidio vacuas, nullo impediente occupare & iniecto vnco abducere: quod sine graui nostro incommodo accidere non poterat. quippe supremo erepto auxilio & sublata vnica ope, qua regem Galliæ de rerum nostrarum statu possemus certiorem facere.

ITAQVE x. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor lustrato & recensito exercitu, lectísque non iis modò militibus quos ipse nuper adduxerat, sed eorum quoque præcipuis qui Castellum præsidio antè obtinebát: in iis nominatim, legato, signifero, & præfecto ordinum Laudunerii tribuni mil. omnésque ad strenuam Regi operam nauandam cohortatus, simul nauim conscendit. Is tribunus tum quòd iam diu nullũ è Gallia nũcium

acci-

acciperet,tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus,paulo ante aduentum noſtrum inde excedere & reuerti cogitabat: parum interim ſolicitus,nequid Barbaris iniuriæ à ſuis inferretur,quo eorũ animi à Gallis alienarentur. Itaque illi tolerante ipſo, vulgò indigenas vexare,& vi captos in caſtellum trahere: milium,ceteráſque eorum fortunas agere ac ferre.denique omnia facere quæ neceſſitas impatiens legum iubebat. Quibus ex rebus ingens breui Barbarorum odium in noſtros conflatum eſt.Ergo (vt coniicere ex euentu eſt)ſtimulante partim inſita humanis ingeniis vlciſcendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam ſtruere & occulta cum Hiſpano conſilia inire, incipiunt.

Galli Barbarorum animos abſe alienãt

VNDECIMA die Septemb. circiter octauam horam matutinam, quum iam noſtræ naues haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repentè turbo exoritur, effuſo imbre miſtus, cum ingenti fragore cæli tonitribúſque & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, vt penè ipſum cælum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ vtrinque claſſes diuerſæ abiere:tres noſtræ naues demiſſis antennis procellæ vim declinare,Hiſpana Prætoria & ſcapha vẽtum ſequi, coactæ ſunt. ea tempeſtas, vſque ad XXIII. Septembris diem tenuit. Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis ocii ad noſtra exploranda habuere,eáque cõparanda, quibus nos per dolũ opprimerent.

Tempeſtas Hiſpanicæ & Gallicæ claſsis cõcurſum dirimit.

Neque eos fallebat, nos præcipuè classe pollere, eóque vires abductas ceterá multitudinem in castello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex iactatione maritima recreatis, partim opificibus, fœminis ac pueris constare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerij trib. mil. fidei ac tutelæ commissa: militare robur in nauibus: neque is, casus eius qui superuenit securus, vim vllam hostilem ab terra metuebat.

AT Hispanus incredibili celeritate, siluas, stagna, & flumina transgressus, ducibus Barbaris, xx. die Septembris improuisus aduenit, & paulo ante solis exortum, pluuioso admodum tempore, Castellum nullo resistente ingreditur. Plerique vigilum solutis manè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempestate vexata, dilapsi erant. Hispani portula aperta irrumpentes, sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncant: fœda inde trucidatio in castello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, senes ac pueri promiscua cęde iugulantur. Quis immania eius diei facinora, quis stragem huic parem aut animo assequi queat, aut oratione complecti? At nostri interea tamen in tantis angustiis nō se deserere: qui maximè impigri erant, è stratis inter tumultum elapsi celeri fuga se in nauigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Iacobo Ribaldo, nauis vnius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludouico Ballardo legato eius, custodiam commiserat. Alij repentino casu oppressi, vallum transiliunt: in iis Laudu-

Hispani Gallos de improuiso oppressos fœdè iugulant.

Laudunerius trib. mil.cum domeſtica ancilla illac erupit.

IPSE, vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprum gerens proficiſcerer, in hoſtes incido: ac quum neque vlla niſi in fuga ſpes, neque vllum effugium niſi per vallum pateret, & iamiam tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent: ibi repentè, qua vi neſcio, haud dubiè quidem diuinitus, geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum nouem ferè pedes altum, quod ægrè aliâs per ocium reptando aſcendere & ſenſim tranſgredi potuiſſem, expedito ſaltu ſupero, & in ſiluā accelero. Ab ea quum non longius abeſſe viderer, quàm quantum telò adigi poteſt, reſpiciens & in caſtellum oculos retorquens, pauliſper etiam in colle ſubſtiti, ídque eo fidentius quòd nemo mihi fugienti inſtaret. Ab eo loco facili in totum Caſtellum & inferiùs adeò hypæthrum proſpectu, ſæuientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video, triáque iam hoſtium vexilla munimentis impoſita. Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa, collectis coniectíſque in vnum Dominum ſenſibus, meam ſalutem eius gratiæ commendans, in ſiluam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes, quorū pluſquam beluinam ſæuitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Hiſpanicæ ſæuitiæ exemplū horribile.

CETERVM horribiles illæ anguſtiæ, in quas coniectus nullam circà ſpem neque viam ſalutis in terris cernebam, niſi Dominus

F. j.

Errãtes in solitudine, clamãt ad Dominum: & de angustiis eorum eripit eos. Psal. 107.

singulari quadam ope, & præter omnem opinionem, me ex tam præsenti periculo eriperet: erumpere in suspiria & flebiles voces cogebant, atque eiuscemodi clamores, crebro singultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O DEVS patrum nostrorum, Deus
„ misericors, qui te ex ipsis inferorum faucibus
„ & media mortis abysso inuocari à nobis iussi-
„ sti, téque nobis laborantibus certò adfuturum
„ es pollicitus: quæso vt pro ea spe ac fiducia
„ quam in te reposui, viam mihi aliquam osten-
„ das, qua exitum tot malis, atque huic infelici
„ meæ senectuti, in profundos dolorum gurgi-
„ tes demersæ, finem tandem inueniam. Saltem
„ hoc vnum cõcedito, ne hinc ex ferarum rabie,
„ illinc ex hostium tuorum nostrorúmque sæui-
„ tia conceptus pauor, omnem ex animo meo
„ fidem & certam de promissis tuis persuasio-
„ nem excutiat. Illi nos magis propter sacrosan-
„ ctum tuum nomen, quod inuocatum est super
„ nos, quàm vllam aliam ob rem oderunt, Do-
„ mine. Fer opem mihi Domine, fer opem. nam
„ me tot vndique circumuallant mala, vt emer-
„ gere nequeam.

DVM hæc mecum anxius agito, inuium interea saltum densisque inter proceras arbores virgultis ac spinis, veluti perpetua sepe obiecta, cõtextum penetrans: vix semihoræ spacio processerá, quum ecce repentè è proximo strepitus hominũ lugubri eiulatu plãctúque permixtus, ad aures meas peruenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circũspectãs, primùm vnum è nostris nobilem, cui Blõderio nomen

erat,

erat, reperio: neque lõgo ab eo interuallo aliũ, quem D. Robertum vocabãt, nobis omnibus facilè notum, quòd ei precum in castello concipiendarũ cura commissa esset. Mox etiam in Vllii nobilis viri pedisequũ, D. Belli nepotẽ, Iacobũ Tusæum, & multos alios vno agmine, incidimus. Ibi collecti & cõmunem miseriam deflentes, quid facto opus esset vt saluti cõsuleremus, vnà deliberamus. Tũ nostrûm vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum litterarũ lectione plurimùm versatum atq; exercitatum iudicabant, hunc ferè in modum disseruit:

EXTREMVM hoc miseriarũ est, Fratres: « quocumque cõuertimus oculos, nihil præter « immanem barbariem cernimus: cælum, terra, « mare, siluæ, homines, omnia nobis aduersa atque infesta sunt. Iuuat tamen humanã misericordiã experiri. Ecquid scimus num fortè Hispanus, si nos eius fidei ac clementię permittimus, deditis ac supplicibus parcat? Interficiat nos: breuis in morte dolor, harum etiam calamitatũ finem afferet. Homines sunt: neq; extra spẽ est, quin furore placato nos in deditionẽ accipiãt. Nam quæ alia salutis via aut ratio nobis superest? Nõ pręstat subire manus hominũ quã aut hîc lacerari ferarũ vnguibus aut miserrima fame tabescere? Ille ita loquutus est: & maior pars, consiliũ approbans, in eam sententiã ibat: me frustrà dissuadente, & cruentas adhuc ab recenti victoria hostiũ manus subiiciẽte. Neque verò eos propter cõmunes regũ ac populorũ discordias, aut humana certamina, tam impotẽti rabie sæuiisse: sed ob id maximè

Hispani ob religionem pios Gallos oderunt.

quòd intellexerint nos ex eorum numero esse qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum coniicere oculos? qui suorum vitam vel in media morte incolumem præstat, iísque fere, quoties terrena subsidia deficiunt, & humanæ spei locus nullus est, salutarem manum è cælis porrigit. Simul in eam sententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Iosephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apostolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti sunt. An breuior aut imbecillior nunc, est (aiebam) Dei manus quàm olim fuit? Non meminimus exitus Israelitarum ex Ægypto, quum à Pharaone fugerent? Quæ spes erat populo, vt tam potentis tyranni manus effugeret? Ipse à tergo fugientium vestigiis hærens: mare à fronte, vtrumque latus prærupti montes claudebant. Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ ad resistendum vires, ac ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, inclusis, iis per medios fluctus nouum iter aperuit, non potest idem per inuios ignotæ huius terræ saltus nos in tutum locum deducere?

Esa. 50 1.

HAEC & talia quamuis dicerem, sex tamen ex omni numero minimè assensi, deserunt nos, ac sperantes se aliquid gratiæ apud hostes inuenturos, ad eos se conferũt. Verùm mox tristi experientia didicere, quàm parum prudenter sibi consulant, qui plus fidei in hominibus

Eorumqui hominum fideiquàm Dei prouidentiæ se credere malunt, tristis exitus.

minibus

minibus quàm in Dei promiſſis ponunt. Vix enim ſilua egreſſi per cliuum ad caſtellum deſcendebant : quum ab circumfuſis protinus Hiſpanis capti, ceterorum exemplo iugulati ſunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulatæ corporum ſtrues iacebant, eorum quos in Caſtello Hiſpanicus furor abſumſerat.

¶ Hiſpani Gallis qui in nauibus erant deditionis leges ferunt. Galli deditionem aſpernantur. Hiſpani in mortuos ſæuiunt.

CAP. X.

SINGVLARE ſæuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam, Iaçobus Ribaldus Perlæ præfectus, (nauigii id nomen erat) naueis in ancoris, centum fermè à cruento illo ſpoliario paſſibus, habebat, multóſq; è carnificina elapſos exceperat. Hiſpani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum ſanguinem haurire cupientes, Caſtelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, ſed tum pluuioſo tempore, tum non ſatis paratis machinis, effectum eſt, vt ſine vllo noſtrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui noſtros ad deditionem compelleret. Verùm vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è ſuis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti auto-

Hiſpani quos inſidiis excipere non potuerũt, verbis pellicere conantur.

ritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: vt traditis maioris formæ nauibus, ipsi cum suis rebus atque impedimẽtis, scaphis & lenunculis ad ceteram classem euaderent, quæ in salo ad ostium fluminis stabat, à Castello quatuor millibus pass. distans.

Galli cordatè omnẽ cũ Hispano compositionem aspernantur.

AD hoc postulatum nostri respondent: Nullum sibi cum ipsis bellum esse, quod pace aut deditione finiri opus sit. Se sextum ante mensem eam nauigationem Regio mandatu ingressos: ac tantum abesse vt eam hostili in quemquam animo, aut prædandi consilio susceperint, vt désertè tum ab Rege suo, tum ab ipsius Almiráte, seu Archithalasso, vetitum sit, ne in vlla Hispanorum litora exscẽsionem facerent: immò, quominus illis iustam offensionis causam præberent, ne propiùs Hispanicæ ditionis oras naueis appellerent. NOS " verò (inquiunt) hoc Regis mandatum sanctè " atque inuiolatè seruauimus: ac ne id quidem " vobis relictum est, vt cædem hanc nostrorum " hominum, quos contra omnia belli iura tru" cidastis, nostro vllo merito aut culpa accidisse " causemini. Itaque nil mirum est, si vos eius rei " aliquándo pæniteat. De cetero, quas petitis " naues vita potius nostra quàm iis vos potitu" ros scitote: ac si vis adfertur, nos arma & cor" pora & quidquid à Deo accepimus, opposi" turos.

HISPANVS reuersus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furiosa illa cohors omnem in cęsorum corpora iram effundere,

dere, eáque procul nostris qui in nauibus erãt, ostendere: vt eorum pectora sauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, non poterant. Nam mortuorum exsculpentes oculos, & pugionum mucronibus pręfixos gestantes, amaro cum risu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, versus aquam torquebant.

Hispani cadauera sæuiunt.

¶ *Galli aliquot ex Hispanorum manibus elapsi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è sociis incidunt.*

CAPVT II.

IAM, vt ad nos qui in silua manseramus redeam, quum porrò ire & ignotum transgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æstimatione augurabamur, tendentes: tãdem, Deo gressus nostros dirigente, in montis cuiusdam iugum enisi, mare inde prospicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficillimæ quidem supererat. Mons, quâ descendendum erat, arduus, adeóque præruptus & præceps, vt stabilis gradus vllo loco insistendi minimè spes esset: ita rectis saxis, vt ægrè nemo, nec nisi tentabundus manibúsque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Ergo modò saluti consuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras stirpium surculis ac spinis cruráque & totum corpus fœdè cruentatum haberemus.

Galli Hispanorum manus elapsi, cum locorum difficultatibus certant.

NOBIS tandem ægrè è monte demiſſis, interiectum nemus, impoſitum colli maris, conſpectum abſtulit, quo per ingentem planiciem præalto limo atque vligine informem, paluſtríque vlua, calamis, & inuſitato quodam caricum genere conſitam, perueniẽdum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pube tenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuio demerſi videremur: & quò longiùs procederemus, eo altiores aquarum voragines occurrebant.

ITAQVE, quum extremum tempus vitæ nobis tum adeſſe crederemus, vltimo complexu inter nos dato, collacrymantes ſuum quiſque & ſociorum caſum, multis cum ſuſpiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum ſerio peccatorum ſenſu iuſta eius in nos iudicia pænáſque agnoſcentes, mæſtas eiuſcemodi voces ſupremos inter gemitus fundere: HEV Domine, ecquid in vilibus hiſce vermiculis cõterendis, dexterã tuam fatigas? animæ noſtræ ingenti dolorum æſtu retorridæ, toties experta clemẽtia tua fretæ, in ſinum tuum ſemet reiiciunt. O Pater miſericors, libera nos ab his anguſtiis mortis: aut ſi ad ſuprema ventum eſt, & in hac ſolitudine nos interire iubes, ne patiaris vſqueadeo ſenſus noſtros mortis horrore conſtringi, vt gratiæ tuæ obliti, cuius tot documenta propter Chri-

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.

Christum Filium tuum nobis dedisti, locum "
demus Satanæ, diffidentiæ ac desperationis "
spiritui. Nam seu moriamur, nos tibi velle mo- "
ri, coram Maiestate tua hîc testamur: seu viua- "
mus, non ob aliud victuros, nisi vt miracula "
tua in medio Ecclesiæ & cœtu seruorum tuo- "
rum enarremus. "

His precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius traiiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus latitudine quidem modica, sed immensa altitudine, trãsiri posse vado spem ademerat: præsertim quum procliui ad mare campo, præ rapida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis rursus noua laborum facies: nemo nostrum committere se præcipiti alueo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hęsitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo silua: itaque socios ad tollerantiam & bonam spem cohortatus eò reuertor & longum ramum fabrili illo scalpro cum quo deprehensus fueram, amputo. Mox ad nostros "
regressus qui me anxij exspectabant, Agedum "
(inquam) fratres: experiamur an huius longu- "
rij ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quúmque non plures vno traiici possent, cui primo obtigit, is ligno insidẽs aquam ingreditur: nos tamdiu perticæ alterum caput retinuimus, quoad ferè ad mediũ alueum enasset: tum ne secunda aqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exstantium cannarum aliarúmque herbarum adminiculo

Deus per inuia piis viam facit

in terram euadit. Ita primis ad eum modum expositis, alij deinde repetiti & singuli traiecti sunt: neque id tamen sine ingenti periculo. Quippe & multum salsæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati sumus vt propè semianimes in vlteriorem ripam euaderemus.

TANDEM collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari siluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, vestigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum esset, eiusdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene iuuante, superauimus. Sub vesperam siluam inimus: ibi quum nox oppressisset, ingenti cum pauore, applicati arborum truncis & stantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam summa continuati laboris fatigatione affectis, somni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies esse poterat? Itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter passuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conspicimus: cui enorme caput, scintillantes & stantes oculi, aures promissæ erant, posterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non accesserit.

Feras ne noceant piis, cohibet Dominus.

ORTA

Orta luce egreſsi è ſilua, mare rurſum proſpicimus, quò ſecundum Dei opem, velut ad vnicum vitæ ſubſidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt moleſtiæ. Quippe rurſum in limum & paludes demerſi, cannis & vlua conſtratas, neque prioribus illis abſimiles, quum non aliud commodius oſtenderetur iter, feſſa illac membra trahimus.

Inter hæc, haud procul via quà tranſituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos quum primò hoſtes eſſe ſuſpicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex tranſuerſo incurrerent: poſtquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conſpicati ſumus, facilè è noſtrorum reliquiis aliquos eſſe cognouimus. Ij verò erant Laudunerius trib. mil. miniſtra eius domeſtica, Iacobus Morgueſius Diepenſis, Franciſcus Vallius Rothomagenſis, Hoſpitis coronæ ferreæ Rothomag. filus, Nicaſius Crottenſis Nicolaus Minutarius, Ludunerii trib. tubicen, & alii præterea aliquot, viginti ſex omnino homines.

Vix præ fletu vſurpata conſalutatione, & deliberantibus quid facto opus eſſet, duo è noſtris in præaltam arborem connisi, vnum è minoribus nauigiis noſtris aſpiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: Eique mox ſigno è ſublimi edito, nos ipſius auxilio egere admonent. Is minorem ſcapham ad nos mittit: ſed priuſquam ad litus perueniremus,

carecta rursum & duo fluuij iis pares quos ea ipsa die & superiore traieceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimùm longurius ille quem nuper exsciderams,& duę pręterea perticæ à Laudunerij comitibus prouisæ, vsui fuere.

SED quum iam propè ad scapham euasissemus, inedia & labore resoluti, postea quam linquente animo vires ad connitendum vltrà non sufficerent, propè exanimes collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scapham portarunt, atque inde ad nauim, vbi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuissent, sumto cibo vires animósque paulatim reparare cœpimus: perspicuo erga nos diuinæ bonitatis, & acceptæ ab eo salutis, argumento, qui nos tot præsentibus periculis & mortibus præter spem liberasset, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem cõsolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Nautarũ in miseros Gallos humanitas.

Gratiarũ actio.

E Gallica classe duæ naues Galliam repetunt. Hispanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt.

CAP. VII.

VT primùm lux reddita eſt, Iacobus Ribaldus, Perlę nauis pręfectus, proximè nos adnauigans, quid factu optimum eſſet quæue ratio iniri poſſet ad reliquias noſtrorum hominum nauéſque ſeruandas, nobiſcum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum anguſtiis laboraremus, quàm debilitatæ vires eſſent, arma & tela noſtra ab hoſtibus capta: inſuper de Prætoris noſtri ſtatu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrum naue alicubi vadis illiſa periiſſet, an tempeſtate procul abreptus erraret, incertum eſſe. Itaque nihil potius eſſe decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hæc quidem fuit primorum ſententia, vt qui è laniena euaſerant, bipertito diuiſi, pars in naue, cui Perlæ nomẽ erat, manerent: alij ſub imperium Mallardi præfecti concederent.

ITAQVE re non iam vltrà cunctationem recipiente, XXV. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conſpectu terræ ablati ſumus: móxque in alto alij ab aliis diſiecti, vt numquam inde poſteà noſtræ naues in eo curſu mutuum in conſpectum venerint. Quingentas inde leucas ſatis proſpero curſu emenſi, tandem manè quodam ſub ortum ſolis Hiſpanam nauim, quæ repentè ex alto in nos inuecta erat, ita ſtrenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantem ſanguine alueum per columbaria pérque latera nauis cerneremus. Iámque nobis ab hoſte de victoria pro-

Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.

Hiſpanica nauis à Gallica vincitur.

palam conceſſum erat : vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & nauim Hiſpanam ferrea manu iniecta abſtrahere, non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriã nobis defuit. Quum enim ex eo concurſu nauium magnum ſequi incommodum neceſſe eſſet, ac periculum, ne alliſa nauigia mutuo attritu demergerentur: ſicut ipſi libenter eo diſcrimine defuncti prælio abſtiterunt: ita nos ab iis abſtinuimus, & quòd nemo noſtrûm ex eo certamine vulnere ictus, aut cæſus occubuiſſet, præter focarium noſtrum, Deo læti gratias egimus.

RELIQVVM deinceps iter pacatum & ſine vllo hoſtium incurſu tranſegimus: iniquioribus tantùm ventis ſubinde conflictati, qui nauim noſtram ſæpe in litora Hiſpaniæ eiecturos minati ſunt. quod vnum, veluti calamitatum noſtrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari poteſt, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atque interdiu nihil præter ſimplex induſium aut lacera quædam pannicularia (miſerum aduerſus frigora & ceteras aeris iniurias præſidiũ) velando corpori ſupererat. Panis quàparciſſimè dabatur nobis, íſque ſitu corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquam fœtidæ, nõ ad ſatietatem, ſed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam inſalubri victus ratione, multi è noſtris, vbi terram attigiſſent, periculoſis morbis

Gallorum ex Florida redeuntiũ anguſtiæ.

bis impliciti, plerique etiam exstincti sunt.

TANDEM mæstam, hanc nostram & laboriosam nauigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ litus appulissemus, ab eius oræ accolis & ipsius adeò vrbis ciuibus perbenignè &, humanissimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac priuatim hospitaliter facta, munificéque adeo collatæ opes, vt quæ in suam cuique redeunti patriam necessaria erant, nemini nostrûm deessent.

Rupellanorũ in miseros benignitas.

¶ *Io. Ribaldus Prætor Hispanicam classem quærens, naufragiũ facit. Galli fama & miserijs conflictantur. Tandem ab Hispanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.*

CAP. VIII.

NVNC eorũ quæ de Ioanne Ribaldo superiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti antè dictum est, cum lecto militũ nostrorum robore, obuiam Hispanis ad certamen egressus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæsisset, non reperit. Sed Prætoriam suã nauim (Trinitatem vocabãt) quæ à cetera classe aberrauerat, fortè nactus: omniũ ignarus quæ in Castello nobis acciderant, totius oræ appulsu prohibere Hispanos constituit. Prætoriam conscendit, vt facilius inde, ex naualis disciplinæ more, omnes Prætoris edicta & iussa acciperent.

INTEREA aduersam per se tempestatem quum sequire ventus cœpisset, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempestas: neque vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis suprà Maium flumen ad oram euecti, fractis nauibus, & commeatu amisso, incolumes tamen ipsi euaserunt. Vnus tantùm Grangius trib. mil. fracto nauis malo insidens, fluctibus haustus est: cuius magnum meritò desiderium fuit. Erat enim in eo homine non summa tantùm ingenij consiliiq. præstantia, sed mirifica etiam in familiari congressu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum suarum imitationem alliceret.

Gallicæ clasis naufragium.

CETERVM nostros ægrè emersos vndis, omni tempestate truculentior excipit fames: neque ad eam sedandam, quidquam opis, omnibus amissis, supererat: nisi quæ terra vltrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Qúmque alia alimenta deficerent, ea necesse erat vbiq. rimari quæ latranti stomacho obiicerent. Neque tantùm fames sed sitis quoque miseros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres cisternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebant, vt vel solus spumæ eius cōspectus etiam valentissimis nauseam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis sitísque rabies omnia, quamuis spurca & insalubria, ingerere in ventrem subigebat: totos octo dies tam misero

Gallorum naufragorum angustiæ.

ro victu extrahunt.

Nono demum die exiguam fortè scapham reperiunt: lætum id inter mala: eius ope sperant se sociis qui in castello erant naufragium suum significaturos. Quippe ab eo, terrestri itinere, duodecim leucarum interuallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem stadia diffusum, profundo alueo & nusquam vada aperiente, non nisi nauigio transmitti poterat. Itaque excepta læte ea scapha, linteas suas tunicas seu indusia concerpta, stupæ vice, rimis explendis insulciunt, & commissuras eius ferruminant.

Tum Ioannes Ribaldus Prætor pro solita comitate & modestia, multos eorum quorum consilio vtebatur, conuocatos, in eam fermè sententiam alloquitur: Humanam patientiam ô socii, miseriæ nostræ vicerunt. neque in tantis ærumnis vita tolerari diutius potest. Et multò quidem optabilius esset morte semel defungi, quàm tam perdito rerum statu centies mori verius quàm viuere, nisi fides vetaret prouidentiæ Dei diffidere, cuius vel in extremis rebus auxilium sperandum atque exspectandum est. Interea tamen, quod nostrarum partium est, versanda nobis sunt sedulò omnia, siquem fortè industria animi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque à nobis aliquos scapha ad castellum mittendos céseo, qui nostrís deploratũ rerũ nostrarũ statũ renuncient, & auxiliũ petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, positis

Ribaldi ad socios oratio.

humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic obeundæ legationi deligerent, circumspectant. Thomas Vassor Diepensis ad eam rem maximè idoneus visus: ei negotium dat Ribaldus vt quamcelerrimè possit sociis quàm misero statu sint significet. Ei se comites adiunxere Vincentius Simon, Michael Gouor, & alij vsque ad decem & sex.

NOSTRI, qui (vti paulo antè dictum est) trans flumen erant, eadem die in vlteriore parte Castellum versus cohortem armatorum, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam coniecturis, quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit: nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugiũ superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

HISPANAE illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Christiani fide suam in Gallos beneuolentiam affirmans: & eum Hispano victori solemnem semper morem fuisse testatus, vt supplici hosti, Gallo præsertim, clementer consuleret; neque se ab eo instituto discedere velle, aut quidquam grauius in eos statuere, quod postea in mutua vtriusque gentis inter se odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad se hortatur. Simúlque instrui scapham

Hispani ducis crudelis perfidia in miseros.

&

& quinque Hiſpanos traiicere in vlteriorem ripam ad noſtros iubet. Hiſpani tranſmiſſo fluuio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prætor primus nauiculam cum triginta ſuis conſcendit: ipſe à Vallemando ſatis comiter excipitur; ceteros ab eo aliquantulum ſeductos, Hiſpani manibus ponè tergum reuinctis, binos ſimul colligant.

INTEREA Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantiſper dum Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipſius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Noſtri interim quum omnes flumen tranſmiſiſſent, bini ad eum modum colligantur, ſimúlque permiſti Hiſpanis Galli ad Caſtellum procedunt. Ribaldus prætor & alii, in primis Ottignii dominus, vbi ſuos ita nexos & iugatos vident, neſcio quid ſiniſtri ex eo augurari & toto ore expalleſcere. Interea tamen rurſum Vallemandi fidem appellant: ille ſedulò confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula teſtatur, quàm vt tutò in Caſtellum deduci poſsint. ibi ſe illis cum fide præſtiturum quæ pepigerit.

Hiſpanus Gallũ fallacibus verbis lactat.

QVVM iam non procul à Caſtello abeſſent, ille tũ ſciſcitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarii, aliíque maritimis muneribus vtiles eſſent: triginta eius generis inuentos à ceteris ſecernit,

Nec longo inde temporis ſpacio armatorum cohors Caſtello egreſſa, pleno gradu in noſtros contendit, qui ſeorſum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad lanienam agi diceres. Tū cornua occinere incipiunt, & Hiſpanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fiſtularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita vt quiritantium clamor exaudiri non poſſet. Ibi gladiis & haſtis ſtrenuè ſæuire Hiſpani, & quàm fœdiſsimum quiſque vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix ſemi horæ ſpatio facilem & egregiā ſcilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipſi in fidem acceperant.

Gallorum inermium lanienà.

DVM hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorās, vitæ ſuæ parci orat: ipſe etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promiſſorum vt meminiſſe velit, ſupplex obſecrat. Sed omnia hæc fruſtra fuere. Nam ille neglectim obuerſo tergo, præteriit: ſimúlque vnus carnificum eius, pugionem in Ribaldi auerſum corpus defigit: móxque eo vulnere prolapſum, vno alteróque ſubinde ictu iacentem conficit.

Ribaldi Prætoris Galli mors.

Hic fuit miſerabilis noſtrorum exitus, quū ſe in fidem & clementiam Hiſpanorum tradidiſſent, quę Punica religione ſeruata ab illis fides eſt. Neque ſatis habuere ſæuitiam innoxio ſanguine explere, ſed vt omnem barbariem ſuperarent, Legati regii barbam abraſere luculenti facinoris ſpecimē: eámque incluſam litteris Hiſpalim miſere, quemadmodum

dum à nauticorum nostrorum nónullis, quorum opera Hispani ad eum nuncium in Hispaniam perferendum vsi sunt, nuper bona fide nobis relatum est: in iis nominatim Christophoro Britone, Portu-gratiensi, qui clam Hispali Burdegalam transgressus, Burdegala Diepam naui reuectus est.

Post hæc Hispani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regii corpus membratim dissecant, & eius capite in quatuor partes diffisso, miserabiles illas quadras totidem arrectis cótis præfigunt, eósque quatuor Castelli angulis statuunt.*

* Hactenus Gallica illa Historia: nos quæ sequútur addidimus.

Postremo (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridam vidit, ipse accepi) Hispani, vt insigni aliqua catastrophe eã tragœdiã clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, feminarum & virorum formas, exstructa extra Castellum pyra, igni cremarũt, vt facilè appareret id non magis hostili rabie quàm veræ Religionis odio, ab ipsis esse factum. Sed vtcumque cæsorum reliquias flammis aboleuerint, tam fœdæ rei tamẽ memoriam neque à conspectu ipsius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vmquam poterunt.

Hispani Gallorum cæsorum corpora cremant.

Ceterum in tradenda Gallorum cæde quæ plurimis & oculatis testibus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem validum adeo vt nondũ exolescat. Expeditione suscepta, Hispanum ab Aulicis quibusdam per occultos nuncios de re tota certiorem esse factum: & qui eò na-

uigarent, maximam partem Hugonotos esse, Regni perturbatores & Regis ipsius hostes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi posset. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo est. Sed postquam ea gesta sunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Galli tantùm, sed Regis quoque ipsius Maiestas, cuius auspiciis ea expeditio suscepta fuerat, violata esse videretur: etsi ea in feminas pueròsque immanitas omnium questus anteiret, cæsorum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Galliæ supplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo questum apud Regem Hispaniæ, atque illum facinus pro rato non habuisse satis constat: quum interea non minus impunitas maneret sicariis, quàm mors interfectis: donec senescente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei maiores casus oppressere.

Porro libelli exemplum infrà scriptum est.

*

SVPPLI-

SVPPLICIS LIBELLI exemplum, Carolo IX. *Regi Galliæ oblati à viduis, liberis pupillis & orphanis, propinquis & amicis, subditorum eius qui ab Hispanis in Francia Antarctica, quam vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati sunt, Anno* M. D. LXV.

MISERABILES planè personæ atque opis egentes (Christianissime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellæque propè innumeræ, pedibus tuæ Maiestatis, plenæ lacrymarum & supplices, aduoluuntur: & ærumnas suas apud te deplorantes, lugubre spectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum suorum (qui circiter nongenti, misti fœminis virisque pueri, in Florida à ᶜ Petro-claudio & Hispanis militibus fœdè trucidati sunt) propè præsens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per se vel auditu fœdum atque horrendum sit: tum hodie maximè subditorum tuorũ sanguis perfidiosissimè fusus, Dei fidem & iustitiam aduersus sceleratos latrones implorat.

ᶜ Is idem est qui Valleman do sibi nomen fecerat.

ITAQVE iam tuarum partium est, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo subiectos populos, tum vt eos iustitia regas, tum vt sub præsidio ac tutela Maiestatis tuæ incolumes conserues. In primis verò miseris atque afflictis, qui secundum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præsertim recenti adhuc vulnerũ

dolore succurrere: eorúmque, haud secus atque herus fidelium seruorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiscens, orbitatem & lacrymas consolari. Nam querelæ, quidem quas ad te deferunt, non minus miseratione dignæ videntur, quàm Petri-claudij Hispani immanitas consuetis belli commerciis omnibúsque diuinis ac humanis legibus aduersa est.

ID quò faciliùs intelligas, nos rem paulo altiùs repetentes patienter, vt facis, audito. Meminit Maiestas tua subditos illos tuos regiis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auspiciis, in Floridam nauigasse. Quò quum peruenissent, quinque Hispanæ naues (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, ceteræ mediocris formæ, erant, repentè plusquam hostili impetu tuos illos homines adortæ sunt. Mox classiarij earum milites in terram lapsi, Castellum tuo nomine atque auspiciis à Gallis exstructum irrumpentes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obuiũ fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miseratione attulit. Quinetiam transfossa puerorum infantiúmque corpora (horrendum visu) præfixa hastis ad ludibrium ostentabant.

INDE octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide data, si arma tradidissent, abire omnes incolumes passuros) manibus post tergum reuinctis,

seruilibus

ſeruilibus probris fœdatos: ſceleratos, lepro- ſos, pædicones & latronos Francos vocantes, in ore ipſius Ribaldi iugulant. Quúmque is tam fœdi ſpectaculi horrore perterritus, ad Petrum claudium accedere conaretur, vt ſe in eius fidem ac tutelam, velut aſylum, conii- ceret, ab eo ſuperbè repulſus, móxque eius iuſſu à milite, pugione in tergum impreſſo, percuſſus eſt. Quo vulnere quum corruiſſet, idem hic miles iacentis pectus vno & altero ictu hauſit. Mortuo quoque ludibria adiecta: ceruices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in caſtello, vbi ceterorum corpora exanima ia- cebant, præfigit. Poſtremò litteras ad regem Hiſpaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ incluſos, mittit: perſpicuè tali ludibrio prodens, quàm pa- rum Regiam tuam maieſtatē vereretur, quam adeo ſuperba contumelia, per clientium tuo- rum iniurias & dedecora, violare auſus eſt.

NEQVE verò credibile eſt, Principem vllum aut Regem Chriſtianum, imò nec Bar- barum, tam abhorrenti ab omni humanitate eſſe animo, vt exſecrabile illud facinus appro- bet, & eò quidem fœdius quòd media pace in tuos admiſſum eſt, quum tibi neque cum Hiſpano, neque cum vlla externa gente, bella aut hoſtiles inimicitiæ intercederent. Perpe- trati tamen huius latrocinij Hiſpanos, nulla iniuria abs te violatos, reos eſſe, noſtrorum ſanguis & lacrymę noſtræ clamant, & quidem

iis locis ac perſonis quæ ſub nullius iure ac di tione, præterquam tua, ſunt. Niſi fortè Petroclaudio impudentiam ſæuitiæ adiungere, ac dicere libeat, Ibi ius eſſe vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præſidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperióque inuadere: licere pro ſuo iure in eorum ceruices ſæuire, quos Deus Maieſtati tuæ ſubditos attribuit, & quidem tam arto fidei & obſequij vinculo tibi obſtrictos, vt millies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

QVAMOBREM ſi Petri-claudij facinus Hiſpaniæ rex ratum non habeat, nihil ſupereſt, niſi vt vel iſtius ſupplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibíque in poſterum ius ac poſſeſſionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auſpiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta eſt. Neque enim ſubditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti ſunt, aut vt rei exſuléſve in vltimas terras deportati: ſed eos Maieſtatis tuæ legatos, miniſtros mandatorum tuorum, eò nauigaſſe iuſſu & miſſu tuo, litteris ipſemet regiis Ribaldo datis confirmaſti, qui tuam in eo vicem ac perſonam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno ſcelere per ſe iniurias, etiam onerat iſtorum impunitas. Quippe ſi inultæ omittantur, liceátque

ceátque nefariis latronibus, violatoribus omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, ſed ſpoliis etiam tuis noſtríſque impunè perfrui: ſicuti dolor ad nos, ſic ad te dedecus, & manante latiùs exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed vt ab aliis impunitate alatur iſtorum immanitas, te tamen ſubditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab iſtis pœnas expeti, tua tantùm aut noſtra, ſed publici exempli & humanæ ſocietatis, intereſt, quam Petrus-claudius cum ſuis, quantum in ſe fuit, ſoluit.

POENI ceteríque Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides vt illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis eſt. Romanis contrà adeo ſancta erat fides, vt eam fallere etiam hoſti p eius omni peſte fugerent. Vtinam hæc laus meritò à nobis Petro claudio eiúſque ſociis tribui poſſet: quibus adeo vilis promiſſorum veritas & fides fœderum fuit, vt ad eam violandam ſacrum Dei nomen vertere veriti non ſint, ac ſi eum in ſcelerum ſuorum ſocietatem adſciſcere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera vti, ſiue ad nos caſtigãdos, ſiue vt ipſi iuſtum ſcelerum ſuorum aceruum, iuſtis pœnis materiem, cumulent. Idq; ne iuſtitiæ ipſi⁹ & iudiciorũ obliti, paternã eius indulgẽtiã malè agẽdo fatigemus. Sed viciſſim hoc verũ eſt: vt idem ad opus hominũ ſcelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum

graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

QVOD reliquum eſt (Chriſtianiſsime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac iuſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-claudij ſcelus amiſimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuiſci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ maieſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam Iure gentium in legatis tuis violato, facies? Fortiſsimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ouantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

MELIORA equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deúmque ipſum Opt. Max. obnixè quęſumus vt verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recenti tuorū cæde gladios, manantia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hiſpaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum ſibi tantum licere in tuis te ſciente ac vidēte pulcrum ducunt, poſſúntne apertius demonſtrare quid facturi ſint, ſi teipſo potiantur?

QVAMOBREM, vt tuæ Maieſtati & Gallico nomini inuſtum dedecus meritis paricidarū ſuppliciis deleas, generoſum & dignum te, dignum auis tuis, ſpiritum indue: Deo bene

iuuante,

iuuante, ſubditorum tuorum cauſam ſuſcipe, ſuſceptámque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Chriſtiano orbe tuam in protegendis ſubditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, teſtatam facias. Nullo quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio noſtrorum ſanguini, tum iuſtæ iræ tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm cæſorum viduæ coniuges, propinqui & liberi deſiderium ſuorum & graues ſuos dolores eo ſolatio leniant: ſed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoſcant.

*

NOVI orbis historiæ libro secundo Benzo Hispanos monachos & sacerdotes, alióſque eorum exemplo colonos, in India ea interdiu committere ſcribit, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. Tantam fœditatem etſi premere quàm mouere multo ſatius fuerit: attamen quia iſti tum in illis terris, tum etiam in hoc noſtro orbe, nouam Sodomam inſtaurare parant, niſi maturè obuiam eatur: Georgii Buchanani, Poetæ clariſſimi, graue & ἐπιτιμωρητικὸν carmen in Colonias illas Indicas huc attexere viſum eſt: earum videlicet pœnarũ prænuncium, quæ iſtorũ capitibus cælitus imminent, ni ſeriò reſipiſcant.

IN COLONIAS BRASILIENSES.

DESCENDE cælo turbine flammeo,
Armatus iras Angele vindices,
Libidinum iam notus vltor
Exitio Sodomæ impudicæ.

En

En rursus armis quod pereat tuis?
Lustrum Gomorrhæ suscitat æmulum
Syrum propago, & exsecrandæ
Spurcitiæ renouat palæstram.
Pars illa mundi, quam sibi propriam
Sedens dicauit mollis amœnitas
Luxúsque, sub fœdis colonis
Seruitium tolerat pudendum.
Abominandis arsit amoribus
Strigosus æstu, pauperie & fame,
Glandis vorator, virulentum
E raphanis redolens odorem.
Quem (rêre) ponet nequitiæ modum
Frænis libido libera? & insolens
Humanioris ferre victus
Illecebras meliore cælo?
O Christiani infamia nominis,
O fœda labes & nota temporum!
O turpium turpísque causa &
Exitus & precium laborum!
Ignota rostris verrimus æquora,
Gentes quietas sollicitauimus
Terrore belli, orbísque pacem
Miscuimus misero tumultu.
Per ferrum & ignes & mare naufragum
Secreta rerum claustra refregimus,
Ne deesset impuris cinædis
Prostibulum veneris nefandæ.

Gens illa nullos mitis in hoſpites,
Et ora victu aſſueta nefario,
Portenta conſpexit Cyclopum
Sanguinea dape fœdiora.
Nunc Scylla ſæuos exere nunc canes;
Nunc nunc Charybdis vortice ſpumeo
Conuolue fluctus, & carinas
Flagitijs grauidas reſorbe.
Aut hoſce tellus in patulos ſpecus,
Aethérve flammis perde ſequacibus
Turpes colonos, Chriſtianæ
Dedecus opprobriúmque terræ.

FINIS.

ELEN-

ELENCHVS, SIVE INDEX

rerum & verborum maximè insignium quæ in his Historiis tractantur.

A

B

G

H

I

Portus-

FINIS.